JUNGERT ARNÓTHY MIHÁLY H-

MOSZKVAI NAPLÓ

1938. IV. 1. Moszkva

Átadtam a kiszabott Mihál Eressnek és elláttam őt a kellő utasításokkal. Deseő kat. attachéval beszéltem a szovjet hadsereg harckészségéről. Ő azt hiszi, hogy ~~nem~~ a Sz. U. nem fog beavatkozni semmi lép, ha Németország megtámadja Csehországot. Az én véleményem is az, hogy a szovjetunió nem tud háborút viselni N.O.-gal le ezért ~~nem~~ Franciaországra való tekintettel nem állhat egyszerűen arra az álláspontra hogy bármi történjék nem csinál semmit. Erre vonatkozólag most fognak tárgyalások Paris [illegible] és Paris Bukarest között.

5h kor a Nordexpresszel indultunk X-vel Varsó Budapest. A GPU-nak emberei a mellettünk

Jungerth-Arnóthy Mihály
Moszkvai napló

JUNGERTH-ARNÓTHY MIHÁLY
naplóját
sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt
és a jegyzeteket írta
SIPOS PÉTER és SZŰCS LÁSZLÓ

JUNGERTH-ARNÓTHY MIHÁLY MOSZKVAI NAPLÓ

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1989

SISAK ÉS CILINDER

Sorozatszerkesztő
BARTYIK ISTVÁN

Lektorálta
SZINAI MIKLÓS

A fedélterv
SZABÓ ÁRPÁD
munkája

© Sipos Péter, Szűcs László, 1989
© Zrínyi Katonai Kiadó, 1989

JUNGERTH-ARNÓTHY MIHÁLY ÉS NAPLÓJA

Fekete, barna, rozsdaszínű kis kockás noteszek, nagyobbacska vonalas füzetek, jobbára keménypapír, kivételesen valamilyen elegánsabb kötésben. Bennük sietősen rótt sorok az egyes napok eseményeiről, találkozásokról, beszélgetésekről, utazásokról, benyomásokról és más élményekről. Itt-ott hiányoznak szavak, betűk a frissiben odavetett jegyzetekből, néha figyelmen kívül maradnak a magyaros mondatfűzés szabályai, nincs idő a helyes központozásra, az ékezetek precíz kitételére sem. Egyes párbeszédeket, fontos kijelentéseket, ahogyan elhangzottak, németül vagy franciául örökített meg a memória. Az emlékezet néha kihagyott: a dátum ugyan bekerült, de azután a nagy sürgés-forgásban elmaradt a naphoz tartozó események rögzítése. Fontos évek feljegyzéseit pedig hiába keressük, de ez már inkább a történelem terhére írható. Nyilván sok zsebkönyv elkallódott a háború alatt vagy után, a zűrzavaros, fordulatos 1940-es években. S még szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy legalább egy tucatnyi megmaradt belőlük.

Jungerth-Arnóthy Mihály hivatásos diplomata, a naplójegyzetek írója ugyanis fontos dolgokról szerzett tudomást külföldi állomáshelyein és a magyar királyi Külügyminisztérium Dísz téri palotájában. Mindjárt hozzá kell tennünk – Jungerth nem tartozott a magyar politikai élet, vagy akár az ország nemzetközi kapcsolatainak kiemelkedő, formáló személyiségei közé. Ő abban a – felső szint alatt közvetlenül elhelyezkedő – középső rétegben tevé-

kenykedett, amelynek tagjaihoz rendszeresen, mégis jobbára közvetve a hivatali elöljárók, főnökök révén jutottak el információk a nagypolitikáról, jóllehet korántsem nyertek beavatást minden államtitokba. Esetenként Jungerth, más követhez vagy ügyvivőhöz hasonlóan, még a miniszterelnökkel, ritkábban a kormányzóval is megbeszélést folytatott, személyesen tájékozódhatott véleményükről.

Egy diplomata hivatalos jelentéseinek és privát feljegyzéseinek értékét – általános felkészültségén, országismeretén, nyelvtudásán kívül – meghatározza, hogy milyen szintre sikerült „beépülnie" az idegen fővárosokban. Jungerth-Arnóthy Mihály adottságai, érdeklődésének irányai szerencsésen találkoztak képviseleti megbízatásaival, nem „szenvedett" az állomáshelyein, ahogyan ez bizony nem kevés kollégájával megtörtént. Ő a lehetőségekhez képest mindenütt otthonosan érezte magát, ami módot nyújtott arra, hogy a jól tájékozott missziófőnökök közé tartozzék a balti államokban, Finnországban, a Szovjetunióban és különösen Bulgáriában. Ily módon beszámolói – az adott ország viszonyait, elsősorban nemzetközi kapcsolatait tekintve forrásértékű dokumentumok, amelyek szervesen kiegészítik a naplójegyzeteket.

Jungerth Mihály 1883. március 13-án Bácsordason született. Jogi diplomájával megkapta a belépőjegyet az államapparátus fogalmazói (mai szóval előadói) karába.[1] Magyarország bácskai szegletéből származva, feltehetően már ifjúkorában jártasságot szerzett a szerb nyelvben és érdeklődést hozott magával a forrongó, nyugtalan déli szomszédnép iránt. Fiatal kora óta foglalkozott a Balkán szláv népeivel. Szerencséjére megfelelő szellemi környezetbe került. 1907-től a Monarchia közös Pénzügyminisztériumának hivatalnoka. A Pénzügyminisztérium ez időben nem csupán financiális ügyeket bonyolító intézmény,

hanem politikai igazgatási szerv, amelynek a hatáskörébe tartozott Bosznia-Hercegovina, az 1908-as annexiótól közjogilag is a Habsburg Birodalom államterületének része.[2] A minisztérium fontos részlegét képezte a Hofkammerarchiv, a hajdani udvari kamara levéltára. Ennek igazgatója Thallóczy Lajos, a jeles Balkán-szakértő történész, Kállay Béni közös pénzügyminiszter bizalmi embere volt. Ő hivatali beosztásán messze túlmenő informális hatáskörrel rendelkezett, és gyakorlatilag irányította a két tartománnyal kapcsolatos polgári ügyeket. Jungerth 1908-tól a Hofkammerarchivban dolgozott tudományos segédmunkatársként. Nagyon sokat tanult Thallóczytól, aki nagyrabecsülte és tanítványának tekintette a fiatal hivatalnokot. Lehetővé tette számára, hogy a Theresianumban, a Monarchia elitjét képző felsőfokú tanintézetben magyar történelmet és jogtörténetet tanítson. Jungerth 1910-től a bosznia-hercegovinai ügyosztály tisztviselője, előbb pénzügyi fogalmazói, majd miniszteri titkári rangosztályban. Nem volt titok, hogy Thallóczy, akinek 1914-től titkára lett, őt szemelte ki utódjának.

A háború kitörése után Jungerth századparancsnokként a frontra került, személyes bátorságáért signum laudis érmet kapott. Hamarosan azonban a megszállott Szerbia főkormányzójává kinevezett Thallóczy mellé került, ahol osztályvezetőként dolgozott. Egész életében hálás maradt az 1916-ban vasúti szeréncsétlenség áldozatául esett Thallóczy Lajosnak, és nem mulasztotta el, amikor vissza-visszatért a magyar fővárosba, hogy virágot tegyen néhai mentora sírjára.

1918 szeptemberében az antant balkáni hadseregének támadása következtében a bolgár hadsereg letette a fegyvert, a központi hatalmak frontja e térségben összeomlott. A szaloniki fegyverszünet értelmében a központi

hatalmak hadseregeinek haladéktalanul ki kellett üríteniök az összes elfoglalt görög és szerb területet. Valószínűleg Jungerth is 1918 szeptemberében vagy októberében, a belgrádi főkormányzóság megszűntével tért vissza Budapestre.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hatalmas tisztviselő réteget foglalkoztatott. 1918 őszén, az összeomlás hónapjaiban nem voltak könnyű helyzetben a volt közös hivatalok és intézmények alkalmazottai, a hadsereg hivatásos tisztjei. Többnyire abban az utódállamban igyekeztek alkalmazást találni, ahová nemzetiségük kötötte őket, hogy itt épüljenek be az újonnan formálódó bürokráciába. A közös közalkalmazotti réteg fontos szerepet játszott az új államok létrejöttében, hiszen a függetlenné válás után az állami életnek voltak olyan területei, amelyeket jószerével a semmiből kellett felépíteni. Ide tartoztak mindenekelőtt a külkapcsolatok ügyei, amelyek korábban maradéktalanul közös igazgatás alatt állottak.

Magyarországon a polgári demokratikus kormányzatra hárult a független magyar állam külügyi apparátusának megteremtése. Az 1918. V. néptörvény kimondotta, hogy a Magyar Népköztársaság minden ügyét önállóan intézi és a külügyi igazgatás élére külügyminisztériumot kell létrehozni. A Károlyi-kormány kész volt arra, hogy átvegye a volt közös Külügyminisztérium központi hivatalainak és külképviseleteinek magyar alkalmazottait, ha leteszik a hűségesküt a népköztársaságra.[3]

A külügyminiszteri tisztséget névlegesen Károlyi Mihály töltötte be, a minisztériumot és a gyakorlati ügyeket kezdetben Diner-Dénes József államtitkár irányította. A külügyi szolgálat megszervezésével, a minisztérium ügyvitelének kidolgozásával pedig a kormány december elején Harrer Ferenc demokrata politikust, volt budapesti

alpolgármestert, a Nemzeti Tanács tagját bízta meg. Ő vonta be a külügyi szolgálatba Jungerth Mihályt, aki letette a hűségesküt a magyar kormányra.[4]

A miniszteri osztálytanácsossá kinevezett Jungerth január elejétől a minisztérium politikai osztályán dolgozott. Itt még minden cseppfolyósan, a születés állapotában leledzett. Az igazgatási tapasztalatokkal rendelkező Jungerth elaborátumot dolgozott ki Harrer számára, hogy körvonalazza a nemzetközi kapcsolatok felvételének alapjait, a külügyi szolgálat megszervezésének a nemzetközi jog előírásaihoz igazodó módozatait. Harrer azonban egyelőre nem mutatott különösebb érdeklődést Jungerth munkálatai iránt, hiszen roppant bizonytalan volt még a fiatal köztársaság nemzetközi státusa. Jungerth, feltehetően egyéb teendők híján, megbízatást kapott a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek intézésére. Elképzelése az volt, hogy egységes szervezetet kell létrehozni, amely folyamatosan és rendszeresen ellátja a hadifoglyokkal kapcsolatos teendőket.

A Tanácsköztársaság létrejötte nem váltott ki belőle ellenérzést, sőt naplójában rögzítette, hogy „a békés átalakulás és az energikus rendelkezések megnyugtatták a polgárságot".[5] Ágoston Péter helyettes külügyi népbiztossal egyetértett abban is, az irányvétel Szovjet-Oroszországra ne legyen ok arra, hogy „Nyugaton ellenségeket szerezzünk". Ez persze nemcsak rajtuk múlott...

A Tanácsköztársaság kormányzata megbízott Jungerthben, ami kifejezésre jutott abban, hogy március végén visszakapta a kiadmányozás jogát. Továbbra is az ő feladata maradt a hadifogolyügyek intézése.

Jungerth 1919 augusztusa után is a Külügyminisztérium első számú szakértője maradt a hadifogolykérdésben. Politikailag nem tett semmit, ami hierarchikusan alacsony

szintű hivatali beosztását megkérdőjelezhette volna, és nagyon feltehető az is, hogy munkakörére senki sem áhítozott, hiszen ez meglehetősen elütött egy külügyi tisztviselő hagyományos tennivalóitól. Sok babért a több tízezernyi, hozzátartozókkal együtt sok százezernyi embert érzékenyen érintő problémákkal való bíbelődés nem ígért számára, viszont annál több csapdát rejtett magában. Ha az első pillantásra megoldhatatlannak látszó nemzetközi bonyodalmakra, a leküzdhetetlennek tetsző szállítási, ellátási nehézségekre hivatkozva a gyakorlatban nem tesz semmit, akkor magára vonja a közvélemény haragját és megvetését. Felettesei könnyen állíthatták volna őt bűnbaknak a nyilvánosság elé, amiért a háború befejeződése után több mint egy évvel sem éri el a beláthatatlan messzeségben, Szibériában és az orosz Távol-Keleten sínylődők hazatérését. Ha pedig az egyetlen lehetséges módon cselekvésre szánja el magát, és a magyar kommün bukása után kialakult hisztérikus hangulatban tárgyalásba bocsátkozik a szovjet-orosz kormánnyal, a bolsevikokkal, akkor gyanússá válhat politikailag, és kockára teheti további karrierjét.

Jungerth nem sokat tépelődött: kibúvók keresése, magyarázkodás helyett a tettek útját választotta. Úriember volt abban az értelemben is, hogy gerincesen viselkedett, véleményét szuverén módon alkotta meg és képviselte, kevéssé számolva a kudarc kockázatával. Egész pályafutását morális kitartás és személyi integritás jellemezte. Ez nem azt jelenti, hogy nem osztotta az úri középosztály zömének antikommunista és antiszemita előítéleteit. Ezek az érzelmek azonban nem fajultak szemléletében elvakult gyűlöletté, magatartását inkább az idegenkedés, a távolságtartás jellemezte. Szakképzett köztisztviselő lévén tudatában volt annak, hogy az államérdek eredményes

képviselete összeférhetetlen a szélsőséges érzelmekkel és a végletes indulatokkal. A ráció, a higgadt, körültekintő elemzés és a józan megfontolás jelentőségét Thallóczy iskolájában jól megtanulta. Ily módon a nemzetközi viszonyok áttekintése és a szovjet-oroszországi helyzetnek – a gyér és ellentmondásos értesülések miatt – nyilván nem könnyű mérlegelése alapján a hadifogolyügy megoldásában fontos következtetésekre jutott 1919 őszén. Három évvel később, már túl a nagy munkálaton, így írt erről összefoglaló jelentésében: „A Szovjet-Oroszországban lévő hadifoglyokkal kapcsolatban már 1919. szeptember elején arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szovjet kormányra a hadifoglyokkal való bánásmódot, illetve hazaszállításukat illetően teljes lehetetlen befolyást gyakorolni egy európai hatalom révén, legyen az az antant, a Szentatya, egy semleges hatalom vagy személyiség. Szovjet-Oroszországban lévő foglyaink megmentése csak oly módon tűnt lehetségesnek számomra, ha mi ebben az ügyben közvetlen kapcsolatba lépünk a szovjet kormánnyal."[6]

Jungerth számolt azzal, hogy ez nehéz feladat lesz, de tekintetbe vette Szovjet-Oroszország nemzetközi helyzetének megváltozására utaló jeleket. Úgy vélekedett, hogy az elzárkózottság mély szakadékán átívelő híd szerepét „az Oroszországban lévő idegen alattvalók" tölthetik be. Az ő sorsuk ugyanis lehetőséget nyújtott a polgári kormányok számára a tárgyalásokra, anélkül, hogy formailag feladták volna eredendő szovjetellenes magatartásukat. A humanitárius kérdések megvitatása persze – amúgy mellékesen – módot nyújthatott az eszmecserére politikai, gazdasági dolgokról is. A magyar külügyminisztériumban Barcza György koppenhágai követ jelentéséből tudomást szereztek arról, hogy a dán fővárosban Anglia és

Németország megbízottjai már tárgyalnak fogolycseréről Maxim Litvinovval, a szovjet külügyi népbiztosság meghatalmazottjával. Jungerth ekkor javaslatot tett arra, hogy a magyar külügyi vezetés dán közvetítéssel tudakozódjék a Litvinovval való kapcsolatfelvétel lehetőségéről.[7] Javaslatát elfogadták és Barcza utasítást kapott január végén a szükséges lépésekre, majd március 4-én jelentette, hogy a szovjet diplomata igenlő választ adott az ajánlatra.[8] Jungerth a március 24-i Minisztertanács döntése alapján meghatalmazást nyert arra, hogy tárgyalásokat folytasson a hadifogolyügyekről a szovjet kormány megbízottjával. Május 11-én utazott el Koppenhágába, hogy feladatának eleget tegyen. Már a tárgyalások elején kényelmetlen helyzetbe került, mert olyan hírek terjengtek a nemzetközi sajtóban, hogy Magyarország fegyveres erővel támogatja Lengyelországot Szovjet-Oroszország ellen.[9] Jungerth javaslatára megegyeztek Litvinovval egy olyan formulában, amely szerint Oroszország csak akkor adja ki a hadifoglyokat, ha Magyarország semleges marad egy esetleges lengyel–szovjet fegyveres összeütközésben. A május 29-én parafált, koppenhágai szerződés néven ismert egyezményben ez még általánosabb értelemben került megfogalmazásra: a hadifoglyok kölcsönös hazatérése lehetővé válik, feltéve, ha „Magyarország Oroszországnak más országokkal vívott háborújába vagy a polgárháborúban semmiféle katonai akciót nem hajt végre, semmiféle közvetlen vagy közvetett segítséget nem nyújt Szovjet-Oroszország és Szovjet-Ukrajna ellenségeinek".[10]

A szovjet kormány megkezdte az egyezmény végrehajtását, és 1920. június elején Narva kikötőjén át elindultak az első szállítmányok Magyarország felé.

1919 őszétől a magyarországi fehérterror, amely nemcsak a kommunisták, hanem a szociáldemokrata párt és

a szakszervezetek ellen is irányult, a nemzetközi progresszív közvélemény osztatlan felháborodását váltotta ki. A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség Magyarország ellen meghirdetett bojkottja az MSZDP és a szakszervezetek mozgási szabadságának helyreállítását célozta. A legsúlyosabb veszélybe 1920 nyarán a Forradalmi Kormányzótanács egykori tagjai kerültek. A volt népbiztosokat perbe fogták és halálos ítéletek fenyegették őket. Nem érezhették magukat biztonságban a diktatúra bukása után Ausztriába menekült kommunisták sem. Számolniuk kellett kiadatásuk felvetésével, merényletekkel. A világ haladó közvéleménye, különösen a munkáspártok élesen elítélték a népbiztosok üldözését, akciókat indítottak megmentésük érdekében.

A szovjet kormány különös kötelességének érezte, hogy mindent megtegyen volt szövetségese, a Magyarországi Tanácsköztársaság vezető politikusai érdekében. 1920. május közepén – még a rigai egyezmény megkötése előtt – Berlinben menekültügyi értekezletre került sor Fritjov Nansen, a híres norvég sarkutazó, a Népszövetség hadifogoly- és menekültügyi megbízottjának vezetésével. Az úgynevezett Nansenhilfe konferencián a szovjet kormány képviselője elérte, hogy Kun Béla és mintegy 70 társa Ausztriából Németországon át a Szovjetunióba utazhatott.[11] Kun július 17-én hagyta el Ausztriát egy volt orosz hadifoglyokat szállító vonaton. Elutazásának híre kiszivárgott és a magyar kormány követelte Kun kiadatását. A szovjet kormány erre a koppenhágai egyezmény értelmében útnak indított szállítmányból túsz gyanánt visszatartott több tisztet. Végül a német kormány, amelynek területén tartózkodott a szállítmány, a magyar igény bejelentésekor – a belső baloldali erők nyomására is – elállt a kiadatástól és Kun továbbutazhatott.[12] A szovjet

kormány, miután ezen első kísérlete sikerrel járt, felismerte, hogy olyan ütőkártyával rendelkezik, amelyet felhasználhat a fehérterror megfékezésére.

A magyar kormány a népbiztosok ellen indított nagyszabású perben nem csupán a Tanácsköztársaságot, hanem az 1918–19-es forradalmakat kívánta volna elmarasztalni.[13] Július 5-én kezdődött a bírósági eljárás, amelynek befejező szakaszában augusztus 14-én Csicserin szovjet külügyi népbiztos táviratban figyelmeztette a magyar kormányt, hogy a vádlottak a szovjet kormány védelme alatt állnak, és megnevezte azokat a hadifogságban lévő tiszteket, akiket túszoknak nyilvánított.[14]

A nemzetközi közvéleményt nem győzték meg a magyar kormány érvei, hogy nem politikai megtorlásról van szó, hanem „közönséges bűnözők" felett ítélkeznek Budapesten. Nansen, a Nemzetközi Vöröskereszt és a német hadifogolyközpont egyaránt elutasították, hogy segédkezet nyújtsanak a túszok kiszabadításához, amennyiben Magyarország „az ártatlanul bíróság elé állítottakat" nem engedi szabadon. 1920. október 8-án Csicserin újabb, még határozottabb hangú táviratot küldött az ügyben.

A fejleményeknek ebben a szakaszában Jungerth számára nyilvánvalóvá vált – 1922-es jelentésének szavaival –, hogy „tisztjeink kiszabadítása csak a 10 bíróság elé állított népbiztos és más személyek kiadatása révén érhető el".[16] Nem volt kétséges számára az sem, hogy a koppenhágai egyezmény további végrehajtása is a magyar kormány józan belátásán és engedékenységén múlik, ezért javasolta a népbiztosok kiadatását. Felfogása szerint azért is ésszerűtlen lenne ezek visszatartása, mert Kun és a legfőbb népbiztosok már amúgy is az ország határain kívül vannak, tehát a perbe fogottak távozása sem lehet ártalmas az ország érdekeire.[16] Felismerésének Jungerth

akkor tudott volna nyomban érvényt szerezni, ha megnyeri a felelős kormányköröket, elsősorban a miniszterelnököt, a külügyminisztert és az igazságügyi minisztert. Annyit sikerült elérnie, hogy a kormány tagjai beleegyeztek a tárgyalásokba. December 28-án, a népbiztosper ítélethirdetésének napján, a szovjet fővárosba küldött táviratban a magyar kormány tiltakozott a túszszedési eljárás ellen, de tudtul adta hajlandóságát a további megbeszélésekre. Az év utolsó napján Csicserin válaszában közölte: Maxim Litvinovot bízza meg a tárgyalásokkal, amelyek színhelyéül Revált (a mai Tallin) javasolta. Magyar részről a Minisztertanács 1921. január 4-én megállapodott Jungerth személyében.

Január 11-én az érdekelt magyar miniszterek és szakértők értekezletet tartottak. A tanácskozáson váratlan akadály merült fel, ugyanis Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyi miniszter kijelentette, hogy ellentétben november 27-i írásbeli ígéretével, nem adja ki a népbiztosokat. „Legfeljebb" arról lehet szó, hogy a négy halálos ítéletet nem hajtják végre, s életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatják; ha erre az „engedményre" sem adják ki a túszokat, akkor belemegy abba, hogy az összes népbiztos ítéletét 15–15 évi börtönbüntetésben szabják meg.

Ezzel hosszadalmas vita kezdődött a kormányzaton belül az engedményekről. Az igazságügyi minisztert és az álláspontját osztó honvédelmi minisztert, aki maga mögött tudhatta a katonai köröket, Teleki miniszterelnök, Bánffy külügyminiszter, Kánya külügyminiszter-helyettes, majd 1921 áprilisától Bethlen miniszterelnök próbálta rávenni az engedékenységre. A két csoport vitájában nyilvánvalóan többről volt szó, mint elítélt népbiztosokról és túsznak nyilvánított hadifoglyokról. A polémia része volt annak a küzdelemnek, amely a konszolidáció kérdéseiben

zajlott a különböző ellenforradalmi csoportok között. A kisgazdapárti Tomcsányi és a militarista körök a Gömbös vezette, szociális demagógiával operáló fajvédőkkel állottak kapcsolatban, míg az erdélyi mágnások az ellenforradalmi rendszert a konzervatív ideológia jegyében kívánták megszilárdítani. A hadifoglyok ügyének rendezése a háború következményeit felszámoló folyamat részeként előmozdíthatta a konszolidációt és erősíthette a Bethlen-kormány tekintélyét. A kormányzó, aki fokozatosan eltávolodott Gömböstől, szintén támogatta az engedményekre épülő megegyezés gondolatát.

Jungerth 1921. január 21-én érkezett Revalba. Ő már a budapesti miniszterközi megbeszélések idején váltig hangoztatta, hogy Litvinovot amúgy sem tudják meggyőzni a kommunisták „bűnösségéről", egyelőre mégis igen korlátozott mozgásteret kapott. Hiszen Horthy, Bethlen és Kánya is arra törekedett, hogy a tisztek szabadságát a lehető legcsekélyebb engedmények árán érjék el.

Jungerth igyekezett oly módon vezetni a tárgyalásokat, hogy mindig maradjon nyitva egy kiskapu az alkudozások folytatására. Így, bár erre nem volt utasítása, a január 26-i első tárgyalás végén közölte Litvinovval, hogy „mindenesetre kéri a listáját mindazon magyaroknak, akiknek sorsa után a szovjet kormány érdeklődést tanúsít".[17] Ő már ekkor számot vetett azzal, hogy a másik fél nem éri be a tíz népbiztossal.

Január 27-i táviratában közölte a Külügyminisztériummal, hogy a népbiztosok kiengedése és széles körű amnesztia nélkül a tárgyalások kilátástalanok.[18] Jungerth ötlete volt a két kormány közötti bizalmatlanság áthidalása érdekében, hogy állapodjanak meg egy harmadik közvetítő államban, amely a kezes szerepét töltené be az ügylet lebonyolításában.[19]

Jungerth a személyes tárgyalások során végleg meggyőződött arról, amit korábban már sejtett, hogy a szovjet kormányra nem hatnak a jogászkodó érvek, mert az egész kérdést nem jogi, hanem politikai problémának tekinti. Erről végül sikerült meggyőznie közvetlen feletteseit és elérte, hogy felhatalmazást kapjon 1921 márciusában annyi kommunista kiadatására, amennyit óhatatlanul szükségesnek tart.[20] Litvinov előzetes közlései alapján mintegy 400 főre számított, s ebben a számban mint az engedmények végső határában, sikerült megegyeznie Teleki miniszterelnökkel és Gratz Gusztáv külügyminiszterrel. Annak érdekében, hogy megerősítse tárgyalási pozícióját a megegyezést ellenző erőkkel szemben, Jungerth kormányzói kihallgatáson is előterjesztette elképzeléseit. Horthy, aki saját helyzetének a legitimistákkal szemben történő megerősítése érdekében növelni kívánta népszerűségét, kijelentette, hogy a foglyok megmentését mindenáron szükségesnek tartja, és hajlandónak mutatkozott arra is, hogy befolyást gyakoroljon a makacs igazságügyi miniszterre.[21]

Több további tárgyalási forduló után, 1921. július 28-án Rigában, Jungerth és Ganyeckij szovjet diplomata – Litvinov időközben külügyi népbiztos-helyettessé lépett elő – egyezményt írt alá. A megállapodás értelmében a magyar kormány kötelezte magát 400 személy kiadására, az „Oroszországba való kivándorlásra", ennek fejében a szovjet–orosz és a szovjet–ukrán kormány minden tiszti és legénységi állományú hadifoglyot kienged.[22] Jungerth ezután megállapodást kötött a csehszlovák és a német kormánnyal, amelyek magukra vállalták a szállítás lebonyolítását. Majd október 8-án került sor a kezességi egyezmény aláírására a lett kormánnyal.[23] 1921. október 22-én indultak el az első szállítmányok a Szovjetunióból

és Magyarországról. Jungerth igen fontosnak tartotta az egyezmény pontos betartását. „A végrehajtásnál, kérlek, legyünk pedánsak." – írta Apor Gábor külügyminisztériumi főtisztviselőnek 1921 októberében.[24] Felháborodva tiltakozott az ellen, hogy a kommunistákat a magyar hatóságok láncra verve küldik a határra. Követelte azt is, hogy az elutazóknak engedjék meg a búcsút a hozzátartozóktól, s hogy általában az egész akciót a humanizmus szellemében bonyolítsák le.[25]

Jungerth ellen valóságos hajsza indult az egyezmény létrejöttén feldühödött fajvédő körök részéről, s ez 1922 tavaszán érte el tetőpontját. Miután Horthyt, Bethlent és Kányát nem támadhatták, Jungerthet tették felelőssé a kommunisták kiengedéséért. Tomcsányi és honvédelmi minisztériumi szövetségesei azzal vádolták a diplomatát, hogy túllépett a meghatalmazásán, amivel fölösleges engedményekre kényszerítette a magyar kormányt.[26] Jungerth elsősorban Kánya támogatására számíthatott. A külügyminiszter-helyettesnek 1922 márciusában írott levelében köszönetet mondott, hogy nem engedte, miszerint néhány ember rövidlátása, személye iránti ellenszenve a fogolycserét teljesen megakadályozza.[27]

Jungerth eredeti terve, hogy a fogolycserét 1921. december 31-ig befejezzék, rajta kívül álló okokból nem valósulhatott meg. Az akció végül 1922. július 31-ével zárult. A koppenhágai és a rigai szerződések alapján a trianoni országterületre 3468 tiszt és 77 433 legénységi állományú volt hadifogoly érkezett. Az ellenforradalmi Magyarország börtöneit 329 kommunista és szociáldemokrata személy hagyta el, cserébe a szovjet kormány 1584 túszként kezelt foglyot adott ki.[28]

A csereakció lebonyolítása után Jungerth a Külügyminisztérium utasítására még Rigában maradt, hogy a balti

államokkal gazdasági tárgyalásokat folytasson. Neki azonban ennél messzebbmenő politikai céljai voltak; arra törekedett már 1922 januárjában, hogy rábírja a magyar kormányt a diplomáciai kapcsolatok felvételére Szovjet-Oroszországgal. Jelentéseiben kifejtette, hogy a bolsevikok erőszakos megbuktatása sem belső erők, sem külső intervenció révén nem várható. A legtöbb Magyarországot környező ország, továbbá Anglia, Németország és Olaszország kapcsolatokat tartanak fent a szovjet államma, más országok pedig tárgyalásokat kezdeményeztek az összeköttetés létesítésére. „Ami Magyarországot illeti, azt hiszem, nekünk is ki kellene lépnünk teljes elzárkózottságunkból a szovjet kormánnyal szemben" – javasolta Jungerth. Ennek előnyét elsősorban abban látta, hogy erősödnének a magyar pozíciók a kisantanttal szemben. „Nem gondolok itt egy politikai szövetségre Oroszországgal, arra nem is volna szükség. Elegendő volna az a tény, hogy direkt összeköttetésben vagyunk Oroszországgal. Szomszédaink elveszítenék ezáltal azt a biztonságukat, amellyel ma Magyarországgal elbánnak, mert tudják, hogy hiába kopogtatunk a nyugaton, ott nem megyünk semmire." – körvonalazta egy keleti orientáció jelentőségét a magyar külpolitika számára.[29] Javaslata nem talált meghallgatásra. A Külügyinisztérium közölte vele, hogy a tárgyalási kapcsolat felvétele Szovjet-Oroszországgal nem kívánatos, legfeljebb csak gazdasági kontaktusról lehet szó.[30]

Jogos a kérdés, mi volt Jungerth Mihály személyes szerepe a fogolycsere-akció sikeres lebonyolításában? Láttuk, hogy önállóságát, miként minden diplomatáét, a központi utasítások meglehetősen gúzsba kötötték. Egy kartársa, Nemeskéri-Kiss Sándor, több állomáshelyen szolgált követ szerint a távíró és a számjeltávirat megjelenése

óta érdemi diplomáciai tevékenységet csak a külügyminiszterek és legszűkebb központi vezérkaraik végeznek. A külföldi állomáshelyeken szolgáló követek, ügyvivők csak végrehajtó szervek és informátorok, hiszen munkásságuk részleteit is külön utasítások szabályozzák.[31] Jungerth azonban nem tekintette önmagát sem az 1920-as évek elején, sem pályafutása későbbi szakaszain egyszerű postásnak, passzív közvetítő láncszemnek a magyar és az idegen külügyminisztérium között. Úgy vélekedett, hogy rajta igen sok múlik, amennyiben kellő kezdeményezőkészséget és rugalmasságot tanúsít, továbbá hajlandóságot arra, hogy megértse a másik fél álláspontjának lényegét. Felismerte azt is, hogy kihasználva a magyar kormányzaton belüli ellentéteket, azokra támaszkodhat, akik a pozitív megoldást, a megegyezést kívánják. Nem szabotálhatta utasításait, ezt nem is tette, de arra törekedett, hogy kitapintsa, meddig terjed a tárgyaló partner engedékenysége. Nem érte be azzal, hogy mereven ismételgeti kormánya álláspontját, újra és újra szó szerint rekapitulálja utasításai szövegét, hanem érdemi, a szó szoros értelmében vett eszmecserét folytatott az idegen ország képviselőjével. Jungerth számára az ügy megoldása és nem az utasítások betű szerinti végrehajtása volt fontos. Kezdeményezőkészsége abban is megnyilvánult, hogy a másik fél álláspontjának pontos ismeretében igyekezett a feletteseitől a megegyezésre alapot adó engedményeket kicsikarni, s arra törekedett, hogy fokozatosan bővüljön saját mozgástere.

Jungerth tudatában volt annak, hogy megegyezési szándéka nem kelt osztatlan tetszést, és különösen nagy ellenérzésre talál az a tobb ízben határozottan kifejtett véleménye, hogy a szovjet kormánnyal is meg lehet alkudni. Szovjetellenessége és antiszemitizmusa át- meg

átüt a jelentésein. Úgy vélekedett, hogy a szovjet kormánynak „nincs érzéke az írott szerződések iránt", megbízottjai állandóan változtatják követeléseiket. „Kik odahaza arra az álláspontra helyezkednek, hogy van szerződés, azt kell betartani, ezt csak a szovjet–orosz kormány viszonyai és gondolkodása felől való tájékozatlanságból tehetik." Ezért tartotta sürgősnek a már megkötött megegyezés gyors végrehajtását, „mert ha sokat várunk, megint meggondolják s még drágább lesz a vásár".[32] A szovjet tárgyalófeleket ismételten „Ostjudé"-nak („keleti zsidó") titulálta jelentéseiben, amelyekben más hasonló kitételekkel sem fukarkodott. Következetesen tartotta magát azonban ahhoz a felfogáshoz, hogy akár bolsevikokról, akár zsidókról, akár zsidó bolsevikokról legyen szó, ők egy szuverén állam meghatalmazott képviselői, és ennek megfelelően kell velük tárgyalni. Az 1920-as évek elején a nemzetközi és a magyar politikai körökben ez még egyáltalán nem volt általánosan elfogadott szemlélet.

Jungerth Mihály 1923. március 12-én hivatalos értesítést kapott arról, hogy a kormányzó hozzájárult magyar királyi követség létesítéséhez Revalban, Észtország fővárosában, és ügyvivői minőségben őt bízta meg a követség állandó vezetésével.[33] Ügyköre később kiegészült Magyarország helsinki képviseletének irányításával, akkreditálása a három balti államra és Finnországra egyaránt érvényes volt. Státusával Jungerth nem volt elégedett, és joggal tette szóvá, több ízben is, hogy az ügyvivők közül ő kapja a legalacsonyabb fizetést, nem is szólva persze a hasonló feladatkört ellátó, de a hivatali ranglétra magasabb és jobban javadalmazott fokait elért követekről. Kedvezőtlen hierarchikus elhelyezkedése azonban nem csorbította munkakedvét. Érdekesnek találta feladatát, tevékenysége korántsem merült ki abban, hogy a kis

északi államokban képviselje országát. Munkakörének szerves részét képezte, hogy állandóan figyelemmel kísérje, mi történik a Szovjetunióban. Teendőinek sikeres ellátását előmozdította, hogy elsősorban Észtországban, de másutt is kitűnő kapcsolatokat épített ki a felelős politikai körökkel, s befogadták az előkelő társaságba. Egy lettországi jómódú német család leányát vette feleségül 1924-ben.

A balti fővárosokban ez időben sok ország tartott fenn diplomáciai képviseletet a Szovjetunió megfigyelése végett. Elsősorban olyan államokról volt szó, amelyek diplomáciai kapcsolatok híján nem rendelkeztek önálló misszióval Moszkvában. A „szovjet rejtvény" megfejtésén fáradozók persze sokféle, és egymástól eltérő következtetésekre juthattak, attól függően, ki milyen alapállásból közelítette meg az orosz feladványt. Így az Egyesült Államok Rigában tartott fenn a követségén külön orosz osztályt, amely fontos szerepet töltött be az amerikai politika kialakításában. A State Department a „rigaiak" véleménye alapján jutott arra a következtetésre, hogy a szovjet állam nemzetközi veszélyt jelent, az „első számú közellenség" a világban, mert célja mindenütt a felforgatás, a forradalom.[34] Az Egyesült Államok többek között ezért késlekedett 1933-ig a Szovjetunió elismerésével és a diplomáciai kapcsolatok felvételével.

Jungerth, amint erre utaltunk, ettől a szemlélettől eltérő következtetésre jutott és úgy vélekedett, hogy a kommunista világmozgalomnak az érdekei és a Szovjetuniónak, mint nagyhatalomnak, az állami érdekei nem azonosíthatók, sőt időnként és helyenként minden látszat és propaganda ellenére ellentmondanak egymásnak.

Jungerth Mihálynak számottevő szerepe volt abban, hogy 1924-ben a Bethlen-kormány elhatározta a diplomá-

ciai kapcsolatok felvételét a Szovjetunióval. Szorgalmazta, hogy Magyarország előbb szánja el magát erre a lépésre, mint a kisantant. Ezért bosszankodott, amikor útban hazafelé – július 5-én szóbeli jelentéstételre Budapestre rendelték – azt olvasta a sajtóban, hogy a csehszlovák és a jugoszláv külügyminiszterek már tárgyaltak Litvinovval.[35]

Jungerth arra alapozta elképzeléseit, hogy az első világháború után Magyarország nem vett el területet Szovjet-Oroszországtól, mint a legtöbb szomszédja. Sőt volt egy ország, jelesül Románia, amellyel szemben a szovjet államnak területi követelései voltak. Másrészt Szovjet-Oroszországnak is érdekében állt a viszonyok normalizálása Magyarországgal, már csak azért is, nehogy esetleg egyességre jusson Lengyelországgal és Romániával ellene.

A szovjet–magyar tárgyalások 1924 júliusában szovjet kezdeményezés nyomán indultak meg.[36] Röviddel hazaérkezése után Kánya külügyminiszter-helyettes közölte Jungerthtel, hogy a diplomáciai lépések ügyében megegyezett Bethlennel. Azt is elmondta, hogy a kormányfővel együtt jártak Horthynál, „aki szintén hozzájárult ahhoz, hogy Oroszországot elismerjük, s Moszkvában követséget állítsunk fel, ők pedig nálunk állítsanak fel követséget". Kánya maga kívánta a tárgyalásokat vezetni, Jungerthnek a tanácsadó és szakértő feladatát szánta.[37] Július 16-án értekezlet zajlott le a Külügyminisztériumban, amely tisztázta a diplomáciai érintkezés felvételének kérdéseit. Kánya rámutatott arra, hogy ez a lépés „bizonyos taktikai előnyöket biztosít, mert a románok, bármit csinálunk is, azt fogják tartani, hogy valami megegyezést csináltunk ellenük". Jungerth hangsúlyozta, hogy tisztázandónak tartja már jó előre, milyen segítséget kap Magyarország Erdély visszaszerzése tekintetében, ha segítséget nyújt

Besszarábia ügyében. Úgy vélte, el kell érni azt is, hogy Moszkva érvényesítse befolyását Prágában és Belgrádban egy magyar–román konfliktus esetén.[38] A megállapodás gondolatát élénken helyeselték a magyar nagytőke vezető személyiségei és az érdekeiket kifejező politikusok.[39]

Kánya Jungerth hosszú távú elképzeléseit, amelyek lényege az volt, hogy „ügyes politikával Oroszország támogatásával Erdélyt vissza lehet szerezni"[40], nem fogadta el a maga egészében. Az idős, tapasztalt diplomata úgy vélekedett, hogy legfeljebb 6 hónapra szabad és lehet politikát csinálni... Ez a szűklátókörű szemlélet, amelyet sokan osztottak a kormánykörökben, végül lehetetlenné tette a már elkészült magyar–szovjet megállapodás ratifikálását. A Bethlen-csoport túlságosan könnyen meghátrált a szélsőjobboldal, valamint a keresztény párt támadásai elől a „bolsevikokkal" való kapcsolatfelvétel ügyében. A miniszterelnök magatartását az is befolyásolta, hogy a kormányzónak – előzetes állásfoglalásától eltérően – mégis fenntartásai voltak az egyezménnyel szemben. Mindkettőjük magatartását nyilvánvalóan befolyásolta, hogy a tárgyalások kezdete és befejezése között megbukott Angliában a munkáspárti kormány, és a helyére került konzervatív kabinet nyíltan szovjetellenes magatartást tanúsított. „Az angol választási eredmény jelentősen megerősítette Bethlen helyzetét és valószínűleg módosította magatartását Szovjet-Oroszország iránt."[41] – jelentette 1925 elején Colville Barclay budapesti brit követ. Az angolok szerepére utal Jungerth egy későbbi eszmecseréje Barcza György diplomata kollégájával. Mindketten egyetértettek abban, hogy a magyar külpolitika teljesen az angolok vizein evez, és „őrájuk való tekintettel nem tehetünk egyelőre az orosz kérdésben semmit"[42].

Jungerth ebbe nem nyugodott bele és ismételten felve-

tette a Szovjetunió elismerésének gondolatát. A diplomáciai kapcsolatok felvételét egy szélesebb külpolitikai elképzelésbe illesztette: Romániával szemben a Szovjetuniót, Jugoszlávia mögött Olaszországot, Csehszlovákia hátában pedig Németországot látta potenciális szövetségesként, anélkül, hogy Magyarország elveszítené Anglia jóindulatát.[43] A balti államok helyzetének és a német–orosz kapcsolatok kilátásainak elemzéséből Jungerth már 1927-ben (!) arra a következtetésre jutott, ami alátámasztotta fenti elképzelését, hogy lehetőség van egy német–szovjet megállapodásra. Feltette a kérdést, hogy „más, tengeren túli, ázsiai előnyökért nem ad-e (Németország) Oroszországnak szabad kezet a Baltikumban"?[44]

Az 1920-as évek második felében a Bethlen-kormány aktív külpolitikájába[45] sem az északi, sem a keleti országok nem fértek bele. Jungerth ez időben a külügyi szolgálat peremén tanyázott. Alapvető célkitűzése, a nyitás a Szovjetunió felé, váratott magára. Az ismételt török és német közvetítési kísérletek, amelyekre a szovjet kormány tudomásával került sor, nem jártak eredménnyel.[46] Jungerth csupán egyet tehetett – figyelmeztette a realitásokra a magyar politikai vezetést.

Egy kormányzói kihallgatás alkalmával, 1933 áprilisában szerzett tudomást arról, hogy Horthy, még az előző év októberében kidolgozott egy – 23 ország államfőjéhez elküldendő – memorandumot a Szovjetunió teljes gazdasági bojkottjának és a kommunista pártok általános betiltásának a javaslatával.[47] Gömbös az emlékiratot – nyilván 1932. novemberi római útja alkalmából – megmutatta Mussolininek. Az olasz diktátor, ahogyan ezt Horthy közölte Jungerthtel, rokonszenvezett az ötlettel, de jobbnak tartotta, ha „pihentetik az ügyet". (Mussolini véleményét a barátságos olasz–szovjet kapcsolatok magyarázzák,

amelyek később a magyar–szovjet viszony rendezésében is fontos szerepet játszottak.) Jungerth felhívta a kormányzó figyelmét a tervezett gazdasági bojkott céltalanságára, hiszen a szovjet ipar „már olyan fejlett, hogy hadseregüket egy ideig európai nívón tudják tartani". A diplomata azt sem tartotta valószínűnek, hogy egy ilyen javaslat bármilyen visszhangra találhatna, mert a Szovjetunió nemzetközi helyzete „az utóbbi 2 évben jelentősen javult".[48]

Jungerth igazát és az elzárkózó magyar politika anakronizmusát bizonyította, hogy még a baráti fővárosokban is mind kevésbé találtak hitelre a „belpolitikai nehézségekre", a „kommunista veszélyre" hivatkozó kifogások. Végül Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter rászánta magát arra, hogy közel egy évtized után megkezdje az előkészületeket a tárgyalásokra, amelyeknek az egyik kulcsembere ismét Jungerth Mihály lett, mint a Külügyminisztérium elismert szovjetszakértője.

A magyar külpolitikai vezetés nagy aggodalommal észlelt minden olyan jelet a nemzetközi diplomáciai életben, amely a trianoni határok fenntartására alakult kisantant tekintélyének erősödésére, kapcsolatainak bővülésére utalt. A csehszlovák–román–jugoszláv érdekszövetség ellensúlyozásának egyik eszközét jelentette a jó viszony Törökországgal, ami az 1929-es török–magyar semlegességi szerződésben fejeződött ki. Annál nagyobb aggodalmat keltett a magyar fővárosban, hogy a török kormány – elsősorban az olasz–török viszony romlása miatt – a harmincas évek elején a kisantanthoz közeledett. „A török politikának ilyen irányba való tolódása jugoszláv hegemóniát eredményezne a Balkánon, melyet éppen együtt akartunk eddig megakadályozni" – írta Kánya Tahy ankarai követnek 1933 augusztusában. A külügyminiszter utasította a diplomatát, figyelmeztesse erre a veszélyre a

török politikusokat. Felszólította Tahyt, hogy emlékeztessen Ankarában arra is, hogy „a magyar–török barátság... a legkevésbé sem ellenkezett a Szovjetunió és Törökország között fennálló szoros baráti viszonnyal, hanem ellenkezőleg, a kettő igen jól megfért egymással, hiszen a Szovjetuniót és minket külpolitikai ellentétek semmi tekintetben nem választanak el egymástól, és szovjet–magyar kapcsolatoknak a hiánya kizárólag magyar belpolitikai okoknak a következménye".[49]

Gömbös és Kánya 1933 októberében szerzett ankarai tapasztalataik alapján úgy vélekedtek, hogy a török politika változása mögött a Szovjetunió áll, amely a Balkán nyugalma érdekében támogatja Törökország közeledését Jugoszláviához, azaz a kisantanthoz.[50] A magyar Külügyminisztériumban most kezdték belátni, amit Jungerth mindig is szorgalmazott – a kisantant térnyerésének megakadályozása érdekében elkerülhetetlen a kapcsolatok rendezése a Szovjetunióval. Olaszország, amely Hitler hatalomra jutása után – minden ideológiai rokonság ellenére – tartott a náci államnak az olasz érdeket súlyosan fenyegető terveitől, 1933 szeptemberében barátsági, megnemtámadási és semlegességi paktumot kötött a Szovjetunióval.[51]

A szovjet fővárosba vezető utak egyengetésére 1934 elején Jungerth-Arnóthy kapott ankarai követi megbízatást.[52] Január 9-én nyújtotta át a megszokott ünnepélyes külsőségek között a megbízólevelét Gázi Musztafa Kemál köztársasági elnöknek. Jungerth-Arnóthy ankarai megbízatása rövid ideig tartott és nem sok eredményt hozott. A Szovjetunióval való tárgyalásokra, Mussolini követelésére, Rómában került sor, a magyar–török kapcsolatok pedig bizonyos gesztusok és deklarációk ellenére nem javultak. Törökország 1934. február 9-én Athénben egyez-

ményt írt alá Görögországgal, Romániával és Jugoszláviával a belső balkáni határaik közös védelmére és külpolitikai lépéseik összehangolására.[53] Budapesten a Balkánpaktumot a kisantant erősödésének, valamint a török–magyar kapcsolatok további elhidegülésének bizonyítékaként értékelték. Ezt a benyomást aligha ellensúlyozta, hogy a török nemzetgyűlés együtt fogadta el a fenti egyezményt, valamint a magyar–török szerződést meghosszabbító jegyzőkönyvet. A török külügyminiszter Jungerthnek külön hangsúlyozta, hogy a közös jóváhagyással nyilvánvalóvá kívánta tenni: „a török–magyar barátság a Balkán-államok közötti szerződés dacára intact marad".[54] Nem javította a visszonyt a római hármas egyezmény sem, amelyben viszont a törökök látták az olasz befolyás nemkívánatos erősödését Közép-Európában. „...nem tudnak attól a gondolattól szabadulni, hogy az olaszok félszemmel állandóan Anatólia felé néznek."[55] – jelentette Jungerth-Arnóthy. A követ azzal is tisztában volt, hogy a török–jugoszláv közeledés alapja: a közös érdek az olasz terjeszkedés megakadályozásában.[56] Ez kifejezésre jutott abban is, hogy a marseille-i merénylet után a Népszövetség Tanácsában a török külügyminiszter Magyarország felelősségét hangoztatta. Jungerth-Arnóthy ezt kifogásolta és rámutatott arra, hogy az lett volna a helyes eljárás, ha a török kormány a konfliktus békés elintézésére törekszik és megőrzi a pártatlanságát.[57] Mégis, mint követ, szokásos józanságával úgy vélekedett, hogy indokolt a török kapcsolatok ápolása, mert ahogyan egyik jelentésében írta: „Törökország minden tekintetben rosszakaratú ellenségeink csoportjában sokszor hasznunkra lehet."[58] Véleményét arra alapozta, hogy a kisázsiai ország csak a Tráciát követelő Bulgáriával szemben helyezkedett revízióellenes álláspontra, más összefüggésekben nem elle-

nezte a területi változásokat, akár a kisantant országok rovására is.[59] A török államférfiak ismételten leszögezték azt is, hogy külpolitikájuk bázisa a baráti viszony a Szovjetunióval. Ankarai tapasztalatai mindenesetre megerősítették Jungerth-Arnóthy nézeteit a moszkvai kapcsolatok jelentőségéről.

A magyar külpolitikai vezetés 1933 végén már elodázhatatlannak látta, hogy legalább előkészítő lépéseket tegyen a Szovjetunióval való diplomáciai viszony rendezésére. Kánya felhasználta Litvinov római útját arra, hogy kieszközölje az olasz közvetítést. A népbiztos közölte Suvich olasz külügyi államtitkárral, hogy hajlandó tárgyalni a rendezésről. Az olasz diplomácia nem csupán a közvetítő szerepére vállalkozott, hanem kifejezetten ösztökélte a magyar kormányzatot a Szovjetunióval való kapcsolatok mielőbbi normalizálására.[60] Jungerth-Arnóthy számára új lehetőség nyílt. 1934. január 12-én, tehát mindössze három nappal azután, hogy átadta a megbízólevelét Kemál Atatürk köztársasági elnöknek, hazarendelték a török fővárosból. A szovjet kormány számára Jungerth-Arnóthy odahelyezése után, Ankara is megfelelő helyszín lett volna a tárgyalásokra. Szuric ottani szovjet követ viszont 1934. január 11-i jelentésében rámutatott arra, hogy az olaszok nyomást gyakoroltak a magyarokra a megbeszéléseknek Rómában történő lebonyolítása érdekében. „A cél, amit ezzel az olaszok el akarnak érni, világos: aktívumaik közé akarják beszámítani a magyar elismerést és a döntőbíró szerepét akarják eljátszani a tárgyalásokon."[61]

A megállapodás útjában egyetlen akadály állott. A magyar kormány kísérletet tett arra, hogy Horthy óhaja szerint költségvetési okokra hivatkozva elodázza a képviselet tényleges létesítését Moszkvában, ami persze lehe-

tetlenné tette volna a szovjet követség működését Budapesten. S éppen ez volt a kormányzó célja. A szovjet fél joggal hivatkozott arra, hogy képviseletek létesítése nélkül a kapcsolatok rendezése üres formaság marad. Végül Jungerth-Arnóthy kompromisszumos javaslata tette lehetővé a megegyezést: őt a jegyzőkönyvek aláírása után azonnal akkreditálják Moszkvában, egyelőre ideiglenes jelleggel, ankarai megbízatásának fenntartásával. Hajlandó volt arra, hogy már 1934 folyamán bizonyos időt a szovjet fővárosban töltsön, s bizonyítsa a nemzetközi közvélemény előtt: a két ország összeköttetésében valóban számottevő előrelépésre került sor.[62]

Jungerth-Arnóthy Mihály 1934. április 26-án adta át megbízólevelét Kalinyinnak, az államfői testület elnökének. A ceremóniát úgy időzítették, hogy a magyar követ részt vehessen a május 1-jei Vörös téri parádén. A diplomata ezután visszatért Ankarába, majd 1935. április 4-től foglalta el véglegesen moszkvai állomáshelyét; június 6-án kapta meg felmentését ankarai megbízatása alól.

A magyar diplomácia a kapcsolatok felvételének egy évtizedes halogatása miatt elmulasztotta azt az időszakot, amikor a Szovjetunió egyértelműen és határozottan elutasította a versailles-i békerendszert. Éppen 1934-ben volt kibontakozóban a szovjet külpolitika fordulata a status quo fenntartása és a kollektív biztonsági rendszer kiépítése felé, ami előnytelennek tűnt a magyar revíziós törekvések szempontjából. Persze ez nem jelentette azt, hogy a Szovjetunió végleg belenyugodott az első világháború után elszenvedett területi veszteségekbe, és immár fenntartások nélkül elfogadta volna a Versailles utáni állapotokat. Sztálin 1934 januárjában az SZK(b)P XVII. kongresszusán kijelentette: „Nekünk, akik a breszti béke szégyenét elszenvedtük, eszünk ágában sincs a versailles-i

szerződést magasztalni. Mi csak azzal nem értünk egyet, hogy emiatt a szerződés miatt a világot újabb háború örvényébe döntsék."[63] Ez a szemlélet tehát nem zárta ki eleve az európai határok – kizárólag békés – módosítását, amennyiben ez a szovjet érdekeknek megfelel. Jungerth-Arnóthy megbízatása elsődleges értelmének azt tekintette, hogy biztosítsa a szovjet támogatást a magyar revízió megvalósításához. Elképzeléseinek két kiindulópontja volt: Magyarország és a Szovjetunió viszonyát semmiféle területi vita nem zavarja, viszont mindkét országnak van közös követelni valója Romániától, s ez lehet az alapja az együttműködésnek. A követ fontos dolognak tartotta a szovjet vezetés meggyőzését arról, hogy országa független külpolitikát folytat, nem egyezett meg antibolsevista alapon a hitleri Németországgal. Ezért elérhetőnek tekintette, hogy a szovjet külpolitikai vezetés válassza el a magyar célokat Németországétól és kezelje teljesen külön kérdéskör gyanánt. A Szovjetuniónak – Jungerth-Arnóthy érvelése szerint – már csak azért is támogatnia kell a magyar kívánságokat, mert azok megfelelnek a nemzeti egyenjogúságról és a népek önrendelkezéséről hirdetett szovjet felfogásnak.[64]

Jungerth-Arnóthy ismételten kifejtette a külügyi népbiztosság vezetőinek, hogy jóllehet a magyar politikában több azonos tendencia figyelhető meg Berlin vonalvezetésével – így a fegyverkezési egyenjogúság követelése, a kollektív biztonság elutasítása – ennek oka nem az alárendelt pozíció, hanem a békeszerződések következtében előállott helyzet hasonlósága.[65] A magyar diplomata különösen szívélyes viszonyban állott Litvinovval, még a koppenhágai tárgyalások napjaiból. 1936 júliusában megállapította a külügyi népbiztosról, hogy komoly érdeklődést, „sőt, bizonyos szimpátiát tanúsított Magyarország iránt, és

ő talán az egyetlen a szovjet külpolitika vezetői közül, aki a mi külpolitikai helyzetünket megérti és a mi viszonyunkat a Duna-völgyi államokhoz és a nagyhatalmakhoz megértéssel bírálja meg".[66]

Jungerth-Arnóthy jól látta, hogy a szovjet vezetés fő gondja a hitleri agresszív tervek meghiúsítása. Ezért igyekezett bizonyítani, hogy a magyar revíziós törekvések támogatása kellően ellensúlyozhatja a német előretörési kísérleteket a Duna-medencében. Kifejtette Stern szovjet diplomatának, a külügyi népbiztosság politikai igazgatójának, „a német törekvések csak akkor találnak komoly ellenállásra, ha a Duna völgyét oly alapon reorganizálnák, hogy Magyarország jogos követeléseinek kielégítése után szomszédaival mint erős Duna-völgyi hatalmi csoport állana szembe Németországgal. Ennek a hatalmi csoportnak a súlypontja csak Magyarország lehetne, Ausztria és Csehország túl közel vannak Németországhoz, Jugoszlávia és Románia túl messze ahhoz, hogy felbecsüljék Németország előretörésének a veszélyét. Egy kielégített erős Magyarország ellent fog állni a németek terjeszkedési törekvéseinek a Duna völgyében, ezért alapvető szovjet érdek Magyarország megerősödése".[67]

A magyar követ – a többi diplomatához hasonlóan – érdeklődéssel figyelte a Szovjetunióban zajló belső fejleményeket az 1930-as évek második felében. Felfigyelt a személyi kultusz külső jeleinek rohamos terjedésére. Jelentéseiben az „ízléstelenségig menő szervilizmusról" számolt be, valamint arról, hogy a sajtó és a propaganda Sztálint „mint a népek hatalmas és bölcs vezetőjét mindenekfelett mint szeretett atyját mutatja be".[68] Jungerth-Arnóthy azonban nem volt annyira elfogult, hogy ne ismert volna fel egyéb jelentős, s különösen nemzetközi szempontból fontos változásokat. Úgy ítélte meg az 1936-

os alkotmányt, hogy az alaptörvény hatalmas fegyvert jelent a fasizmus elleni küzdelemben, mert demokratikus elvei a szovjet zászlaja alá szólítják a baloldali elemeket, nemcsak a kommunistákat, hanem a demokratákat is Európa-szerte.[69]

1936 végétől a jelentéseiben mind nagyobb helyet kaptak a törvénysértések. „Majdnem minden nap meghozza a maga szenzációját, melyről természetesen csak suttogva beszélnek, de viszont annál többet."[70] Az év októberéig, értesülései szerint, csak Moszkvában 17 ezer embert tartóztattak le. Nem kevés kárörömmel állapította meg, hogy az üldözés elsősorban a párton belül folyik. 1917 óta először fordult elő, írta kajánul, hogy „az, aki nem volt párttag, és akinek nem volt felelős állása, vígan sétált, mert a GPU nem kereste".[71] A pereket „nagy színjátéknak", „komédiának" tekintette. „Annyi bizonyos, hogy a per koncepciója a GPU által volt megállapítva és a vádlottaknak vallomásaikkal e koncepciót kellett anyaggal megtölteniök." – jegyezte fel naplójában Radek és társai ügyéről. „Nem valószínű, hogy a bevallott dolgok 20%-ánál több volt a pozitív tényekre alapozva; a többi fantázia volt, melyet a vádlottak magukra vállaltak, vagy társaikra tolták."[72]

1938–39-ben a nemzetközi fejlemények s velük összefüggésben a magyar külpolitika mozgása nem segítették elő Jungerth-Arnóthy missziójának sikerét. Mind nehezebbé vált alapvető célkitűzésének megvalósítása: meggyőzni a moszkvai vezetést arról, hogy Trianon revíziójának semmi köze nincsen Versailles erőszakos szétzúzásához. A magyar revízió útja ugyanis éppen ezekben az években eltávolodott a szovjet revindikációs tervektől. Németország az Anschluss után Csehszlovákia ellen fordult, s arra törekedett, hogy a magyar területszerzési szándékokat is

északi irányba fordítsa, a Szovjetunió szövetségese ellen. Másfelől, Berlin óva intett minden románellenes kezdeményezéstől, amiben esetleg összhangot lehetett volna Budapest és Moszkva között kialakítani. (Ez csak 1940 második felében jött létre, teljesen eltérő viszonyok között, amikor Jungerth-Arnóthy már más állomáshelyen tartózkodott.)

A szovjet külügyi vezetés az anschlusst követően több ízben hangsúlyozta érdekeltségét Magyarország függetlenségének megőrzésében.[73] A szovjet sajtó Magyarországot a németek által veszélyeztetett területnek tekintette és ismételten rámutatott arra, hogy a szovjet kormány mindent el akar kerülni, „ami Magyarországot elkeserítve végleg Hitler karjaiba kergethetné".[74]

Jungerth-Arnóthy azonban hasztalanul sürgetett Moszkvában olyan nyilvános állásfoglalást, amely elhatárolja a Szovjetuniót a kisantanttól és hangot ad a bizalmas tárgyalások során kifejezett megértésnek a békés revíziós elképzelések iránt. Sőt, az ellenkezője történt. Az első bécsi döntés időszakában a hivatalos szovjet politika és a hírközlő szervek már a tárgyalások alatt határozottan szembefordultak a magyar követelésekkel, majd elítélték a Felvidék déli részének visszacsatolását. Patyomkin külügyi népbiztoshelyettes közölte Jungerth-Arnóthyval ennek alapvető okát: a rendezés a müncheni egyezmény következménye, amelyet szovjet részről erőszakos és igazságtalan aktusnak ítélnek.[75]

A távlatokban gondolkodó Jungerth-Arnóthy még ebben a súlyos helyzetben sem adta fel hitét a Szovjetunióval fenntartott kapcsolatok jelentőségében. Dolgát azonban megnehezítette, hogy az Imrédy-kormány 1938. novemberi válságának és újjáalakulásának egyik következményeként Kánya Kálmán lemondott, és helyébe Horthy

Csáky Istvánt nevezte ki külügyminiszterré.[76] „Munkámat elsősorban azért vállaltam, hogy a magyar–német hagyományos jó viszonyt helyreállítsam" – közölte Sztójay Döme berlini követtel a magyar diplomácia új vezetője. Csáky kifejtette a nyilvánosság előtt is, hogy külpolitikájának lénye a százszázalékos tengelybarát irányvonal, és ennek bizonyítására Magyarország kész csatlakozni az antikomintern paktumhoz, hajlandó kilépni a Népszövetségből.[77]

Miután a szovjet kormány január elején tudomást szerzett a magyar csatlakozási szándékról az antikomintern egyezményhez, Litvinov kijelentette a követet helyettesítő Mihálkovics ügyvivőnek: ez a lépés a két ország viszonyára „rendkívül komoly és azonnali befolyást gyakorolna".[78] Magyarország lett volna az első kis állam, amely aláírni készült az említett paktumot. A szovjet kormány attól tartott, hogy ez csatlakozási folyamatot vonhat maga után. Így – a magyar ügyvivő szavaival – teljesen megbénulna a szovjet külpolitikának azon törekvése, „hogy a fasizmussal, főleg a német expanzióval szemben a kis államokat a maga körébe vonja és így védekezzék".[79] A prevenciónak, a kis államok figyelmeztetésének a szándékával magyarázható a szovjet kormány különösen kemény fellépése Magyarországgal szemben, holott az antikomintern paktumot létrehozó fasiszta nagyhatalmakkal továbbra is fenntartotta a kapcsolatokat.

Amikor Jungerth-Arnóthy január végén visszatért Moszkvába, igyekezett Litvinovot – utasítása szerint – meggyőzni arról, hogy a magyar lépés nem irányul a Szovjetunió ellen. Litvinov joggal válaszolta, hogy a magyar kormány túl sokat fizetett a kapott kis területért és elveszti cselekvési szabadságát.[80]

A külügyi népbiztos 1939. február 2-án közölte a követ-

tel a szovjet kormány döntését. Meg kell szüntetni a követségek működését Moszkvában és Budapesten. Elegendő, ha egy harmadik állam fővárosában (Londonban, Párizsban vagy Ankarában) működő követeikkel képviseltetik magukat egymásnál.

Hamarosan az is kiderült, hogy a tengelyhatalmak nem vállalnak szolidaritást Magyarországgal, és elutasítanak minden közvetítést Moszkvában a szovjet reagálás mérséklése érdekében. Jungerth-Arnóthy ennek láttán azt javasolta, hogy kormánya ne élezze ki a konfliktust, és időnyerés végett legalább 4-5 héttel odázza el a moszkvai követség likvidálását. „Ha önekik (ti. az antikomintern paktum nagyhatalmainak) nem éri meg csatlakozásunk azt, hogy mellénk álljanak, ha ezért kellemetlen helyzetbe kerülünk, akkor nem érdemes, hogy a hozzánk geográfiailag legközelebb eső keleti nagyhatalommal szakítsunk, vagy rontsuk normális viszonyunkat."[81] Csáky azonban nem hallgatott az okos szóra. Február 3-án sürgönyileg utasította a követet, hogy azonnal hagyja el Moszkvát. Jungerth-Arnóthy kénytelen volt engedelmeskedni, és személyes búcsúlátogatások nélkül, február 5-én sebtében elutazott a szovjet fővárosból.

Jungerth-Arnóthy a visszahívatásában, majd abban, hogy 1939 májusában magyar részről kezdeményezték a követségek működésének újraindítását Moszkvában és Budapesten – egyaránt a magyarországi német befolyás erősödését látta. Úgy vélte, hogy a magyar kormányzat a tengelyhatalmakkal, s elsősorban Németországgal szemben a függetlenséget, önálló cselekvőképességet korlátozó kötelezettségeket vállal.[82] Jungerth attól tartott, hogy Csáky teljesen behódol Berlinnek. A követ Magyarország külpolitikai súlyának növelésére egyetlen lehetőséget látott: együttműködést a Balkán államokkal és Len-

gyelországgal, részvételt a Varsótól Ankaráig terjedő úgynevezett horizontális tengelyben. Ily módon kialakulhat egy hatalmas blokk, „ami végtelenül megnehezítené a tengelyhatalmak helyzetét. Ha ennek a lehetősége fennállana, akkor a németek ma nem packáznának velünk."[83]

Jungerth-Arnóthy mint hivatalosan akkreditált követ 1939 nyarán még megbízást kapott, hogy Párizsban folytasson megbeszéléseket szovjet diplomatákkal a kapcsolat helyreállításáról. Nyilvánvaló volt azonban, hogy visszatérése Moszkvába előnytelen lenne, hiszen mindenki jól ismerte szívélyes viszonyát az 1939 májusában leváltott és kegyvesztett Litvinovval. Feltehető, hogy Csáky neheztelt is Jungerth-Arnóthyra, aki nem titkolta rosszallását a szovjet kapcsolat megszakításának módja miatt.

Nem véletlen, hogy előbb egy másodrendű állomáshelyre, Athénbe küldték követnek. A görög kormánytól sürgősen megkérték a beleegyezést, a kormányzó is hozzájárult a kinevezéshez. Ullein-Reviczky Antal úgy tudta ugyan, hogy Csáky szerint Berlinben csak Jungerth képviselhetné kellő gerincességgel a magyar érdekeket és később oda kívánják őt helyezni. Nem tartjuk azonban valószínűnek, hogy Sztójay (akiről Jungerth úgy vélekedett, hogy csak hasoncsúszva megy a Wilhelmstrasséra) elmozdítható lett volna a birodalmi fővárosból.

Jungerth-Arnóthy már megkezdte az úti előkészületeket Athénbe, amikor váratlanul, július 12-én közölték vele, hogy Szófiába kell mennie, ahol kényes és fontos feladat vár rá.[84] A magyar külpolitikai vezetés, ekkor már az erdélyi revízióban gondolkodva, szükségesnek tartotta a szoros együttműködés kiépítését Bulgáriával, amelynek szintén revindikációs törekvései voltak Romániával szemben. A dolog fontosságát mutatja, hogy Horthyt is rávet-

ték a módosításra, s a görög kormány előtt is kimagyarázták a változtatást.

Jungerth-Arnóthy elvállalta a feladatot. Úgy vélte, inkább fejt ki aktív politikai működést Szófiában, semmint, hogy egy megfigyelőposztot foglaljon el Athénben.[85] Joggal vélekedett mégis úgy, hogy a kinevezése körüli zűrzavar a Külügyminisztériumban uralkodó fejetlenségre, kapkodásra vall. Csákyt és Vörnle külügyminiszter-helyettest dilettánsoknak tekintette, akik egyre-másra hozzák a meggondolatlan döntéseket. „Kétségbeejtő érzés fog el, mikor ezt a gyatra és összeomlással fenyegető helyzetet látom." – jegyezte be naplójába július végén.[86]

Jungerth-Arnóthy számára, bár mellőzésnek tekinthette, hogy ezután sem egy nagyhatalom fővárosában vezeti a magyar diplomáciai missziót, elégtételt jelentett új állomáshelyének jelentősége. Tisztában volt azzal, hogy Bulgária magatartása igen fontos a Balkán államok és a demokratikus nagyhatalmak szempontjából. „Ha megegyeznek szomszédaikkal (ti. a bolgárok) egy erős Balkán blokk áll a tengelyhatalmakkal szemben, míg ha Bulgária a tengelyhatalmakkal tart, az összes Balkán államok egymástól izolálva vannak és egyenként minden nehézség nélkül leverhetők."[87] – elemezte a helyzetet 1939. augusztus elején. Analízisének igazát az 1940–41-es fejlemények bizonyították...

1939. szeptember 1-jén, a második világháború kitörése napján, érkezett meg az új magyar követ Szófiába. Mindjárt tegyük hozzá, hogy az elkövetkező mintegy másfél esztendőben a világégés lángjait mind a bolgár, mind a magyar fővárosból csupán messziről szemlélték. Közös vonása volt mindkét ország politikájának a semlegesség megőrzése, ameddig csak lehetséges. Ebben meg is egyeztek, amikor szeptember 2-án első ízben tárgyalt Kioszeiva-

nov miniszterelnökkel, aki a külügyminiszteri tárcát is betöltötte.[88] Jungerth-Arnóthy Mihály 1939. szeptember 7-én ünnepélyes keretek között adta át megbízólevelét III. Borisz cárnak.[89] Így kezdődött követi pályafutásának zárószakasza.

Jungerth-Arnóthy úgy vélte, hogy új állomáshelyén talán minden eddiginél aktívabb politikai működést fejthet ki. Hiszen a két ország, amint erre utaltunk, több szempontból hasonló helyzetben volt. Bulgária is az első világháború vesztesei és a békerendszer kisemmizettjei közé tartozott. Valamennyi szomszédjával szemben területi követeléseket támasztott: Romániától Dobrudzsát, Jugoszláviától Macedóniát, Görögországtól és Törökországtól Tráciát kívánta vissza-, illetve megszerezni. Persze nyilvánvaló volt, hogy az irredenta törekvések eleve nem érvényesíthetők a maguk teljességében és részleges megvalósításukról is csak lépésről lépésre lehet szó, ahogyan Magyarország esetében. Bulgária is kis ország lévén a német és a szovjet nagyhatalmi érdekszférák határán, lényegében azonos helyzetben volt Magyarországgal. A balkáni ország elsősorban közlekedési szempontból jelentett stratégiailag fontos területet. Kikötőiből rövid út nyílott a fekete-tengeri szovjet partvidékhez, a Boszporuszhoz, és a Dardanellákhoz. Hamar megközelíthetők voltak területéről akár szárazföldi, akár légi úton a német hadigazdaság szempontjából különleges jelentőségű romániai olajmezők. Az angol érdekek jelentőségére vallott Bulgária tőszomszédsága a földközi-tengeri brit bázisokhoz, amelyek a Szuezi-csatornán át Indiába vezető birodalmi útvonalat biztosították.

Az új szófiai magyar követ fontos feladatának tekintette, hogy közreműködjék a két ország revíziós terveinek összehangolásában. Jungerth-Arnóthy arra törekedett,

hogy visszatartsa Bulgáriát a közelebbi kapcsolatok kiépítésétől a Balkán paktum államaival, és elfogadja területi követeléseinek a háború utáni kielégítésére vonatkozó ígéreteiket.[90] A diplomata érdeklődéssel figyelte a bolgár lavírozást a nagyhatalmak között, hogy tanulságokat vonhasson le a magyar külpolitikai vezetés számára. Jungerth kiváló kapcsolatokat épített ki Szófiában, ahol jó hasznát vette orosz nyelvtudásának és építhetett a hagyományosan baráti kapcsolatokra a két ország között. Kioszeivanovval gyakran tárgyalt, majd utódjával, Filov kormányfővel hetenként családi körben bridzsezett. Őt fogadta a legtöbbet Sismanov követ, a külügyminisztérium vezértitkára. Népszerű személyiség volt Jungerth kollégái között is. Jelképes gesztus volt részéről, hogy szeptember elején az első udvariassági látogatásával a lengyel követet tisztelte meg. Ennek ellenére később jó kapcsolatot tartott fenn Richthofen német követtel, valamint a többi tengelyállam missziófőnökével. Viszont feltűnő módon kerülte a szovjet követet.

A Romániával kapcsolatos irredenta tervek megvalósítására Bulgária is akkor látott kedvező alkalmat, amikor 1940 júniusában a Szovjetunió – kihasználva a versailles-i szerződés végső összeomlását – visszakövetelte Besszarábiát és Bukovina egy részét. Bulgária már korábban is készült a nagy alkalomra, és olyan lépésekhez folyamodott belpolitikailag, amelyek biztosíthatták a német támogatást. Ezt a célt szolgálta 1940 februárjában Kioszeivanov miniszterelnök lemondása. A kormányfői tisztséget a cár Bogdán Filovra ruházta, akiről Jungerth megállapította, hogy „politikai orientációjában kifejezetten Németország felé hajlik".[91] A bolgár hatóságok felszólították a szabadkőműves páholyokat, hogy szüntessék be a működésüket. Jungerth ezt a lépést a szélesebb politikai összefüggé-

sekbe ágyazva így magyarázta: a bolgárok mindent elkövetnek az utóbbi hónapokban, hogy a „tengelyhatalmaknak, különösen pedig Németországnak kedvében járjanak. Amiről tudják, hogy Németországban szívesen látják, azt vagy intézményesen bevezetik maguk is, vagy legalábbis nagy hangon magyarázzák annak előnyeit vagy szükségességét".[92]

Jungerth nagy figyelemmel kísérte a magyar–román tárgyalásokkal szinte párhuzamosan haladó bolgár–román megbeszéléseket, amelyeken lényegesen csekélyebb tétről volt szó, mint a magyar–román vitában. A bolgárok igen mérsékelt követelésekkel léptek föl, és csak Dél-Dobrudzsát kívánták visszakapni 28 ezer négyzetkilométeren, kb. 420 ezer lakossal. A craiovai alkudozásokon a terület átengedése ügyében hamar megállapodást értek el, vitás maradt azonban a kiürítés dátuma és időtartama, amit a román fél igyekezett elodázni. A második bécsi döntés hatására azonban szeptember 7-én aláírták az egyezményt Dél-Dobrudzsa átengedéséről Bulgáriának azzal a feltétellel, hogy a megszállásra szeptember 20–30-a között kerül sor, és a bolgár polgári hatóságok már szeptember 15-től megkezdhetik a közigazgatás átvételét. A bolgár kormány célja az volt, hogy mindenképpen biztosítsa a visszaszerzett terület megszállását, amíg a magyar csapatok bevonulnak Észak-Erdélybe.

A bolgár és a magyar revíziós siker között volt egy nagyon lényeges különbség. Miután Dél-Dobrudzsa visszaszerzése a két kormány közötti megállapodás alapján történt, a változást mind Anglia, mind a Szovjetunió elismerte.[93] Észak-Erdély visszaszerzését a tengelyhatalmak erőszakos fellépésének tudták be, ezért megtagadták jóváhagyását. Sőt a bécsi döntőbíráskodás és Magyarország növekvő tengelyelkötelezettsége arra késztette a bolgár

kormányt, hogy lazítsa a kapcsolatokat Magyarországgal és törekedjék a jó viszonyra Romániával. Jungerth-Arnóthy talán figyelmeztetésnek is szánta beszámolóját Borisz cár alapvető elvéről: inkább egy kisebb Bulgáriában biztosítja a trónját, „mint egy háborúban erőszakkal meghagyobbodott országban a nagyhatalmak hadiszerencséjére bízza dinasztiája és országa jövőjét".[94] A követ ismételten hangsúlyozta a bolgár diplomácia óvatos és körültekintő jellegét. Rámutatott több jelentésében is, hogy a tengelyhatalmakkal szemben vállalt határozottabb elkötelezettség mellett Szófia igyekszik megőrizni a Szovjetunió és Anglia jóindulatát, mert így reméli nemcsak az elért eredmény megtartását, hanem további területi aspirációinak kielégítését is. A bolgárok felkészültek „arra az esetre is, ha nem a tengelyhatalmak, hanem az angolok nyerik meg a háborút, vagy ha egyezményes békére kerül a sor".[95]

E politika próbatétele 1940 őszétől érkezett el, amikor a Görögország elleni olasz agresszió következtében átterjedt a háború a Balkán-félszigetre. Hitler 1940. november 4-én úgy döntött, hogy a német haderő a bolgárokkal együtt foglalja el Görög-Macedóniát és Trákiát. Ily módon kívánta megteremteni a feltételeket a német légierő bevetéséhez a román olajmezőket fenyegető esetleges angol légitámadások ellen.[96] A Marita-terv, a Görögország elleni német támadás menetrendje, szintén számolt a német haderő átvonulásának lehetőségével Bulgárián, a bolgár csapatok részvételével az akcióban és fontos szerepet szánt nekik Törökország és Jugoszlávia sakkbantartásában. Borisz cárnak 1940. november 18-i, Hitlerrel folytatott megbeszélései során sikerült elérnie, hogy a német előkészületeket a legszigorúbban álcázták, és az offenzíva kezdete előtti időszakra halasztották a német csapatok bevo-

nulását az országba.[97] 1940 végén civilben jelentek meg az első német tisztek és katonák a balkáni országban, ekkor még a Szovjetunió hozzájárulásával.[98] A 12. német hadsereg 1941. március 2-án kezdte meg bevonulását Bulgáriába. Válaszul Anglia megszakította a bolgár kormánnyal a diplomáciai kapcsolatokat. A szovjet kormány is nehezményezte a bolgár engedékenységet, és jegyzékében rámutatott arra, hogy ez nem a Balkán békéjének biztosításához vezet, hanem „provokálja a konfliktus kiterjedését és Bulgária részvételét a háborúban". Jungerth ugyanakkor nem tartotta kizártnak a német–orosz megegyezés eshetőségét a balkáni katonai akcióit illetően, mert felfigyelt arra, hogy a szovjet kormány a német lépés ellen közvetlenül nem tiltakozott.[99]

Az 1941. március 26-i jugoszláviai államcsíny és népfelkelés, amely elsöpörte a háromhatalmi egyezményt aláíró Cvetkovič-kormányt, komoly aggodalmat váltott ki Szófiában. A bolgár fővárosban attól tartottak – Jungerth jelentése szerint –, hogy elkerülhetetlenül háborúba sodródnak, holott ezt csak egy elenyésző kisebbség, „a harcias revizionisták" kívánják.[100] A félelem nem volt teljesen alaptalan, a német hadvezetőség azonban egyelőre beérte azzal, hogy biztosítják négy bolgár hadosztállyal a török határt és bolgár csapatok eltorlaszolják jugoszláv csapatok és gerillák (az ún. komitácsik) menekülésének útját Bulgária felé. Jungerth jólértesültségét mutatja, hogy a megegyezés List vezértábornagy és Borisz cár között április 5-én jött létre, a követ pedig négy nappal később beszámolót küldött a Dísz térnek.[101] A bolgár csapatok április 17-én lépték át a jugoszláv határt, hogy elfoglalják Macedóniát, majd bevonultak Görög-Tráciába is. Mindez tetemes területi gyarapodást jelentett. Míg a háború előtti

Bulgária 103 ezer km² területén 6,3 millió lakos élt, az új országterület 165 772 km²-nyi volt, 9 150 000 lakossal.[102]

Bulgária diplomáciailag is elkötelezte magát a tengely mellett, ami kifejezést nyert március 1-jén, a német bevonulás előtti napon a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásával. Jungerth-Arnóthy május elején mérleget vont a módosult helyzetről. Megállapította, hogy Bulgária végleg Németország mellé állt, Anglia teljesen elvesztette pozícióját, „a Szovjetunió pedig duzzogva visszavonult a hivatalos Bulgáriától".[103] Hangsúlyozta azonban, hogy „szívükben ezután is oroszbarátok fognak maradni".

A német–szovjet háború kirobbanása után Bulgária volt a háromhatalmi egyezményt aláíró egyetlen ország, amely nem üzent hadat a Szovjetuniónak. Ezt Jungerth, aki már szinte megérkezése másnapján felismerte a Bulgáriában uralkodó hagyományos oroszbarátság jelentőségét,[104] teljesen természetesnek tekintette. Hozzá kell tennünk, hogy Hitler, aki szintén tudatában volt a bolgár közvélemény ruszofil érzelmeinek, nem is kívánta Bulgária részvételét a Szovjetunió elleni háborúban. A német hadvezetés számára ezen kívül Bulgária nyilván fontosabb volt – mint viszonylag nyugodt hátország – annál a kétes értékű segítségnél, amit néhány gyengén felfegyverzett bolgár hadosztály a keleti fronton jelenthetett volna. Ez időtől még határozottabban elvált egymástól a bolgár és a magyar politikai helyzet. Bulgária gyakorlatilag német megszállás alá került, viszont ténylegesen nem viselt hadat az Egyesült Nemzetek ellen. Ezen a magatartáson akkor sem változtatott, amikor 1941 végén csatlakozott az antikomintern paktumhoz és Pearl Harbor után hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal.

Számottevő eltérést jelentett – Jungerth véleménye

szerint –, hogy Magyarország még további revíziós igényeket tartott fenn Romániával szemben, míg Bulgária lényegében elérte revindikációs céljait. A diplomata súlyos veszélyt látott abban a lehetőségben Magyarország számára, hogy kialakul egy szlovák–horvát–bolgár–román front „az új Süd-Ost Antant (Vagy Apró tengely)", a mostani háború haszonélvezőinek német zászló alatt gyülekező blokkja, szemben „a brit lobogós szerb–görög–török társasággal".[105] A bolgár kormányzat következetesen elutasította, hogy szembeforduljon a Szovjetunióval, noha Borisz cár 1942. márciusi németországi látogatása során szóba került a diplomáciai viszony megszakítása Moszkvával.[106] Szófiában azonban úgy vélekedtek, hogy két esélyt játszhatnak meg. Ha Németország nyeri meg a háborút, akkor biztosítva van Nagy-Bulgária fennmaradása, és egy idő után Oroszországgal, ahol már nem a szovjet rendszer uralkodik majd, ismét ápolhatják a rokonsági és történelmi alapon nyugvó baráti kapcsolatokat. Az antifasiszta koalíció felülkerekedése esetén pedig abban bíztak, hogy Moszkva „nem ejti el a bolgár rokont, védeni fogja Anglia és a szomszédai ellen".[107]

Jungerth-Arnóthy Mihály jelentéseiben már 1942 végétől – 1943 elejétől mind nagyobb hangsúlyt kapott a tengelyellenes bolgár politikai tényezők növekvő aktivitása. 1943 márciusában, úgy véljük, nem minden célzás nélkül, beszámolt arról, hogy Borisz cár csak a megszállt területekről engedte meg a németeknek a zsidók elszállítását, míg az anyaországi izraelita lakosság deportálásához nem járult hozzá. Ebben a közvélemény nagy része is támogatta, ami kifejezésre jutott a parlamenti alelnök és 31 képviselő közös tiltakozásában a zsidókkal való méltatlan bánásmód ellen.[108] 1943 második felében, különösen az olaszországi események után, Jungerth mind

élénkebb figyelemmel kísérte az egyre erősbödő tengelyellenes hangulatot és a szovjet befolyás kiterjedését. Augusztus végén beszámolt arról, hogy már az uralkodó is kapcsolatot tart fenn a szovjet követtel, és mindkét kormány elhatározta a katonai attaséi állások betöltését. Arról is tudomást szerzett, hogy a cár „moszkvai követe révén más tónusban beszélt a szovjet kormánnyal, mint a hivatalos politika".[109]

Az uralkodó elhunyta után, 1943 szeptemberében, régenstanács vette át az ország kormányzását. Ebben a testületben a hangadó Filov miniszterelnök volt, aki változatlanul a németbarát politika szükségességét hirdette. Jungerth mégis mind erőteljesebben hangot adott annak a véleményének, hogy a kormányfő elszigetelődik és megélénkül a „komoly és hivatalos körökhöz közel álló politikusok" tevékenysége. Képviseletükben lépett fel 1944 januárjában Georgiev volt miniszterelnök, aki követelte a baráti viszonyt Oroszországgal; a görög és a szerb területek kiürítését; kizárólag bolgár érdekek figyelembe vételét a külpolitikában.[110] A magyar követ ismételten hangsúlyozta meggyőződését, hogy a németek már nem urai a Balkánnak és bármely oldalról történő lökés esetén a német uralom összeomlik. Felkészült arra az eshetőségre is, hogy Szófia esetleg el lesz vágva Magyarországtól. Ilyen esetben szándékában állt volna, hogy a követség személyzetével együtt Törökországban kérjen menedékjogot.

Jungerth-Arnóthy Mihály 1944. március elején engedélyt kért arra, hogy szóbeli jelentéstételre hazatérjen. Útjának célja elsősorban az volt, hogy figyelmeztesse Ghyczy külügyminisztert, milyen súlyos károkat okoz a magyar érdekeknek az angol–amerikai diplomáciával kapcsolatot kereső hivatalos és önjelölt küldöttek dilet-

tantizmusa. Úgy vélte, hogy a kapcsolatok keresését az antifasiszta koalíció nagyhatalmaival a semleges országokban működő hivatásos diplomatákra kell bízni. Ő maga is esetleg vállalta volna a közreműködést akár oly módon, hogy átveszi az ankarai követi posztot a németbarát Vörnle Jánostól, vagy pedig a szófiai török követ útján építi ki saját vonalát.

Jungerth vállalkozása baljós előjelekkel indult. Még Szófiában hírt kapott Magyarország német megszállásáról a budapesti bolgár követ távirati jelentése alapján. Ennek ellenére március 21-én este a követségi titkárral és két futárral útnak indult. Egyelőre csak Belgrádig jutottak, mert nem léphették át a németek által lezárt magyar határt. Végül hatnapi rostokolás után, március 27-én érkeztek a magyar fővárosba.[111]

Nem sokkal ezután Jungerth élete legnehezebb döntése elé került. Szentmiklóssy Andor, a külügyminiszter állandó helyettese, aki bizonyosan tudta, hogy angolszászbarát magatartása miatt a németek ragaszkodnak távozásához, kérte Jungerthet lépjen az ő helyébe és vállalja el a külügyminiszter-helyettesi állást. Arra hivatkozott, hogy amennyiben Jungerth nem fogadja el a kinevezést, akkor vagy Vörnle, vagy Marosy, a szintén németbarátnak ismert zágrábi követ az esélyes jelölt. Jungerthre várt az a feladat, hogy a Külügyminisztériumtól lehetőség szerint távol tartsa a kifejezetten jobboldali, szélsőjobboldali, németbarát elemeket, és biztosítsa az érintkezés fenntartását a minisztérium titkos csatornáinak felhasználásával, a semleges államokkal és az antifasiszta koalíció kormányaival. Jungerth igent mondott és április 6-án átvette hivatalát. Sztójay miniszterelnök, aki a külügyi tárcát is magának tartotta fenn, jó néven vette, hogy végre akadt egy hivatásos diplomata, aki levette a válláról

a napi ügyek terheit. Jungerth politikai felfogásával sem ő, sem Veesenmayer birodalmi meghatalmazott nem törődött, hiszen az igazán fontos ügyek egészen más szinten dőltek el.

Jungerth-Arnóthy meglehetősen csekély mozgásterét igyekezett érvényesíteni legalább a szuverenitás külső jegyeinek fenntartása érdekében. Megtagadta a Magyarországra menekült franciák és lengyelek kiadását a németeknek. A Minisztertanácson a külföldről érkezett sajtóhírek és a semleges országokban működő követek jelentései alapján beszámolt arról, milyen károkat okoz a magyar nép és az ország reputációjának a zsidó állampolgárok százezreinek deportálása a németországi haláltáborokba.[112] Fellépésének fontos szerepe volt abban, hogy a kormányzó leállította a budapesti zsidóság elhurcolását.

1944. október 16-án reggel Jungerth-Arnóthy Mihályt a Gestapo letartóztatta. Néhány nap múlva elengedték, de november 28-án ismét elfogták és Sopronkőhidára szállították. 1945. március végén fogolytársaival Ausztriába került. Végül április 28-án Simbach községben szabadult fel. Szeptember 20-án indult vissza Magyarországra egy amerikai fogolyszállítmánnyal. 27-én érkezett Hegyeshalomra, ahonnan a politikai rendőrség Andrássy út 60. alatti székházába vitték. Innen a következő napon minden eljárás mellőzésével szabadon bocsátották.

Jungerth-Arnóthy Mihályt 1945 novemberében, mint minden tisztviselőt, igazolási eljárás alá vonták. Sok tekintélyes politikus nyilatkozott szóban és írásban a Sztójay-kormány időszakában kifejtett tevékenységéről, amelyet inkább a németekkel való szembeszállás, mint a háborús erőfeszítések támogatása jellemzett. A fasizmus maradványai elleni jogos küzdelem légkörében azonban a magyar Quisling-kormány külügyminiszter-helyettese, bármit is

tett vagy nem tett, már csak a hivatal elvállalása miatt sem mardhatott meg a demokratikus állam alkalmazásában. Az igazolóbizottság nyugdíjazásra ítélte. Ellenállási érdemeit az Országos Földbirtokrendező Bíróság ismerte el, amely kb. 250 holdas birtokából 100 holdat meghagyott számára 1946. júniusi határozatával.

Jungerth-Arnóthy Mihály diplomáciai pályafutása véget ért. További sorsát források híján nem tudtuk nyomon követni. Nyilván őt is érintette a kollektív felelősségre vonás, amely a Horthy-rendszer idején szolgált közhivatalnoki kart „ellenségnek" tekintette, minden differenciálás, egyéni különbségtétel nélkül; Jungerth-Arnóthy pályaképét ismerve, az ő esetében is igazságtalanul, antihumánus módon.

* * *

Jungerth-Arnóthy Mihály iratai ma már kideríthetetlen úton az 1950-es években kerültek be a Párttörténeti Intézet Archívumába. A 685. fond (Jobboldali pártok, szervezetek, és személyek iratai) 2. csoportjában nyertek elhelyezést. Az összesen 10 dosszié terjedelmű iratanyag egy része a diplomata munkájához szükséges jegyzék, nyilatkozat, jegyzőkönyv és levélformulákból, mintákból, az egyes országok politikai, gazdasági életére vonatkozó adatgyűjteményekből, újságkivágásokból, valamint pályafutásáról, annak egyes mozzanatairól utólag készített feljegyzésekből áll. Az iratanyag legértékesebb részét azonban, kétség kívül a noteszekben vezetett naplófeljegyzései képezik.

Naplójába általában naponta, közvetlenül az események után tett bejegyzéseket. Esetenként azonban erre nem volt lehetősége, ideje, ilyenkor oldalakat, sőt egész füzetrészeket is kihagyott az elmaradt bejegyzések pótlásának szándékával, gyakran azonban sohasem került erre

sor. A naplójegyzetek hiányai jórészt ebből származnak, de feltehetőleg a német megszállás idején, esetleg az 1945 utáni időben, saját maga megsemmisíthetett egyes füzeteket. E hiányok ellenére az egyes időszakokról lényegében folyamatos bejegyzések maradtak fenn.

Ennek a naplónak Jungerth-Arnóthy 1934-től 1939 augusztusáig terjedő tevékenységét összefüggően tükröző anyagát tartalmazza a jelen kötet. Elsősorban terjedelmi okokból álltunk el az 1919-től 1934-ig és az 1939-től 1944-ig terjedő részek közlésétől.

A kézírással, helyenként gyorsírással, több helyen német és francia szövegelemekkel, következetlen rövidítésekkel tarkított szöveg élvezhető formába öntését igyekeztünk úgy megoldani, hogy az olvasó ugyanakkor érzékelje ezeket a problémákat, tehát részesüljön az eredeti forrás használatának örömében.

Mindenütt jegyzetben jeleztük a napló folyamatosságának hiányait az egyes füzetek, noteszek befejezését, újabb kezdetét. A gyorsírói szövegeket nem tudtuk megnyugtatóan megfejteni, de ezek létére mindenütt utaltunk. Az idegen nyelvű szövegek fordítását jegyzetben adtuk meg. Helyenként (dátumok, egyes rövidítések) kiegészítettük a szöveget, e kiegészítéseket mindenütt szögletes zárójelek közé helyeztük. Esetenként végletesen rossz a mondat, s kiegészítése az értelem önkényes megváltoztatásának a veszélyét rejtette magában, ezért nem változtattunk rajta, hanem (sic!) jelölést alkalmaztunk.

A szövegben helyenként szubjektív, elfogult, egyes személyeket, vagy társadalmi csoportokat bántó megjegyzések is találhatók, ezeket általában kihagytuk, mint ahogyan kihagytunk egyes szövegismétléseket, vagy egyes adminisztrációs tevékenységeiről, magánéletéről számot

adó naplórészeket is. A kihagyott részek terjedelméről és jellegéről jegyzetben minden esetben tájékoztatást adunk.

A naplókban helyenként különböző jelekkel választotta el egymástól maga Jungerth-Arnóthy a különböző témákat. A közlésnél ezeket a jelzeteket reprodukáltuk, tehát nem a szerkesztés következtében kerültek bele a szövegbe.

A naplóban esetenként csak utalásszerűen szereplő személyekről, eseményekről jegyzetben igyekeztünk tájékoztatást nyújtani. Nem fűztünk magyarázó jegyzetet a közismert személyek nevéhez (pl. Horthy, Hitler, Mussolini), egyes esetekben pedig nem tudtunk felderíteni részletesebb adatokat. Egyébként sem törekedtünk teljes életrajzokra, vagy az érintett események hátterének maradéktalan megvilágítására – inkább csak ahhoz próbáltunk segítséget nyújtani, hogy az olvasó a személyeknek az adott korszakban elfoglalt helyét, illetve az esemény legáltalánosabb összefüggését érzékelhesse.

A kötet használatát névmutatóval kívántuk elősegíteni.

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik a szerkesztés munkáját elősegítették, különösen Csengő Andrásnénak a nehéz kézírás első leírásáért.

1934. I. 12. péntek

Délben adta vissza Szuric[1] orosz nagykövet látogatásomat. A többi között említette, hogy tegnap közölte vele Rüstü bey[2] török külügyminiszter, hogy hírt kapott Rómából, mely szerint tárgyalások folynak köztünk és az oroszok között Rómában a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Kérdi tőlem, hogy tudok-e erről. Én azt válaszoltam, hogy tudom, hogy Mussolini Litvinov római tartózkodása alkalmával szóba hozta a kérdést, de hogy miképp fejlődött az ügy azóta, nem tudom.[3]

Általában elmondtam ennek az ügynek historicumát[4], s hogy évek óta az volt a terv, hogyha aktuális lesz az ügy, akkor itt, Ankarában fogjuk velük az ügyet tárgyalni.

Sokat beszéltünk az orosz felépítésről és a törökök öt éves tervéről. Kiérezhető volt, hogy ezt ők szuggerálták a törököknek, mert önálló nagyipar nélkül nem létezik ma állami függetlenség.

Távozása után értesítettem Budapestet arról, hogy titkokat az orosz tárgyalásokat illetőleg Rüstü bey már megtudta és a hír verifikálásáról Szuric Moszkvához fordult.

Este 9 h-kor kaptam sürgönyt, melyben Kánya[5] értesít, hogy Rómába kell mennem tárgyalni. És hogy itt mondjam, hogy a Balkán politikáról kell személyes referadot csinálnom Pesten.

A két sürgöny keresztezte egymást.

Mivel itt nem mondhattam már, hogy Balkán politika miatt megyek Pestre, mert Rüstü bey már tudja az igazi

célt, visszasürgönyöztem, hogy engedjék, hogy titoktartás mellett közölhessem az igazi tényállást a török kormánnyal, mert ellenkező esetben nagyon meg lesznek sértve és Rüstü bey fűnek-fának elmondja.[6]

[1934.] I. 14. vasárnap

Válasz a sürgönyömre, hogy közöljem a római tárgyalásokat Rüstü bey-jel titoktartás mellett.

Látogatás a kormány vezető hivatalnokainál. Utazni ma nem tudok. A bajram[7] előtt le van foglalva az összes hely Istambulba már négy napra: csak holnapra tudnak helyet adni.

Rüstü bey du. ¾ 5 h-kor fogad. Közlöm vele titoktartás mellett a dolgot. Én már három nap óta tudom [– mondta –], mind Moszkvából, mind Rómából kaptam hírt. Megértem, hogy Rómát választották a tárgyalás helyéül. Olaszország nagyhatalom és többet nyújthat Magyarországnak, mint mi, ezt elismerjük és örülünk neki. Nekünk érdekünk, hogy az olasz–magyar viszony minél szorosabb legyen, mert a fasiszta Olaszország politikája, szemben Sforza[8] liberális politikájával, a mi érdekeinknek felel meg. Mussolini Közép-Európában Magyarországot támogatja, míg a liberális Olaszország a kisentente-ra akart támaszkodni, Magyarország ellen és Törökország ellen gyűlölettel viseltetett. Ha tehát e tárgyalásokra Rómát választották ez nekünk kellemes, a formákra mi sem adunk semmit, mi nem vagyunk hiúk és nagyzolók: Olaszország nekünk barátunk és a cél egy intim barátunkkal a kapcsolatokat felvenni, ez a realitás és a positivum, ennek pedig őszintén örülünk.

Mindezek dacára látszott azonban, hogy fájt neki az ügy, dacára az én megnyugtató magyarázataimnak.

Egy dolgot azonban nem értek mondotta: miért küldi

Kánya Kálmán külügyminiszter
dolgozószobájában

Jungerth-Arnóthy Mihály
ankarai követként

a magyar kormány ankarai követét Rómába tárgyalni, hát nincs ott képviselőjük. Ez iránt úgy Rómába, mint Moszkvába kérdést intéztem.

Erre magyaráztam, hogy mivel én vagyok a kormány orosz szakértője, s 1924-ben is én tárgyaltam e tárgyban az oroszokkal. Ezt elfogadta, de szükségesnek tartaná, hogy ez a tárgyalások után valamiképp megmagyaráztassék a nyilvánosságnak.

A titkosságot sem értette, kérte is okát Rómában és Moszkvában. Ezt is megértettem vele a magyar közvélemény előkészítésével.

Ami a tárgyalások lényegét illeti, azt mondta, hogy ma az, amit Bethlennek ajánlott, hogy az oroszok egy más városban székelő követet küldjenek Budapestre, az nem fog ma már menni. Ne is hozzuk ezt elő az oroszoknak. Midőn azonban megmagyaráztam neki, hogy mi a költségvetési év közepén vagyunk és kizártnak tartom, hogy a kormánynak volna annyi pénze, hogy Moszkvában követséget felállítson, kijelentette, hogy akkor ezen indoklással ajánljuk a bécsi orosz követet és a mi részünkről tán a varsói magyar követet Moszkvában képviselettel.[9]

A végén kért üdvözöljem Kányát, Gömböst[10], Mussolininál, Suvichnál és Aloisinál szóljak jó szót Törökországról[11]. Patyomkin[12], ki öt évig itt volt, neki jó barátja, üdvözöljem. A török nagykövet Rómában és Numan pasa, az ő helyettese, ki most Rómában tárgyal mindenben rendelkezésemre fognak állani.[13]

[1934.] I. 15.

Sojacono olasz nagykövet volt itt és közölte, hogy kormánya értesítette küldetésemről. A Balkán paktum[14] tekintetében ők amellett vannak, hogy Bulgária vegyen részt.[15]

[1934.] I. 16., kedd
Másfélóra késéssel érkeztünk Istambulba.[16]
Este 7 h-kor indultam.

[1934.] 17-én, szerdán gyönyörű időben szeltük át Bulgáriát. Sehol sincs hó Szófiáig. A Balkán-hegységre emelkedve megjelenik a hó egész Pestig. Az út gyönyörű.

[1934. I.] 18-án, csütörtök 4 h-kor érkezem.
6 h. fogad Kánya. A tárgyalás sietős. Danilovicsot, Aport[17] bízta meg a dolgok elkészítésével és holnap 6 h-kor megbeszéljük.

Felvetem a formáját a lekötésnek. [sic!] Szerintem jegyzékek váltásával kell elintézni. Esetleg egy protokollumot lehet és 3 jegyzetet. A parlament hozzájárulása nem kell szerintem, ha az 1924-i egyezményekből kihagyjuk a kereskedelmi részleteket.

Időközben jön Apor egy jegyzéktervezettel, amely az 1924-es egyezményekre hivatkozik, és amelyben kijelentem, hogy azok alapján akarok tárgyalásokba bocsátkozni.

Ezt én nem fogadom el. Szerintem a következőképp intézendő el az ügy.

1.) Jegyzékváltás, melyben kijelentjük kormányaink kölcsönös elhatározását a diplomáciai kapcsolatok felvételéről,

2.) Jegyzékváltás vagy jegyzőkönyv, mely magában foglalja a dipl. viszony felvételének modalitásait az 1924-i egyezmények alapján,

3.) Jegyzék a kereskedelmi tárgyalások azonnali felvételéről, mihelyt a követek ki lesznek nevezve.

4.) Jegyzék a hadifoglyok hazajövetele tárgyában.[18]

Mindkettőnek tetszik ez a megoldás. Evvel tán el lehet-

ne kerülni a parlamentet. Kánya még meg akarja hallgatni erre vonatkozólag a jogászokat.

A követség személyzetének számát illetőleg egy titkos levélváltást kell csinálni, ha abba még egyáltalán belemennek.

Arra nézve, ha mi nem tudunk még követséget felállítani pénzügyi okokból, arra kell törekedni, hogy ők se küldjenek követet ide, hanem nevezzék ki a bécsit itt. Erre nézve is ajánlottam formulát.

A Balkán paktot illetőleg nem tehettem Kányának rendszeres jelentést. Szerinte Mussolini csak meghallgatta Maximoszt[19], de nem adta hozzájárulását egy határbiztosítás alapján való pakt. kötéséhez.

Közlöm, hogy ez már meghaladott álláspont, erre ma már nem gondol senki. Ma arról van szó, hogy 5-ös pakt. jöjjön létre a bolgárok bevonásával, és egy alapra, amely a bolgároknak kedvez.

Ma este búcsúztatja a külügy gróf Khuen-Hedervárytot[20] a Gellért Szállóban. Kánya egy Herendi tintatartó szervizt ad neki.

[1934. I.] 19. péntek

1.) Apor Gábornál. Kánya szerint neki és Danilovicsnek kellett volna áttanulmányozni az ügyet és instruációkat illetőleg az egyezmények szövegét megállapítani. A tegnapi jegyzék-tervezeten, melyet azonnal elejtettünk, nem csináltak semmit. Nem is foglalkoztak a kérdéssel. Miután ma mégegyszer megmagyaráztam az én tárgyalási tervemet, melyet egészben helyeselt, elküldött Danilovicshoz, mert ennek a véleményétől fog függeni, hogy az ügy parlament elé kerül-e, vagy sem.

2.) Danilovics ugyancsak nem foglalkozott még az ügygyel. Azt hitte eleinte, hogy a parlament elé kell az ügynek

jönni. Erre megmagyaráztam, hogy én kihagyok mindent a régi, 1924-es egyezményekből, mely a parlament approbatióját invoválná, nevezetesen azt a két pontot, amely a kereskedelmi viszonyokat rendezi. Minthogy a jelenlegi tárgyalások nem fognak mást tartalmazni, mint a diplomáciai viszony felvételét és az avval kapcsolatos határozmányokat, nincs szükség a parlament ratificatiójára, mert a kormány bármely állammal felveheti a diplomáciai kapcsolatokat, anélkül, hogy a parlamentet megkérdezné. Eddig minden állammal így vettük fel a diplomáciai kapcsolatokat.

Danilovics elfogadta argumentációmat valamint azt a formát, amit ajánlottam, t.i.:

a.) jegyzékváltás, mely kimondja a dipl. kapcsolatok felvételét, b.) jegyzőkönyvet, mely az avval kapcsolatos módosításokat foglalja magában, c.) jegyzékváltás a hadifogoly ügyre vonatkozólag.

Azt, hogy a követek kinevezése után rendes kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalásokat kezdünk, ezt nem vesszük külön jegyzékbe, hanem a protokolumba.

Ezek után jött Apor Gábor, aki mindenhez hozzájárult.

Danilovics azt jegyezte meg, hogy a parlament elé terjesztést illetőleg jogilag 100%-ban van igazam. Politikailag tán oly fontosnak tartja a kormány, hogy mégis a parlament elé megy vele. Ezt Apor tagadta.

Én sajnálatomat fejeztem ki azon, hogy Gömbös nem beszéli ezt meg velünk és hogy nem adja a placet-jét arra, amit elhatározunk, mert hiszen ez tán mégis belpolitikai hullámokat fog vetni.

Erre mindketten kijelentették, hogy erre nincs szükség, mert Kányának a kormánynál oly preponderáló befolyása van, hogy nincs szükség Gömbös ily részletekbe menő hozzájárulására. Apor sok jó tulajdonságát emlegeti Göm-

bösnek, külpolitikai tekintetben hallgat arra, amit mondanak neki. Károlyinál[21] nem ez volt az eset, ha valamit elkészítettek neki sohasem tudták, hogy nem mondja-e az ellenkezőjét.

..... fáradt agy volt, [sic!] kinek fogalma sem volt a külpolitikáról; annyira nem, hogy meg sem lehetett magyarázni neki a dolgokat.

Khuen Sándor, azt mondja Apor, akkor ha nem tetszett neki valami, hagyta beszélni azt az embert, de nem figyelt oda.

Kánya a kormányban Imrédyt[22], Keresztes-Fischert[23] és Hómant[24] becsüli nagyra, a többinek nincs sok szava.

3.) 5 h-kor du. Kányánál volt tárgyalásunk Apor, Danilovics, Teleki Dusán (Gyula) gróf[25] meg én, a végén jött Barkóczy[26] főkonzul.

Kánya kért, hogy adjam elő tárgyalási tervemet. Erre már a szövegeket vettem elő, s sorjában elmagyaráztam tervemet.

Elolvastam az első jegyzéktervezetet. Ezt elfogadták, de kívánták, hogy a két jegyzék teljesen egyforma szövegű legyen. És ne azt a formát adjam, mintha én kijelenteném, vagy a magyar kormány kijelentené, hogy felveszi a kapcsolatot, amit ő válaszában megállapít és a maga részéről közli a szovjet kormány határozatát a kapcsolatok felvételéről.

4.) Szóváltozásról van szó, amit elfogadtam, azon megjegyzéssel, hogy nem biztos, hogy az oroszok is elfogadják, mivel az amerikaiaktól és kínaiaktól is az általam használt formát kérik. Döntés: nem kell okvetlenül ragaszkodni hozzá.

A jegyzőkönyvben el lett fogadva az a formula, amit ajánlottam arra, hogy a két ország egyelőre ne rendezzen

be követséget, hanem accreditáljon egy más államban székelő követet.

Kánya nem kívánja, hogy kereskedelmi delegáció előbb jöjjön, mint a követ állandó tartózkodásra, Budapestre. Jöjjenek, mint most is, üzleteket kötni.

Végigmentünk pontok szerint. Absolut kívánjuk megtartani:

a) ne küldjenek egyelőre állandó követet presztige okokból;
b) a futár szakaszt;
c) az alkalmazottakra vonatkozó szakaszt;
d) a propagandára vonatkozó szakaszt és
e) a kereskedelmi tárgyalások felvételére vonatkozó szakaszt.

A többi, nevezetesen a követségek felállítására vonatkozó szakaszokat is kívánni kell, de tán oly előmegjegyzéssel, „amennyiben a követségek tényleges felállítására kerül sor". A pontokat, különösen az elsőket azért kell felvenni, mivel Kánya megígérte a kormányzónak, hogy az 1924-i egyezmények alapján történik a kapcsolat létesítése.

Apor ajánlja, hogy nem lehetne-e egyszerűen oly jegyzéket váltani vele, hogy az ember hivatkozik azokra az egyezményekre. Ezt nem fogadtuk el, mert a két egyezmény csak úgy lép életbe, szövegük szerint, ha ratifikálva lesznek. Azonkívül nem akarjuk a szept. 12-i jegyzék 3. és 4. szakaszát, mely a kereskedelmi viszonyt rendezi, felvenni a mostani anyagba.

Tárgyalás közben telefonál Winchkler[27] Kányának, kéri, hogy vegyük fel a kereskedelmi részt. Kánya idegesen magyarázza neki, hogy nem lehet, mert nem viszi a parlament elé a dolgot. Ha Winchkler ezt kívánja, akkor nem lehet megcsinálni. Csinálja velük az üzleteket egyelőre,

mint most, aztán később ha ki vannak nevezve a követek, kezdjük meg a kereskedelmi tárgyalásokat.

Winchkler belenyugoszik és továbbfolyik a tárgyalás.

Az első jegyzéket és jegyzőkönyvet én elválaszthatatlan egésznek tartom és együtt fogom aláírni.

Nem tartozik az egészhez, de belpolitikai okokból fogok ajánlani egy jegyzékváltást a hadifoglyokra nézve. Ezt felolvasom, helyeslik és hozzájárulnak, hogy abban a pillanatban ejtsem el a tervet, ha hadifoglyokkal szemben kommunisták kicserélését említik.

Mint 4. okmány tekintetbe jöhet még egy titkos levélváltás a követségi személyzet számára nézve. Ezt ha lehetséges, meg kell csinálni, de nem okvetlenül szükséges.

Kikértem Kánya engedélyét, hogy Suvichnál és Mussolininál jelentkezzem, és utasításom van az olaszok közbenjárását igénybevenni, ha nehézségeim lesznek.

Ha az oroszok kérdik, ki lesz náluk accreditálva, mondjam, hogy én.

Holnap mégegyszer beszélünk.

[1934. I.] 20., szombat

1.) 1 h-kor Kányához megyünk a már franciára fordított elaborátumokkal.

Sorjában elolvassuk őket és még egyszer megbeszéljük. Marad a tegnapi álláspont. K.[ánya] súlyt helyez arra, hogy ne küldjenek hozzánk követséget, de még kereskedelmi delegációt sem. Ehhez ragaszkodik, csinálják üzleteiket mint eddig. Jöjjenek ide az embereik kössék meg üzleteiket és menjenek.

Arról, hogy eddig milyen üzleteket kötöttek és mily üzletek vannak kilátásban, arról nem tudnak biztosat, de beszéljek erről Nickl[28] követtel, ki Rómában tárgyal.

Danilovics megállapítja, hogy meggyőztem őt, hogy a

parlament hozzájárulása ehhez az ügyhöz nem kell. Kánya szólt a tegnapi minisztertanácson az igazságügy miniszternek, ki ma értesítette, hogy szerintük sem kell a parlament elé vinni a dolgot.

Felkértem, hogy készüljenek arra, hogy az ügy idő előtt kipattan. Kánya mondja, hogy errefel ők összeállítottak egy kommünikét, melyben Mussolini személyes óhajára hivatkoznak. E hivatkozást elleneztem, s elhatározta, hogy kihagyják, amire Apornak utasítást adott.

Barkóczy főkonzul jelenlétében felhoztam a törökországi gazdasági tárgyalásokat és a Nitro[29] ügyét, melynek állásáról B.[arkóczy] nem volt informálva.

2.) Este 8 h-kor indultam Rómába.

[1934. I.] 21., Vasárnap

12 h-kor érkeztem Rómába. Az állomásnál várt Király-Lukács.[30] A követségen szálltam meg, hol whisky mellett beszéltem meg a holnapi nap teendőit.

[1934. I.] 22., Hétfő

a) 11 h-kor mentem Lukáccsal Buti[31] követhez, az olasz külügy politikai osztályának vezetőjéhez. Butinak elmondtam, hogy milyen formában és mily tartalommal kívánjuk a diplomáciai viszony felvételét rendezni. Buti közölte velem, hogy Potyomkin orosz nagykövet beteg és csak helyettesével fogok egyelőre beszélni; ki közölte, hogy megérkezésemkor azonnal felkeres. B.[uti] azonnal telefonált neki, hogy itt vagyok és délután 4 h-ra állapítottuk meg a találkozást a magyar követségen.

Suvich csak ma reggel érkezett vissza Bécsből. Nála és Mussolininál névjegyet adtam le.

b) 4 h d.u. a követség zöld szalonjában fogadtam León Heflandot az orosz nagykövetség elsőtitkárát, egy jó kiné-

zésű vagy 35 éves fiatalembert. Kimentette a nagykövetet, ki beteg. Borda neuralgiája van. Néhány hete betegeskedett, majd felkelt a múlt hét elején és most recidivája van. Tegnap két professzor konzultált, kik azt hiszik, hogy rövidesen felkelhet.

Tárgyalásra fordítván a beszélgetést megállapodtunk, hogy rögtön megkezdjük a megbeszélést. Hefland fel volt hatalmazva, hogy esetleges ajánlataimat átvegye.

Ezután elmondtam neki a mi tárgyalásaink történetét 1924-ben, amikor a két kormány megállapodott ama modalitásokban, amelyek mellett felveszi a diplomáciai kapcsolatokat. Közöltem vele, hogy ma nem akarunk szerződéses formában megegyezni. A magyar kormány egy jegyzékváltással akarja a diplom. viszony felvételének tényét kimondani. Az ezzel kapcsolatos modalitásokat pedig egy jegyzőkönyvben kívánjuk lefektetni.

Ez a forma Heflandnak megfelelt. Különösen a jegyzékváltás. Szerinte újabban az UNIÓ nem is veszi fel más formában a kapcsolatokat. Azok az idők, amikor szerződésekben bizonyos feltételeket lehetett kikötni, elmúltak. 1924-ig alig ismerte el őket 4-5 ország Európában, ma pedig alig van még annyi az egész világon, mely nem ismerte volna el őket.

Ezek után felolvastam neki a mi első jegyzékünket, amelyben kimondja a két kormány a dipl. kapcsolatok felvételét.

Ez a jegyzék nagyon tetszett neki. Ezt rögtön el fogja fogadni az orosz kormány. Csak annyit kér, hogy ne mondja a jegyzék, hogy a diplom., hanem „a diplomáciai és a konsularis viszonyt", az ő utasításaikban ugyanis az van, hogy a konsularis viszony is felveendő.

Ezt tudomásul vettem.

Most elővettem a jegyzőkönyvet, megmagyaráztam

neki, hogy ebben csak oly pontok vannak felvéve, melyeket a két kormány, speciel Kresztyinszkij[32] és Litvinov, tehát éppen az a két politikus fogadott el, akik ma hivatva vannak e tárgyalás eredményét jóvá hagyni.

A jegyzőkönyvet pontról pontra felolvastam neki, utalván mindig az 1924-es évi szerződések megfelelő pontjaira. Ő magával hozta volt a két szerződés orosz szövegét, mivel rosszul tud németül. Mielőtt részletesebben foglalkoztunk a jegyzőkönyv egyes pontjaival, kijelentette, hogy utasításuk alapján ők csak egy egyszerű jegyzékváltást fogadhatnak el, mindazonáltal végigvettem az egész anyagot vele, mielőtt átadtam.

Az első négy pontnál nem tett különös kifogást. Kijelentette azonban, hogy nem látja ezeknek egy jegyzőkönyvbe való felvételének szükségességét, mert ebben meg lehet egyezni egy gentlemen's agreementben, és ha már a követek ki vannak nevezve.

Az a körülmény, hogy mi nem akarunk most tényleges követséges felállítani, nem tűnt fel különösnek. Indokolásomat a költségvetési nehézségekkel megértette és ellenvetés nélkül elfogadta, anélkül, hogy rámutatott volna, hogy ennek dacára ők felállítanak vgy felállítani akarnának nálunk követséget. Ama megjegyzésemet, hogy ők bécsi követüket accreditálják B.pesten, szintén ellenvetés nélkül vette tudomásul.

Az 5. pontnál kijelentette, hogy ennek a felvételét nem tartja szükségesnek. Ezt a diplomáciai viszony felvétele után lehet rendezni. Én arra az álláspontra helyezkedtem, hogy ez egy ügy, melyet azonnal el kell intézni és a jegyzőkönyvbe való felvétele azért volna szükséges, hogy a kormányok rögtön intézkedjenek a postaigazgatóságoknál a posta és távirda forgalom felvétele iránt.

A 6. és 7. és 8. pontot teljesen feleslegesnek mondta és

azok felvétele ellen kifogást emelt. Okoskodása az volt, hogy 1924 óta sok megváltozott. Akkoriban még csak néhány európai ország ismerte volt el őket, úgy, hogy az ily kérdések írásbeli rendezése még megérthető volt. Ma azonban néhány kis államon kívül az egész világ diplomáciai érintkezést tart fenn velük. 15 évi gyakorlat bizonyítja, hogy a diplom. képviseletek Moszkvában ily elvek lefektetése nélkül élvezik a diplomaták előjogait, mint bárhol másutt. Ezen pontok felvétele azt a benyomást gyakorolná, hogy egy afrikai vad törzzsel szerződünk. Ebbe ma Moszkva semmi szín alatt nem megy bele. Ő ismeri a Külügyi Népbiztosság felfogását, mert azon osztályban dolgozott, mely az utóbbi években intézte a diplomáciai kapcsolatok felvételét.

Ezzel szemben rámutattam, hogy ezen kérdések rendezése nem olyan felesleges, mint ő beállítja. Mert úgy mint 1924-ben, úgy most is a szovjet kormány jelöli ki önkényesen az idegen követség számára a házat, amelyben berendezkedhetik; hogy a rendes berendezéshez most is külföldről kell hozatni a legtöbb dolgot, fürdőkád, mosdótál, fogasok stb., de még a papirost és írószereket, telefonkészülékeket stb., ma is külföldön szerzik be a követségek. Azonkívül az élelmezési cikkek legnagyobb részét: zsírt, vajat, füstölt húst, tojást, tejet, sőt fűtéshez a fát is nagyrészt külföldön szerzik be a külföldi képviselők.

Ez a megállapítás nem nagyon tetszett neki. Anélkül, hogy tagadta volna e tényeket, igyekezett őket legyengíteni és arra az álláspontra helyezkedett, hogy mindezeket a beszerzéseket a diplomaták náluk ugyanazon az alapon csinálják külföldön, mint más országokban. Vámmentességük elismerése, amint a tizenötévi gyakorlat Moszkvában mutatta, nem kétséges. Ha tehát az ott levő 20-nál több nagykövetség és követség akadály nélkül élvezi és

élvezte e jogokat, érthetetlen volna, hogy most Magyarország követségének felállításánál az orosz kormány ily határozmányokat írásban lefektet.

Figyelmeztettem, hogy eme pontok lefektetését nem szabad oly tragikus hátsógondolatokkal felfogni, hanem mint oly tények írásba foglalását, melyek ellen elvben és gyakorlatban az orosz kormánynak nincs kifogása, tehát irreleváns lehet neki, hogy lefektetjük vagy nem. Nem hallgattam azonban el, hogy tekintettel arra, hogy ezek jelenleg még úgy sem aktuálisak, a követség felállításának kitolása miatt, e pontok módosításáról lehet beszélni.

A 9. pontot szintén feleslegesnek tartotta, s kizártnak tartja, hogy Moszkva ebbe bele menjen. Jelenlegi szövegezésében a pont nem felel meg a tényleges helyzetnek. 1924 óta ugyanis oly formán szervezték át futárszolgálatukat, hogy van nekik 12–15 állandó futáruk, kik ellátják az egész futárszolgálatot. A Külkereskedelmi Népbiztosság és a követségek nem küldenek futárokat. Ritkaságok közé tartozik, ha a Külügyi Népbiztosság valamely magasabb rangú hivatalnokát küldik ki futár minőségben.

Az állandó futárok névjegyzékét közlik a Moszkvában lévő összes külképviseletekkel a vízumok megadása miatt.

Ha a magyar képviseletnek valamelyik futár nem tetszik, minden további nélkül megtagadhatja tőle a vízumot. Ugyanezt teheti, ha a Külügyi Népbiztosság egyszer az állandó futárokon kívül akar valakit futár minőségben Magyarországba küldeni.

E felvilágosításra kijelentettem, hogy nincs kifogásom e pontnak átszövegezése ellen, az ő új futárszolgálatuk értelmében, arról azonban hogy a futárkérdés rendezését teljesen kihagyjuk a jegyzőkönyvből, szó nem lehet.

Ő ezzel szemben hangsúlyozta, hogy e kérdés egyik

állammal sincs írásban rendezve és nem hiszi kormánya ma hajlandó lesz e pont felvételére.

A 10. [pont], amely szerint volt állampolgárok nem alkalmazhatók a követségnél. Ezt feleslegesnek mondta. „Csak nem hiszik, hogy mi Kun Bélát akarjuk B.pestre küldeni. De ha akarnók is, maguk egyszerűen lehetetlenné tehetik azáltal, hogy nem adnak Magyarországba beutazási vízumot."

Én ezt egy oly kérdésnek minősítettem, amely belenyúl a mi belpolitikánkba és amely azért nem ítélhető meg egyszerű irodatechnikai szempontból. A mi közvéleményünket meg kell nyugtatni az iránt, hogy a normális viszony felvétele után a Szovjetunióval, azok az elemek, melyek annak idején annyi szenvedést okoztak, nem kerülnek ezen kapcsolatok felvétele által előtérbe. Ezt megértették annak idején Kresztyinszkij és Litvinov is, meg fogják érteni most is, hogy a magyar kormánynak ama pont felvételéhez ragaszkodnia kell.

A 11. pont a propagandáról. E pont elfogadását is kizártnak jelezte kormánya által. Utóbbi időben ők ilyen felvételébe már nem mennek bele; a gyakorlat már megmutatta, hogy kommunista propagandáról híresztelt rémek, a mesék országába tartoznak. Argumentációi e pontnál eléggé gyengék voltak, s egyszerűen az amerikaiakkal legutóbb kicserélt jegyzékváltással döntöttem meg.[33]

Mint harmadik okmányt, átadtam neki ama titkos levélváltást 1924-ből, melyben a két követségen alkalmazható személyzet száma van megállapítva. Erről úgy látszik nem volt tudomása, elmondtam neki tehát ennek és létrejövetelének történetét.

E kérdés rendezését, mint pozitívumot szintén lehetségesnek tartotta.

Megemlítettem a hadifogolyügyet és ama tervemet, hogy egy jegyzékváltással mondjuk ki, hogy a volt hadifoglyok továbbra is akadály nélkül hazamehessenek, hogy ha még nem vették fel az orosz állampolgárságot. Erről H.[efland] nem tudott semmit, de nem tartotta kizártnak, hogy kormánya erre hajlandó lesz, de csak a dipl. viszony felvétele után.

A végén megígérte, hogy főnökének mindent hűen, amint mondtam, át fog adni, és ha lehet, még ma sürgönyöznek Moszkvába.[34]

1934. I. 23.

1.) Ma délben visszaadtam Hefland látogatását az orosz nagykövetségen, a Via Gaeta 5. sz. alatt.

A nagykövetség egy szalonjában fogadott, mely három másik szalonba nyílott. Gyönyörű palota, mely igen nagy ízléssel ván berendezve. A mi követségünk, mely szintén igen szép, emellett szerény és kicsi.

A nagykövet még ágyban fekszik, de He.[fland] elreferálta a mi megbeszélésünket. Főnöke utasítására azonban mégegyszer hangsúlyozta, hogy utasításuk csak egy egyszerű jegyzékváltás lehetőségét látja előre. Ezzel kapcsolatban egy másfélórás vita fejlődött ki, amely főleg a mi jegyzőkönyv-tervezetünk 9., 10. és 11. pontja körül folyt.

Az első négy pont ellen most sem volt kifogása; az 5–8. pontot úgy vette, mintha ezekről lemondtam volna, vagy legalább nem fektetek súlyt. Ő ezeket, mint teljesen elavultakat elutasította, én pedig módosíthatóknak minősítettem.

A három utolsó pontot azonban teljesen elfogadhatatlanoknak jelezte. Azt mondta, hogy a nagykövet szeretné ajánlani kormányának a jegyzőkönyv-formának és a 4 első pontnak [az] elfogadását, de ezt nem teheti, mert mi

ragaszkodunk a 9., 10. és 11. ponthoz. Ezután minden egyes pont körül hosszú csatát vívtunk, amelynek a végén partnerem meg volt verve. Bevallotta, hogy a három pont tartalma ellen kifogása nincs, de kormánya presztízs okokból nem tudja őket elfogadni. E kérdések rendezését ismételten egy gentleman's agreement útján ajánlotta, amire én azonban nem reagáltam.[35]

2.) Szentmiklóssyval[36] ebédeltem és utána elsétáltunk a Piazza Veneziára, majd a Capitoliumhoz a Forum Romanumra, a Palatinusra és a Colosseumhoz, honnan fáradtan hazajöttem. Sz.[entmiklóssy] mint guide nagyszerű, élvezettel mutatta és magyarázta a részleteket, látszott, hogy örül, hogy talált valakit, ki ezek iránt érdeklődik.

1934. I. 24. szerda

Királdy Lukács közli velem, hogy Buti követ azt mondta neki: Mussolini sürgönyi utsítást fog adni a budapesti olasz követnek, Colonna hercegnek[37], hogy menjen Gömböshöz és jelentse ki neki, miszerint olasz kormány szerint diplomáciai kapcsolatoknak Oroszországgal való felvételének összes előnyei elvesznek, ha nem állítunk fel tényleges követséget.

Tekintettel az én már megkezdett tárgyalásaimra, állítsunk fel ilyen követséget a jövő költségvetési év elejével.

Ezt a követség megsürgönyözte Pestre, én pedig kértem Buti követet, hogy fogadjon.

Délután 6 h-kor felkerestem, amikor is elmondta, hogy ő és Suvich azt találják, hogy annak nincs haszna, hogy csak elméletileg akarjuk felvenni a diplomáciai kapcsolatokat az oroszokkal. Arra van szükség, hogy az ellentáborban és esetleg a kisentente diplomatáival szemben ott legyen a mi követünk és igyekezzék azok pozícióját gyen-

gíteni és az orosz politikai körökre a mi álláspontunk érdekében befolyást gyakorolni.

Én elismertem, hogy nekünk is ez volna a szándékunk, de jelenleg a magyar kormány nincs abban a helyzetben a terv megvalósítására [sic!]

a) pénzügyi okokból: a költségvetési év közepén lévén, egyszerűen nincs meg az ehhez szükséges deviza.

b) belpolitikai okokból is ki akarja tolni kormányom egy orosz követség felállításának időpontját B.pesten; a közvéleményt előbb hozzá kell szoktatni e gondolathoz;

c) tekintetbe kell venni a kormányzó személyes kívánságát is, ki egyelőre csak azon feltétel alatt járult hozzá a tárgyalások megkezdéséhez, ha nem jön állandó orosz követ B.pestre;

d) a jövő költségvetési év elejével nem ígérheti a kormány, mert ez a parlament jóváhagyásától függ.

Ezek iránt az indokolások iránt Buti úr nem mutatott megértést. Kicsit gunyoros mosollyal fogadta őket, kijelentvén, ha egy kormány fel akarja komolyan venni a dipl. érintkezést, akkor elő is tudja teremteni a pénzt. Belpolitikailag pedig oly erős párt áll Gömbös megett, hogy nem csinálhat neki nehézséget e szándékának keresztülvitele. A kormányzó állásfoglalását mosolyával intézte el.

Megmaradt eredeti állásfoglalása mellett, hogy ők interveniálnak a követség azonnali felállítása érdekében és Mussolini sürgönye ma vagy holnap megy Colonna herceghez.

Elvben természetesen én elismertem, hogy az volna a legjobb, ha kormányom azonnal állíthatna fel követséget, jelenleg ennek azonban majdnem legyőzhetetlen nehézségei vannak.

Ezután mint magánember kezdte magyarázni, hogy Oroszország nemcsak mai javult nemzetközi helyzete,

hanem már területe és lakosainak óriási száma folytán is fontos. Amerika után az összes nagy országok felvették vele a dipl. kapcsolatot, s Németországot és Japánt kivéve valamennyi jóban, sőt egyik másik kitűnő viszonyban van velük.

Ezt tudni kell. Ma nem lehet Oroszországot úgy kezelni, mint néhány évvel ezelőtt. Nem lehet, mint akkor, feltételeket kötni az elismeréshez. Magyarország kis ország és ma [nem] az oroszok, hanem a magyarok vannak érdekelve a viszony felvételénél, ami néhány évvel ezelőtt fordítva volt. Ha mi azokkal a régi feltételekkel jövünk, megtörténhetik hogy egyszerűen otthagynak és a kisentente-al veszik fel előbb a kapcsolatokat.

Ezek után láttam, hogy az orosz nagykövetség közölte velük feltételeinket, panaszolva, hogy ezeket nem fogadhatják el, és hogy próbáljanak ránk befolyást tenni.

Én megmagyaráztam neki, hogy mi nem kérünk lehetetlen dolgokat, s tekintetbe kell venni mégis, hogy nálunk kommunizmus volt és közvéleményünk másképp ítéli meg a kommunista rendszert, mint más népek; az attól való félelem nálunk sokkal élénkebb, mint másutt.

Arra vonatkozólag, hogy mi mikor állíthatunk követséget, közöltem vele, hogy jelenlegi szövegezés mellett bármikor, amikor a magyar kampány elő tudja teremteni a követség felállításához szükséges pénzt. A szöveg szerint még a legközelebbi költségvetési évet sem kell bevárni.

Közöltem vele, hogy utasításom volt, hogy éppen ebben a kérdésben kérjem az olasz kormány közbenjárását, ha az oroszok inszisztálnának a követség azonnali felállítása mellett.

Erre Buti úr csak mosolygott. Ő ellenkezőleg azt várta, hogy hosszú prelectiója az oroszok érdekében azt a hatást keltheti, hogy én közölni fogom, hogy mi a feltétele-

ink egy részét nem vesszük komolyan, amit ú. l. Heflandnak holnap meg szeretett volna mondani, mert említette, hogy holnap együtt ebédelnek és valószínűleg erről is fognak beszélgetni.

Midőn én azonban kértem, hogy próbálja Heflanddal megértetni, hogy a magyar kormány nehéz helyzetben van e kérdésben, rögtön szabadkozott, hogy ő az egész ügyet nem is fogja említeni.

Az olaszok álláspontjával ezzel tisztába jöttem. Ők akarják, hogy mi a saját és az ő érdekükben Moszkvába követet küldjünk, de nem hajlandók az orosz kormánytól a kérdés tisztázásánál oly engedményeket kérni, vagy támogatni, melyek ennek érzékenységét vagy presztízsét sértik. Hogy nem akarnak csak nekünk, hanem az oroszoknak is szolgálatot tenni [azzal], hogy a dipl. kapcsolatok felvételét támogatják és elősegítik.

Helyzetük Moszkvában ugyanis elég delikát, miután a német–orosz viszony megrosszabbodott és az orosz kormány Franciaországhoz és ennek barátai felé hajol.

Mielőtt elmentem, azt mondtam Buti úrnak, hogy mi, ha nem tudjuk is mindjárt felállítani a követséget, azonnal accreditálunk és küldünk követet Moszkvába, aki egyben tanulmányozhatja a követség felállításának pénzügyi lehetőségeit. Ami az én propozícióimat illeti, megvárom Moszkva válaszát ezekre, mikor is majd tisztázva látom a helyzetet, azaz hogy mit utasítanak vissza absolute és miről lehet még vitatkozni. Csak akkor fogok esetleg kormányomnak módosításokat javaslatba hozni.

Különben megegyeztünk, hogy egymást en courante tartjuk.[38]

1934. I. 25. csütörtök

1.) Szentmiklóssyval ebédeltem, aki lereferált a követségről. Hory[39] erős hypochondre, utóbbi időben fogaival volt baja. Most kórházban fekszik. Program szerint már itt kellene lennie. Ha beteg munkaképtelen, annyira elfoglalják bajai.

Rendesen este és éjjel dolgozik.

A küm. [Külügyminisztérium] politikai osztályát, ha átveszi a Secretair General állást át akarja szervezni. Komolyabb referenseket kíván bevonatni, az élére pedig egy követet kíván állítani.

Annak, hogy erre az állásra jött, azt hiszi Sz.[entmiklóssy], csak a rangja hozta. Nem a Kánya vagy Gömbös különös bizalma. Kánya, amikor itt volt, nem kezelte nagyon komolyan.

A quirinali és a vatikáni követség[40] nagyon hivatalosan érintkeztek. Hory, ki különben még hálóingben sem felejtette el, hogy kegyelmes, félvállról kezelte a Vatikánt, mint másodrangú követséget.

A Bethlen Gábor igen intelligens, de slampett, míg Parcher[41] igen pontos, kicsinyes munkás. A kettő között már én is megállapítom e különbséget, ha a kis Bethlen jó főnök alá kerül, igen jó diplomata válik belőle.

Királdy Lukács, korához képest, jól vezeti a követséget. Az olaszokkal jóban van.

2.) 4 h-kor beszéltem Nickl-lel. Kánya utasított, hogy orosz import és exportunkra kérjek felvilágosítást tőle, mert ő neki adott erre vonatkozólag egyszer statisztikai adatokat. N.[ickl] szerint ezeket neki Koródi[42] adta, s ő nem tud semmit. Csak annyit mondott, hogy mi nyersanyagokat vehetünk át, érceket és ezzel szemben adhatunk tenyészállatokat, lovakat és gépeket. E kérdéssel N.[ickl] barátunk, biz' nem nagyon foglalkozott még.

Itt tárgyal eredmény nélkül, az új kormánnyal nehéz, Gömbös egyes minisztereinek utalt országokat és ezek most versenyt futnak az engedmények kierőszakolásában, hogy otthon dicsőíttesse magát. [sic!] Ezzel azonban elrontják a bizalmat, mint becsületes tárgyalóval szemben. Kállay[43] földművelésügyi miniszter Ausztriát, Fabinyi[44] Olaszországot veszélyezteti. Itt már mindenki kéri, hogy ne hozzák ide Fabinyit.

3.) Este sürgönyt küldtem Pestre, kérve, hogy foglaljanak állást az orosz tárgyalások végén kiadandó kommünikével szemben. Buti olasz követ érdeklődött ugyanis Királdynál eziránt, s az a benyomása, hogy ők egy ilyen kommünikében méltóan szeretnének megemlítve lenni.

1934. I. 26.

a) Jelentések elkészítése.

b) Magyar kormány értesíti Királdyt, illetve olaszokat, hogy nem akar Balkánpakt. elfogadása érdekében befolyást gyakorolni Szófiában.

c) Vacsora Lipootenál Szentmiklóssyval.

1934. I. 27.

a) Kánya válaszol kommünikét illetőleg, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy [a] sajtó kommünikét Budapestről irányítsa. Szöveget annak idején megküldi oroszoknak és olaszoknak való megmutatás céljából.

b) 5 h-ra kéretett Potyomkin orosz nagykövet, ki felgyógyult, de még nem jár ki.

A palota második emeleti dolgozószobájában, mely egy hosszú terem, gyönyörű stukatúrral. Igen komolyan van berendezve, nagy könyvtárral.

Teával kínált. Igen barátságosan fogadott. Az Exellence volt minden harmadik szava és egyáltalán il a parle une

langue pompense[45]. Miután tárgyalási anyagunkra kerültünk, közölte velem, hogy Moszkva már válaszolt tárgyalásaink alapján küldött sürgönyére.

Eszerint elfogadja Litvinov

a) az első jegyzékváltást, kívánja azonban, hogy 1.) kifejezésre jusson a jegyzékben, hogy az aláírás napjától van érvényben; 2.) „et consulaire"[46] kifejezés vétessék fel, és 3.) hogy a 2 jegyzék teljesen egyforma legyen és hogy az én jegyzékemben maradjon ki a „comme resultat de nos conversations";[47]

b) elfogadja a jegyzőkönyv formát és az általunk kívánt 2., 3., 4., 9., 10., 11-es pontokat jelen szövegezésben. Hogy a 9., 10., 11. pontot minden további nélkül elfogadta, nagy meglepetésemre szolgált. Úgy látszik, komolyan és gyorsan akarja lebonyolítani az ügyet.

Az 1. szakasznak azonban csak első mondatát fogadja el. Kívánja, hogy a követségek azonnal állíttassanak fel. El akarja kerülni, hogy a viszony felvétele a nemzetközi közvéleményben félremagyaráztassék, mintha a két ország csak formailag venné fel a viszonyt egy demonstratív platonikus gesztussal. Ő egy közös diplomáciai munka felvételét kívánja és ehhez szükséges a két követség azonnali felvétele.

Hosszadalmasan magyaráztam ama pénzügyi nehézségeket, amelyekkel a magyar kormány szemben áll ebben az ügyben. A költségvetési év közepén vagyunk. Két éve két követséget egészen, kettőt félig kellett megszüntetni. Kánya most saját tárcáján belül volt kénytelen előteremteni, hogy a kiküldendő követ útiköltségeit kifizethesse.

Még az új költségvetés elejével sem ígérheti meg a kormány a felállítást, mivel ez a parlamenttől függ, amely inkább követségek megszüntetése, mint újak felállítása mellett van.

Potyomkin, ki különben kellemes tárgyaló, belátta a nehézségeket, feljegyezte őket, s ígérte, hogy Litvinovot értesíti.

A személyzetre vonatkozó levélváltást illetőleg Kresztyinszkij kéri az orosz követség személyzetének 14-ről 20-ra való felemelését, és ezzel szemben mi 14-re felemelhetnénk a miénket.

Ezt visszautasítottam. Elmondtam ama nehézséget, amelyet az 1924-ben okozott; ez az új követelés előrelátható lag megint hosszú tárgyalásokat provokálna anélkül, hogy a magyar kormány e kérdésben engedne. Potyomkin ezt is koncendálta, s ígérte, hogy ajánlani fogja, hogy maradjunk az eredeti számok mellett.[48]

1934. I. 28. vasárnap

1.) ½ 2 h-kor ebéd Királdy-Lukácsnál. Felesége Orsich grófné, autós, versenylovas, szimpatikus fiatal nő. Jelen volt egy barátnője, Frau Westen, egy osztrák grófné. Férje jelenleg Moszkvában van, Rostova Donban van egy német concessiója; az asszony feltűnően ismeri az orosz viszonyokat.

2.) Délután elmentem a St. Péter templomba, ahol három jezsuita pátert, kik pedig Rochus Gonzales del Santa Cruz, Alfonsus Rodriguez és Joannes del Castillot, boldoggá avattak.

Vagy 20 000-en voltak a templomban. A svájci spanyol testőrség vonult fel. A pápát trónusán vitték. A lejáró jobb oldalán lévő kápolnából a főoltárig, a nép tapsviharai és „Eviva il papa" kiáltásai között. Ő meg áldást osztott jobbra és balra. A processusban résztvettek a cardinálisok és a pápai udvar méltóságai. A Péter templom főhajójának első része és első kereszthajója ezer meg ezer lámpával volt megvilágítva. Ez a legszebb trónterem a világon.

A hangulat a mi értelmünkben nem volt áhítatos, inkább egy pompás ünnepséghez hasonlított. Ilyen lehetett, mikor az imperátor a cirkuszba vonult a régi Rómában.

1934. I. 29.

1.) Sürgöny jött Lillytől, hogy bútoraink megérkeztek.

2.) Hefland orosz titkár felkeres. Tisztázni óhajtja a Berlinben váltott bizalmas levélváltás pontos szövegét. Szerinte az orosz szövegben, melyet Moszkvából kaptak, az orosz követség személyzete 20-ban, a miénké 14-ben van megállapítva. Megmagyarázom neki, hogy ez csak téves lehet és megmutatom neki a levélnek nálam lévő hiteles másolatát, egyben elmesélem neki a tárgyalás részleteit, a hosszú vitákat Kresztyinszkijjel, akivel egy személy, a 15. miatt nem tudtunk megegyezni, mire Litvinov, aki egy tárgyaláson szintén részt vett azzal döntötte el a mi javunkra az ügyet „Wegen einen Knappheit werden wir keinen Krieg führen".[49]

Hefland hiszi, hogy az enyém az igazi és náluk valami tévedés lehet. Sürgönyözni fognak Moszkvába.

Ami a követség felállítását illeti, közli velem Hefland, hogy Moszkva egy ma érkezett táviratban inszisztál a jegyzőkönyv 1. szakaszának határozott szövegezésére a követségek felállításának időpontját illetőleg. Erre ismét hosszú vita fejlődik, melyben megmagyarázom, hogy a szovjet kormány lehetetlent kér, akinek nincs, annak hiába szegezem a revolvert a mellére. Hefland belátja ezt, de utasításaitól nem térhet el a nagykövetség. Még egyszer elmagyarázom neki is, mint szombaton a nagykövetnek, hogy pénzügyileg a magyar kormány – bármennyire szeretné – nincs abban a helyzetben, hogy e kívánságnak engedhetne. Jeleztem neki, hogy mi a jegyzék aláírása után azonnal nevezünk ki és küldünk Moszkvába követet.

Ez nem elégíti ki, mert e követ másutt van accreditálva. Kívánná, hogy azonnal azt nevezzük ki, aki csak Moszkvában lesz accreditálva. Ezek oly személyi dolgok, amelyekbe az egyes kormányoknak alig lehet beleszólni szerintem, mert tisztán személyi jellegük van.

Hefland a 9. 10. és 11. pont elfogadását össze akarta kapcsolni evvel. Ezt azonban nem vettem nagyon komolyan.[50]

3.) Ma ebéd után megtekintettem Diocletián thermáit és a Museo Romanot. Csodálatos, hogy Diocletián fürdői oly impozánsak, hogy tán fél Róma fürödhetett meg egy időben, míg a másik fele Caracalla fürdőiben fürödhetett. Ezzel szemben ma Rómának nincs tisztességes gőzfürdője, hol az ember megfürödhetnék. Diocletián egyetlen egy gőzcsarnokában ma egy bazilika van, azonkívül itt van elhelyezve az egész Museo Romano, egy kolostor és mindenfelé romokban merednek fel az óriási boltívek. A régi római arányok körülbelül úgy viszonylottak a maihoz, mint Diocletián és Caracalla thermái a mai római kis piszkos gőzfürdőhöz. Odáig még nem ért Mussolini keze.

A múzeumban az antik szobrászat remekeit lehet találni. Az ember csodálkozik azon, hogy hol helyezhették el a régi rómaiak azt a sok szép szobrot.

1934. I. 30., Kedd

1.) Reggel nálam volt vitéz Szabó László[51] katonai attasé, aki két év óta igen szoros együttműködésben van az olaszokkal. Gömbösnek volt szárnysegédje. Horyval ú. l. [úgy látszik] nincs a legjobb viszonyban. Azt hiszi, hogy Hory nem foglalja el helyét a minisztériumban. Szerinte Gömbös úgy nyilatkozott, hogy ő ajánlotta Horynak, hogy ne foglalja el azt a helyet.

Természetesen most mi marad neki más hátra, miután Villani[52] már ki van nevezve helyére.

2.) 5 h-kor visszaadta Potyomkin orosz nagykövet látogatásomat. Minthogy én még utasítást nem kaptam, csak azt közölhettem vele, hogy holnap estére ígérték egy sürgönyben a kormány döntését. A mi ügyünkről tehát hamarosan áttértünk általános politikai kérdésekre.

Az orosz–német viszony szerinte rossz és nem hiszi, hogy Nadolnynak[53] sikerülni fog azt a régi kerékvágásba visszahozni. Ő jól ismeri Nadolnyt, abszolút kiváló diplomatának tartja, kinek régi vágya volt Moszkvába jutni, de képességei és jó szándéka nem lesz elég. Egy ember jóakarata nem tudja a világpolitika nagy mozgató erejét legyűrni. Eltekintve a Mein Kampfban kifejezett elméletektől és tervektől, Rosenberg[54] és Hugenberg[55] propozíciói mutatták és a német[ek] kapcsolatai Japánnal ma is mutatják, hogy minden barátságos kijelentés dacára nem bízhatik Moszkva a németekben. A német–lengyel non agresszion[56] egyezmény háta megett szintén egy orosz ellenes egyezményt sejt. Szerinte e kettő nem a Korridor[57] vagy más őket közvetlenebbül érdeklő kérdésekre, hanem valamilyen távolabb eső politikára egyeztek meg. Nagyon közel fekvő, hogy ez a politikai terrénium Ukrajna. Tudjuk, hogy újabban felújult ez a propaganda úgy Lengyel-, mint Németországban. Skoropadvszky Hetman[58] villája Berlinben megint igen frekventált, sőt a mai regimhez közel álló emberek fordulnak meg, ott. Ezen actióra vonatkozólag pozitív adatok vannak kezeikben.

Olaszország helyzete gyengült az utóbbi konstellatióban. A németekkel nincs összeműködésük Ausztriát és Tirolt illetőleg, a Balkánon sokat veszítettek, Görögország és Törökország eltávolodott tőlük, sőt Albániában is észlelhető bizonyos elégedetlenség az olaszokkal szemben,

mindezzel szemben a javulás Franciaországgal szemben alig érezhető. Közép-Európában pedig érzik a németeknek Drang nach Ostenjét.

A közép-európai helyzettel kapcsolatban megmagyaráztam neki a mi helyzetünket; a revíziót, mint külpolitikánk egyik alapját. Annak békés eszközökkel való keresztülvitelének lehetőségét. A revízió és az orosz kormány állásfoglalása, Litvinov utolsó beszéde a pártbizottságban, [sic!] amelyben [a békeszerződés] által okozott igazságtalanságokat elítéli és azok megváltoztatása mellett foglal állást, amennyiben békés eszközökkel keresztülvihetők. Ez a mi esetünk. Mi el akarjuk választani a mi revíziónkat a némettől. Ez könnyebben is valósítható meg, mert senkinek sem érinti állami fennállásának létét, csak arról van szó, hogy a határon lévő magyarok visszakerüljenek az anyaországhoz.

3.) Este elmentem a Teatro Quironióba, hol a „Magyar szivárvány" tartott előadást. Bemutattak magyar népéletből vett jeleneteket, melyeket szép kosztümökben kicsit utrírozva és karírozva adtak elő.

Írni szabad, ha mondani nem is szabad, a színművészeknek egy oly dekadenciája, oly gondolatnélkülisége, hogy az embernek összeszorul a szíve ennek láttára. Hát ez a művészet is már a kubizmusnál tart. Ma láttam ezt először.

A Duce is ott volt. A nép tapsolt, de nem túl nagy animációval.

1934. I. 31.

1.) Megjött az utasítás. Válasz 65. sz. sürgönyömre.

„ad. 1.) Jegyzékváltásnál kívánt módosításhoz hozzájárulok.'

ad. 2.) Protokoll 5., 6., 7., 8. szakasza esetleg kihagyható.

Személyzet eredetileg megállapított létszámához feltétlenül ragaszkodom.

Kérem rámutatni arra, hogy követség felállítása részünkről tisztán pénzügyi okokból lehetetlen. Kellemetlen hatás elkerülendő. Méltóságod moszkvai követté való kinevezése és ottani bemutatkozása azonnal megtörténne egyezmény életbeléptetése után. Egyébként is gyakori moszkvai utazások, valamint Szuriccal való állandó nexus révén óhajtunk velük szoros összeköttetést fenntartani.

Fentiekre való tekintettel igen nagy súlyt helyezek arra, hogy két követség tényleges felállítása Budapesten és Moszkvában egy későbbi időpontban effektuáltassék.

Igyekezzék ezen argumentumoknak orosz képviselőt megnyerni. Csak legvégső esetben, azaz hogyha álláspontunkhoz való ragaszkodás egész transactiót kétségtelenül felborítaná, felhatalmazom Méltóságodat, hogy magyar követség felállítását következő pénzügyi év kezdetére, tehát júliusra megígérje. Remélem, hogy erre nem fog sor kerülni, Kánya."

Ezen utasítással azonnal elmentem az orosz nagykövetséghez, hol először ketten, majd Hefland társaságában tárgyaltunk.

Megelégedéssel fogadták engedményeinket.

A követség személyzetét illetőleg ők is belátják, hogy Kresztyinszkij téved, de egyelőre várják Moszkva válaszát.

A követségek felállítását illetőleg újra meg újra beigazoltam neki, hogy a magyar kormány pénzügyi okokból nem tud most felállítani. Hogy elkerüljön mindenféle rossz benyomást, azonnal kiküldene kormányom Moszkvába, mint követet és hogy többszöri moszkvai utazás és Szuriccal való állandó összeköttetés révén biztosítható a zavartalan összműködés.

Potyomkin láthatóan meg volt győződve jó szándé-

kunkról és a nehézségekről, amelyekkel szemben a kormány áll. Konstatálta azonban, hogy nem tehet semmit, mert Litvinov sürgönye indoklás nélkül követeli a követségek azonnali felállítását.

A nemzetközi rossz benyomás mellett ma egy másik argumentet hozott fel, amely a szovjet kormányt ú. l. kényszeríti, hogy ehhez a feltételhez ragaszkodjék. Szélesen magyarázta most, főleg Hefland felé, hogy a Szovjetunió politikája széles tömegekre támaszkodik, s a kormány kénytelen ezen tömegek hangulatát respektálni. A szovjet kormánynak el kell kerülni a tömegeknél azt a benyomást, mintha a magyarok régi antagonizmusból a Szovjet Köztársaság vagy a kommunizmus ellen nem engednek szovjet követséget Budapestre.

Ezt megcáfolandó – bár erre Potyomkin nagyon büszke volt – kijelentettem, hogy bécsi követük azonnal mehet Pestre is és én megyek Moszkvába, úgy hogy mindenki ki lesz elégítve.

Potyomkin legyőzöttnek érezte magát és szeretett volna engedni, de nem tudott. Erre konstatálta, hogy a magyar kormány hivatalos ígérete, hogy engem azonnal Moszkvába küld, egy positivum, amellyel az ügy előbbre haladt.

Ismét kijelentette, hogy azt, mint ahogy a hangulatot Moszkvában ismeri, suggerálhatja, hogy július elejével állapítsuk meg a nagykövetségek felállításának időpontját. Ehhez Moszkva tán hozzájárul, többre azonban számítani nem lehet.

Megígérte, hogy Moszkvának megsürgönyzi engedményeinket és egyben mégegyszer kormánya elé tárja az általam ecsetelt helyzetet.

2.) Potyomkintől sietnem kellett Barcza[59] vatikáni követhez lunchre, ahol már egy félórát el is késtem, amiről

azonben telefonáltattam neki. Csak ketten voltunk. Házi traccsok. Ő Woracziczkyt[60] ajánlotta a moszkvai követnek. Horyról nem tart sokat, jó hivatalnoknak tartja, akinek sok eszméje van, politikai érzéke, azt mondja, nincs. Nem hiszi, hogy sokáig maradjon ott. Oda stréberséggel jött, mert még eggyel több akart lenni. Mindezt én megítélni nem tudom, mivel Horyt és képességeit alig ismerem.

A vatikáni diplomácia fenomenálisan funkcionál. Jelenleg nem sokat törődik Európával, mert ez meg van hódítva és ebből nem lehet semmit kiszorítani, szegény.

Rockefeller azt mondta néhány hónappal ezelőtt a pápának[61]:

Két jó szervezet van a világon: a katholikus egyház és a Standard Oil C.-ie. A pápa erre csak azt mondta, igen a mienk valamivel öregebb, de igaz.

Pápa Barczát 10-15-ször fogadja évente; politikáról azonban csak két éve beszél vele.

3.) Vaszif bey török nagykövetet látogattam meg és informáltam tárgyalásaimról. Szerinte ama új propozíciónk, hogy azonnal küldünk követet, megnyugtathatná az oroszokat. Ő azt hiszi, hogy el fogják fogadni!

Elmondja a görögökkel való tárgyalásaikat és azon erőfeszítéseket, amelyeket annak idején tettek, hogy Bulgáriát egy bilaterális határbiztosítási szerződés megkötésére bírják. Ő annak idején Mussolinivel beszélt és ez is exponálta magát, de hiába. A macedón és trák komité befolyása, azt hiszi, túl nagy Szófiában.

Meghívott szombaton egy soirere, mit azonban nem fogadtam el, mivel tárgyalásaim befejezése előtt nem akarok társaságba menni.[62]

1934. II. 1.

1.) Megjött a kiadandó sajtókommüniké szövege azzal, hogy mutassam meg az olaszoknak és oroszoknak, és kívánatos változtatásokat sürgönyözzem meg.

A kommüniké tervezet így szól:

„Magyar kormány [az] Oroszországban alakult kormányt már Breszt-Litovszkban kötött békében elismerte, azonban vele diplomáciai összeköttetésben nem állott.

Ezt az állapotot, amelynek tisztán belpolitikai okai voltak, külpolitikailag semmi nem indokolta. Két ország között külpolitikai differencia nem volt és ma sincsen, viszont külpolitikai érdekeink sok tekintetben egyeznek vagy párhuzamba hozhatók. A két ország közötti viszony rendezésének gondolata, különösen gazdaságpolitikai vonatkozásban a parlament két házának őszi külügyi bizottságainak ülésein ismételten felmerült és szóba került a kérdés Litvinov legutóbbi római látogatása alkalmából is.

A magyar kormány fenti indító okoktól vezettetve örömmel fogadta az olasz kormány által felajánlott közvetítést, amely a Berlinben folytatott szovjet–magyar tárgyalások újrafelvételét célozta és Jungerth-Arnóthy rendkív.[üli] követet és meghatalmazott minisztert küldte Rómába azzal a megbízással, hogy a helybeli, ottani szovjet nagykövettel a tárgyalásokat újra felvegye.

Folyó évi jan. 22-én kezdett tárgyalások teljes eredménnyel jártak. A két ország közötti diplomáciai összeköttetés és ezzel egyidejűleg a rendes kereskedelmi forgalom is helyre állott. A kereskedelmi viszony szabályozására az érdekelt felek kereskedelmi megbízottai Budapesten fognak tárgyalásokat folytatni."

Ezt a kommünikét bemutattam ma Buti követnek az olasz Küm. [Külügyminisztérium] pol.[itikai] osztálya vezetőjének. Első hallásra nem tetszett neki, hogy a két ország-

ban a belpolitikai ellentéteket kidomborítja, és az olasz passzusnál a közvetítés szó, valamint a breszt-litovszki békére való hivatkozás. Délután küldtem neki egy francia példányt hadd tanulmányozza!

Egyebekben informáltam tárgyalásaink állásáról, melyekről különben mindent tudott. Heflanddal ú. l. állandóan összeköttetésben van. Gratulált hozzá, hogy a jegyzőkönyvet és az abban foglalt feltételeket keresztül tudtam vinni, ezt sohasem hitte volna, annyira ez ellen szóltak a nagykövetség utasításai.

A követség felállítását illetőleg ugyanaz az álláspontja, mint második találkozásunknál. Biztosra veszi, hogy fel lesznek állítva a követségek. Látni szemforgató arcáról, hogy ismeri utasításomat, sőt biztos vagyok benne, hogy sejtette velük azt, hogyha nem engednek, mi bele fogunk menni a követségeknek júliustól való felállításába.

Azt, hogy ő a múltkor fejtegette, hogy az oroszok nem lesznek érdekelve nálunk követséget felállítani, mert mi nem vagyunk nekik fontosak, most kereken letagadta. Ú. l. hogy érzi, hogy a polit. osztály fejének nem szabadna magát így blamálni!!

Nem állhattam meg megjegyezni gratulációihoz, hogy én Litvinov engedékenységében csak azt látom, hogy úgy látszik, mégis tulajdonít Magyarországgal való kapcsolatnak bizonyos jelentőséget.

1934. II. 2., péntek

1.) Reggel elküldtem Heflandnak egy kommüniké-tervezetet. Hogy lássák milyen komolyan vesszük és hogy interpretáljuk az ügyet. Aztán egy mementó is legyen, mert ma kellene tulajdonképp választ kapnunk tőlük.

2.) 1 h-kor Vaszif török nagykövet adja vissza látogatásomat. Azt mondja, hogy beszélt Potyomkinnel, megérti

helyzetünket, és megszeretné csinálni. Vaszif az új beállítás szerint reméli is, hogy sikerülni fog.

A Balkán-pakt. körül zavarok állottak elő. A két kisentente partner ú. l. azt kéri, hogy az egész országaik határait biztosítsa. Ebbe Törökország nem mehet bele, Magyarország, Itália és Oroszország miatt. Ő eleitől kezdve ellenezte Rüstü bey eme ideáját, s most nem tudja örömét palástolni, hogy ez zsákutcába került vele.

Én azt magyaráztam, hogy nekik külön le kellett volna kötni a görögöket és külön a bolgárokat, a szerbeket és románokat nem kellett volna belevonni. Az összes balkániak egyesítése, ezt a történelem mutatta, a töröknek és nekünk is káros. Vaszif helyesli ezt a politikai tézist.

3.) A Palazzo Falconieriben, hol a magyar Collégium van, felkerestem dr. Miskolczy történészt, a Collegium igazgatóját. Annak idején még az öreg Thallóczy őt szánta a konstantinápolyi történeti intézet élére Karácson halála után. [19]16-ban járt egy bizottsággal lent.[63] Ott igen szép magyar könyvtárat találtak, hogy mi lett vele, nem tudja. Azt hiszem, a német geológiai Institutban van deponálva.

Miskolczy, ha tanszéket kapna Konstantinápolyban, ma is lejönne.

4.) A „Magyar szivárvány" színészeinek Királdy-Lukács ma 5 h-kor teát adott.

1934. II. 3., szombat

1.) 12 h-kor mentem Potyomkinhez. Először a Balkán-pakt. miatt a legaktuálisabb kérdésről folyik a szó. Én kritizálom Rüstü bey balkánpolitikáját török és magyar szempontból. A balkán népek összehozása helyett szét kellett volna őket választania. A görögöket és bolgárokat Törökország és Magyarországgal összehozni, Szerbiát és Romániát pedig hagyni, ahol vannak, a kisentente-ban. Potyomkin

helyesli e politikát. Oroszország neki teljesen szabadkezet adott, ő pedig paktomániájában azt hitte, hogy meg tudja békíteni a Balkánt.

Vaszif török nagykövetet igen önálló gondolkozású embernek tartja, ki igen jó szónok. 1923-ban, amikor a Gazi az ellenzéket kiirtotta, Vaszif mondta a vádbeszédeket.

Potyomkin aláhúzta, hogy Rüstü bey jelen Balkánpaktum terve teljesen francia szellemben született.

Az olasz–török viszony nem jó és nem igen őszinte. Ennek története van. Ő maga szem és fültanúja volt 1923-ban, amikor az akkori olasz nagykövet követelte Kis-Ázsia megnyitását Olaszország számára. Azt mondta, Olaszországnak növekvő lakossága miatt vagy meg kell pukkadnia, vagy pedig kiutat kell valahol találnia. Törökországnak Anatóliában nagyon termékeny, de majdnem lakatlan környékei vannak Adana környékén. Engedjék be az olaszokat ott.

Rüstü bey arra azt válaszolta, hogy ezek a területek Törökország integráns részei, melyeket török katonák vére áztatott. Ezekkel a területekkel nekik megvannak a maguk tervei.

Erre az olasz azt válaszolta, hogy ők békésen nem nyitják meg nekik, akkor majd erőszakkal fognak ők utat csinálni maguknak. E nagykövetnek (Marsini?) el kellett hagyni posztját, de azért a törökök nehezen felejtik ezt.

Azonkívül miért kellett Olaszországnak Rodost hajóbázissá kiépíteni. Mi szándéka van Olaszországnak oly közel a török határnál ezen hajóbázissal.

Mint harmadik faktor említendő a kölcsön kérdése. Mussolini ígérte, mikor Ismet pasa[64] Rómában volt, most nem adja. A törökök önérzetesek és nem reklamálják, de nagyon rossz néven veszik ezen eljárást.

Ezután áttértünk a mi tárgyunkra. Potyomkin közölte Litvinov sürgönyét. Eszerint továbbra is követeli a követségek azonnali felállítását és csak legvégső esetben mehet bele abba, hogy költségvetési okokból a július elsejei terminust fogadja el határidőnek. Az orosz kormány nem engedhet a mi követelésünknek, mert akkor egy állam sem fog többet tényleges követséget felállítani Moszkvában, hanem valamennyi ilyen fiktív formában veszi fel velük a diplomáciai viszonyt, ami természetesen nekik is lehetetlenné tenné képviseleteket küldeni a külföldi államok fővárosaiba.

Én azzal vettem ezt tudomásul, hogy ezzel az állásponttal a magyar kormánynak tán' lehetetlenné teszi Moszkva a viszony felvételének megvalósítását.

Hogy kormányomnak azonban Moszkva immár változott proposicióját (eddig követségek rögtöni felállítását követelte) jelenthessem, kiegészítettük tervben ebben az értelemben a jegyzőkönyv 1. szakasza szövegét. Még egyszer felhívtam P.[otyomkin] figyelmét arra, hogy nekem az a benyomásom, hogy a magyar kormány nem lesz abban a helyzetben, hogy ezt elfogadja, hacsak burkolva nem tudja valahogy a pénzt biztosítani, amit nem hiszek.

Ami a követségek személyzetét illeti, megsürgönyözte neki Moszkva, hogy nekem igazam volt a számokat illetőleg és hogy az ő számaik az eredeti tervekből voltak kivéve!!

A kommünikét illetőleg, melyet Hefland útján hozzá juttattam, neki csak az olasz közvetítésre vonatkozó passzus nem tetszik. Azt tartja, hogy az olaszoknak túlnagy szerepet és quasi az iniciatívát juttatja. Szerinte ezt le kellene gyengíteni.

A publikálás ellen nincs kifogása, mivel ez a magyar külügyminiszter egyoldalú ügye.

Ő a tárgyalást a következőképp akarja a nyilvánosságra hozni:

A jegyzékváltás szövegét átadja a TASZSZ képviselőnek, aki azt beadja in extenso Moszkvának és a Stefani agentúrának.

A jegyzőkönyvet az orosz kormány nem teszi közzé, az azonban minket nem köt, mert mi publikálhatjuk, ha akarjuk.

Kértem, hogy a publikálás idejének megállapítása engedtessék át Kánya külügyminiszternek, mivel ez belpolitikai okokból fontossággal bírhat, amibe bele is ment, csak azt kérte, hogy közöljem vele a napot és órát, amikor Budapesten, Moszkvában és Rómában publikálják.

2.) Ebéd után a Fórum Romanumon jártam. Nem nagyon voltam megelégedve. Látom, hogy a kormányom kénytelen lesz engedni. Kánya dühös lesz. De utóvégre most többet értem el, mint 1924-ben. Ha a kormányzó pedig egyáltalán nem akarja megengedni, hogy szovjet követség jöjjön Budapestre, akkor Mussolini iniciatíváját nem lett volna szabad elfogadni, vagy csak a fenti feltétel alatt. Most még az olasz kormány is az oroszok mellett foglalt állást e kérdésben, velünk szemben.

3.) d. u. az alábbi sürgönyt menesztettem Budapestre:

„Kérek utasítást mit csináljak, [kitartsak] eddigi követelésünk mellett, vagy írják alá.

Amennyiben Nagyméltóságod aláírásra felhatalmaz, jegyzőkönyv 1. szakaszának második mondatában etat szó után következő kitételt veszem fel: avant le 1 julliet 1934 és az utolsó három szó előtt pendant ce temps.[65]

Aláírás hétfőn volna, jegyzék február 1., jegyzőkönyv február 5. dátummal. Kommünikéről külön jelentek."[66]

10 h-kor vacsoráról sirokkótól szédülő fejjel hazaérkezve Királdy-Lukács értesítése vár, hogy kommünikére vo-

natkozó sürgönyt nem továbbította, mert Suvich államtitkár azt üzente, hogy e tárgyban hétfőn beszélni óhajt velem.

[1934. II. 4.]

1.) Ma mégis elküldtem a kommünikére vonatkozó sürgönyt azzal, hogy Suvich hétfőre kéretett ez ügyben és esetleges megjegyzéseimet megtáviratozom.

2.) Megnéztem a Fasiszta kiállítást. A keret akár Moszkvában lehetne. Nem érdektelen, de aránylag kevés anyag egy kubisztikus, túlméretezett keretben.

1934. II. 5.

1.) Budapestről semmi értesítés. Ú. látszik, még egyszer be kell jelenteni a kormányzónak, hogy a követségek felállítását nem lehet elkerülni.

Igazán érthetetlenül rosszul van ez az ügy előkészítve. Kormányt és kormányzót Kánya nem készítette elő arra, hogy számítani kell avval, hogy a dipl. viszony felvételének természetes következménye lesz a képviseletek felállítása. Igazam volt, hogy a miniszterelnöknél kellett volna egy megbeszélésnek lenni, hol megmondhattam véleményemet nyíltan. K.[ánya] eme methodusa nem túl sokat mondott az embereknek, nem jól vált be azúttal. Ha kormány és kormányzó el lettek volna készülve, hogyha felvesszük a tárgyalásokat, el kellett határozva lenni arra is, hogy orosz képviseletet engedünk Budapestre.

Ez annál nyilvánvalóbb lett, miután az olaszok a tárgyalások felvétele után e kérdésben azonnal nyíltan az oroszok mellé állottak.

2.) Szombaton késő este arról értesítettek, hogy Suvich hétfőn, azaz ma beszélni óhajt vele, a mi kommüniké tervezetünkről. Ma a titkárok egyike azt üzeni, ha sürgős

akkor ma fogad, ha nem, akkor szerdán. Minthogy az iniciatíve tőle indult ki, nekem nem sürgős. Sürgős lesz, ha felhatalmazást kapok aláírásra.

3.) ½ 6 h-kor Barcza vatikáni követ keresett fel. Érdeklődött a tárgyalások állása iránt és a lehető moszkvai követ személye iránt. Ha végignézek a területen, igazán nehezen talál az ember alkalmasat köztük. Aki alkalmas volna, más fontos helyen van, ahonnan nem lehet elvenni, azonkívül van néhány, ki sem Moszkvába, sem máshová nem alkalmas. Szerintem alkalmas volna Masirevich, Wettstein, Barcza és Wodianer. Ezek ki tudnák használni ama politikai lehetőséget, amelyek köztünk [sic!] a mi javunkra fejleszthetők volnának. Kevésbé alkalmas volna Rudnay, Alth.[67]

Magam, hacsak lehet, visszautasítom, amennyiben Kánya nekem ajánlja. 12 évig ültem lehetetlen klímában a szó szoros értelemben „Kalt gestellt"[68], nem akarok új 10 esztendőt kezdeni. Fiam iskoláztatása végett is nehéz volna, lehetőleg nős, gyermektelen embereket kell odaküldeni.

Megállapítottuk, hogy nemzetközi helyzetünk most bizony gyenge. Franciaország befolyás szférája napról-napra szélesedik. Olaszországé összeszorul. Legújabban Török- és Görögország ment át nyíltan a francia táborba a Balkán pakt. megkötésével kapcsolatban.

A németek izolálva vannak. Fel kell tenni, hogy előbb-utóbb felülkerekednek, ez volna a mi reményünk a jelen viszonyok között.

4.) Mengele[69] sajtófőnök felhív Budapestről. Azt hiszi, hogy már aláírtam; pedig még meg sem érkezett a sürgöny a felhatalmazásával. Azt mondja, hogy délben elküldték. Érdeklődik, hogy mit mondanak az olaszok a kommüniké tervezethez. Én még nem tudom, éppen

most megyek a Chigi palotába[70], ebben az ügyben. Utána felhívom és közlöm az olaszok óhaját.

5.) Időközben megjött a sürgöny, amely ajánlataimat elfogadja és felhatalmaz, hogy írják alá.

6.) Buti követtel beszéltem a kommünikéről. Előbb még magyarázta, hogy egy követség felállítása okvetlenül szükséges. Megörül a hírnek, hogy holnap aláírunk abban az értelemben, hogy júliusban felállítunk követséget.

A kommünikéből okvetlen kihagyni kéri az olasz *közvetítésre* vonatkozó passzust. Az a tény, hogy Rómában folytak a tárgyalások, elég világos. Nem tetszik neki Breszt-Litovszk és a belpolitikai ellentétek említése. Elmondtam neki, hogy erre vonatkozólag már tettem legyengítő javaslatokat; a közvetítésre vonatkozó rész elhagyását pedig még ma fogom telefonon kérni Budapesttől.

7.) Telefonon kérek Potyomkinnél holnap 12 h-ra találkozást.

8.) 9 h-kor beszélek Mengelével. A kommünikét illetőleg kérem az olasz közvetítési passzus elhagyását. Bejelentem neki, hogy holnap 1 h körül fogok aláírni. Megállapodunk, hogy 4 h-kor adjuk át a nyilvánosságnak.

1934. II. 6. Kedd

1.) Kiadom az anyagot lemásolásra. 12 h-kor azonban csak a jegyzékek készek. A jegyzőkönyv és bizalmas levelek nem lettek készen.

A két jegyzékkel átmegyek az orosz nagykövetségre, hol átnézzük és összeolvassuk a jegyzékeket, majd Parcher attasé hozza utánam a többit is. Ezt is kollacionáljuk.

A nagykövet kicsit zavarban van, mert még nem jött meg a formális felhatalmazása az aláírásra. Minthogy ez csak formalitás, nem tulajdonítok neki fontosságot. Azért aláírhatunk. Ő behívja az egész nagykövetség személyze-

tét. Ennek jelenlétében történik az aláírás. Utána egy üveg pezsgőt nyitnak, s néhány szóval felköszönt az új barátságra, kifejezést adván annak a kívánságának, hogy mindkét állam javára váljék.

Nagyon meg voltak elégedve, hogy a külső formák betartására figyelmeztettem egy ilyen egyezmény aláírásánál, mert ehhez nem értettek. Potyomkin eddig csak egy egyezményt írt alá, éspedig az olasz vámegyezményt.

2.) 2 ⅓ h-kor beszéltem Mengele sajtófőnökkel, közölve vele az aláírást és hogy 4 h megmaradt mint a nyilvánosságra hozás órája. Megígérte, hogy az olasz közvetítésre vonatkozó passzus elmarad a kommünikéből.

3.) Majd Kánya miniszterrel beszéltem. Szerencsét kívántam az egyezményhez. Közöltem, hogy az orosz nagykövet kért, hogy jöjjek hozzá holnapután 8-án vacsorára, mert akkor ünnepli az olaszokkal az olasz–orosz diplomáciai kapcsolat 10. évfordulóját. Kánya megbízott, hogy menjek el, de ne tartsak beszédet. Az öreg ú. l. azt hiszi, hogy nagyon szeretek beszélni.

Mint Potyomkin, én is köszönjem meg az olasz kormánynak közvetítését.

4.) 6 h-kor Potyomkin és Hefland hivatalosan tettek nálam látogatást. Dr. Király-Lukácsot is kértem hozzám. Teát adtam.

5.) Este együtt vacsoráztam Szentmiklóssyval és Bethlen Gáborral. Majd elmentünk egy félórára Sz.[entmiklóssy]-val a Floridába. Ez volt az első benyomás, hogy egy nagyváros lokáljában vagyok. Nem olyan niveaus, mint a régi bécsi és pesti éjjeli helyek, de mégis valami az igazán gyenge éttermek mellett. Igazi éttermet a miéinkhez képest – kivéve szállodákban egész Rómában nem találtam.

Ezek, még a jobbak és legjobbak is inkább kifőzésekhez hasonlítanak, hol az emberek behabzsolják vacsorájukat és ebédjüket és szaladnak.

1934. II. 7. Szerda

1.) Az olasz reggeli lapok hozzák a hírt az egyezményről. Egy olasz kommünikét és a budapesti kommünikét Bécsből dotálva. Mellékelve az Il Messageróból.

2.) Én ágyban maradtam reumatikus fájdalmak miatt.

3.) 1 h-ra kéretett Suvich külügyi államtitkárt. Megköszöntem neki, és Mussolininek a magyar kormány nevében a segítséget, amelyet nyújtott a magyar–orosz dipl. viszony felvétele körül.

4.) Ágyban maradtam.

1934. II. 8. Csütörtök

1.) A budapesti lapok nagy szenzációként hozzák a hírt. A kormányhoz közel álló lapok helyeslik és politikai jelentőséget tulajdonítanak a megegyezésnek. A „Magyarság" még nem tudja, szidja vagy dicsérje. A „Nemzeti Újság" erősen, de nagyon ügyetlenül támadja. Különben mellette van a sajtó.

A kormány csütörtökre összehívta az egységes pártot, ahol Gömbös és Kánya ismerteti a kormány e lépését az orosz diplomáciai viszony felvételét illetőleg.

Az egész világsajtó szenzációként hozza a hírt. A „Le Temps" az én jegyzékem szövegét hozza, emelyet Potyomkinhez intéztem.

Az olasz, német, bolgár sajtó nagyjelentőségű diplomáciai eseményt lát az egyezményben és messzemenő diplomáciai kombinációkat fűz hozzá. A magyar sajtó is, mint a magyar diplomácia egyik legfontosabb lépését jelzi a

háború után, a római egyezmény, így említi a sajtó: határkő, a mi külpolitikánkban.

2.) Szentmiklóssyval ebédeltem.

3.) 9 h-kor az orosz nagykövetnél voltam vacsorán. Ott voltak többi között Suvich, az olasz hadügyi, a kereskedelmi államtitkár, Gayda[71], Róma prefektusa, Buti, az orosz referens, Vaszif török nagykövet, Numan bey, a török külügy vezértitkára, húgával, az orosz nagykövetség tagjai.

Potyomkin és neje igen előkelően rendezték. Egy cári nagykövetnél sem lehetett volna jobb és szebb.

Az asszony teljesen ősz hajú kis asszonyka, ki nem lehet fiatalabb férjénél, s távolról sem néz ki olyan jovialisnak és ártatlannak, mint a férje. Ú. l. ő neki vannak erős összeköttetései a kommunista pártban.

A vacsora úgy ételek, mint italok tekintetében elsőrendű volt. Az étkezés alatt és aztán egész este egy zenekar játszott orosz, olasz és magyar klasszikus darabokat. A zenészek művészek voltak, s amikor Vaszif török nagykövet táncolni akart, kitűnt, hogy táncra nem játszanak.

Érdekes beszélgetésem volt az olasz külügy orosz referensével, aki 3 évig volt Moszkvában és perfekt beszél oroszul (orosz felesége van). Sokat tart az orosz munkarendről és a dolgok reális szemléletéről. Pozitív kritikájukból sokat tanult, mondja. A helyzetet jól ismeri és objektíve ítéli meg.

Suvichal a magyar követség felállításáról és annak az olasz követséggel való együttműködéséről beszéltünk. Szóba került a német–orosz viszony ki nem elégítő volta a mi szempontunkból, melyben egyelőre változás nem várható.

Nagyon a lelkén fekszik az osztrák helyzet. Azt hiszi, hogy a náci mozgalom Ausztriában az ő bécsi útja alkal-

mával érte el tetőpontját, és hogy Dollfussnak tán sikerülni fog „durchhalten".[72]

Nagyon jól esett neki hallani, hogy a magyar kormány minden tekintetben támogatja Dollfusst.

Rintelen[73] római osztrák követ vacillál, azt mondja. De ő megmagyarázta neki tegnap is, hogy meg kell akadályozni, hogy egy önálló náci Ausztria alakuljon. S azt tartja, hogy ebből igen sok kellemetlenség származnék. Anschlusst nem csinálhatnának, mert ebbe a hatalmak nem mennek bele; másrészt egy náci kormány, amelynek a vezére, Führerje egy más ország kormányának a főnöke, hamarosan vagy a Führerrel, vagy a saját népével kerülne ellentétbe. Ő úgy látja a dolgot, hogy a német nácik, hamarosan az önálló osztrák nácik ellen volnának kénytelenek fordulni.

A Balkán paktumot és Törökország magatartását is szóba hoztam. Kifogásoltam Rüstü bey magatartását. A két nap óta Párizsból jövő hírek mindenképp a kisentente-tal akarják valamiképpen összekapcsolni a paktumot és teljesen azonos csoportosulásnak jelzik, mint a kisentent-et. Rüstü bey pedig megígérte nekem, hogyha a paktum Bulgária nélkül létre is jön, az úgy fog nyilvánosság elé kerülni, [hogy] a kisentente ebből ne húzhasson hasznot és hogy ne használhassa azt ki Magyarország ellen.

S.[uvich] szerint a törökök, azaz R.[üstü] bey azzal indokolta részvételét, hogyha ők azt meg nem csinálják, és ők bele nem mennek, egész biztos megszületik a szerb–bolgár blokk, ami pedig nem kívánatos. Én e veszélyt túlzottnak mondtam, amellyel főleg Titulescu[74] ijesztette Rüstüt.

Mindenesetre az volt a benyomásom, hogy a Balkán paktum Suvichnál is keserű szájízt hagyott hátra.

Budapestre csak február második felében jön. Azt hiszi,

hogy én fogok Moszkvába menni; én jeleztem neki, hogy előre láthatólag nem én megyek mint állandó követ oda.

Az orosz nagykövetség tengerészeti attaséjáról kisült, hogy észt és Orasnak hívják. Minden további nélkül elmondta, hogy Revalban született, szülei most is ott vannak és két éve meglátogatta őket. Ismeri Konstantin Pätset, Tönissont, stb. nagy embert.

Ő már a háború előtt mint tengerészeti mérnök az orosz tengerészetnél szolgált és a forradalom kitörése után ott maradt.

Mint akármelyik burzsival, fajrokoni alapon barátkoztunk, s ő megemlékezett azon akciókra, amelyek a magyar rokonság ápolása érdekében folytak, s maga is ismert egy magyar tanárt, ki akkoriban Esztlandban járt.

Elmondta, hogy az orosz flottában sok észt van. Annak idején a Nobile expedícióban Somoylovicson kívül majdnem mind észtek voltak. Ő maga volt a jégtörő parancsnoka.[75] Most Washingtonba van áthelyezve és a legközelebb odamegy.

Beszéltem Numen bey-jel, aki már több mint egy hónapja kereskedelmi tárgyalásokat folytat Törökország részéről. A vártnál tovább húzódnak, úgy látszik nincs megelégedve az eredménnyel.

Mikor az olaszokkal el akartam menni, Potyomkinné még visszatartott, s néhány percig Ankaráról és ottani ismerőseiről beszélgettünk. Távozásnál bejelentette a nagykövet, hogy titkárával kijön a vonatra elutazásomkor.

1934. II. 9., péntek

1.) Rendbehoztam tárgyalási anyagomat.

2.) Meglátogattam Arti finn követet és nejét, hol Kersti Bergroth írónőt találtam. Arti sajnálja, hogy Talas Onni

budapesti kinevezésével ő nem fogja többé képviselni Finnországot Törökországban.[76]

3.) Schmiedt[77] észt követet és feleségét látogattam meg. Itt ebédeltem, s beszélgettünk vagy két órát észt és nemzetközi politikáról.

4.) 7 h 50-kor indultam Budapestre. Szentmiklóssy, Bethlen Gábor és Parcher Félix kísértek el. Vonatindulás előtt jött Potyomkin és Hefland, az orosz nagykövet és titkára búcsúzni.

1934. II. 10., Szombat

1.) Este féltizenegykor érkeztem Pestre. A sajtó ma is foglalkozik az orosz kérdéssel, majdnem kivétel nélkül jóindulatúlag.

2.) A parlament külügyi bizottságában Gömbös és Kánya ma adtak felvilágosítást az egyezményről. Wolff és Rassay és Friedrichet kivéve mindenki helyeselte. Még Eckhardt Tibor is abszolút mellette foglalt állást.[78]

1934. II. 11., Vasárnap

1.) 12 h- mentem a Külügybe. Kánya azonnal fogadott. Átadtam neki a három eredeti okmányt, amelyeket átolvasott. Meg van elégedve, hogy megvan, de már úgy volt, hogy lefújta. A kormányzótanácson már úgy állította be a dolgot, hogy feladja a további küzdelmet, és íme mi történt, maga a kormányzó jelentette ki erre, hogyha már megkezdtük, akkor csináljuk meg. Ő már erre van most beállítva. Kánya 300 000 pengőt, 50 ezer aranydollárt kért a követségre. A pénzügyminiszter azt mondta, valahogyan majd csak előteremtjük.

Kánya megígérte neki a spanyol követség beszüntetését. Ez ellen én azonnal felszólaltam. Követséget teljesen

beszüntetni nem kell. Ez ellen pedig – mondta – hiába szólalsz fel, fiam, mert ezt már megígértem.

Erre bejött a sajtófőnök, Mengele ki, bejelentette, hogy Mackensen[79] német követ holnap Gömböshöz megy a német kisebbségek ügyében. Egyben elmondott egy jelenetet a miniszterelnöki Dollfuss estélyről.

Gömbös bemutatta Chorint[80], a nagyiparosok szövetségének elnökét Dollfussnak azon megjegyzéssel „der hat auch nichts gegen eine Zollunion".[81] Ezt meghallotta Mackensen követ, aki közvetlenül mellettük állt. Darányi[82], aki ezt észrevette, azt mondta Mackensennek: „das ist ein Witz".[83]

Mengele mikor hallotta, hogy a madridi követség beszüntetéséről van szó, ő is próbált ellene érveket felhozni, de Kánya azt válaszolta neki „ott van most Csáky[84], aki elég szellemes gyerek, s ő sem tud olyant írni, ami érdekelhetne minket".

Hogy a moszkvai képviselettel mi lesz, még nem tudja. Mint látom nem foglalkozott vele.

Azt mondja, hogy a katonák katonát akarnak küldeni. Őneki is van egy jelöltje, de nem mondja meg. Látva, hogy itt megint komoly megfontolás nélkül fog intézkedés történni, előadtam álláspontomat.

Eszerint július előtt kellene valakit Moszkvába küldeni, egyrészt, hogy felvegye az oroszokkal a nexust és állapítsa meg, hogy Litvinov hajlandó-e velünk nyíltan kollaborálni, vagy nem, másrészt pedig tegye meg a kellő lépéseket egy követség felállítása érdekében, megtudván, hogy az körülbelül mennyibe kerül.

Ha Litvinov nyíltan hajlandó velünk cooperálni, mint még 1922–23-ban Csicserin, akkor a legkiválóbb diplomatáink egyikét kell odaküldeni egy nagyobb követséggel, ha Litvinov nem hajlandó egy nyílt együttműködésre, akkor

egy kisebb képviseletet csinálnék egy politikai érzékkel bíró ügyes diplomatával az élén.

Felhívtam a figyelmét, hogy az a mesgye, amelyen az oroszokkal együtt járhatunk, nem nagyon széles, ha tehát egy olyan embert küldünk oda, aki ezt a kis utat meg nem találja, kár volt ez a cécó.

Erre elmondta, hogy ő a parlamenti bizottságban egy negatívumot és egy pozitívumot jelzett, amit el kellene Moszkvában érnünk, éspedig hogy megakadályozzuk, hogy az oroszok a revízió ellenes fronthoz csatlakozzanak, és másodszor, hogy Romániával szemben a rendezetlen Besszarábia-kérdés alapján kooperáljanak velünk.[85]

A képviseletet illetőleg nem akarja, hogy június előtt jöjjön ide valaki vagy tőlünk menjen valaki Moszkvába. „Dann war die ganze Geschichte für die schähle Katze"[86] mondtam én.

Ha valami befolyást akarunk tenni az oroszokra, akkor most ki kell használni a jó hangulatot, amit Moszkvában a megegyezés tagadhatatlanul kiváltott.

Erre kijelentette, hogy erre még aludni fog. Majd holnap beszélünk erről. Mindenesetre jelezte beszélgetés közben, hogy engem Ankarában akar hagyni.

Mielőtt elmentem kértem, hogy jelen lehessek a holnapi Felsőházi külügyi bizottság vitáján, amikor ezt a kérdést tárgyalják. Kánya ellene volt ennek, de majd holnapig megmondja.

Wolff a többi között kifogásolta szombaton az Alsóház külügyi bizottságában mondott beszédében, hogy az orosz nagykövet 8-i vacsoráján részt vettem.

Apor Gábor azt mondja, hogy a bolgárok, felbuzdulva példánkon, szintén meg akarják csinálni a dolgot és elkérték a mi anyagunkat.

1934. II. 12. Hétfő

1.) Vásárlások.

2.) ½ 11 h-kor Küm. [Külügyminisztérium]. A reggeli lapokban bent van az egyezmények kivonatos tartalma. Megemlítik a bizalmas levélváltás tartalmát is. Valamennyi lap írja, hogy én fogom az új követség felállításáig képviselni az országot. Egyes lapok a követség személyzetét fantasztikus alapon állítják össze. Karkis hadbíró ezredes, aki 12 évvel ezelőtt Rigában volt velem, most mint helyettesem jönne velem. Göcze Bertalan ügyvéd, aki annak idején a hadifogolyosztályban volt velem, mint tanácsos, menne Moszkvába.

3.) 11 h-kor Kányával Máriássyval[87] és Mengelével elmentünk a Parlament Felsőházának külügyi bizottságába. Kánya előadta az indokokat, amelyek befolyása alatt a kormány elhatározta magát erre a lépésre:

a.) Együttműködés lehetősége Oroszországgal a Besszarábiai kérdés miatt Romániával szemben; b.) lehetőleg biztosítani, hogy Oroszország ne lépjen az antirevíziós csoportba, és c.) a Moszkvában nyert befolyást esetleg Törökországon át a Balkánon kell gyümölcsöztetni. Ezek az indokok.

Vagy 6-an szólaltak fel az ügyben. Valamennyien mellette, fontos lépésnek minősítvén a kormány e lépését. Balogh és Puky[88], akik eredetileg ellene akartak állást foglalni, látva a hangulatot, nem kifogásolták, bár belpolitikai szempontból bizonyos veszedelmet láttak az orosz követségnek Budapesten való megjelenésében.

Az ülés alatt kapta Gömbös az első hírt az osztrák szocialista lázadásról.[89]

Felszólalásában kimondta, hogy hajlandó Dollfusst minden tekintetben segíteni. Kijelentette, hogy a vám-

unióig akarja az osztrák–magyar viszonyt fejleszteni. Dollfuss látogatásának ez az eredménye.

A mostani lázadásban, éreztette, hogy Dollfusst – ha kell – fegyverrel is segíti. Kifejezést adott ama meggyőződésének, hogy D.[ollfuss] nem tud elég energikusan avval a hatalommal bánni, amelyet magának adatott.

Az osztrák ügy elég izgalmat váltott ki az ülésen.

Kánya nagyon meg volt elégedve a sikerrel. Nálam voltak az eredeti okmányok, amelyeket Gömbös felszólalása előtt bemutattam nekik. Büszkén mondta, hogy oly feltételeket biztosítottunk a tárgyalások folyamán, amilyeneket ma egy nagyhatalom sem tud kapni a Szovjetuniótól.

Az ülés után átadtam az eredeti okmányokat és a tárgyalási anyagot Kuhl Lajos[90] tanácsosnak.

4.) Du. Kányával megbeszéltük a teendőket. Közöltem velük, hogy egy követség Moszkvában körülbelül mibe kerülne, hogy oda kellene küldeni egy követet, egy titkárt, 2 irodatisztet, két altisztet és egy fordítót. Kánya mondta, hogy a katonák katonát akarnak küldeni, jelöltjük Ruszkay[91] tábornok volt. Ez azonban már kiesik a kombinációból.

5.) Beszéltem Nickllel, és Takácsyval[92], a török kereskedelmi szerződés tárgyalásairól, melyek e hó végével esedékesek. El akarják halasztani egy hónappal.

1934. II. 13.

1.) 11 h-kor Pataky Tibor[93] államtitkárral beszéltem a görögkeleti egyház rendezése céljából megindítandó tárgyalásokról az ökumenikus Patriarchával.[94]

Kérdem, mennyi pénzt akarnak reszkírozni erre, mert az az érzésem, hogy addig nem tudjuk dűlőre hozni ezt

az ügyet, amíg meg nem mondjuk mit adunk a Patriarchiátusnak.

Pataky említi a 15 ezer pengőt, amelyet már kilátásba helyeztünk nekik, ha átveszik az összes egyházközséget. De hogy évi apanage-ként mennyit ajánljunk fel, azt nem tudja.

Meg kell tudni szerintem, mit adnak a finnek, az észtek, a lettek, és mennyit adtunk mi annak idején Boszniáért.

Rámutattam arra, hogy a Patriarchátus az ügyet esetleg húzni akarja, tekintettel arra, hogy a szerbek és a románok, sőt ezek befolyása alatt tán a görögök is ellenkező befolyást gyakorolnak rá. Hogy egy esetleges huzavonának végetvessünk és az ügyet végleg rendezzük, szükséges lesz éreztetni a Patriarchával, hogy mi őszintén rendezni akarjuk az orthodoxok szervezetét és hogy e célból az ő segítségét kérjük és alárendeljük ezen egyházat neki; ha azonban nem hajlandó ebbe segítségünkre lenni, akkor a magyar kormány ezt saját hatáskörében kénytelen lesz megcsinálni.

Pataky hozzájárult ehhez, azt mondta, hogy Gömbösnek és közoktatásügyi miniszternek is be fogja jelenteni. Én a magam részéről kikértem Kánya hozzájárulását.

2.) Csurgayval beszéltem meg a Rényey és Ullein szabadságát.[95] Ellene volt hogy R.[ényey] most menjen, ha nekem Moszkvába kell menni.

3.) Kányánál megbeszéltük a moszkvai követség személyzetét. Kérdezte, hogy én akarok-e menni; én kijelentettem, hogy nem, mert inkább Ankarában maradok most. Politikailag ez tán érdekesebb a mi szempontunkból. Ő azt mondta, hogy az ő jelöltje Velics, kit én is jónak tartok. Titkárnak Cindric, fordítónak, ha én mennék Dunkelt vinném.[96]

4.) Este a vacsoránál Szekula altábornaggyal voltam. Együtt voltunk a belgrádi kormányzóságnál.

1934. II. 14., szerda

1.) Nálam volt megint Maderspach, ki valami alkalmazást keres magyar–török vonatkozásban.

2.) 11 h. Winchkler Pistánál beszéltem meg a török és orosz kereskedelmi lehetőségeket.

Török tárgyalásokra az anyag együtt van. Március elején, ha a törökök belemennek, meg lehet kezdeni a tárgyalásokat.

Oroszokkal oly megegyezést csinált, hogy 50%-ot devizában fizetnek. A nagyiparosok egy küldöttséget akarnak Moszkvába küldeni. Jó volna, ha ezek akkor mennének, amikor én ott vagyok, mivel én sok információt tudnék nekik adni a többi követség révén. Azt hiszi, hogy ez nehezen fog menni, mert ezek már a II. negyedben akarnak rendeléseket kapni.

Figyelmeztettem, hogy minden további nélkül fogadják el azokat a feltételeket, amelyeket orosz szállításoknál az idegen államok már elfogadtak. Ha azt hiszik hogy számukra előnyösebb feltételeket lehet kiszorítani, csak azt érik el, hogy az oroszok otthagyják és másutt fognak rendelni.

3.) 1 h-kor Vértesyhez[97] mentem, akinek elmondtam a tárgyalások menetét Rómában. Sajnálta, hogy nem mondták neki, hogy a kormányzó úrhoz akarok menni. Neki kellett volna elmondani ezeket.[98]

4.) Bartheldy[99] adott az ankarai rk-ra [rendkívüli kiadásra?] 400 $-t. [sic!]

5.) Este még nálam volt Zsilinszky Gábor[100] a Péti Nitro-

kémia ügyében. A törökországi gyárépítésre vonatkozó szerződésük most már tető alá kerül szén kompenzáció ellenében.

1934. II. 15. csütörtök

1.) Éjfél után indultam Istambulba. 17-én 8 h-kor érkeztem meg. Az állomáson várt a konsulátus személyzete. 11 h-kor jött Lilly[101] Ankarából.

Tárgyalás Ulleinnel.[102]

1934. II. 18.

1.) ½ 12 h-kor Photiosz II. ökumenikus Patriarchánál voltam audencián és átadtam neki egy jegyzéket, melyben a magyar orthodox egyház autonóm szervezését propanáljuk az ő joghatósága alatt.[103]

Photiosz II. egy hetvenhez közel lévő méltóságos öreg úr, ki elég jól beszél németül.

Én e szavakkal üdvözöltem: „Szent Atyám, boldog vagyok, hogy alkalmat nyújtott, hogy hódolhassak Szentségednek és hogy kormányom mély tiszteletének adhassak kifejezést Szentséged személye iránt." Miután ezt egy néhány meleg szóban megköszönte, hellyel kínált és megkezdődtek a keleti ceremoniális kérdések. Mióta van Excellenciád Constantinápolyban; honnan jött, hogy van a családja, neje és gyerekei, stb.

Majd előbbi állomáshelyem iránt érdeklődött és láthatóan tetszett neki, hogy észt és finn görögkeleti püspököket, a pecsurai kolostort és ennek püspökét ismerem.

Ezután a magyar orthodox egyházra tereltem a beszédet, hangsúlyozván, hogy a m.[agyar] korm.[ány] mennyire szívén viseli ennek sorsát és hogy autonóm szervezetét Őszentsége támogatásával és az ő joghatósága alatt szeretné megvalósítani. Hogy a kormány megbízott, hogy

erre vonatkozólag azon megbeszélések folytatásaképp, amelyeket Őszentsége elődömmel folytatott, egy jegyzéket nyújtsak át, mely a létrejött szervezés-tervezetet foglalja magában. Ezután Ulleinnál lévő jegyzéket átnyújtottam neki.

Őszentsége átvette a jegyzéket azzal, hogy neki is szívén fekszik az egyház megszervezése és hogy ő és a szent szinódus át fogják tanulmányozni és a canoni jog szerint megvizsgálni. A választ közölni fogják velem.[104]

1935. III. 18.
Ankara–Istambul–Budapest–Moszkva.

1935. III. 18.
Este 7 h-kor Tevfi R.[üstü] Arast magánlakásán kerestem fel. Ramadan[105] lévén már negyedik napja nincs hivatal. A román ügyvivő volt épp nála. Beszéltünk: a.) A német hadikötelezettség általános kiterjesztéséről.[106] Ők nyugodtan fogadták e lépést. Nekik is vannak a lausanne-i békében[107] katonai klauzulaik, melyektől meg akarnak szabadulni a Dardenellák megerősítését illetőleg. Meg van győződve, hogyha a németeknek sikerül a versailles-i szerződés katonai klauzulait megszüntetni, a többi államok, tehát az ő számukra sem tarthatók fent. Itt különben csak formáról van szó, mondotta, mint a németek, magyarok és bolgárok, ők is megtették titokban, amit lehet.

b.) Fotičcsal[108] még a népszövetségi tanácsülés előtt akar találkozni. Ez alkalommal a többi között a magyar–jugoszláv barátságot, ill. megértést fogja propagálni.

c.) Örül annak, hogy az olasz viszony javul a Balkán államokkal. Nekik ez visszatérés a régihez, a többieknek új.

Ha Németország nem csatlakozik a közép-európai pak-

tumhoz[109], Törökország és az egész Balkán entente nem csatlakozik.

Olaszországgal a Balkán államok külön is hajlandók ügyeiket rendezni – de ha Olaszország kívánja, az a közép-európai pakt. belül is megtörténhetik.

d.) A bolgár aide mémoire[110]. Visszavonásával a Népszövetségtől megelégedett. Ha ezt nem vonták volna vissza, vagy más nehézséget csináltak volna, Románia, Jugoszlávia és Törökország 1-1 korosztályt behívott volna és utána összehívta volna a népszövetségi tanácsot az ügy megbeszélésére. Két szövetségesével megvolt erre vonatkozólag a megegyezés. Androff genfi bolgár követ kapott utasítást az aide memoire átnyújtására, de ő hozzátoldott.

e.) Görög felkelés leverésének örülnek[111]. Azt hiszi, most ez erősebb tagja lesz a Balkán entente-nek.

[1935.] III. 19. Indulás Istambulba

III. 20. Photiosz ökumenikus patriarchánál tettem látogatást. Biztosított, hogy a magyarországi görögkeleti egyház a mi értelmünkben nyer elintézést. A szerb és román egyház fejei véleményét csak másodrangú kérdésekben kérte ki. Belgrád rövidesen ígért választ.

Este indulás Budapestre, érkezés 22-én reggel.

[1935.] III. 22.

Kánya külügyminiszternél voltam kétszer. Szóba került viszonyunk Törökországhoz. Elmondtam Tevfik R.[üstü] Arasszal folytatott beszélgetésemet. Kiemeltem, hogy Aras most különösen hangsúlyozta barátságát Kányával és az Atatürk[112] nagyrabecsülését Gömbös iránt. Kértem Kányát, hogy kezelje jobban, mert barátsága használhat, míg sokat árthat, ha állandóan piszkálják.

Németekkel szorosabb nexusuk nincs. Nem akarják magukat lekötni. Jugoszláviával és Romániával szemben nem támogatnak, Csehszlovákiával bis zur Vernichtung[113] – mondta a Führer.

Jugoszláviával való barátságot ajánlották, mint Rüstü bey, a németek is.

Olaszokkal jóban vagyunk. Tovább is támogatnak. Az, hogy jugoszlávokkal is keresnek közeledést, nem jelenti, hogy minket elejtettek. Ha Jugoszlávia és köztünk ismét valami konfliktus támadna, Mussolini oly erővel és határozottsággal támogatna minket, mint a marseille-i esetben.[114]

Olaszok külpolitikája gyenge, ezt Kánya is elismeri. Elmagyarázta, mint veszítették pozíciójukat Törökországban, Bulgáriában, Görögországban és ezelőtt Romániában. Mussolini körül levő emberek nem értenek sokat a külpolitikához, legalább a Balkánhoz. K.[ánya] ezt nem tagadja, ethiópiai experimentjüket[115] erősen elítéli, azt mondja, hogy Mussolini ezt mindenki (haditanács, párt) ellenére csinálja.

Laval[116] volt az K.[ánya] szerint, aki a marseille-i merénylet után a kisentente-ot ellenünk heccelte. Ő maga mondta K[ánya]-nak azzal, hogy ezt tartotta legegyszerűbbnek. Olaszországot nem engedte támadni, mert akkoriban készítette elő Rómával a megegyezést.[117]

Békés revízióban K.[ánya] nem hisz. A közép-európai pakt. tárgyalásoknál nem fogja a kérdést felvetni. Felhoztam hogy követelje a 19 §[118] elismerését a revisiós lehetőség biztosítására, ezt nem akarja. Ezt tovább akarja hirdetni, de nem követeli. A katonai egyenjogúságot[119] és kisebbségek jogainak elismerését kívánja, gazdasági előnyök biztosításáért. A fegyverkezési egyenjogúságot ő legvégső esetben úgy kívánná, hogy a pakt. csak akkor

léphet életbe, ha az egyenjogúságunkat elismerik. Én az egyenjogúság elismerését előfeltételnek követelném, s azt discussió tárgyává nem tétetném.

Egy későbbi beszélgetésben szóbakerült Németországhoz való tisztázatlan viszonyunk. Kánya közölte, hogy Hitler azt mondta neki[120], hogy Jugoszláviával és Romániával szemben nem segít minket, Csehszlovákiával szemben azonban bis zur Vernichtung[121]. Mi engagálva sem vagyunk Németországgal szemben.

Lengyelországnál sem vagyunk engagálva, de azért viszonyunk barátságosabb és annak ma nem csak tradicionális alapja van, hanem bizonyos tekintetben politikai megértés az alapja.

Ausztriával jóban vagyunk és K.[ánya] bízik a mai kormányban, nem hiszi, hogy becsapnak és hátunk megett valakivel megegyeznek.

Oroszországot illetőleg tudni akarja, hogy a kisententetal mi kapcsolja össze, és hogy mi az álláspontja a békés revízióval szemben.

Villani báróval folytatott beszélgetésem. Olasz külpolitika folyománya belpolitikának. Mussolini csak belpolitikus és ettől teszi függővé külpolitikai nyilatkozatait. A Ducét környékező külpolitikai fiatalokról ő sem tart túl sokat.

K.[ánya] szerint Olaszország máris mellettünk áll. Jugoszláviához való közeledés nem változtatta meg a hozzánk való viszonyát.

Bessenyey[122] szükségesnek tartja a kisentente-hez való közeledést; azt tartja, hogy bent lévén, könnyebben eshetne közeledés egyikhez vagy másikhoz.

Csurgayval és Cserenyeyvel[123] ismételten megbeszélé-

seket folytattunk a moszkvai követség berendezését illetőleg.

Kormányzó kívánja, hogy visszajövet Moszkvából jelentkezzek nála.

[1935.] Április 1-jén indultunk Moszkvába, hová 4-én érkeztünk.

[1935.] IV. 5-én Tofer észt követ járt nálam. Strang, Eden egy kísérője informálta a balti államok követeit a berlini megbeszélésekről.[124] Hitler kategorikusan visszautasította a kölcsönös segélyre alapított keleti paktumot. Ich brauche keine Hilfe und engagiere Deutschland nicht. Mir ist es lieber, dass Frankereich Deutschland überwinde als dass ich Russland helfe.[125] Az ő javaslata egy szerződés, melyben a non agression, az agresseuer meg nem segítése és a consultació jut kifejezésre.

Eden Moszkvában igen jó benyomást kapott. A cholerikus[126] Hitlerrel szemben Sztálin nyugodt és belátó; objektív benyomást tett rá. Oroszok értették, miként kell kibeszélni a kedvezőtlen berlini benyomást.

Baltiak nem akarnak részt venni a keleti pakt.-ban. Estland és Lettland más álláspontón van, mint Litvánia. Két utóbbi nèm csatlakozik, ha Németország, de főleg Lengyelország nem csatlakozik a paktumhoz.

Hitler kijelentette még Strang szerint, hogy a szerződések területi klauzuláit nem fogja erőszakkal megváltoztatni próbálni, ami Ausztriára is vonatkozik. Az osztrák be nem avatkozási paktumnál a be nem avatkozás fogalma azonban oly precízen lesz megállapítandó, hogy mások sem avatkozhassanak be. Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy ő nem kételkedik egy Volksentscheid[127] kimenetele felől, ez esetben.

Hitler kikötötte, hogyha Németország részt vesz egy

pakt.-ban Litvánia nem vehet részt, míg Memelben nem kormányoz a Statut szerint. Tofer azt gondolja, hogy Lengyelország ugyanezt fogja mondani Litvániára vonatkozólag Vilnát illetően, vagyis csak akkor vesz részt vele egy paktumban, ha eddigi álláspontját feladja vele szemben.[128]

T.[ofer] azt hiszi, hogy Franciaország nem reszkírozhat egy kat.[onai] szerződést a SZSZSZR-rel és Csehszlovákiával, ha Lengyelország és Németország nem vesz részt – szerinte utóbbi kettő túl nagy erőt reprezentál!

Moszkva a status quót illetőleg pápább a pápánál. A mi revisiónk kérdésével azt hiszi ezeknek nem lehet jönni ma – (sürgöny).[129]

[1935.] IV. 6.

Tofernél voltam. Az oroszok szerinte elkerülhetetlennek tartják a szovjet és polgári rendszer közötti összecsapást. Ezt a momentumot azonban most ki akarják tolni, mivel most ez rájuk kedvezőtlen volna a távol-keleti helyzet miatt.[130] Franciákat és kisentente-et használják fel e céljuk elérésére.

Attolico[131] elmondja a berlini angol–német beszélgetések tartalmát, majd a moszkvai beszélgetéseket. Eden itt jobb benyomásokat kapott, mint Berlinben. Sztálint komoly objektív embernek tartja. Ez a versailles-i szerződés igazságtalanságait és a szerződés végrehajtásánál követett metódust erősen kritizálta. Ezeknek tulajdonította a mai nehéz szituáció teremtését. A kisentente-hoz való kapcsolatuk szerinte erősen fejlődnek. Csehszlovákiával szoros viszonyban vannak. Az itteni követ azonban gyenge. Romániával a viszony nem erős, de viszonylag a követ (Cuintu) igen ügyes.[132]

A Szverdlov tér Moszkvában, 1934-ben

Litvinov, szovjet külügyi népbiztos (Sternberg-fotó)

[1935.] IV. 7.

1.) Silo protokolchef helyettesnél voltam. Érdeklődtem a Litvinovnál teendő vizit iránt.

2.) Lukasiewicz lengyel nagykövetnél.[133] Eden berlini és moszkvai útja. Moszkvában az volt az eredmény, hogy az oroszok bizalmatlansága engedett valamit Angliával szemben.

3.) Követségi ház megtekintése. Beckman[134] és mérnöke. A követségi ház belülről majdnem kész. – Elég jól van megcsinálva –, de csak egy konyha van. – Azonkívül hiányoznak a villanycsengők és átkapcsolókhoz a felszerelések.

A hivatali helyiségek kicsinyek – konyha, a két kapu és a külső front volna rendbehozandó. Beckman nem hajlandó kívül valamit is csinálni saját költségére.

[1935.] IV. 8.

1.) Beszélgetés Litvinovval. Félnégykor mentem fel a narkomindelbe. Azonnal fogadott. Fogadószobájában az asztalon egy skatulya szivar és cigaretta állott, az ő helyén pedig egy blokk ceruzával. Titkára, Karlovski jelentett be. Durva, barna szövetű katona-féle blúzban jött elém. Szívélyesen üdvözölt és ama reményének adott kifejezést, hogy most már végleg maradok és berendezem a követséget. Közöltem vele, hogy egyelőre a szállodában rendezem be a követséget, de mindenesetre a hivatal működésében nem fog többet interruptio beállani, ha én bútorok bevásárlására és áthurcolkodás céljából Budapestre is mennék még.[135]

Átadtam neki Kánya küm.[külügyminiszter] üdvözletét azzal, hogy elmondta nekem, mennyire meg volt elégedve Litvinov beszédével a Népszövetségi tanácsülésen a

jugoszláv–magyar ellentét (marseille-i merénylet) alkalmából. Ez nagyon tetszett neki.

Majd gratuláltam neki ahhoz, hogy sikerült neki Moszkvát a nemzetközi megbeszélések egy centrumává tenni. Mosolyogva mondta „na ja wir sind doch ein grosser Staat".[136]

Ezután azzal tértem át igazi tárgyunkra, hogy mióta utoljára beszélgettünk sok tekintetben változott a helyzet, és minket érdekel, hogy a magyar–orosz viszony alakulására mily befolyással voltak e politikai események. Rámutattam az oroszoknak kisentente és Balkán entente-tal való kollaborációjukra, a keleti pakt.-ra, az olasz–francia és francia–angol megegyezésekre.[137]

2.) Ő maga a *magyar–lengyel* viszony iránt kezdett különösen érdeklődni, s úgy látszott, hogy ezt akarta először tisztázni.

Kijelentette, hogy neki oly értesülései vannak, hogy Lengyelország oroszellenes politikájában Közép-Európában Magyarországra akar támaszkodni, és hogy a javuló magyar–lengyel viszonynak ez az alapja. Csodálkozva hallgattam közléseit, s kijelentettem, hogy ezt az ideát most először hallom életemben. Külügyminiszteremmel ismételten, s utoljára most Budapesten részletesen megbeszéltem a lengyel–magyar viszonyt, Oroszország evvel kapcsolatban azonban nemcsak ilyen, de semmiféle formában szóba sem került. A magyar–lengyel viszonynak Oroszországhoz semmi köze. Magyarországnak csak közép-európai érdekei vannak, barátokat is csak közép-európai céljai érdekében keres. Közép-Európán kívül eső célokért Magyarország senkifiával nem csinál politikát. Nekünk csak oly állam csinálhatna politikát, akinek szintén közép-európai érdekei vagy céljai vannak. Lengyelország is, amennyiben Magyarországgal politikát akar csi-

nálni, vagy velünk kollaborálni akar, az csak közép-európai célokat tarthat szem előtt, mert más távolabbi célok a mai kis Magyarországot nem érdeklik.

Litvinovra, aki fejtegetéseim alatt feljegyzéseket csinált – meggyőzőleg hatottak bejelentéseim. Mindazonáltal tovább folytatta a témát, s mintegy önmagának tette fel a kérdést: de milyen érdekei lehetnek Lengyelországnak Közép-Európában? A kérdésre maga kezdett felelni. Területi érdekei Csehszlovákiával szemben, s egy kis területre Romániában. Ehhez hozzáfűztem, hogy mint nagy ország, a mai Lengyelország Közép-Európában is bizonyos pozíciót szeretne tán magának biztosítani, amit a mai viszonyok között csak Magyarország útján érhet el.

A magyar–lengyel viszony alapja – biztosítottam – a két nép tradicionális barátságán, s a legutóbb megkötött kultúregyezményen kívül semmi más.

Miután az volt a benyomásom, hogy meggyőztem, hogy a lengyel kapcsolat minket csak közép-európai viszonylatban érdekel, áttértem.

3.) *a kisentente és Oroszország viszonyára.* Kérdeztem, hogy a magyar–orosz viszony változott-e azáltal, hogy Oroszország viszonya a kisentente államaihoz javult és bizonyos kollaboráció létesült köztük. – Nein, unser Standpunkt ist Ungarn Gegenüber der alte[138] – válaszolta.

Und interessiert speziell die Stellungnahme Russlands bezüglich der Frage der friedlichen Revision und gegenüber der eventullen Verhandlungen betreffend eines Donaupaktes[139] – tettem fel a kérdést.

L.[itvinov] erre mosolyogva mondta: bezüglich der Revision haben Sie den Artikel von Radek von gestern in der Izvesztyija gelesen, Sie können wohl zufrieden sein.[140] Radek azt írta, hogy az egész versailles-i rendszer megváltoztatásáról van szó, [s] amint a népszövetségi statútuum 10.,

és 16. § segítségével, a 19. §-nak oly hivatalos értelmezését fogják kérni bizonyos hatalmak, hogy annak alapján a szerződések békésen megváltoztathatók legyenek, Oroszország az erre vonatkozó javaslatokat jóindulatúlag fogja venni.

Én közöltem vele, hogy mi most nem akarjuk felvetni a revízió kérdését, de másrészt nem akarjuk a békés revízió lehetőségének eszméjét feladni. Érdeklődtem, hogy őneki ez ellen kifogása van-e, és hogy támogatná-e a kis entente-nak oly törekvését, amely minket kényszeríteni akarna, hogy a revízióról lemondjunk. Erre az volt a válasza, hogy nem. Neki nics kifogása az ellen, hogy mi az ún. Dunapakt. tárgyalásokon túl fenntartsuk a békés revízió eszméjét, mert nekik a békés revízió ellen nincs kifogásuk.

A kisentente és köztünk meginduló tárgyalásokba nem fog beavatkozni és nem fogja a kisentente-ot velük szemben támogatni. – Ihm ist es alles eins wie wir uns einigen wenn dies auf friedlichem Wege geschieht.[141]

4.) *Dunapaktum.* A dunapakt.-ot illetőleg azt mondta, hogy ők elfogadták a londoni thesiseket február 3-ról, és ez alapon pozitív álláspontot foglalnak el a pakt.-mal szemben.[142]

Érdeklődött a mi álláspontunk iránt és hogy a tárgyalásoknál mily feltételeket fogunk felállítani. Én közöltem vele, hogy mi feltételeket nem állítunk, de a mi tárgyalásaink alapja lesz: a békés revízió gondolatának fenntartása, a teljes egyenjogúság a többi tárgyaló féllel, a szomszédainknál lévő magyar kisebbségek jogainak elismerése és bizonyos gazdasági kérdések rendezése. Ezen tárgyalási alap ellen ő nem tett kifogást és azt lehetőnek tartotta.

5.) *Anschluss.* Érdeklődött a mi álláspontunk iránt az Anschluss kérdésében. Én ezt úgy precizíroztam, hogy mi

ebbe a kérdésbe aktíve nem akarunk beavatkozni, mivel döntő befolyást a kérdésre úgysem gyakorolhatunk. Tényleg nem óhajtjuk az Anschlusst és a közvélemény az ellen van, mivel a nagy Német Birodalom közelsége önálló fejlődésünkre nyomasztó hatással volna. Erre ő mondta: ja denn wäre das Burgenland für Sie auch für immer verloren und sie hätten mit Ihren deutschen Minoritäten auch Schwierigkeiten.

Wir waren – folytatta – früher in der Anschlussfrage nicht interessiert, da unser Verhältnis zur Deutschland sich aber geäandert hat, sind wir dagegen Deutschland käme dadurch zu tief nach Mitteleurope und zu nache zur Rumänien.[143]

6.) Az Anschlussról áttért a *Habsburg* kérdésre. Az Anschluss megakadályozásában nem nagyon hisz. A Habsburgok visszahozatala mondja – az olaszok szerint az egyetlen biztos mód annak megakadályozására. Ez ú. l. az ő véleménye is. Elmondja, hogy ők azelőtt a monarchia, mint államforma ellen voltak, miután azonban látták, hogy a köztársasági államforma veszedelmesebb lehet mint a monarchia, nincsenek a monarchia ellen. Ezzel quasi ki akarta jelenteni, hogy nekik nincs kifogásuk a Habsburgok visszajövetele ellen.

7.) *Habsburgok Magyarországon*. Érdeklődött az Osztrák–Magyar Monarchia visszaállítása iránt a Habsburgok alatt vagy Ausztriának más módon való kapcsolása Magyarországhoz. [sic!]

A Habsburg kérdés nálunk nem aktuális, válaszoltam. Mire ő maga hozzátette: amíg Horthy kormányzó, tán ez a kérdés nem is lesz aktuális.

Ezután arról beszéltünk, hogy egy kapcsolat Magyarországgal megakadályozhatná-e egészen az Anschlusst. Én ama véleményemnek adtam kifejezést, hogy nem. Ma-

gyarország politikailag és gazdaságilag elég erős, hogy konszolidált viszonyokat teremtsen és tartson fenn, de nem elég erős arra, hogy annyi politikai és gazdasági támogatást nyújtson, amennyire ma Ausztriának szüksége volna. Félő, hogy egy szorosabb kapcsolat létesítése után is nem stabilizálódnék a helyzet Ausztriában, ami további tápot adna a Németországhoz szítók táborának.

Ha ebbe a kapcsolatba bele lehetne venni Csehországot is, annak tán volna hatása, mert ez egy nagyobb és erősebb gazdasági egységet képez. A római egyezményhez való csatlakozás lehetséges volna-e kérdezte. Válaszom volt, hogy ha ezért politikai korrekciókat nem kérnek. Litvinov erre, némi éllel, megjegyezte aber da möchte Italien der glückliche vierte sein.[144] Megmagyaráztam, hogy Itáliának kevés haszna van ebből az egyezményből.

8.) *Az Osztrák–Magyar Monarchia visszaállítása.* Kijelentettem, hogy ez nálunk nem aktuális, mire ő megjegyezte, hogy míg Horthy kormányzó, ő azt hiszi, hogy nem fognak visszajönni.

Mielőtt a közép-európai kérdések megbeszélését elhagytuk, megismételtem: Ich kann also meine Regierung berichten, dass das Verhältnis zwischen Ungarn und Russland sich seit unserem letzten Gespräch nicht geändert hat, dass ein Zusammenarbeiten [sic!] zwischen uns möglich ist, dass Russland gegen die friedl.[ichen] Revision nicht Stellung nimmt, und die kleine entente bei eventuellen Donaupakt-Verhandlungen nicht unterstürzt gegen uns. Litvinov erre azt válaszolta, Ja – és hozzátette még – Wir sind in Mitteleurope nicht mehr interessiert als vorher, d.h. an der Tschechoslovakei, welche an Deutschland angrentz.[145]

9.) *Pacte Oriantale*[146]

Kijelentette, hogy ők ragaszkodnak az eredeti formá-

hoz, ha németek és lengyelek nem is járulnak hozzá. Részvétel tekintetében csak Franciaország és Lengyelország jönnek neki tekintetbe. „Frankreich ist ja auch unsicher wie man aus der Presse sieht."[147]

A balti államok participálhatnak, ha akarnak, de Franciaország nem akarja őket meghívni.

A kisentente mint olyan nem vesz részt. Csehszlovákia mellett Titulescu régóta fáradozik, hogy bekapcsolódjon, de Litvinov erre nem reagált.

Ha a pacte Orientale nem jön létre, ellene van a dunai pakt.-nak és más általános pakt.-nak. A kisentente elhatározta, hogy ők is csak akkor járulnak a dunai pakt.-hoz, ha a pacte Orientale létrejön – mondotta. Erre vonatkozólag megegyeztek.

10.) Érdeklődött a mi viszonyunk iránt Olaszországhoz. Ennek alapját a római jegyzőkönyv képezi, amely politikai és gazdasági kollaborációt állapít meg.

Oroszország változatlanul jóban van Olaszországgal.

Az ő viszonyuk tiszta Németországgal. – Ők úgy látják, hogy Hitler expanzív tervei a Szovjetunió felé irányulnak. Evvel szemben védekeznek. Maga említette, hogy Törökországgal barátságban vagyunk. Ami Jugoszláviát illeti a marseille-i ügy került szóba. Itt aláhúztam, hogy mi követeljük, hogy ez a konfliktus a dunai konferencia előtt legyen elintézve. Ez nem lehet a dunai tárgyalások folyamán alku tárgya, mert ennek semmi köze nincs a dunai ügyhöz.

A távol-keleti paktum híre, amelyet illetőleg Edennel megbeszéltek volna, kacsa.

A stresai konferenciától[148] nem vár semmi különöset. Döntés nem fog történni semmilyen kérdésben. A németek fegyverkezését nem lehet visszacsinálni szerinte. Ami a mi fegyverkezésünket illeti, azt mondotta, hogy ez a

kisentente-tól fog függni. Ez ellen én élesen állást foglaltam. Kifejtettem, hogy Magyarország fegyverkezési egyenjogúsága nem a kisentente és a mi ügyünk, hanem a trianoni szerződés összes aláírójának ügye velünk. Elsősorban a nagyhatalmak ügye, kiknek be kell látniuk, hogy a kisentente zsarolása velük szemben, velünk szemben nem a béke faktora, hanem ellenkezőleg, a Duna völgye békés rendezésének és egy normális fejlődésnek legfőbb akadálya. Míg a kisentente-ot a nagyhatalmak erről az egyoldalú erőszakos politikáról le nem szoktatják, hiába fáradoznak egy állandó béke létesítésén, mert be kell látnia mindenkinek, hogy mint ahogy a történelem folyamán még egy békét sem, úgy ezt sem lehet örök időkre változatlan formában fenntartani. Ha háborúval való megváltoztatását el akarják kerülni, ami nekünk is fő óhajunk, akkor meg kell teremteni és meg kell találni a módját, hogy azt békés eszközökkel lehessen az igazság, méltányosság és evolúció szellemében megváltoztatni.

Mi nem követjük eljárásukban a németeket, de meg vagyunk győződve, hogy amit a Német Birodalommal szemben a fegyverkezést illetőleg megengednek, azt tőlünk nem fogják megtagadhatni.

Litvinov, ezen argumentációval szemben nem hozott fel ellenérveket, s az volt a benyomásom, hogy ő a mi követelésünk jogosságát elismeri.

11.) Szóba hoztam Laval, Benes[149] és Titulescu moszkvai útját. Elismerte, hogy Lavallal és Benessel erről szó volt és hogy ezek el fognak jönni. Hogy mikor, azt még nem tudja. Titulescut azonban ők nem hívták meg, és annak útjáról még hivatalosan szó sem volt. „Wenn er kommen will, werden wir ihn schon empfangen, wir haben aber in dieser Hinsicht noch nichts getan."[150] Általános benyomásom volt, hogy Litvinov, ha a németek és lengyelek abso-

lut visszautasítják a keleti pakt.-ot, ragaszkodni fog ahhoz, hogy Franciaországgal és Lengyelországgal a kölcsönös segélynyújtás alapján szerződést kössön. Romániával szemben nagyon reservált, ami politikai okok mellett bizonyos személyi aversióra vezethető vissza. Jugoszláviával való együttműködést pedig nehezíti az a körülmény, hogy diplomáciai kapcsolatuk nincs. Ezen körülmények nehezítik meg Litvinov collaborációját a kisentente-tal, mint olyannal. Mindazonáltal, nem szabad elfelejteni, hogy Németországtól való félelme oly nagy, hogy ez elleni védekezésben – különösen, ha Franciaország is kívánja –, esetleg ebbe is belemegy.

Beszélgetésünk igen barátságos modorban folyt le és minden kérdést a legnagyobb loyalitással beszélt meg velem.

[1935.] IV. 9.

a.) Meglátogattam Kresztyinszkijt, Litvinov helyettesét európai és amerikai kérdésekben. Evvel már nehezebben lehet beszélni. Egy kérdésre sem ad komoly és direkt választ. Rendszeresen beszélgetni valamiről pedig egyáltalán nem lehet vele. Vicces vagy maliciosus megjegyzéseiből lehet csak felfogására vagy a szóban levő kérdés lényegére következtetni.

Itt is elsősorban a kisentente-hoz való viszony, a revisióval és a Duna-konferenciával szembeni állásfoglalás érdekelt. Majd a katonai attasé és a kereskedelmi szerződés [kérdését], valamint a követségi házat hoztam nála szóba.

A kisentente-hoz való viszonyra azt mondta: a viszonyunk nem jobb a kisentente-hoz, mint a maguké a németekhez. Erre megmagyaráztam neki, hogy mi politikailag nem vagyunk semmiféle kapcsolatban Németországgal. A mi viszonyunk barátságos és tekintettel arra,

hogy Németország a mezőgazdasági termékeink legnagyobb átvevője, normális gazdasági kapcsolatokat kell vele fenntartanunk. Az, hogy bizonyos politikai törekvéseink hasonlóak a németekével, nem jelenti azt, hogy politikailag collaborálunk. A békeszerződések során sokban hasonló helyzeteket teremtettek és ez adja a látszatát, mintha együtt dolgoznánk.

Ezután egy kicsit megnyugodott és kijelentette, hogy ők a kisentente-ot a mi békés revíziónkkal szemben nem támogatják, amíg az háborút nem provokál. Azt is elismerte, hogy ők a kisentente-ot nem fogják velünk szemben támogatni a dunai konferencián.

Mikor a katonai attasé kérdését felvettem, azt mondta, minek akarnak maguk katonai attasét? Kat.[onai] attasét csak oly országok cserélnek ki, amelyek vagy oly barátok, hogy katonailag együttműködnek, vagy amelyek egymással háborút akarnak viselni. Mi sem az egyik, sem a másik csoporthoz nem tartozunk, minek tehát. Én ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedtem, hogy Oroszország a mi közelünkben oly erős katonai hatalom, hogy ennek befolyása a mi egész politikánkra visszahat. Nekünk tehát fontos az ő katonai politikájukat és hadseregfejlődésüket ismerni, aminek megfigyelésére pedig kat.[onai] szakembert lehet használni. Ezért az én kormányom fog katonát Moszkvába küldeni: hogy önállóan, vagy más állással kapcsolatban, azt nem tudom még. Nehéz ugyanis összekötni a moszkvai posztot egy másikkal. Varsóval, Berlinnel alig megy, mert mind túl sok dolgot ad. Baltikumban nincs attasé, Ankara pedig messze van. – Ő még nem tudja, mit fog csinálni a vezérkaruk, de talán egyesíti Szófiát Budapesttel. –

A kereskedelmi szerződés kérdésének felvetésére azt mondta: persze, maguk üzleteket akarnak csinálni ná-

lunk! Nem tagadom – válaszoltam –, de mi vásárolni is akarunk maguknál. Egyelőre én csak azt akarom, hogy kereskedelmi és hajózási viszonyaink rendezve legyenek, miután a két ország a normális diplomáciai kapcsolatokat felvette. – Kijelentette, hogy ők csak egy, a legnagyobb kedvezményes szerződést fognak velünk kötni, mint a csehekkel – áruszerződésről nem lehet szó.

Aztán még a ház végleges befejezését és festését kértem, amit megígért.

b.) Utána elmentem Stern politikai igazgatóhoz. Nála a Litvinovnál és Keresztyinszkijnél megbeszélt dolgokat érintettem, hogy tisztábban lássam álláspontjukat egyik másik kérdésben. Informáltam azonkívül a magyar belpolitikai viszonyokról. Részletesen beszéltünk a magyar–kisentente viszonyról. Ő természetesen ugyanazt mondja, mint főnökei.

[1935.] IV. 10.

Megnéztem a házat a Burobin igazgatójával, Beckmannal. Nagyon szépen renoválták. De még nincs kész, rendbe kell hozniok a két kaput, egy második konyhát kell beépíteniök és festeniök kell a házat kívül. Egyelőre persze mindent elhárítanak maguktól, amiből ú. l. még sok veszekedés lesz.

[1935.] IV. 9–27.

Látogatások a kollégáknál és tárgyalások a Burobinnál, mely a festésig mindenbe belemegy lassan. A látogatások közül, csak az olasz, [az] észt, [a] lengyel és [a] német volt érdekes.

Gróf Schulenburg[151] rendkívül előzékeny barátságos úr, régi vágású gavallér. Eleinte nagyon reserváltan viselkedett velem szemben, de rövidesen komoly politikai be-

szélgetéseink voltak. Panaszkodott, hogy az oroszoktól nem tud meg semmit. A viszonyuk rossz, s ő nem tehet semmit. Schulenburg nem az a fajta diplomata, mint elődje Nadolny, aki Berlint akarta kényszeríteni egy politikai vonal betartásába, és skrupulus nélkül hajtja végre kormánya politikáját.

Az olasz nagykövet Attolico magas növésű, vékony, golyó fejű olasz. Valamelyik őse föníciai lehetett. Hírek szerzésére nem vet meg senkit, mindenkivel tereferél, kap és ad híreket. Ugyanezt csinálja avval a kevés orosszal is, akivel érintkezik. Jóban van Litvinovval és Kresztyinszkijjel, az utóbbiból azonban ő sem húz ki sokat – már tavaly is, de az idén még jobban favorizálja a kisentente képviselőit.

Átadta nekem Mussolini egy levelének másolatát, amelyet az Gömbösnek írt, miután az új olasz követ Belgrádban quasi lemondott a revízióról. Mussolini biztosítja Gömböst, hogy Jugoszláviához való közeledése nem változtat semmit a magyar–olasz viszonyon.

Érdekesebb egyéniség még a lengyel nagykövet, Lukasiewicz. Mint minden lengyel diplomata, rátarti és érzékeny. Lukasiewicz a lengyel fiatal diplomatagárda egyik legtehetségesebb tagja, aránylag jól van informálva. Intim kollaborációban van az észt és lett követekkel.

Az angol nagykövet, Chilston[152], egészen más, mint olasz és lengyel kollégája. Elolvassa a Timest, lefordítja magának az Izvesztyiját és a többivel nem sokat törődik. Nem iparkodik politikát csinálni, hanem hagyja folyni a dolgokat. Ha a két nagy ország a világ valamely sarkában összeütközésbe kerülne, akkor majd megmondják neki Londonból.

Az amerikai nagykövet, Bullitt[153], mint fényesen világító

csillag érkezett ide, de fénye erősen kezd halványodni, dacára annak, hogy egyik-másik szovjet institúciót jobban dicsér, mint a bolsevikok.

[1935.] V. 9.

1.) Rákosi Mátyás öccse[154] volt nálam azon kéréssel, hogy beutazási engedélyt kapjon bátyja meglátogatása céljából. Megmagyaráztam neki, hogy olyant kér, amit a magyar kormány engedélyezni nem fog, minthogy ilyent a szovjet kormány, vagy a Kun Béla kormánya sem engedett volt. Nevezett csere-kommunista és annak idején nagy skandallumot csinált, amikor kicserélték. Megkérdeztem, hogy ők megengedték volna-e, hogy egy általuk üldözött fehér meglátogassa elítélt bátyját Szovjet—Magyarországon. Kérése megérthető volna, ha bátyja halálos beteg volna, de az tudvalevően a legnagyobb egészségnek örvend.

Azonkívül figyelmeztettem, hogy az ő metódusuk e kérdésben többet árt az ügynek, mint használ. Hagyják az egész ügyet nyugodni, ne bolygassák állandóan. A magy. kormány nem engedi magát befolyásolni a propaganda által, bár ezt nem akarta elfogadni, belátta, kérése lehetetlen, s egyelőre visszavonta.

2.) Csurgay mint futár visszaindult.

Kányának, Apornak leveleket írtam az itteni helyzetről külpolitikai vonatkozásban. Az oroszok úgy ítélik meg a francia–orosz paktumot, hogy Franciaország és Németország között lehetetlenné van téve egy megegyezés Oroszország hátrányára. Azonkívül még egy francia–lengyel kapcsolat sem lehetséges Oroszország kikapcsolásával. Ez a jelentősége a paktumnak; a szöveg nem nagyon elégíti ki őket.

Az orosz–cseh egyezmény, fentihez hasonló elven, ké-

szen van, légügyi egyezményre keresnek formulát, etc. Benes, Titulescu útja – oroszok érdeke Közép-Európában stb.[155]

3.) Lilly Rigán át Ankarába ment.

4.) Utasítás B.pestről a velencei konferencia[156] eredményeiről. A mi kívánságaink tekintetbevételével találtak megegyezést a római konferencián tárgyalási alapul (Itália, mi és Ausztria), Németországról nem volt szó.

[1935.] V. 10.

1.) V.-né, elvált asszony járt nálam. 4 éve jött Moszkvába eleinte vasúti főmérnök sógoránál lakott. Ezt ő azonban nagy pletykának tartja, és azért külön ment lakni. Először női szalonja volt, mely jól ment, de aztán olyan nagy adókat vetettek rá, hogy feladta. Most szakszervezeti jár [sic!]: „Krupskaja" technikai varró szakiskola. Azonkívül titkári munkákat végez a *Dzerzsinszkij klubban*. Ez inkább technikusok, mint politikusok klubja.

Mielőtt [kijött] Schweinitzerrel beszélt és abban állapodtak meg, hogy Hu. [címére], Szív. u. 54. v. 273. rendőrszobára főkap.[itányság] fog írni és felvilágosításokat adni. Azt mondja, míg Hu.-éknál volt, nem írhatott, mert attól tartott, hogy az mindent kitraccsol, ha megtudja. Most azonban fel szeretné venni a fonalat. Eddig 3 levelet írt, de nem tudja, hogy ezek elérkeztek-e rendeltetési helyükre.

Ő itt a magyar kommunistákkal a magyar klubban sűrűn érintkezik és mindent tud, ami itt történik.[157]

A beszélgetést a bolgár követ látogatása szakította meg.

2.) Mihaltsev bolgár követ. Elkeseredve beszélt a Balkán entente pol.[itikai] modoráról, mely édeskésen karjaiba hívogatja őket, amellett a bolgár kisebbségeket a szerbek

és románok a legkegyetlenebb módon igyekeznek tönkretenni és kipusztítani.

Az oroszok nem nagyon törődnek szerinte a Balkánnal. Csak ne legyen háború. Nem szívesen látják, hogy a törökök annyira engagálják magukat a Balkánon, mert attól tartanak, hogy oly kötelezettségeket vállalnak, amely őket esetleg egy háborúba keveri.

Elmondja, hogy Titulescu állítólag fel akarja ajánlani az orosz csapatok átvonulásának engedélyezését román területen Csehországba. Ezzel a franciáknak és oroszoknak szeretne kedvezni, mivel a lengyelek nem engedik át a csapatokat, s így az orosz–francia pakt.-nak kevés a praktikus értéke.

Érdeklődött a mi álláspontunk iránt.

3.) Ebéd a kínai nagykövetnél (dr. Jen). Polychroniadis görög követ búcsúztatása és a mi udvarlásunkra. [sic] Feleségem már nem volt jelen. Jen úr húga volt a háziasszony, akit itt a legszebb asszonynak tartanak, és joggal. Egész angol nevelésű, magas, ritka szép növésű és szép arcú, előkelő dáma.

Payard francia nagykövetségi tanácsossal Laval moszkvai útjáról beszéltem. Szerinte itt már nem lesz külön tanácskozás. Az útnak csak demonstratív jellege van, 13-án délben érkezik és 15-én este indul vissza. Ami az orosz–francia szerződést illeti, kijelentette, hogy ő megérti és méltányolni tudja, hogy a lengyelek nem írják alá. Ő meg van ugyanis győződve, hogy az orosz hadsereg, ha egyszer lengyel területen van, onnan többé el nem megy. Ez a szovjet hadseregre még inkább áll, mint egy más orosz regime hadseregére. Szerinte a cári orosz hadsereg sem hagyná el a lengyel földet többé, ha egyszer engedik, hogy átvonuljon rajta, annál kevésbé hagyná el a szovjet hadsereg. Mit szólnának a világ proletárjai hoz-

zá? A szovjet kormány diskreditálná magát a Komintern előtt, ha egy területet, melyen hadserege van, ismét átengedné a burzsujoknak.

Midőn elismeri a lengyelek magatartását, szükségesnek tartja, hogy a francia kormány a lengyeleknek egy pakt.[um] kötését ajánlja, amely nem oly rigide, amelynek bázisa szélesebb és lehetővé teszi, hogy oly államok is csatlakozzanak, amelyek a jelen francia–orosz szerződést nem akarják aláírni. Egy gradùációt kell teremteni a paktum rendszerben. Az elsőfokú pakt. a legnagyobb kötelezettségeket foglalja magában és emellett olyant kell teremteni, amely területileg szélesebb kört, de általánosabb kötelezettségeket foglal magában. Ez volna most a lengyeleknek ajánlandó. Ezt a teóriát ő kormányának előterjesztette.

4.) Tea az olasz nagykövetnél a távozó görög tiszteletére. Litvinov és Kresztyinszkij is jelen voltak. A diplomaták élénk pourparlesban vitatják a nagy politikai eseményeket, Laval varsói útját, a moszkvai programot, az olasz, s magyar–osztrák, velencei megbeszélést, a balti államok kaunasi értekezletét. Keresnek és adnak információkat. Attolico feltűnően foglalkozik a kisentente képviselőivel. A román mindenkit interjúvol. Én a balti követekkel beszélek a kaunasi értekezletről. A lett és az észt kizártnak tartja, hogy országaik Litvániát a Memel és Vilna kérdésben támogassák. Memel kérdésben támogatásuk csak a memeli statútum betű szerinti betartásáig mehet. Ami a biztonsági pakt. kötését illeti Baltrusaitis kijelentette, hogy ők minden ajánlatot hajlandók elfogadni.[158] Az észtek és lettek e kérdésben óvatosak, ők sem Lengyel-, sem Németországgal nem akarnak ellentétbe jutni.

Attolico azt mondta, hogy a velencei értekezletre vo-

natkozólag nem kapott értesítést hazulról. Én közöltem vele információimat.

Ciuntu (román) szerint a cseh–orosz kölcsönös segélynyújtási szerződést Prágában vagy Genfben írják alá. Hogy Benes mikor jön, nem tudni, semmi esetre májusban.

Titulescu jövetelét hivatalosan még nem tették szóvá úgy, hogy erről nem tudni semmit.

A hírek, melyek szerint a csehek az automatismus tekintetében tovább mennének, mint a franciák, Ciuntu szerint nem felelnek meg a valóságnak.

A lengyel nagykövet nem kapott Varsóból Laval látogatására vonatkozólag semmit. 13-án van futárja, az hozza neki az instrukciókat. Payard fejtegetései érdekelték.

Litvinovval a velencei értekezletről beszéltem. Megcáfoltam az orosz sajtóban megjelent hamis híreket, mintha Magyarország Velencében Németország téziseit képviselte vagy védte volna. Közöltem vele, hogy Kánya közölte velem a tárgyalás eredményét. Erre élénken felfigyelt és egy ablak felé vonult velem. Információ szerint két kérdésről folyt a szó: 1.) Ausztria helyzetének javulása, és 2.) a római konferencia előkészítése. – Ausztria milyen helyzetének a javulása? – vetette közbe. – Gadasági, volt a válaszom.

A római konferenciára vonatkozólag a három tárgyaló fél egy közös platformot talált, amely Magyarország kívánságainak fenntartását lehetővé teszi. E kívánságok a kisebbségi jogok tiszteletben tartása, a békés revízió további követelése és a jogegyenlőség biztosítása.

– Verlangen Sie die friedl.[iche] Revision auf Grund des 19. des Völkerbundstatutes.

– Es wurde vorläufig nur von der Aufrechterhaltung des Prinzipes gesprochen.

– Schliesen Sie sich einer Pakt für die gegenseitige Hilfeleistung an?

– Das glaube ich nicht – aber diese Frage bleibt meines Wissens offen und die Teilnehmer können sich in dieser Hinsicht nachher binden wenn sie wollen oder aber auch nicht.[159]

Laval elutazása után ő is elutazik Genfbe, úgy hogy Benes e hónapban már nem jöhet. Hogy mikor jön, nem tudni. Az függ a római konferencia dátumától is.

A sok utazásra célozva megjegyeztem, hogy mily nehéz dolguk van a külügyminiszteréknek, megjegyezte:

– Ja, jetz sind wohl mehr „Aussen" als bei sich im eigenen Land. –[160]

Utána még az orosz vezérkar egy generálisával beszéltem, ki alá a moszkvai attasék tartoznak. A szófiai kat. attasét, akit esetleg nálunk is accreditálnak Suchorokovnak hívják. De ha mi speciális kat. attasét küldünk ide, nincs kizárva, hogy ők is külön küldenek hozzánk egyet.

[1935.] V. 11.

V.-né, Moszkva Stoljecnikov pereulok dom. 7. Kvartir 3. megint itt járt. Mondtam, hogy érdeklődni fogok Budapesten ügye iránt. Én magam nem vagyok egyelőre érdekelve. Ha pesti ismerőseit érdeklik, értesíteni fogom.

A magyar kluboknak mindenki tagja, kevés kivétellel (Kőnig mérnök). Aki nem az, az gyanús a magyarok előtt. A klubban több csoport van, mely erősen civakodik. K.[un] B.[élá]-nak erős ellenzéke van. A tagdíj nem sok, de különböző gyűjtésekből elég pénzt szednek össze. Egy könyvet akarnak kiadni a magyar szovjeturalom részletes történetéről. Különböző értekezleteken foglalkoznak ezzel. Múltkor a hadirokkantak egy értekezletén, mindegyik elmondta „hőstetteit", amin a végén csúnyán összevesztek, mi-

ben Münnich vitte a fő szöveget. Női estélyeket is szoktak tartani, melyeken mindenféle kérdéseket beszélnek meg. Politikai értekezleteken főleg azt pertraktálják, hogy milyen hibákat csináltak és hogy kell most jobban csinálni.

A Dzerzsinszkij klubban tegnapelőtt a D.Z.Z. német lap szerkesztője előadást tartott, melyben megmagyarázta, hogy a franciákkal és a csehekkel kötött szerződések dacára a propagandamunka nem fog megszűnni. A kommunizmus terjesztése más, és a nemzetközi érintkezés más.[161]

Erősen meg vagyok hűlve.

[1985.] V. 12.

Vadas, Weinbergerné[162] kér beutazást, hogy váci fegyházban lévő férjét meglátogathassa. Weinberger cserekommunista, 1925-ben visszament Magyarországra agitálni, de elfogták és 10 évre ítélték.

Felesége Vadas leány nevén, 14 éves korában került ki, most orvostanhallgató. Természetesnek tartja, hogy megkapja a beutazási vízumot. Nevezett orosz állampolgár, és orosz külföldre szóló passzust mutat fel. Közlöm vele, hogy az nem oly egyszerű, mint ők gondolják, ha ők ma orosz állampolgárok is, nem szabad elfelejteni, hogy ők cserekommunisták, vagy azok hozzátartozói, akik a jelen magyar kormány ellen agitálnak. Nehezen kívánhatják, hogy ez a kormány velük szemben szívességeket csináljon, s bármilyen ügyben beutazásokat engedélyezzen az országba.

Az ő kérése ellen kifogást nem emeltem, de egy kérvényt kell írnia, csak abban az esetben látok lehetőséget arra, hogy beutazását engedje a magyar rendőrhatóság. Azt mondja, hogy Weinberger Budapesten lakó anyjának

megígérték, hogy megkapja az engedélyt. Hangsúlyoztam, hogy az engedély megadása tisztán rendőri ügy, a követség e tekintetben nem tehet semmit.

[1935.] V. 13.

Laval, francia külügyminiszter ma ½ 2 h-kor érkezett Moszkvába. A határtól nagy előzékenységgel és kitüntető megkülönböztetéssel fogadták. A fehérorosz [Bjelorusz] pályaudvar ünnepi díszt öltött, szőnyegek, zene, díszszázad, a GPU-csapatok sorfala egész a lakásáig. Rendelkezésére állították a külügyi népbiztos palotáját. Rendkívül szigorú biztonsági intézkedéseket tettek.

A délután folyamán megbeszélést tartott Litvinov hivatalában a varsói út eredményéről és egy szélesebb regionális paktumról, amelynek alapja a meg nem támadás és a konzultáció.

Este Litvinov vacsorát adott Laval és kísérői számára, amelyet nagy fogadás követett. Jelen volt az orosz kormány néhány tagja, a magas tábornoki kar, feltűnő nagy számban a diplomáciai kar, a sajtó és művészet. Én a diplomaták közül az elsők között voltam. Litvinov mutatott be Lavalnak „Je suis heureux de vous serrer la main"[163] volt stereotip kifejezése, ha egy diplomatát vagy magas katonát mutattak be neki.

A diplomaták természetesen igen élénkek voltak. Mind tudni akarta, hogy mi történt Varsóban.

Tofer észt kollégám ma beszélt a lengyel nagykövettel, ez közölte vele, hogy Varsóban meg vannak elégedve Laval látogatásával. Laval kijelentette, hogy a Franciaország keleti politikájának sarkpontja a lengyel–francia szerződés 1921-ből[164] és az is marad. Az orosz–francia szerződés csak másodrangú egyezmény az ő keleti politikájukban és ezt az egyezményt is fel akarja még hígítani egy

általánosabb regionális paktummal. Eme paktumnak alapja a meg nem támadás és a konsultáció volna az alapja.

A legtöbben tudni vélik, hogy a mai megbeszélések Litvinovnál a varsói látogatás eredményére és a fenti paktumra vonatkoztak. Voltak olyanok is, akik szerint nem várják meg Hitler május 15-i beszédét, hanem azonnal akarják, mint kezdeményezők ajánlani a paktumot.

Nagy érdeklődés volt Pertinax és Mme Tabouis iránt.[165]

Attolico olasz nagykövet szerint a fenti paktumot proponálni fogják.

12 h-kor volt a souper. A nagykövetek Lavallal egy asztalnál, ugyanabban a szobában a követek. A többi. kb. 350–400 meghívott a többi termekben étkezett. Mind asztaloknál és valamennyien egy udvari szervizen. Ételek gyengék, italok csak oroszok voltak.

Tegnap este ¾ 11-kor meghalt Pilsudski lengyel diktátor.[166] Arra a gyanúsításra, hogy betegséget szimulált, hogy ne kelljen fogadni Lavalt, erősen rácáfolt. A lengyel nagykövetség nem vett részt a fogadáson.

A fogadáson beszéltem Bugyonnij lovassági tábornokkal.[167] Elmondta, hogy 1925–27 között 14 000 magyar lovat vett. A magyar ló nagyszerű úgy a hadseregben, mint a mezőgazdaságban. Egekig magasztalja a magyar ló tulajdonságait. Németországban és Hollandiában is vett lovakat. Most megint szüksége van lovakra. Azokat Magyarországon fogja venni.

[1935.] V. 14.

Ma fogadta Sztálin Lavalt. A találkozó Molotovnál[168] volt, ahol ebédeltek. Körülbelül két órát beszélgettek politikai dolgokról, a paktum interpretációjáról, egy általánosabb paktum ajánlatról, meg nem támadási, konsultáció és a támadó meg nem segítése alapján. Szó volt a vasutak

rekonstrukciójáról francia segítséggel és a francia kommunista párt propagandájának elnyomásáról a francia hadseregben. Laval e kérdést Sztálin előtt vetette fel miután Litvinov azon kifogással, hogy ez francia belügy, kibújt a válasz alól. Sztálin állítólag megígérte, hogy hatni fog a francia kommunista pártra és mindenképpen jóváhagyja a francia kormánynak e tevékenység elnyomására irányuló rendszabályait.

Megbeszélték a cseh segélynyújtási és légügyi szerződéseket is, amelyek az egész védelmi konceptisba beleilleszkednek. A légügyi konvenció, bármennyire erősítik, hogy az csak polgári közlekedésre vonatkozik, orosz légiflotta bázist teremt Csehországban.

11 h-kor este fogadás a francia nagykövetségen, zakóban. Laval ugyanis operából jön oda; operába pedig itt egyelőre csak utcai ruhában lehet menni.

240 ember volt meghíva. Alig fértek el. A vestibulban eleinte oly tolongás volt, hogy Buharinnal[169] gyanúsítjuk Alphandet,[170] hogy azért rendezi e tolongást, hogy külügyminisztere lássa, hogy nagyobb palotára van a nagykövetnek szüksége. Kis asztaloknál ültették le a társaságot. Jelen volt Molotov, Vorosilov és neje, Bubnov és neje, Mikoján, Litvinov és neje, Keresztyinszkij és neje, Metsdank, Molotov helyettese, Jegorov vezérkari főnök, Bugyonnij és neje, Kork[171] stb. stb. Lassan, unalmasan szervíroztak, de sok pezsgőt adtak. Az opera egy kvartettje rákezdett, majd egy kaukázusi zenekar játszott örmény dalokat és egy díva énekelt hozzá. Táncosok kaukázusi táncokat jártak. Úgy fél kettő felé Bugyonnij lovassági tábornok lépett a porondra és kazahosat és más táncokat táncoltak. Majd Rosengolzné[172], Bugyonnijné, Rubinné táncoltak. Háromkor ment szét a társaság. A cseh követ tót neje 40 percig maradt, aztán kijelentette, hogy őneki

ez túl unalmas, 3 órát az asztalnál ülni és egyszerűen elment haza.

Litvinov panaszkodott nekem, hogy nagyon fáradt. Ő mindennap ebéd után egy órát lefekszik és ezt nem tudta két nap óta megtenni.

Ha a népbiztosokat együtt látja az ember nejeikkel, sokat meg tud magyarázni az ember.[173]

Molotov, a kormányelnök kispolgár benyomását teszi, a nyugaton vidéki polgári iskolai tanár lehetne. Metsdank lett benyomást tesz, Molotov iskolájában lehetne számtantanár. Vorosilov egészséges, jóképű vidéki típus. Élénk és humoros, igazi katonai allűrjei vannak. Egész este vodkát ivott, francia pezsgő helyett. Neje szigorú komolysággal figyelte egész este. Az asszony jóval magasabb, nem szép, de imponáló megjelenésű, barna ukrán típus. A veszedelmes a kettő között ő. A szovjet nők és férfiak éppúgy hajlongtak előtte és kurizáltak neki, akár nálunk egy magas rangú férfi markáns nejének.

A többi katonák közül Bugyonnij tűnik fel nagy fekete bajuszával. Magánbeszélgetésben egy kicsit együgyű benyomást tesz, de amikor az ember látja kazahosat táncolni, bravúros huszár benyomását teszi. Neje jelentéktelenebb táncosnő.

Jegorov, a vezérkari főnök, a legdaliásabb alak, akit eddig itt láttam. Magas, jó növésű, imponáló megjelenésű szőke férfi. A legkedvesebb mosolya van az egész Szovjetunióban, úgy látszik ezt tudja, és sokat mosolyog. Az ember alig hiheti el, hogy azt a sok gyilkos fegyvert, melyet most itt gyártanak, egyszer ez a mosolygós férfi indítsa meg ördögi munkájukra. Helyettese Tuhacsevszkij[174] szintén magas, de kissé elhízott férfi, fiatal leány arccal. A többi, az észt származású Kork a moszkvai garnison parancsnoka, a légiflotta és tengeri flotta pa-

rancsnokai stramm diszciplinált katonák benyomását teszik, akik a mi tábornokainkhoz, külsőleg legalább, egészen hasonlítanak.

A nagy párttagok és belpolitikusok nem jelentek meg. Sztálin, Kaganovics, Rosengolz, Ordzsonikidze, Kalinin nem jelentek meg.[175] Ezek egyelőre nem keverednek a burzsujok közé. Ott volt azonban két jellegzetes alak, éspedig Buharin, egy 50 körüli alacsony, professzor megjelenésű szőke ember. Mindig lehetőleg háttérben tartózkodik és csak ha Litvinov, vagy más előre szólítja, hogy valakinek bemutassa, siet előre, hogy aztán ismét szerényen visszahúzódjon. Ő mint az Izvesztyija főszerkesztője vett részt a fogadásokon. Egész más Karl Radek. Őt mindig a fő emberek között látni, sokszor beszél Litvinovval és idegenekkel.

[1935.] V. 15.

Laval ma utazott el. A Sztálinnal folytatott beszélgetésről egy kommünikét adtak ki, mely szerint az összes aktuális pol.[itikai kérdést] megbeszélték, és Sztálin helyesli a francia kormánynak a hadserege megerősítésére irányuló összes intézkedéseit. Ez a francia kommunista párt ellen irányul, amennyiben ez a francia hadseregben erős bomlasztó munkát végzett. Egyben kijelentették, hogy egy általános regionális paktumot fognak ajánlani a non agression, konsultáció és a támadó meg nem segítése alapján.

Itt általában nagyon meg vannak elégedve a látogatással.

[1935.] V. 16.

a.) B. hosszan informál kálváriájáról a Szovjetunióban, hogy adtak neki Bécsben hamis útlevelet hamis névre,

hogy került a nyug.[ati] egyetemre, mint veszett össze velük etc., egy csomó kommunista tevékenysége vált meséje alapján nyilvánvalóvá.

b.) K. és neje jártak nálam. Ezek Miskolcról jöttek és a férfi egy kenyérgyárban itt igazgató. A kenyér nem oly minőségű, mint külföldön, de ma elég van és a gyáraknak elég liszttartalék áll rendelkezésükre. Az élelmezés terén nagy javulás konstatálható, de minden drágább lett. A többi magyar specialistával érintkezésük van.

c.) Ma írták alá Prágában az orosz–cseh segélynyújtási, Moszkvában pedig a légügyi szerződést.

[1935.] V. 17.

1.) Bándyval, a Pester Lloyd tudósítójával[176] elmentem a Forradalmi Múzeumba a 48-as zászlókat megnézni. A vezetőség részéről bent a kapunál vártak és ez alkalomból kiállították a zászlókat, amelyek kettő kivételével a depotban vannak. Sorjában állottak a sok harcot látott szép máriás és nemzetiszínű zászlók. Mind a világosi fegyverletételnél kerültek az oroszok kezébe. Az egyiken az erdélyi és magyar címer. „A hazáért és szabadságért" – vannak a zászlók szalagjaira hímezve. Egészben 42 zászló van.

Fájt a szívem, amikor végignéztem egy hősies korszaknak eme szomorú emlékeit! Mit érezhettek szabadságharcosaink, mikor ezeket át kellett adni az orosznak. Van a múzeumben egy egykorú jegyzékük a zászlóknak, melyet azonban a felső hatóság engedélyével engednek lemásolni!

Egy idevalósi magyar nő volt a tolmács, amire nem volt szükség.

Az oroszok magyarországi hadjáratára vonatkozó levéltári anyag a Külügyi Népbiztosság levéltárában van.

Jungerth-Arnóthy Kalinyinnal, megbízólevelének átadásakor

Ugyancsak ott van az orosz cároknak a Rákóczi fejedelmekkel folytatott levelezése.

Leningrádban is van állítólag zászló, éspedig a tüzérségi múzeumban.

[1935.] V. 18.

1.) Requiem volt Pilsudski lelki üdvéért a francia templomban. A francia, nagy szakállú püspök celebrálta. A templom zsúfolásig volt tele hívókkel.

2.) Olaszoknál ebéd. Pavlu cseh követ szerint a légügyi egyezmény állami alapra fektette a légügyi közlekedést mindkét államban és az egyezmény ratifikálásra szorul. Oroszországban egy orosz, Csehországban egy cseh ü[illegible]

gatóság rendezi a közlekedést, a kettőt egy paritásos elven összeállított igazgatási tanács fogja összekapcsolni.

3.) Élénk megbeszélések tárgyát képezi a kollégák között Laval beszélgetése Sztálinnal. A török nagykövet szerint Sztálin nem vállalt semmiféle kötelezettséget a francia kommunista párttal szemben, kijelentette, hogy ez francia belügy. Kívánatosnak tartotta azonban a francia hadsereg megerősödését.

[1935.] V. 20.

Kidolgoztam a ház átvételére vonatkozó szerződéstervezetet.

[1935.] V. 21.

1.) Tofer észt követ és Lukasiewicz lengyel nagykövettel megbeszéltük a pol. helyzetet. Göring[177] és Laval beszélgetését Krakkóban Pilsudski temetésén. Luk[asiewicz] azt hiszi, hogy Laval a segélynyújtási egyezményt a szovjetekkel azért kötötte, hogy a német fegyverkezés folytán háborútól félő francia tömegeket megnyugtassa. Ezután majd könnyebben tárgyalhat a németekkel. A francia nép most könnyebben fogja venni az ily tárgyalásokat.

2.) Hitler ma este beszédet mondott, melytől a diplomáciai világ a helyzet tisztázását várta.[178]

[1935.] V. 22.

1.) Nálam járt dr. Klaus Mehnert a Münchner Nachrichten tudósítója. Azt szerette volna tőlem tudni, hogy Oroszország érdeklődése a Duna-völgyi államok és a Balkán iránt minek tulajdonítható. Én elmondtam neki véleményemet, aztán az összes külpolitikai kérdéseket beszéltük meg. Értelmes fiatal ember.

2.) Külügyi Népbiztosságban Linde-nél voltam a ház

átvételére vonatkozó egyezmény miatt. A jogügyi osztály vezetője szerinte szintén dolgozott ki egy egyezményt, holnap vagy holnapután tárgyalhatok vele. Evvel is beszéltünk a különböző nemzetközi kérdésekről. Nyilatkozni nem mer inkább csak receptív.

3.) Nálam volt Kiratár, az észt tanácsos. Szerinte ők szerettek volna Németországgal non agression szerződést kötni, de ezek csak mindhárom balti állammal akarnak egyszerre kötni, ami Memel miatt Litvániával most nem megy.

[1935.] V. 23.

Hitler beszédét kivonatosan hozzák csak a lapok.[179]

Itt Moszkvában a beszéd a lehető legrosszabb benyomást tette és az egész beszéd legnagyobb részét Oroszország ellen irányulónak tekintették. Radek a nevetségességbe akarja vinni az egészet egy hosszú cikkben az Izvesztyijában.[180]

[1935.] V. 25.

1.) Hitler beszéde még mindig foglalkoztatja az itteni sajtót. Szerintük a beszéd háborút készít elő és erre szimpátiát akar kelteni Angliában, Japánban, Lengyel-, Magyar- és Finnországban, mint amely országokra e háborúban támaszkodni akar.

A Pravda Mackensen budapesti útjával foglalkozik. Úgy látja, hogy a tábornagy útja azzal van kapcsolatban, hogy Magyarországot a német célokra megkapják, mert aki Magyarországot bírja, az dominálja a Duna-völgyét is és Balkánt, Göring budapesti útja is ezt célozza.[181]

[1935.] V. 28.

Este Attolico olasz nagykövetnél nagy bridge est.

Ciuntu román követ kezdett politikai beszélgetést Benes és Titulescu útjáról. Benes útja csak manifestáció lesz. Hogy Titulescu mikor jön, az még nincs megállapítva. A cseh–orosz légügyi konvenció szerint a közlekedési vonal tényleg román területen át megy. A hozzájárulást a csehek szerezték meg.

Románia – Ciuntu szerint – nem akar a csehekhez hasonló bilaterális segélynyújtási szerződést kötni Oroszországgal. – Míg egy általános keleti pakt.-ról volt szó, ők be szerettek volna kerülni, de ma nincsenek érdekelve.

A nem érdeklődés azt hiszem inkább az oroszoknál van egyelőre.

Aztán a Duna konferencia kilátásaira került a sor. Itt kitűnt, hogy a kisentente előfeltétele, hogy Magyarország a revízióról lemondjon, Magyarország fegyverkezéséhez csak azon feltétel alatt volnának hajlandók hozzájárulni, „Hogy engedhetnék meg, hogy Magyarország fegyverkezzék, mikor elsőrangú külpolitikai célja a mi határaink megváltoztatása". „Mi nem akarunk semmit Magyarországtól, dacára, hogy mikor a háborúba léptünk, az antant nekünk a Tiszát ígérte, mint határt." De miért akar Magyarország fegyverkezni, senki sem akarja megtámadni.

Bizonyos önmegtartóztatásra volt szükségem, hogy beszélgetésünk barátságos formák között maradjon. Megmagyaráztam neki először, hogy nem a kisentente engedi, vagy nem engedi Magyarországnak a fegyverkezést. Hogy nekünk miért kell? Mert egyenlő jogúak akarunk lenni a többiekkel, souverain állam akarunk lenni. Ha róla leszedném a szmokingot és ingujjban kellene a társaságba járnia, valószínűleg lemondana róla, rólunk pedig leszedték

az egyenlőség ruháját. Tárgyalni tehát csak akkor tudunk, ha visszaállítják előbb ezt az egyenlőséget.

Ami a Duna-konferenciát illeti, ők a trianoni béke határozmányait lehetőleg in peius akarják ez alkalommal ránk oktrojálni. Hogy ebbe mi belemenjünk – senki sem kívánhatja. Ami a kormány békés revízióját illeti, milyen a helyzet? A magyar kormány ma nem veti fel a revísiók végrehajtását, csak a békés revízió eszméjét nem adja fel.

E kérdésben a magyar kormány nagy engedékenységet mutatott. Először követelte a revíziót általában, aztán átment békés revízióra és most csak a békés revízió eszméjéről nem akar lemondani. Mit jelent a békés revízió? Azt, hogy az a nagyhatalmak és az érdekeltekkel egyetértésben történik. Nem látom be ennek veszedelmes voltát, sem egyik, sem másikra közöttük.

Magyarország eme céljai eme változtatásaival szemben ők egyáltalán semmi fejlődést nem mutatnak állásfoglalásukban velünk szemben. Ha ilyen létezik, az csak hátrafelé való fejlődést mutat.

Evvel szemben nem volt riposztja, csak azt hangoztatta, hogy ha megegyeznének velünk, hol van a garancia, hogy mi betartjuk, azonkívül senki sem tudja, hogy mily arányúak a mi revíziós törekvéseink. 3-4 községért, amely szerinte Csehszlovákiánál tekintetbe jöhetne, nem érdemes a megegyezést veszélyeztetni. Nem három-négy községről van szó [– mondtam –] és biztosítottam, hogy Benes és Titulescu jól tudják, hogy mennyi területről van szó.

Az egyenjogúságot a fegyverkezés tekintetében [– mondta –] addig fogják megakadályozni, amíg lehet. Szerinte ők nem járulhatnak hozzá, hogy fegyvert adjanak a kezünkbe, mikor azzal a fegyverrel a határaikat akarjuk megváltoztatni. Arra a kérdésre, hogy tényleg hiszi, hogy

a 8 millió magyar el tud venni a 40 milliós kisentente-tól területeket? Mi nem hisszük [– mondtam –] és a fegyverkezési egyenjogúságot nem is azért követeljük, hanem azért, mert független és szabad nemzet akarunk lenni, mint ők és a többi. A beszélgetést meg kellett szakítani, mert a társaság oszladozott.

[1935.] V. 29.

Stern igazgatónál újabb tárgyalás volt a ház ügyében.

Eleinte a politikai kérdésekről beszéltünk. A Duna-konferenciáról kifejtettem neki, hogy a kisentente, követeléseivel meg akarja hiúsítani. Rámutattam, hogy a magyar kormány kívánsága a békés revízió eszméjét átmenteni jobb időre, nem lehet akadály, mert bármikor jön az tapétára, az csak a nagyhatalmak és az érdekeltek hozzájárulásával történhetik. A magyar kormány revízió-követelését nagyon mérsékelte, és most csak az eszmét akarja menteni és ezzel szemben a kisentente is intrazingensebb, mint volt a háború utáni években. Azt követeli, hogy mi megörökítsünk egy ránk nézve rosszabb helyzetet, mint a trianoni békét.

Benes 8-án jön és itt marad 3 napig hivatalosan és egy néhány napig magánjelleggel. Különféle szovjet intézményeket akar látogatni (kolhozok, gyárak).[182]

[1935.] V. 30–31.

Meghűlve otthon dolgoztam. Ankarával nehézségek vannak. Lilly Janikeö-ben akar nyaralni, én nem; ki akarok kerülni abból az atmoszférából, hogy kipihenhessem magam.

V. 29-én véget ért a népszövetségi tanács májusi (86.) ülése. A nemzetközi fejlődés szempontjából fontos, hogy

a magyar–jugoszláv viszályt a marseille-i királygyilkosság miatt elintézték és hogy az abesszin–olasz ellentét rendezésére formulát találtak.[183]

[1935.] VI. 1.

1.) Budapestről sürgöny érkezett, hogy egy hivatalnokot és egy altisztet küldenek 7-ére ide.

Este Wehrlinnél, a vöröskereszt-képviselőnél vacsoráztam. A cseh tanácsos, aki szintén ott volt, célzott, hogy a katonai delegáció, amely Pfeiffer repülőtábornok élén itt jár, a visitnél egyebet is csinál. Értesüléseim szerint megbeszélik a.) hogy kell berendezni a Moszkva–Kijev–Kolozsvár (Cluj)–Prága polgári légivonalat, hogy az szükség esetén az orosz katonai repülők által legyen használható és b.) hogy rendezendők be a cseh–szlovák repülőterek, hogy azokat az orosz repülőflotta Németország ellen operáló bázisnak használhassa.

Ami Benes útját illeti, közli, hogy a három hivatalos látogatási nap után tervbe van véve egy látogatás Leningrádban és Harkovban. Szerződést nem írnak alá a miniszter ittléte alatt, hanem kicserélik a kölcsönös segélynyújtási pakt. ratifikációs okmányait.

Wehrlin a külföldiek közül a legnagyobb porcelángyűjtő. Egynéhány száz porcelánfigura van gyűjteményében, köztük sok igen értékes.

[1935.] VI. 2.

a.) Ma reggel meghalt Vaszif Cimár török nagykövet egy operáció folytán, melyet a Kreml Kórházban nevezetes szovjet orvosok végeztek rajta. Bélcsavarodás volt a betegség.

Vaszif 31-én lett beteg, különben víg kedélyű, mulatni szerető, mindent kibíró 39 éves fiatalember volt, az egész

testületben, különösen a nőknél nagyon népszerű volt. V. 25-én igen kedélyes estét töltöttünk nála, melyen csak török ételeket szervíroztatott.

E tragikus halál egy különös karriernek vetett véget. Vaszif a görög–török háborúban tűnt fel a kemalisták táborában szervező tehetsége és szertelen aktivitása. A szabadságharc után már Kemal Atatürk bizalmasai között küzd a Szultanátus és Kalifátus ellen. Kemal őt használja fel, mikor útjából el akarja tenni kényelmetlen barátait és fegyvertársait; ő lett a vérbíróságnál a közvádló, s kötél általi halált kért rájuk. A bíróságnak és Kemalnak nagy szónoki képességeivel és szertelen agresszivitásával megkönnyítette az ítélet végrehajtását. Utána közoktatási miniszter, majd követ lesz Prágában, Budapesten, Moszkvában és Olaszországban nagykövet, honnan tavaly jött vissza Moszkvába. Vaszifnek voltak kiváló képességei, de a karrieren kívül nem látott semmit. Lelkiismeretét nem érintette semmi, ha az Atatürk hiúságának és óhajának felelt meg. Alapjában véve az egész reformokra, különösen szociális és vallási téren nem adott sokat.

A sors büntetése tán, hogy épp akkor törte ketté útját, mikor pályája zenitjén volt és minden politikai és egyéb nehézségnél mindenkitől kényeztetve elérte saját kormánya és a szovjet kormány bizalmát. [sic!] A teremtő sújtó keze úgy látszik sokszor a földön érezteti magát. Vaszif zavarban lesz tán, ha a túlvilágon azon török hazafiakkal találkozik, kiknek ő vetette nyakába a kötelet. De tán nem is oly fontos a teremtésben, hogy miképp és mikor pusztul el egy hangya!

b.) Vettem egy nagy orosz porcelánvázát a Kznivow gyár jegyével és Zichy Mihály egy olajfestményét 1862-ből „Amorettek".

c.) Lilly régen ad hírt, hogy hogyan áll a költözködés és

mit óhajt csinálni. Újságok hozzák, hogy utódom, Máriássy V. 27-én érkezett Ankarába. Természetesen nálunk lakik és étkezik.

d.) Németország jegyzékkel felhívta a francia, az angol, az olasz és az orosz kormány figyelmét, hogy az orosz–francia segélyterv-egyezmény ellenkezik Locarnóval.[184]

[1935.] VI. 3.

A török Charge d'Affraies-nak, Mussedin beynek Condoleáltam a nagykövetségen. Nagyon unottan fogadta. Ú. l. Vaszif nem volt az embere.[185]

Göring porosz miniszterelnök, aki Budapesten és Szófiában járt a francia–orosz és cseh–orosz segélynyújtási szerződés ellensúlyozására, ú. l. Bukarestben refut kapott és Belgrádban is erős actio indult meg francia és kisentente részéről, támogatva természetesen Moszkvától, hogy őt ne fogadják, vagy legalább közöljék vele előre, hogy hiába jön.

Göring eme útja kicsit otrombán jött. Az ily dolgokat óvatosan elő kell készíteni!

6 h. de. Vaszif beyért halotti ceremónia volt a török nagykövetségen. Részt vett a diplomáciai testület; yacket cilinderben, az orosz hatóságok zakóban, a katonák uniformisban. Ott volt Litvinov, Kresztyinszkij, Stomanyakov, Vorosilov, Bugyonnij és mások.[186]

[1935.] VI. 4.

1.) 18 h-kor kísértük Vaszifot a vonathoz. 6 km-t ment a gyászmenet a kijevi pályaudvarig.[187]

2.) Tofer észt követ mondja, hogy Litvinov Genfben állítólag erősen kioktatta a kisentente és Balkán entente képviselőit, mert törekvéseik oly mérvű orosz támogatá-

sát akarják a nyilvánossággal elhitetni, amilyen nem létezik. Litvinovot nyugtalanítja a helyzet, amely azáltal alakult ki, hogy a kisentente csökönyösen ragaszkodik negatív álláspontjához, a magyar–olasz állásfoglalással szemben. Attól tart, hogy Olaszország nem tudván a Duna völgyében a kellő és kívánt rendezést megcsinálni, kénytelen Berlin felé fordulni, amit természetesen mindenképp el akar kerülni.

A Balti államoknak, Litvánia kivételével az a kombináció tetszenék. (Sürg.)[188]

[1935.] VI. 5.

a.) Bándy, a Pester Lloyd riporterje semmit sem tud, amellett bosszantóan gyámoltalan.

b.) Baum, a Deutsches Nachrichten Büro képviselője igen komoly, értelmes ember. A német–orosz viszony fejlődését beszéljük meg. Meglepi álláspontom, hogy az oroszok még a legújabb időkig szívesebben egyeztek volna meg a németekkel, mint a franciákkal. Ezen arrangement által nem hárították el a háború veszélyét, amit a Berlinnel való megegyezéssel jó sokára meg tudtak volna tenni. Baum ott véli Litvinov elgáncsolását látni, mikor Nadolnynak a balti országok függetlenségének garantálását ajánlotta.

Szó volt a Duna-konferenciáról, az olasz–német megbeszélésekről[189], azok hatásáról Moszkvában és visszahatásáról a kisentente államokra. Moszkva kénytelen lesz Rómát támogatni a kisentente ellen, ha meg akarja akadályozni a német–olasz találkozást.

c.) A finn követnél ebédeltem; ott volt az olasz, a norvég követ nejeikkel. Az olasszal beszéltem a német–olasz tárgyalások hatásáról Moszkvában.[190]

[1935.] VI. 7.

a.) Futár jött. Megküldték Moszkvába való kinevezésemet. Ankarában történt felmentésem alkalmából „Kiváló és rendkívüli értékes szolgálataiért fogadja őszinte köszönetemet" – mondja a küm. [külügyminiszter]. Nagyon nagy futár. Éjjel egyig dolgoztam. Tudni akarják casus foederis-e az SZSZSZR részére egy cseh–magyar konfliktus.

b.) A politbüro egy határozata V. 1-ről jutott tudomásomra:

1.) A küszöbön álló szovjet–francia segélynyújtási pakt.[um] *egy nyílt collaborációval Olaszországgal, a kisentente-tal és Lengyelországgal* kiegészítendő, csak így kerülhető el, hogy a Szovjetunió egy európai biztonsági és segélynyújtási rendszerben való közvetlen részvételből kizárassék.

2.) Lengyelország kénytelen Olaszországra és Angliára támaszkodni, hogy Franciaországgal kibékülhessen, ami azonban csak úgy képzelhető, ha Varsó a német barátságról lemond.[191]

3.) Lengyelországnak most kellemetlen helyzetében két lehetősége van:

– folytatja kétlaki politikáját, ami egy nyílt német barátsághoz fog vezetni;
– bekapcsolódik a stresai rendszerbe azzal a reménnyel, hogy Anglia és Itália segítségével megnyeri önálló pozícióját.

4.) A politbüro meg van győződve, hogy a francia–orosz és cseh–orosz segélynyújtási pakt. a lengyel kombinációt lehetetlenné teszik és vagy Németország teljes izolálásához vezet, vagy Németországnak, Lengyelországnak és Magyarországnak, mint csoportnak izolálásához vezet.

Mindkét esetben megvan a lehetőség, hogy az eredeti keleti pakt.-hoz visszatérjen az Unio. Az egész processust

siettetni lehetne a balti államoknak a jelen vagy a tervezett keleti pakt.-ba való bevonása által. A szovjet diplomáciának mindent el kell követni, hogy a balti államokat egy ilyen pakt.-ban való részvételre bírják.

5.) A politbüro meg van győződve, hogy Olaszországnak közeledése a kisentente-hoz, ha kell a római block, azaz Magyarország feláldozása által, lehetővé teszi, hogy Oroszország a regionális paktumok alapján pozitív politikai kapcsolatot létesítsen Olaszországgal a Duna-paktum, vagy közép-tengeri és fekete-tengeri paktum által. (Saját megjegyzés: Ez bizony megváltozott egyelőre, mivel Mussolini nem hajlandó Magyarországot és Ausztriát, vagyis a római blockot a kisentente-nak feláldozni.)

6.) A politbüro meg van győződve, mint Sztálin, hogy a szovjet diplomáciának továbbra is kitartóan és tervszerűen azon kell fáradoznia, hogy egy nemzetközi biztonsági és segélynyújtási rendszer jöjjön létre és erre a legkisebb lehetőség kihasználandó.

7.) Sztálin ama állítása, a japán–orosz non agression szerződés megkötésére irányuló tárgyalások megkezdése, tisztán mutatják a politikai és stratégiai helyzet megváltozását a Csendes-óceánnál. [sic!] Ez a változás arra kényszeríti a Szovjetuniót, hogy kihasználva a változott helyzetet, újólag aktuálissá tegye egy pacifik biztonsági paktum tervét a biztonság és kölcsönös segélynyújtás alapján.

A politbüro lelkesedéssel veszi tudomásul Sztálin jóslatát a bekövetkezendő fejlődést illetőleg: *Nyugaton háború készül a német militarizmus ellen, Ázsiában kikerülhetetlennek látszik egy összeütközés Japán és Észak-Amerika és Anglia között... A Szovjetunió ezen konfliktusokban csak oly mértékben vesz részt, mely megengedi neki, hogy döntő tényezővé lehessen a világháborúnak világrevolúcióvá való átalakításában.*

A politbüro határozata, május 6.

A politbüro a NKID[192] jelentése alapján egyhangúlag arra a következtetésre jut, hogy az általános fejlődés egy kollektív biztonsági és kölcsönös segélynyújtási rendszer felé halad, amely a Szovjetunió nyugati határainak érintetlenségét biztosítja.

Majszkij[193] londoni nagykövet sürgönye alapján biztosnak látja a politbüro, hogy az angol [magatartás] abban az irányban változott meg, hogy részt óhajt venni egy *általános békerendszer* szervezésénél. A politbüro szerint Anglia a biztonsági és segélynyújtási szövetségek és koalíciók hálózatát, mely mint a német veszedelem következménye alakul, a Népszövetség keretébe és alapjára akarja helyezni. Ez nincs ellentétben a Szovjetunió irányával és feladataival. Sőt ellenkezőleg, ez lehetőséget nyújt a szovjet diplomáciának Angliával való aktív collaborációra, ami által ez idő szerint teoriailag kizártnak látszik egy német–angol megértés.

A politbüro szerint az angol külpolitikának eme fontos változása, megdönti a lengyeleknek az orosz–angol ellentétekre felépített számításait és ez egyben felszabadítja a Szovjetuniót, hogy politikáját kizárólag Franciaországra támassza, miáltal evvel szemben túl nagy függőségbe került. A politbüro azért szükségesnek tartja, hogy a szovjet diplomácia továbbra kövesse legközelebbi céljait, vagyis biztonsági paktumok, amelyek nem különböznek a katonai szövetségektől. Épp ez fogja az angolokat arra bírni, hogy a Népszövetséget igazi békeintézménnyé próbálják alakítani. A Szovjetuniót nyugatról veszély fenyegeti, azért a Távol-Keletet kell megerősíteni.

[1935.] VI. 8.

a.) Ma érkezett Benes cseh küm. [külügyminiszter] felesége, Kecsbra tanácsos és Hlavcsek titkár kíséretében. Már nagyon beharangozta útját és oly színben tünteti magát fel, mintha eleitől kezdve ő lett volna a bolsik legnagyobb barátja. Tegnap még Prágából hozott egy hosszú interjút, ahol ezt igazolja (és mi van az emigráns orosz egyetem és fehérorosz tanigazgatás támogatásával és a többi). Nyegorjelojén a mikrophonba beszélt örömének adván kifejezést, hogy az Unióba jöhet. Minszkben a TASZSZ-nak nyilatkozott megint.

Őszintén örülök [– mondta –], hogy tehettem azt az utat. Az én politikai vonalam mindig arra volt irányítva, hogy fokozatosan közelítsem a mi államunk és kormányunk közti viszonyokat. A 17 év folyamán ezen az úton sok nehézség volt, nem a mi országaink között – húzta alá a min.[iszter] –, hanem az általános európai helyzetben. (Utalt a francia orosz nehézségekre.) Végre azonban örülök, hogy megállapíthatom, hogy ezek az akadályok eltűntek, és hogy az utóbbi években mi barátságosan és szorosan collaboráltunk a nemzetközi kérdésekben, különösen ami a béke biztosítását illeti. Meg vagyok győződve, hogy ez az út a további összeműködés[nek] a béke érdekében kiinduló pontja lesz. [sic!] Köztünk nincsenek ellentétek. Csehországban mindenki így ítéli meg a helyzetet és mindenki üdvözli utamat és őszintén örül neki, mint magam is.

Tegnapi prágai interjújának gondolatmenete:

Az ő útja történeti jelentőségű, mert ez a történelemben az első eset, hogy egy cseh államférfi Oroszországba utazik. Ő eleitől kezdve azon fáradozott, hogy barátságos kapcsolatokat teremtsen, és 13 évvel ezelőtt írt is alá egy szerződést, amely a viszonyt rendezte.[194] Kezdettől fogva

meg volt győződve, hogy Oroszország nélkül nem lehet az európai békét biztosítani, ennek híve ma is.

Azonkívül nincs a két ország között ellentétes érdek. Gazdasági és kulturális téren sok a közös érdek. Az ő barátságuk Oroszországhoz régen romantikus jellegű volt, most annak reális bázist akar teremteni és ennek semmi köze nincs a pánszlávizmushoz.

Az eddig létező szerződéseket (dipl. kapcsolat felvétele, kereskedelmi szerződés, légügyi szerződés, hitelegyezmény, kölcsönös segélynyújtás) ki kell egészíteni egy kulturális együttműködéssel.

Délben érkezett Benes. A fogadás formális protokoll szerinti volt. Kevesebb ember volt a pályaudvarra kidirigálva, mint Lavalnál.

Este Litvinovnál nagy fogadás volt. Benessel néhány szót beszéltem. Pavlu cseh követ azzal mutatott be, hogy 10-e után ne írjon alá valami szerződést (a szovjetekkel), mert én szabadságra akarok menni. Erre megígérte nekem, hogy 10-ig minden politikát elintéz és nyugodtan mehetek.

Stern po.[litikai] igazgatóval beszélgetve felvetettem a kérdést, hogy a cseh–orosz szerződés Magyarországra vonatkozik-e. Stern ezt a legnagyobb határozottsággal tagadta. „Es steht ja auch im Protokoll des Vertrages das er sich nur auf jene Staatem bezieht, die ursprunglich am Ostpakt teil nehmen hätten sollen"[195] mondotta.

Hasonló értelemben nyilatkozott Alekszandrovskij[196], az orosz prágai követ. Ez különben arra, hogy most egy országban van, hol könnyen dolgozhatik, azt mondta, igen, külpolitikailag jól megy „aber in der innen Politik schaut es in der Csehoslovakei nicht rosig aus".[197] A nationalszocializmus veszedelmes formákat vesz.

Arcosevvel, a Voksz elnökével megbeszéltem Magyary

egyetemi tanár oroszországi útját az itteni közigazgatás tanulmányozása céljából.[198]

Beckmannál a házügyet, a kollégákkal Benes útját beszéltem meg. Litvinovval és Kresztyinszkijjel is beszéltem. Vacsora alatt Kresztyinszkij mellett ültem, mikor is szóvá tettem nála a kisenterte csökönyös magatartását a Dunapakt. kérdésében. Felhívtam figyelmét arra, hogy ez veszélyezteti a megegyezést. Pedig orosz érdek is, hogy Olaszország és Magyarország francia orientáció keretén belül rendezhessék a Duna-völgyi kérdés[t], mivel ellenkező esetben Németország karjaiba kergetik. Oroszország érdeke aszerint, hogy engedékenységre intsék a kisentente-ot. Kresztyinszkij teljes megértést tanúsított e felfogással szemben. Hasonló értelemben beszéltem Sternnel, aki szintén belátta azt, hogy a kisentente csökönyössége Olaszország állásfoglalására, rájuk nézve hátrányos befolyással lehetne. [sic!]

Érdekes volt, hogy Kresztyinszkij másik oldalán a román követ ült, aki azonban nem beszélvén oroszul, nem sejtette, miről folyik a szó köztünk.

Másik szomszédom Bugyonnij felesége volt, akivel igen jól mulattam.

A társaság 2 h-kor ment szét. Ez a nap különben igen fáradságos volt, mert délben az olaszoknál ebédeltem, 4 h-kor az amerikai nagykövetnél voltam, egy kinó előadáson voltam, a soire előtt pedig az osztrák követnél vacsoráztam.

[1935.] VI. 9.

Ma Molotovnál ebédelt Benes, hol Sztálinnal és Kaganoviccsal találkozott. Sztálinnal egy órát tárgyaltak, hogy miről, még nem tudni.

Este a cseh követségen volt fogadás. Benes itt diploma-

tákkal és újságírókkal beszélt és néhány elejtett szavából lehetett a Sztálinnal folytatott beszélgetésre következtetni.

A társaság igen víg volt a sok pilseni sörtől. Igen összebarátkoztam Jegorov vezérkari főnökkel és néhány magas kommunista nejével, kikkel egy asztalnál ültünk és sokat táncoltam.

A diplomaták egyelőre semmit sem tudtak.

A tegnap este elmondott beszédek Litvinov és Benes részéről igen hosszúak voltak, különösen Benesé. Elmondta, hogy mennyire törekedett a háború után azonnal felvenni a Szovjetunióval a kapcsolatokat, és hogy az ő lelke mennyire csüngött már háború alatt is Moszkván. Hízelgés és szolgálatainak felajánlása bármikor és bármiben. Ugyanez kihangzik minden nyilatkozatából.

Lilly Ankarából sürgönyzi, hogy 11-én megy a bútor, kocsi; ő a családdal 13-án és 15-én Istambulból.

[1935.] VI. 10.

Ma megjelent a kommüniké a tegnapi beszélgetésről Sztálinnál. Elsősorban a cseh politikai, katonai, gazdasági és kulturális együttműködésről beszéltek. Az általános nemzetközi helyzetben a biztonság kollektív kiépítését, a béke oszthatatlanságát vették további politikájuk alapjául.

A Duna-paktumban úgy látszik, kijelentették az oroszok, hogy csak közvetve vannak érdekelve.

Ma a moszkvai szovjetnek volt vendége Benes, hol ugyancsak mézet kent az oroszok szája körül.

Ezt elég ügyesen csinálja. Azáltal, hogy nagyszerűen beszél oroszul, igen jó benyomást tud kiváltani. A nagyobb publikum mindenesetre közelebb érzi magát hozzá és az erős szláv nationalismusának hízeleg B.[enes] úr

imádata. A bolseviki vezetők kevés érzéket mutatnak a pánszlávizmus iránt.

Ma este elutazott B.[enes] Leningrádba.

Én a letteknél vacsoráztam.

A Kümnek [Külügyminisztériumnak] küldött levél tartalma:

Az orosz diplomácia vezetőit a francia–orosz és cseh–orosz segélynyújtási szerződések megkötése után főleg foglalkoztatta

a.) A lengyel politika alakulása, Pilsudski halála után,
b.) Hitler beszéde,
c.) Göring magyarországi és balkáni útja, és
d.) Olaszország megbízhatóságának megingása, a stresai csoportban.

A többi kérdés, mint a cseh barátság fejlesztése, a kisentente, a Balkán, valamint a római konferencia iránti érdeklődés ezek szemszögéből lett értékelve, és hol jobban, hol kevésbé került előtérbe.

Pilsudski halála, itteni felfogás szerint, egyelőre nem változtat sokat a lengyel külpolitikán. Mindenesetre arra kell törekednie szerintük a szovjet diplomáciának, hogy Lengyelországot inkább habozó, kétlaki politikájának feladására bírja. Be kell szorítani a stresai csoportba, vagy Németországgal együtt kell izolálni. Ebben az esetben a balti államokhoz és Romániához való kapcsolatai elvágandók.

Hitler beszéde nagy elégedetlenséget váltott ki Moszkvában. Egyrészt agresszív tónusa miatt Oroszországgal szemben, másrészt pedig mivel attól tartottak, hogy alapot nyújt nemzetközi megbeszélésekre, mely a stresai hatalmi csoporttal szemben, a genfi hat.[ározat] után való izolálásából kivezethetne. [sic!] Ezért erős kampány indult meg a beszéd és Hitler szavahihetősége ellen. Rossz néven

vették Angliától, hogy a francia–angol londoni határozat ellenére a légi konvencióról tárgyalni akarnak a németekkel, valamint, hogy a flotta kérdésében is hajlandók beszélni vele. Ennek megakadályozására Párizshoz fordultak.[199]

Berlin és Moszkva között a fonalat egyelőre teljesen elszakadtnak tekintik.

Igen nyugtalanította őket Göring magyarországi és balkáni útja, mivel attól félnek, hogy Berlinnek esetleg sikerül Budapesten, Belgrádban és Bukarestben talajt biztosítani magának, ami veszedelmes közelségbe hozná Oroszországhoz. A német akció azonban azúttal is oly kevéssé diplomatikus formában történt, hogy könnyű volt kivédése, legalább részben. Ez alkalommal már az új barátokat, Prágát és Párizst használták fel, hogy Göring céljait Bukarestben és Belgrádban, sőt bizonyos tekintetben Szófiában paralizálják. Innen látva Göring úr bizony egy diplomáciai kudarccal tér vissza.

Ami minket illet, az a benyomásuk, hogy egyelőre még habozunk, a németek fáradozásai dacára, de a végén majd a német táborban fogunk kikötni.

Erősen foglalkoztatja [őket] Olaszország magatartása az abesszíniai és Duna-paktum kérdésében. Attól tartanak, hogy a két kérdés kedvezőtlen alakulása esetleg német orientáció felé hajtja őket. Ezért egyrészt francia kormánynál vesznek befolyást, hogy Olaszország ne brüskíroztassék az abesszin kérdésben, bár meg vannak győződve itt, hogy az ősszel kitör az abesszin–olasz háború. Másrészt pedig engedékenységre akarják szorítani a kisentente-et a Duna-pakt. kérdésében, hogy lehetővé tegyék Olaszországnak, hogy e pakt.-ot a stresai hatalmi csoport keretein belül hozhassa létre. Ez a kérdés fontos programpontja volt Benes itteni beszélgetéseinek is. Szá-

linnál folytatott megbeszélések előtt már alkalmam volt részletesen megvilágítani e kérdést Kresztyinszkij népbiztos és Stern politikai igazgató előtt, kik mint szakértők a beszélgetést előkészítették és azon jelen voltak. Mindketten belátták, hogy veszedelmes következményekkel járhat, ha a kisentente csökönyösségével lehetetlenné teszi Olaszország számára a Duna-paktum létrehozását. Kizártnak jeleztem, hogy Róma cserben hagyja Magyarországot és Moszkvát a kisentente kedvéért. Itália a francia barát csoportba csak úgy mehet, hogy közép-európai barátaival vonulhat be, ha ezt meg akarják akadályozni, akkor ki kell maradni ebből a kombinációból, hacsak nem akar egész harmadrendű szerepet játszani, etc.

[1935.] VI. 11.

1.) Nálam volt osztrák kollégám, ki egyáltalán nem tudja, hogy nagy náci. Biztosra veszi és kívánja az Anschlusst és a szudétanémeteknek német szövetséghez való csatolását. Schuschniggot és Starhemberget[200] gyűlöli és szerinte vagy elpusztulnak vagy Mussolini kegyelemkenyerét fogják enni. A német hatalmi terjeszkedés szerinte gyorsabban és könnyebben megy, mint képzelik. Lengyelország csak addig vár a végleges csatlakozással, míg Németország felfegyverkezett. Magyarországot és még inkább Jugoszláviát kívánja a németek táborába. Nem hiszi, hogy a franciák, ha az ő területiumukat nem bántják, háborúba mennének a német terjeszkedés miatt.

Nekünk és a lengyeleknek, megjegyzem, Csehországból fognak valamit adni. A lengyelekkel becserélik Memelt a Korridorral. Általában Pacher szerint elsősorban a németek vesznek sokat, míg a barátaiknak gyenge falatokkal kellene megelégedniök. Érdekes, őszerinte Berlin nincs érdekelve Romániában.

2.) Ebédre Tofer észt követnél voltam, hol 3 balti követ volt nejével. Amellett ott volt Uluots tanár, kit főleg a politika, a török és magyar érdekelt. Finnugor kérdések merültek fel.

3.) Megírtam búcsúleveleimet Törökországba. Ismet Inönü, Tevfik Rüstü Aras, Tükrük aga és más török politikusnak az ökumenikus Patriarchának, Photiosz II-nek stb.

Este vasútnál Mme Attolico búcsúzott el.[201]

[1935.] VI. 12.

Benes visszaérkezett Leningrádból. Ott épp oly propagandát csinált magának és a cseh–orosz barátságnak, mint mindenütt. Mindent dicsőített, ami szovjet, mindenütt elmagyarázta, hogy neki a világháború óta más óhaja nem volt, mint a Szovjetunióval felvenni a barátságot.

Az újságíró-fogadás nem nagyon sikerült. Azt mondják, hogy kommünikéjét elmakogta, és amikor a kérdésekre került sor, kijelentette, hogy a kommünikében mindenben előre felelt. Ha azonban a jövőben lesz valami kérdeznivalójuk, arra akkor fog felelni, ha megint visszajön Moszkvába. Ez a modor nagy visszatetszést keltett az újságírók között.

A kommüniké nem tartalmaz újat. Megint elmondja Szovjetoroszország iránti szerelmének fejlődését 1919 óta, ezúttal azzal indokolván, hogy azon a véleményen volt, hogy csak Oroszország közreműködésével konszolidálódhatnak a közép-európai új államok, új határaik biztosításával.

Aláhúzza a béke oszthatatlanságát és a kollektív biztonsági rendszer érdekében való további fáradozását. Mikor felolvasta, megnevezte Magyarországot is, amellyel békét akar.

Megállapítást nyert, hogy Benessel jött a Skoda Művek egy képviselője is, ki továbbra itt marad.

[1935.] VI. 13.

A házra vonatkozó szerződés aláírásához hozzájárult a küm. [Külügyminisztérium], de kívánja, hogy ne húzzam alá, hogy nem kell évi bért fizetnünk, mert a pénzügyminisztérium, melynek az egyezményt meg kell mutatni, csökkentené a dologi kiadásokat. – Furcsa! Na, majd elintézem.

Érintkezést vettem a Népbiztossággal és Burobinnel. Holnap lesz aláírás és a ház átvétele. Ma vettem ágyat, stb. egy portás elhelyezésére.

[1935.] VI. 14.

a.) Bándy, a Pester Lloyd tudósítója volt nálam. A legunalmasabb újságíró, akit valaha láttam. Tudni nem tud semmit. Legutóbbi sürgönyeit abból szedte, amit én mondtam el. Rém gyámoltalan.

b.) 1 h-kor írtuk alá Sternnel, Gabanyin, Mihelsz és mások jelenlétében a házra vonatkozó egyezményt a KÜN-ben [Külügyi Népbiztosságon]. Majd politikai beszélgetést folytattam Stern igazgatóval. Tisztáztam előtte a mi viszonyunkat Németországhoz, és tisztázni akartam az ő viszonyukat a kisentente-hoz.

A magyar kormány ismételt kijelentései, hogy mi a francia–olasz római jegyzőkönyvek alapján akarjuk rendezni a közép-európai és osztrák kérdést, eléggé tisztázza a mi helyzetünket és igazolja, hogy mi a francia–olasz táborban keressük a közép-európai helyzet rendezését. Ha ez nem sikerül, ez a kisentente csökönyös magatartására vezethető vissza, mely kényszeríteni akarja Magyar-

országot, hogy rosszabb helyzet kreálását fogadja el magára nézve, mint amilyent a trianoni béke állapított meg.

Megmagyaráztam Sternnek, hogy ez orosz érdek is, hogy a mi és olasz értelemben jöjjön létre a közép-európai rendezés, mert másképp Itália és Magyarország is kénytelen lesz más – Németország – felé fordulni, Oroszország tehát nem támogathatja a kisentente-ot.

Stern ezt mind helyeselte, de nem foglalt állást, azt mondta majd Litvinov fogja nekem minderre megadni a választ.[202]

d.) 6 h-kor Beckman, a Burobin igazgatója jött hozzám és aláírtuk a ház tényleges átvételét.

e.) Mielőtt Sternhez mentem, voltam Attolico olasz nagykövetnél, megtudandó mielőtt a KÜN-ben [Külügyi Népbiztosság] beszélek, mily információi vannak a Benes megbeszéléséről. Ő nem sok jelentőséget tulajdonít az ügynek. Minthogy kisentente barátsága kicseng minden szavából és látom, hogy nem óhajt nekem semmit mondani, elmondom neki ama felfogásomat, hogy az oroszoknak befolyást kellene venni a kisentente-ra, hogy a magyar–olasz értelemben lehetővé váljon a közép-európai kérdés rendezése. Aláhúztam, hogy kizártnak tartom, hogy Itália, cserbenhagyva Magyarországot, meg tud egyezni a kisentente-tal – ez felel meg ugyanis az ő felfogásának, mert elveszíti hatalmi pozícióját. Közöltem vele, hogy e kérdést szeretném tisztázni Litvinovval. Erre ő kezdett kissé smúzolni és elmondta, hogy Benes engedékenyebb, mint Titulescu és azt hiszi és Litvinov is, hogyha Titulescu átadja a kisentente elnöki tisztet néhány hónap múlva Benesnek, könnyebben fog menni, mert utóbbi közelebb áll az olasz álláspontho. Megkért, hogy

beszélgetésemről informáljam őt, vagy minthogy ma elutazik, tanácsosát. – Úgy látszik, a román követnek tovább szeretné adni!

[1935.] VI. 15.

a.) Bándy különböző magánügyeit adja elő. A Távirati Irodával és követségnél szeretne alkalmazva lenni. Felsége útlevélügye stb.

b.) 12 h-kor Litvinovnál voltam. Barátságosan fogad. Beszélünk az én és az ő szabadságáról, a magyar követség berendezéséről, felszólítom, hogy jöjjön egyszer Budapestre, ha Európába utazik. Bekszadian[203] addigra biztos új házat bérel. Ő volt már Budapesten, ismeri a várost!

Ezután áttértem a politikára, hogy Benes útja és ehhez fűzött sajtókommentárok nyugtalanságot okoztak Magyarországon. Egyrészt azt hiszi a közvélemény, hogy a cseh–orosz szerződés Magyarország [ellen] is irányul és hogy a cseh–orosz közeledésnek pánszláv háttere van.

Litvinov rögtön közbevágott azzal: „Doch keine Rede davon. Der Vertrag richtet sich ausschliesslich gegen Deutschland, das ist darin ausdrücklich gesagt."[204] A pánszláv hátteret nem tagadta oly hevességgel. Ich habe so was nicht gelesen, das sind doch nur Phantasie gebilde.[205]

Ezután kezdte az ő álláspontjukat magyarázni, miután hangsúlyoztam, hogy minket Benes látogatása után érdekel az ő álláspontjuk. – Uns interessiert Mitteleuropa und der Balkan nur insofern, dass wir wollen dass Österreich selbständig bleibt und im Mitteleuropa kein Krieg ausbricht. Mit der Kleinen entente als solchen haben wir nichts zu tun. Unser Vertrag berührt nur die Csehoszlovakei (sic!) als Nachbar Deutschlands auf Grund dessen unsere Zusammen – arbeit basiert. Aussen dem haben wir gewisse Verbindungen mit Roumänien, aber mit einem drittel der

Kleinen entente haben wir überhaupt keine Berührung wie Sie wissen.[206]

Ama kérdésre, hogy Jugoszláviával van-e kilátás a dipl. kapcsolatok felvételére, azt válaszolta, hogy jelenleg nincs szó róla.

Az általam kívánt kérdések tisztázására és arra tereltem a beszélgetést, hogy biztosított-e ő, illetőleg a Szovjetunió támogatást vagy segítséget a kisentente-nak a Dunakonferencia tervével kapcsolatban megállapított követelései tekintetében.

Azt kívánják, hogy ne kapjuk meg a fegyverkezési jogot és mondjunk le a békés revízió eszméjéről. – Wir unterstützen die kleine entente in keiner Hinsicht gegen Ungarn. Wir wollen nur, dass kein Krieg ausbricht in Mitteleuropa, aber wie sie sich unter einander regeln, das ist ihre Sache. Auch während Benes hier war, war hierum keine Rede. Ungarn wurde überhaupt nicht ausgesprochen untern uns.[207]

Erre elmagyaráztam neki, hogy Oroszországnak ellenkezőleg az az érdeke, hogy engedékenységre bírja a kisentente-ot, mert ha csökönyösségük miatt lehetetlenné teszik a közép-európai kérdés rendezését, a Rómában aláírt francia–olasz jegyzőkönyvek alapján Olaszország esetleg kénytelen lesz Németországhoz fordulni, és Magyarország nem tehet majd mást. Kifejtettem neki, hogy Olaszország, ha nem akar jelentéktelen tagja lenni a francia csoportnak, nem hagyhatja cserben Magyarországot, azaz az egyetlen támpontot Közép-Európában, mely súlyt ad neki. Mussolini ezt tudja és ezért nem engedett a kisententenak Magyarország kárára.

Az orosz politikának pedig egy oly fejlődés, mely Itáliát és Magyarországot a németek karjaiba kergetné, nem

volna kívánatos, ezért befolyást kellene venni abban az értelemben a kisentente-ra.

Litvinov mindenben helyeselte fejtegetéseimet és elismerte, hogy nekik érdekük volna, hogy a közép-európai kérdés Olaszország közreműködésével jöjjön létre, elismerte, hogy Mussolini nem hagyhatja el Magyarországot és erre elmondta, hogy a legutóbbi [genfi] tartózkodása alatt beszélt a kisentente és Balkán entente tagjaival, hogy mérsékeljék követeléseiket. Különösen Titulescu és Aras csinálnak nehézségeket, Benes szerinte engedékenyebb, és ha ez utóbbi veszi át a kisentente elnökségét, könnyebb lesz tán. – Különösen bosszantja Aras és Titulescu ama kívánsága, hogy mindenütt ott akarnak lenni. – Boszszankodva és ingerülten mondta: Was hat Aras in Donaupakt zu suchen und was will Titulescu in einem Mittelmeerpakt. Ich kann verstehen, dass die Türkei, Griechenland und Jugoslavien ihre Angelegenheiten in einen Mittelmeerpakt mit Italien regeln wollen, aber Rumänien, das ist mir gänzlich unverständlich. Diese Idee von Aras und Titulescu, dass wovon Ihnen einer ist da müssen alle sein, ist ganz unmöglich. Ich habe ihnen in Genf zu verstehen geben, dass ihr Standpunkt die Regelung der Fragen erschwert.

Sie können H.[errn] Kánya versichern, dass ich die kleine entente nicht unterstützt habe und nicht unterstütze gegen Ungarn. – Wir haben mit Ungarn keine Gegensätze und unsere Verhältnis zur Csehoslovakei bildet kein Hinderniss für eine Zusammenarbeit zu Ungarn.

Das alles gilt selbstverständlich alles nur so lange bis wir nicht bestätigt sehen, dass Ungarn mit Deutschland respektive mit der sich eventuell bildenden Gruppe Deutschland–Polen–Italien geht.[208]

Én nem tagadtam, hogy a mi viszonyunk Németország-

hoz jó. Ezt követeli gazdasági megélhetésünk és nem szabad elfelejteni, hogy ez a legközelebbi nagyhatalom Magyarországhoz.

Politikailag azonban jelenleg az a helyzet – magyaráztam neki –, hogy Magyarország a közép-európai kérdést – mint azt Gömbös miniszterelnök és Kánya külügyminiszter ismételten parlamentben és azon kívül kijelentették –, hogy Magyarország az olasz–francia római jegyzőkönyvek alapján akarja a közép-európai kérdést rendezni. Ez pedig azt jelenti, hogy a franciák és az olaszok által Rómában szerkesztett tető alatt akarunk maradni, ami pedig teljesen megfelel az orosz külpolitikai koncepciónak. Ez a beállítás jó szándékunkról meggyőzni látszott és kijelentette: das würde uns gut entsprechen.[209]

Itt azonban sajnos beleütközünk a kisentente engedékenységébe, amely lehetetlenné teszi ezt a megegyezést.

Litvinov erre érdeklődött az iránt, hogy tulajdonképpen melyek azok a kérdések, melyekben nem engednek.

Elsősorban nem akarják megengedni, hogy Magyarországnak a fegyverkezési jogegyenlőséget engedje a Népszövetség. Ez pedig egy oly pont, amelyhez hiába ragaszkodnak. Teljes tarthatatlansága miatt rövidesen így is, úgy is meg kell, hogy szűnjön, mert a magyar kormány a trianoni szerződés pontja értelmében meg fogja állapítani, hogy az aláírók nem fegyverkeztek és nem fegyverkeznek le, tehát ő sem köteles a lefegyverzés állapotában maradni.

A második pont, hogy a békés revízió eszméjéről mondjon le Magyarország. Szóval rosszabb helyzetet szeretnének most, 15 évvel a trianoni szerződés után ránk kényszeríteni, mint azt a békeszerződés tette. Ebbe természetesen a magyar kormány nem mehet bele.

Litvinovot ez láthatólag befolyásolta. Az iránt érdeklő-

dött, hogy mi a revízió kérdését most fel akarjuk-e vetni, vagy annak lehetőségét lefektetni. Erre azt válaszoltam, hogy sem az egyiket, sem a másikat, de mi nem is akarunk lemondani arról, mint ők kívánják, hanem a lehetőségét fenn akarjuk tartani. A kisentente álláspontja érthetetlen, ha vesszük, hogy lényegileg mit jelent a békés revízió. Ez azt jelenti, hogy a nagyhatalmak és az ő beleegyezésükkel egyszer némileg korrigálni akarjuk a trianoni igazságtalanságokat és hogy a magyarlakta vidékek egy része visszajön Magyarországhoz.

– Man sollte jetzt die Sache nicht erwähnen, sie haben doch den § 19. des Völkerbundstatutes.

Der § existiert. Die kleine entente und Frankreich leugnet aber das, auf Grund dessen die Pariser Vorträge abgeändert werden können. – Dieser Staudpunkt ist gänzlich unhaltbar, da es doch dokumentarisch bewiesen ist, dass der § gerade zur eventuellen Abänderung dieser Verträge geschaffen wurde.

– Auch Ihre Politik, Herr Comisar, wird scheitern müssen, wenn eine Aktivierung des § 19. nicht ermöglicht wird. Sie haben begonnen und weiter bestrebt den Krieg durch den Ausbau der Kriegsartikel des Völkerbundes unmöglich zu machen. Das kann aber nur dann gelingen, wenn sie die Möglichkeit haben entstandende Gegensätze friedlich zu regeln. Wenn der Druck innerhalb der durch die Kriegsparagraph geschoffene Lage zu stark wird, muss ein Ventil vorhanden sein, um eine Explosion zu verhindern. Das ist der § 19., darum muss die Anwendung dieses Pharagraphs mit den Anderen ausgearbeitet werden.[210]

Ez iránt megértést mutatott, csak azt mondotta, hogy most nem kell a revízió kérdését forszírozni.

Megjegyzem szóvá tettem előtte a panzionisták kérdé-

sét is, mint olyant, melyet esetleg fel fogunk vetni a megbeszéléseknél. Ezt is megértette.

Román–orosz viszony. Részletesen elmondta beszélgetését Titulescuval, mikor az eredeti paktum megvalósításáról volt szó. T.[itulescu] kérte Románia felvételét[211], ő ezt határozottan visszautasította azzal, hogy Románia nem szomszédja Németországnak. T.[itulescu] kijelentette erre, hogy jó, ő most visszalép, de ha meg lesz kötve, akkor megint meg fog jelenni. Egyelőre – mondja Litvinov – nem jelentkezett miután Franciaországgal és Csehszlovákiával megkötöttük a kölcsönös segélynyújtási szerződést.

Felhívtam figyelmét, hogy a külföldi lapok oly híreket hoznak, hogy a cseh–orosz szerződés végrehajtásával kapcsolatban az orosz flotta román területen való átrepülési jogával szemben, Oroszország kifejezetten le fog mondani Besszarábiáról.

Davon ist keine Rede – die bessarabische Frage bleibt wie sie ist. Ich beginne in dieser Frage keine Verhandlungen. Die Csehoszlovakei und Frankreich sind ja interessiert in dieser Frage, sie sollen das mit Rumänien ausmachen.[212]

U. l. az az álláspontja, ha Németország Oroszországot direkt megtámadja, akkor ott, amerre a németek Oroszország felé jönnek, ő mehet Németország felé. Neki tehát nincs szüksége átmenetelési vagy -repülési területre. Arra az esetre, ha Franciaországot vagy Csehországot támadják a németek, a csehek és franciák dolga, hogy neki egy utat biztosítsanak, ahol segítségükre jöhet. Ő ezért áldozatot nem fog hozni.

Jugoszláviával – mondta – helyzetünk nem változott és a dip. kapcsolatok felvételére még semmiféle megbeszélések nincsenek kilátásba véve.

A regionális Ostpakt létesítésére vonatkozólag azt

mondta, hogy a franciák azt, mint ismeretes, azon az alapon proponálták a németeknek, melyeket ők szuggeráltak a stresai megbeszélések alkalmával. Mi most várjuk a németek javaslatait ez alapon.

Göring utazásáról is esett szó. Ő azt mondta, hogy Jugoszláviában politikai beszélgetések nem folytak. Közölte velem információit Göring magyarországi javaslatairól; nicht dass Sie sie bestätigen, um damit Sie es wissen.[213]

Eszerint Göring azt javasolta Budapesten

1.) Ne járuljunk a Duna-paktumhoz, ha ennek egyes tagjai maguk közt kölcsönös segélynyújtási szerződéseket akarnak kötni.

2.) Deklaráljuk a fegyverkezést oly módon, mint ők. Ha a kisentente megmozdulna, erre ők mellénk állanak.

3.) Adjunk egy nyilatkozatot, hogy Ausztria önállósága minket nem érdekel.

4.) Adjuk fel revíziós törekvésünket Jugoszlávia felé, ott etnográfiailag legkevésbé vagyunk érdekelve.

A fegyverkezéshez megjegyeztem, hogy amennyiben ezt meg nem kapjuk, valószínű, hogy, hivatkozva a békeszerződésre, be fogjuk egyszer magunktól vezetni, de ennek nem lesz semmi köze Németországhoz.

Azonkívül közölte velem, hogy értesülései szerint Hitler ezt ajánlotta Mussolininek.

a) Be nem avatkozási paktum helyett kössenek non agression szerződéseket, mivel a be nem avatkozást nem lehet definiálni.

b) 5 vagy 10 évre biztosítja Ausztria függetlenségét arra az esetre is, ha Ausztriában népszavazás folytán nácik kerülnének uralomra.

Litvinovot az a lehetőség kissé nyugtalanítja, hogy Mussolini ezt esetleg elfogadja, és egy német–olasz–lengyel–magyar blokk alakulása ezzel megkönnyebbülne.

Litvinov után búcsúztam Kresztyinszkijtől és Stomanjakovtól.[214] Ezekkel érdemileg újat nem beszéltem.

Délután átadtam a hivatalt, elrendeltem a jövőre a berendezéshez szükségeseket.

Este elutaztam Varsóba.

[1935.] VI. 16.

Varsóba érkeztem este, hol Bessenyei várt.

Berlinben a következő 7 pontot beszélték meg:[215]

1.) Hitler a kölcsönös segélynyújtásra vonatkozó paktumot kategorikusan visszautasította, feladta azonban a bilaterális szerződések eszméjét. Javasolt általános szerződést non agresszion, a támadó nem segítése és konzultáció alapján. Oroszországgal nem kívánja ezt a szerződést megkötni, mivel nem szomszédok. Litvánia pedig csak akkor vehet részt, ha Memelben a statut alapján kormányoz.

2.) Hitlernek nincs kifogása a Duna-pakt. ellen. Nem akarja a békeszerződések területi megállapításait erőszakkal megváltoztatni. Ez Ausztriára is áll, de a be nem avatkozás fogalma igen jól precizírozandó, hogy mások se avatkozhassanak be. Itt célzott egy szabad népelhatározás lehetőségére.

3.) Egy légi konvenció megkötését ajánlotta, függetlenül a többi Londonban megbeszélt kérdéstől. Ezt Anglia nem fogadta el.

4.) Hitler közölte, hogy a német hadsereg való, mivel többet, mint másfél milliót tesz ki, és hogy nem létezik sem mellék, sem kiegészítő hadsereg. Kijelentette, hogy nem vezet be nehéz tüzérséget és tankokat, ha a többiek azokat a fegyvereket azonnal megsemmisítik, de bevezeti, ha nem semmisítik meg azonnal. De kész bármikor a többivel együtt megsemmisíteni őket.

5.) A hadiflottát az angol flotta tömegének 35%-ra akarja felemelni.

6.) A légiflotta oly nagy legyen, mint a francia, vagy az angol, ha utóbbi nagyobb. Itt az orosz flottára való tekintettel még fenntartásokkal élt.

7.) Hitler nincs érdekelve a Népszövetségbe való visszatérésben. Csak akkor tenné ezt, ha a szabályzatot revidiálnák és a versailles-i szerződéstől elválasztanák.[216]

1935. IX. 30.

Kánya: nagyon érdekes volt a genfi tárgyalás.[217] Az olasz–abesszin konfliktus egyelőre lokalizálva marad. Az olasz–angol ellentét egyelőre, és az ügy mai stádiumában, nem fog fegyveres ellentétté fajulni. Az olaszok be fognak vonulni Abesszíniába és miután néhány tartományt elfoglaltak, újból meg fognak indulni a tárgyalások, s akkor fog eldőlni, hogy az angolokkal békésen intézhető-e el az ügy. Ha háborúra kerül sor, Laval az angolok oldalára áll, ezt megértette Kányával.

Ami a szankciókat illeti, a franciák, speciel L.[aval] ezt úgy képzeli el magának, hogy kimondják, de ő nem akarja alkalmazni.

Az angol diplomácia határozatlan volt; Hoare[218] beszédébe minden volt belemagyarázható: szankciók is, nem szankciók is. Mindenesetre nyilvánvaló, hogy izoláltan nem fogják alkalmazni a szankciókat.

Ügyesnek tartja a franciák ama sakkhúzását, hogy az angolokat állásfoglalásra akarják kényszeríteni, más a népszövetségi statútumokat sértő esetekben.

Mi mindenképpen Olaszország mellett fogunk maradni. Erre már adott utasítást Tánczosnak[219] és Velicsnek. Ezt én is helyeslem. – Olaszországot, mely annak idején minket kisegített az izolálásból, mi sem hagyhatjuk el.

Az osztrákok eleinte arra gondoltak, hogy a szankciók mellett foglalnak állást az olaszok ellen. Kánya azonban kijelentette [nekik], hogy mi ezt nem tehetjük. Mire azt kérdezték, hogy ez azt jelenti-e, hogy mi nem foglalnánk állást Németország ellen sem, illetve Németország ellen sem volnánk-e hajlandók szankciókat alkalmazni, ha Ausztria ellen fellépne?! – Ausztria esete az más – válaszolta.

Berger-Waldenegg[220] egy későbbi nyilatkozata mindenesetre azt igazolta, hogy Ausztria sem fog részt venni az Olaszország ellen alkalmazandó szankciókban.

Az osztrák kormány magatartásáról beszélve főleg érdekelt Németországgal és a kisantante-tal szemben, hogy viselkedik.

Németország nyíltan nem mond és nem fog lemondani egyesítési terveiről és így az osztrák kormány, magát védendő, ezen terv meghiúsítóinál keres támaszt.

A kisentente államok közül Csehországgal vannak bizonyos közös érdekei. Bécsben meg vannak győződve, hogy ha a németek a csehországi szudétanémeteket a birodalomhoz csatolják, akkor a nyomás Ausztriára még nagyobb lesz, mint ma. Ez magyarázza Csehország iránti érdeklődését.

Berger azonban becsületszavát adta, hogy ő a cseh viszonylatban nem fog semmit sem tenni ami a mi érdekeinkkel ellenkeznék. – Kánya ezt elhiszi neki.

– Csáky Pista szerint Ausztriában a helyzet a nácik hátrányára változott meg. Egy szavazásnál ma alig kapnának a nácik 20–25%-ot. A középosztály és a magas rangú katonák között vannak híveik.

– Litvinovval egy órát beszélt, nála teázott. Az összes minket érdeklő kérdéseket szóvátették. Ugyanazokat mondotta neki is, amit a tavasszal nekem mondott.

A kisentente-tal, mint olyannal nem kollaborál. Azt Magyarországgal szemben nem támogatja. Csehországgal szerződési viszonyban van ugyan, annak azonban nincs éle Magyarország ellen.

Mindez megváltozik, mihelyt bebizonyosodik, hogy Magyarország a németekkel és lengyelekkel együttműködik. Akkor Oroszország ellenünk fog fordulni.

A német–orosz viszony a lehető legrosszabb. Litvinov kétszer megkísérelte a náci Németországgal a régi jóviszonyt helyreállítani a keleti paktum és a balti államok függetlenségének biztosítására irányuló paktum ajánlatával, de a németek brutálisan visszautasították ajánlataikat.

Megkísérelte azt is, hogy Hitler hagyja ki a Mein Kampfból az Oroszországot sértő és támadó részeket, de e téren sem ért el semmit. Úgy hogy ő arra a meggyőződésre kellett jusson, hogy Hitlerék abszolút Oroszországot támadó politikát terveznek, ami ellen védekeznie kell.

A beszélgetés folyamán ismételten aposztrofált engem, mondja Kánya „Mondtam ezt vagy azt Jingerthnek", nevemet mindig ilyen zsidósan mondja, amin Kánya borzasztóan mulat.

Kánya benyomása, hogy Titulescuval való tárgyalások nem nagyon igazolják Litvinovot. Titulescu szemben azzal, amit nekem a román moszkvai követ mondott, mégis szeretne Moszkvával egy a cseh–orosz szerződéshez hasonló, kétoldalú szerződést kötni. – Titulescunak ú. l. azonban még nehézségei vannak ebben, maga Carol király[221] ellenzi ezt és a katonák nem akarnak hozzájárulni ahhoz, hogy orosz csapatok átvonulhassanak román területen.

Az olaszok ellen Litvinov erősen beszélt a népszövetségi tanács ülésén. Ez az oroszok gyarmati politikája folytán

érthető. Befolyásolva volt ez azonkívül a Komintern politikájától is. Szívesen látta ezt a kisentente és Franciaország is.

Kérdeztem, hogy miért nem tétette sajtóba Kánya a Litvinovval való beszélgetést, mire azt mondotta, mivel aznap erősen támadta az olaszokat, az olaszokra való tekintettel tiltotta meg a közzétételt.

Gömbös németországi útja, melyre IX. 26-án váratlanul indult, szenzációja lett a nemzetközi politikának. Egy német–magyar–lengyel blokk kiformálódását látják benne, mely most egy légügyi egyezmény megkötésében nyerne kifejezést.

Kánya szerint Gömbös útja nem jött váratlanul. Göring meghívta a miniszterelnököt, mikor tavasszal Budapesten járt. Gömbös akkor megígérte, hogy eljön. Én őszintén szólva nem szeretem ezt a metódust, én jobban szeretem a kulisszák mögötti politizálást, de lehet ha mint képviselő kezdtem volna, vagy több cikluson képviselő lettem volna, én is szeretném ezt – mondta Kánya.

Az insterburgi vadászatokon és a berlini beszélgetéseknél semmiféle egyezmény nem lett megbeszélve, vagy megkötve. Gömbös beszélt Hitlerrel két órát, Ribbentroppal, Neurath külügyminiszterrel Hess-szel. Göringgel, Göbbelssel, Schachttal. Valószínű, hogy az összes külpolitikai kérdésekről esett szó és hogy a cseh–orosz egyezmény és a román–orosz tárgyalások voltak előtérben. Gömbös informálódott a német állásfoglalások felől a külpolitikai kérdésekben és a belpolitikai és gazdasági helyzetről.[222]

1935. X. 14.

Gömbös útja, mint szenzáció, gyorsan lekerült a napirendről és előtérbe került az olasz–abesszin konfliktus. Az

olaszok háborúizenés nélkül október 5-én vonultak abesszin területre, miáltal a tényleges ellenségeskedések megindultak. Az abesszinoknak nem lévén tankjaik, repülőik, gázuk és tüzérségük, kénytelenek voltak hátrálni, s az olaszok okt. 8-án bevették *Aduwa* városát és más helyeket Észak-Abesszíniában.

Az ellenségeskedések megindulásával Genfben a Népszövetség tanácsa ama feladat elé volt állítva, hogy megállapítsa a támadót. A tanács egy 18-as albizottsága ama konklúzióra jutott, „hogy az olasz kormány a Népszövetség 12. §-ában vállalt kötelezettségekkel ellentétben kezdte meg a háborút", vagyis Olaszország a támadó fél.

Anglia ennek alapján követelte az alapokmány 16. §-a értelmében szankciók alkalmazását Olaszország ellen.[223]

Tervbe voltak véve, hogy a szankciókat progresszív mértékben fogják alkalmazni 1.) pénzügyi és hitel téren; 2.) gazdasági ki- és beviteli hitelek; 3.) gazdasági blokád. [sic!] A fegyveres szankciókra egyelőre senki sem gondol, sőt mindenki azok alkalmazását kizárja; a gazdasági blokádot sem akarják alkalmazni, mivel az is könnyen katonai konfliktushoz vezethet.

Az angol diplomácia és közvélemény rendkívüli vehemenciával forszírozza a szankciókat, ezzel szemben Franciaország vonakodva asszisztál. A Népszövetség többi [tagja közül] Szovjet-Oroszország erősen agitál a szankciók mellett, a tagok legtöbbjét Anglia hajtja az általa kívánt irányba. X. 9-én az assamblée elé hozta a tanács a szankciók megszavazását, itt aztán egy kis meglepetés jutott osztályrészül, mivel Pflügl báró osztrák képviselő és Velics magyar követ kijelentették kormányaik nevében, hogy országaik nem járulnak a szankciókhoz Olaszország ellen[224]. A mi képviselőnk azzal indokolta, hogy Magyarország nem nyúlhat ellenséges intézkedésekhez évszázados

barátja ellen és hogy Magyarország gazdasági egyensúlyát felbillentené, ha megszakítanánk gazdasági kapcsolatainkat Olaszországgal, azonkívül nem is volt alkalmunk azon okmányokat tanulmányozni, melyek ily súlyos elhatározásokat követelnek tőlünk egy barátunkkal szemben.

Az olaszok nagy hálával fogadták e nyílt fellépést Olaszország mellett, Mussolini egy meleg hangú sürgönyben köszönte meg az olasz kormány és nép nevében Gömbös miniszterelnöknek.

A francia sajtó jobboldali része elismerőleg nyilatkozott a mi állásfoglalásunkról a baráti hűséget emelve ki. Az angol sajtónak ehhez azonban érzéke nem volt. Az angol közvélemény és Eden lord, a népszövetségi megbízott mind erőszakosabban követelik a szankciók alkalmazását úgy, hogy félő, miszerint európai konfliktust provokálnak vele. Magyarországon, Ausztrián és Albánián kívül 50 állam megszavazta a szankciókat, a legtöbben azonban azzal, hogy úgysem lesz komoly a dolog.

Most, amikor az angolok mind erőszakosabban követelik, hogy nemcsak hiteleket ne adjanak Olaszországnak és fegyvereket, hanem szüntessenek meg az összes államok mindenféle be- és kivitelt az olaszokkal, nehézségek merülnek fel. Oroszország, Románia és más államok kártérítést kérnek ama veszteségekért, amelyeket az Olaszországból való kereskedelem megszüntetéséből szenvednek.

Ugyanezek intrikálnak Magyarország, Ausztria és Albánia ellen, és Potyomkin az orosz képviselő azt ajánlotta, hogy ezek ellen, mivel nem tartják be a népszövetségi egyezségokmányt, szintén szankciókkal kell élni. Erre azonban eddig még nem reagált senki.

Hogy milyen álláspontot foglal el e kérdésben Németor-

ság, még nem tudni. Egyelőre teljesen neutrális benyomást akar kelteni.

Az olaszok remélik, hogy a németek mindent szállítani fognak nekik, mivel nem tagjai a Népszövetségnek és így a fenti határozatok nem kötik. Az angolok pedig hitellel és más engedményekkel akarják őket a maguk terveinek megnyerni.

Hertelendy Andornak[225] az a benyomása, hogy az olaszok ebből nagy veszteséggel fognak kijutni. Azt hiszi, hogy az angolok Mussolinit, s vele a fasiszta rendszert akarják megbuktatni. A mi külügyünkben mindenesetre biztosra vették, hogy mikor Mussolini közölte tavaly őszszel Villani báróval abesszíniai tervét, hogy ez Párizsban és Londonban elő van készítve. A Suvich-féle külpolitika gyengeségének tudják be e nehézségeket most.

1935. X. 15.

Apor báróval beszéltem meg néhány adminisztratív ügyet a moszkvai követséget illetőleg. A II. titkár küldésének a szükségét magyaráztam neki, mivel a jelen kezelő személyzettel nem írhatok bizalmasabb jelentéseket, az első-titkár pedig túl van terhelve konzuli, adminisztratív ügyekkel, a chiffírozást és másolást nem lehet kívánni tőle. Megmagyaráztam neki az rka[226] szükségét. Utazási terveimet az orosz birodalmon belül a szovjet rendszer tanulmányozására és életképességének objektív megítélhetése céljából. Évente 25–30 napot szeretnék erre szánni és lassan meg akarom látogatni az ország fontosabb vidékeit és a nagyobb szovjet alkotásokat.

Bejelentettem neki álláspontomat az itteni orosz követség segélykiutalásaival szemben. Oroszországban lévő magyarok, rendesen kommunisták, megkapják a moszkvai magyar (kommunista) klub pártolása esetén az enge-

délyt az orosz Nemzeti Banktól (Goszbanktól), hogy a rubel hivatalos árfolyamán segélyt utalhassanak át hozzátartozóiknak.

Ez azt jelenti, hogy 20-30-szoros értéktöbbletet ad nekik az orosz állam, 100 rubelért, melynek a nemzetközi értéke ma 5 dollár, kiutal külföldön 95 dollárt. Ez az eljárás óriási propagandalehetőségeket nyújt.

Ennek elejét veendő ajánlottam, hogy közöljék az itteni orosz követséggel, hogy ők közvetlenül csak orosz állampolgároknak utalhatnak segélyt. Magyar állampolgároknak csak a Külügyminisztérium útján lehet az Oroszországból jövő segélyeket kézbesíteni. Ez nemzetközi aktusnak felel meg.

Állást foglaltam amellett, hogy a Moszkvával való közvetlen telefonbeszélgetéseket engedélyezni kell. A belügy- és hadügy aggályai nem helytállóak. A beszélgetések ellenőrzendők és így kisebb a veszély a propagandára, mintha megtiltjuk és a moszkvaiak bécsi ismerőseikkel beszélnek és azok feltűnés nélkül Ausztriából vagy más országból beszélnek. Ezt elfogadták és a postaigazgatóság lemezekkel tudja ellenőrizni.

Bejelentettem, hogy hirtelen komoly megbetegedés esetén azonnal utazom külföldre Moszkvából, s ha nincs idő előzetes engedélykérésre utólag kérem. Eddig ugyanis más diplomata, kit ott operáltak, az operáció sikeres lefolyása után meghalt.

Ezen dolgokról beszéltem Csurgayval is.

Eisler szállítóval és Bergernével beszéltem a legközelebbi bútorszállítóval.[227]

Nelky[228] és neje látogattak meg délután a kórházban.

Abesszíniában pihenő van. Az olaszok előkészítik előnyomulásukat.

Genfben a szankciók körüli nehézségek növekednek,

főleg azáltal, mert azok az államok, amelyeknek Olaszországgal nagyobb kereskedelmi forgalmuk van, ennek beszüntetése esetén kárpótlást követelnek (Szovjetunió, Románia stb.). Azonkívül nem aludt el az az eszme sem, hogy azon államok ellen, melyek nem járulnak a szankciókhoz, akik Olaszországnak szállítanak, szintén megtorló intézkedéseket kell alkalmazni. Ezek közé esne Magyarország.

Laval ismét egy békeakciót kezdett. Egyelőre nem hiszem, hogy Mussolini a további katonai akcióktól elállna.

1935. X. 16.

1.) A minisztérium várószobájában találkoztam Mengelével. Megrendeltem nála a moszkvai követség számára a következő magyar újságokat: Pester Lloyd, Magyarország, Függetlenség, Pesti Napló, Pesti Hírlap.

Szerinte a választások után az egységes párt képviselői anyaga jobb, mint volt az első parlamentben. Kevesebb a panamista; Gömbös erre jobban vigyáz, mint Bethlen gróf. Felvetettem a kérdést, hogy miért nem vetnek véget annak, hogy a politikai vezérek hordókra állva a parasztok, és polgárok előtt lepiszkolják egymást. Ezek voltak mindig az alkotmányos politikai küzdelem formái, tartja ő.

2.) Kánya. Gratuláltam neki a felsőházi taggá való kinevezéséhez. Ő evvel láthatóan meg van elégedve. Elmondta, hogy Gömbös azt akarta ismételten, hogy képviselőnek lépjen fel, de ő kijelentette, hogy ez nem neki való; ő nem tud a parasztok nyelvén beszélni és egészsége sem engedi meg, hogy korteskedjen, rossz borokat és paprikásokat egyen. Megemlítette, hogy ha mindenképp akarja, hogy a törvényhozás tagja legyen, akkor az a felsőházba való kinevezése által lenne megvalósítható, ami a mostani kinevezésével megtörtént.

Jelenleg három diplomata van a felsőházban: Pallavicini őrgróf volt konstantinápolyi nagykövet, Nemes gróf volt római követ, és ő.[229]

Ezután áttértünk a politikai kérdésekre.

Oroszország állásfoglalását Genfben, melyben kérte, hogy megtorló intézkedések alkalmaztassanak azok ellen, kik nem járulnak a szankciókhoz és a nem tagok ellen, amennyiben Olaszországnak árukat szállítanak, ő is inkább Németország ellen irányulónak tartja.

„Oroszországban most nem fogsz sokat csinálhatni politikailag." – Mondta. Az Németországhoz való viszonyunktól függ, volt a válaszom.

Amíg Németországhoz nem csatlakozunk, addig megakadályozhatom, hogy ők a kisentente-hoz, mint olyanhoz, formálisan közeledjenek és azt ellenünk támogassák a közép-európai politikában.

Kifejezést adtam ama felfogásomnak, hogy Oroszország érdeklődése a Duna-völgyi államok iránt abban az arányban növekszik, mint Németországé. Szerintem az olasz és francia befolyás idővel itt csökkenni fog, és a német–orosz versengésnek fog helyet adni. Az a játék, amely háború előtt a nagyhatalmak között a Balkánon játszódott le, a Duna völgyébe fog áttétetni. Jelen pillanatban az oroszok vannak előnyben, mert egy állam Csehszlovákia, már teljesen a kezükben van, míg a németek még tapogatóznak.

Jugoszláviát illetőleg Kánya azon a véleményen van, hogy az nem fog a mai Oroszországgal politikát csinálni. Vukčevič[230] követ közölte vele, hogy a legutóbbi kisentente konferencián a másik kettő különösen Titulescu quasi kényszeríteni akarta Jugoszláviát, hogy felvegye a diplomáciai kapcsolatokat, s ők ellenálltak. Vukčevič ama kijelentését: „Igaz, hogy mi is szláv állam vagyunk és az

orosz népet szeretjük, de a jelen orosz kormánnyal nem fogunk politikát csinálni", én nem veszem olyan komolyan, mint Kánya. Egyszer mégiscsak fel fogják venni a diplomáciai kapcsolatot, akkor rövidesen túl fogják magukat tenni a mai rezsimmel való kényeskedésen.

Kánya szerint most Jugoszlávia igen jó helyzetben van: mindenki meg akarja szerezni barátságukat. A németeknek kellenek az olaszok ellen, az oroszoknak s a franciáknak a németek ellen, a törököknek is az olaszok ellen.

Az orosz–román viszonyról sok szó esett az utóbbi időben. Litvinov és Titulescu Genfben állítólag egy kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötéséről tárgyalnak, mely egyrészt az orosz csapatoknak román területen való átvonulást biztosítana Csehszlovákiába, másrészt Besszarábiáról való lemondást foglalná magában orosz részről. 3-4 nap óta a hírek arról tudnak, hogy ez a tárgyalás meghiúsult, mert a román király, s a politikai pártok legtöbbje ellenzik. Ma már dementálják azt is, hogy egyáltalán tárgyalások voltak.

Az orosz–román viszonyt illetőleg ama felfogásomnak adtam kifejezést, hogy Moszkva csak annyiban van érdekelve Romániában, amennyiben meg akarják akadályozni, hogy Németország ott talajt szerezzen magának. Csak azért hajlandó esetleg áldozatokra. Katonailag vagy katonai felvonulás szempontjából nem bír különös fontossággal Románia az oroszokra nézve. Moszkva nincs annyira érdekelve a katonai átvonulást illetőleg, mint általában gondolják. Hogy Csehországnak segítségére jöjjenek, amennyiben a németek ezeket megtámadják, nem az ő, hanem a csehek és franciák érdeke. – Ha meg a németek támadják meg őket, akkor nem kell átvonulási területet keresni.

Az oroszok mostani magatartása Genfben, hol oly ener-

giával követelik a szankciók alkalmazását mint az angolok, a következőkre vezethető vissza:

a.) Külpolitikai alapelveik közé tartozik egyrészt a gyarmati politika elítélése vagy félművelt népek feletti dominatio átvétele.

b.) A Komintern befolyása, mely mindenféle gyarmati mandátum és protektorátus politika ellen küzd.

c.) A II. és III. Internacionálé hatása, mely nemcsak a fenti okok miatt, hanem főleg amiatt is minden eszközt akar Olaszország ellen érvényesíteni, [sic!] mert azt hiszik, hogy ezzel meg lehet buktatni Mussolini fasizmusát.

Ez a hátsó gondolat buzdítja magát a szovjet kormányt is, mely az olasz fasizmust eddig kímélte, nehogy a német hitlerizmussal való csatlakozásra bírja. Most midőn azonban valamilyen jogi alap van annak üldözésére, ez a szovjet kormánynak kapóra jön, és nagy buzgalommal igyekszik megfojtani a fasizmust. Ezzel megszabadulna attól a veszedelemtől, hogy az olasz fasizmus a német hitlerizmussal egyszer tán mégis a kommunista Szovjetunió ellen fordul és egyesíti az összes jobboldali országokat.

d.) A kisentente és Balkán szövetségnek eme fellépésével Olaszország ellen kedves szolgálatot tesz.

e.) És úgy tehet, mintha Angliát támogatná.

Kánya eme beállításomat apreciálta.

Gömbös Németországi útja alkalmával semmi írásbeli egyezmény nem jött létre. Informálódott. A lengyel kombinációk, melyek felmerültek ezen úttal kapcsolatban a légi convenciót illetőleg, nem igazak.

– A lengyelekkel jóban vagyunk, de velük való szövetségi viszony még a távoli homály bizonytalanságában van. A lengyelek, mondja Kánya, fenn fogják tartani a francia szövetségi alapot mindaddig, amíg azt az orosz–

francia viszony csak megengedi. Amellett valószínű, hogy a lengyel–román szövetségi viszony is megint több tartalmat fog kapni, ha a románok nem tudnak az oroszokkal megegyezni.

– Nehéz a mi helyzetünk ma, mikor azok akikkel mi együtt mehetnénk, még olyan távol vannak egymástól, mint a németek az olaszoktól és osztrákoktól és lengyelektől. Az olaszokra vonatkozólag az volt a véleménye, hogy amilyen gyökerei voltak Mussolininak eddig a belpolitikában, oly szerencsétlen külpolitikai akcióiban, melyek sohasem sikerülnek. Az abesszin ügyet diplomáciai előkészítés nélkül kezdték.

Kánya is látja ama veszély közeledését, mely háborúra vezethet, egyrészt mivel az angolok el vannak határozva a blokádra, másrészt pedig Mussolini azt mondja Villani bárónak, hogy ő nem azért küldte ki ezeket a katonákat Ethiopiába, hogy most egy sivataggal beérje. Ő nem gyűjt sivatagokat.

Elmondtam neki ama véleményemet, hogy Laval békekísérlete nem fog eredményt hozni, mert Mussolini nem mond le a katonai sikerről és legalábbis még egy etapot fog előre haladni, és döntő győzelmet akar aratni. – Az angolok, szerintem, ha Mussolini nem enged, meg fogják fojtani az olaszokat. Először gazdaságilag izolálják a külvilágtól, aztán el fogják vágni az anyaországot Kelet-Afrikától.

Kánya szerint a mi helyzetünk nehéz, ha az angolok velünk szemben retorziókkal élnek, s nem vásárolnak tőlünk, a mi valutaállományunk annyira leapad, hogy egy félév múlva nem lesz valutánk, ami gazdasági életünkre katasztrofális volna. Úgy vettem ki a miniszter szavaiból, hogy mi az Olaszországba irányuló kivitelünket és a

szankciók elleni ellenállásunkat nem fogjuk az öngyilkosságig vinni.

A németek egyelőre azt közölték az olaszokkal, hogy *készpénz* ellenében hajlandók árukat szállítani. Azonkívül, értesülése szerint, Anglia még nem tett kísérletet, hogy ebben a kérdésben Németországot a maga oldalára megnyerje.

Szóvátettem még egy néhány adminisztratív kérdést. Egy II. titkár szükségét, az oroszországi utazásaimat a szovjet rendszer megismerhetése és megítélhetése céljából.

A kereskedelmi szerződési-tervezet megbeszélése. Azon lehetetlen elveket, melyek szerint egy tervezetet akart a minisztérium az oroszoknak átadni, melyben saját állampolgárainkat Oroszországban minden jogtól megfosztottuk volna, és az oroszoknak Magyarországon minden jogot és kiváltságát megadtunk volna. Ezt a tervet lestoppoltam és egy másik kidolgozását kértem.

Referáltam a telefon-közlekedés felvételéről, melyet követeltem és az Oroszországból az itteni orosz követség által magyar állampolgároknak fizetett segélyekről. Beszüntetését követeltem. Az orosz követ csak orosz állampolgároknak fizethet ki segélyeket, magyar állampolgárok címére jövő segélyek csak a külügy útján fizethetők ki. Kánya eme álláspontjaimat helyeselte és tudomásul vette.

3.) Csurgayval a követség berendezéséről tárgyaltam. Ez eleinte nagy lelkesedéssel feküdt a berendezésbe és túl sok pénzt fektetett bútorokra és függönyökre. Most pedig nincs pénz porcelánra, üvegekre és ezüstre stb. Cserenyey barátom konfúziói még megnehezítik a rendszeres eljárást a bevásárlásokat.

1935. X. 21.

Vértesy kabinetfőnöknél voltam. Szobája ablakából néztük először a Tabán helyén lassan kialakuló parkot. Míg a királyi palota ezen oldalának közvetlen szomszédsága eddig a tabáni kis házak miatt nem volt nagyon mutatós, most úgy néz ki, mintha a tabáni parkban feküdne. Egy ilyen gyönyörű napsütéses őszi napon igazán elbájoló a kilátás a budai hegyekre.

Orosz dolgok iránt érdeklődött. Elmondtam neki, hogy mily változásokat konstatáltam tavalyi és az idei moszkvai tartózkodásom alatt, különösen élelmezés és társadalmi fejlődés tekintetében. Mint indult meg a társadalmi tagozódás az európai kulturális társadalmi formák előtérbe lépése. Míg 1-2 évvel ezelőtt még az volt az igazi kommunista, aki piszkos és elhanyagolt volt, most azt hirdetik, hogy egy igazi kommunista borotválkozik, mosakszik, jól öltözik stb. a nő pedig jól és csinosan öltözködik, kalapot hordhat és rúzst használhat.

Majd a moszkvai magyar kommunisták helyzetét világítottam meg neki. Egy csoport Kun Béla körül, a magyar klubban propagandával foglalkozik. Ezek között van a kommunista párt Magyarországon központi végrehajtó bizottsága és legfőbb irányítása. [sic!] Ezek adják a Kominternmagyar delegációját. Amellett irodalommal foglalkoznak, magyar és orosz nyelven. Folyóiratot adnak ki „Sarló és Kalapács" címen. Számuk kb. 150–200.

A másik csoport kommunista, de a fenti csoporttal nem áll jó lábon. Fél azok denunciálásától a GPU-nál, ami könnyen deportáláshoz vezethet. Kb. 120[-at] deportáltattak már így. Ezek nem járnak a magyar klub felé, hanem lehetőleg a gazdasági életben keresnek elhelyezést.

Egy harmadik csoport azon nyomorultak, kik itthon, mint közönséges parasztok vagy mesteremberek, beleke-

veredtek a vörös forradalomba és ki lettek cserélve. Ezekkel senki sem törődik; ezek nyomorognak és szánjákbánják oktalanságukban elkövetett vétkeiket. Szeretnének hazajönni, de félnek a kommunistáktól.[231]

Vértesy ismét felhozta, az észt rendjel kérdést, amelyet most már a litvánnal megtoldott. Nagyon szeretné ezeket megkapni, de a külügy kikapcsolása nélkül.

Ferenczy Tibor főkapitány megkapta a II. o. érdemkeresztet s úgy látszik szerette volna a csillagot is megkapni. Bárczy István éppen akkor telefonált, mikor ott voltam. Vértesy mondta, hogy csak később kapja meg. Előadja csak a Matuska-ügyben tanúsított magatartása miatt kapta mindkettőt egyszerre.[232]

Vértesy egy másik rendjelnek alapítását tervezi; azt mondja, hogy Bárczy foglalkozik egy terv kidolgozásával.

A németek is foglalkoznak egy rendjel alapításának tervével; e célból elkérték a miénk alapszabályát.

Ma délután lesz a kormányzónál egy tanácskozás a szankciók ügyében való magatartásunkról, Kánya és a pénzügyminiszter fognak referálni. Egy oly álláspont elfogadását fogják tanulmányozni, mely az olaszokat, de az angolokat is kielégíti.

2.) Utána Csurgayval beszéltem moszkvai berendezésről: megállapodtunk, hogy a kárpitos várjon meg engem ott.

3.) Petravich[233] konzul felvetette a magán kárpótláskérők ügyeit. Egymásután érkeznek oly egyének kérvényei, kik a szovjet kormánytól magánkáraik kárpótlását követelik. Rendesen a rubelt dollár értékben számítva, fantasztikus összegeket követelnek, így egy gyári konyha szakácsa felmondásáért 21 ezer dollárt.

1935. X. 22.

1.) Gr. Teleki Dusánnál: már biztos, hogy Stojákovics[234] megy követnek Berlinbe. Masrevich Párizsba megy vagy Londonba.

2.) A politikai osztályban elolvastam a Moszkvából távollétem alatt jött jelentéseket és sürgönyöket, és a napi-jelentést Kánya beszélgetéséről Litvinovval. Ugyanazt mondta neki Litvinov, mint nekem mondott.

3.) Somkuthy[235] vezérkari főnöknél voltam. Beszélgetésünk tárgya volt: az oroszok magatartása Genfben és ennek okai. Az oroszok politikája velünk szemben német és kisentente relációkban. A Komintern Bruxellesbe való áthelyezésének kérdése. Én nem tartom valószínűnek, hogy ez bekövetkezzék.

A magyar kommunisták Oroszországban is szóba jöttek. Azok különböző csoportjairól és ezek tevékenységéről informálódtam.

Érdekelte a román–orosz tárgyalások, melyek megakadtak. Közöltem vele álláspontomat, hogy az orosz kormány nem lát Romániában mint barátban nagy értéket, és mint ellenségben akadályt esetleges katonai terveinek végrehajtásában. Az oroszokat Románia csak annyiban érdekli, hogy megakadályozzák miszerint a németek ott pozíciót biztosítsanak maguknak, és hogy a lengyelek befolyását gyengítsék. Ezért hajlandók esetleg áldozatokra.

A katonai attasé decemberre fog kijönni. Egyelőre curiculum vitaet kérnek tőle mielőtt az agrement megadják.

4.) Deseő katonai attasét kerestem fel. A Hüm. [Hadügyminisztérium] folyosón beszélgetve vele, jött Béldy ezredes, ki ajánlotta nekem mint jógyereket: „Evvel nem lehet összeveszni" mondta – Deseő említette neki, hogy most összeállítja a curiculum vitaet, és kérdezte, hogy

betegye-e, hogy a kommün alatt a vörös hadseregben szolgált. Nem, volt a válasz. Ezen át kell csúszni.[236]

5.) Szondy Küm. [külügyminisztériumi] tanácsossal a magánkártérítés kérdést beszéltem meg. Steidl titkárral hadifogoly dolgokat és főleg a hadifogoly levéltári anyagnak átvételét a moszkvai vöröskereszttől tárgyaltuk meg. Ő azt hiszi, hogy kb. 800 személyre vonatkozó ügyiratcsomag lehet ott. Tekintettel, hogy mi nem tudjuk elhelyezni, vissza lehet küldeni Budapestre.[237]

1935. X. 23.

Vladárral és Almássyval[238] megbeszéltem az oroszokkal kötendő kereskedelmi szerződést. Az eredeti tervet elvetik és múltkori megjegyzésem alapján új tárcaközi értekezletet hívtak egybe, melyen az új tervezet alapja lesz lefektetendő. Ugyancsak állást foglaltam a közvetlen telefon-postacsomag forgalom és vasúti jegy kiadás mellett. Az értekezletet még távozásom előtt fogják egybehívni.

1935. X. 24.

1.) Bank. Folyószámláimat és papírjaimat áttettem a Hitelbank főcímletébe, hol két széfem is van.

Ferenczy igazgató szerint hírek járnak a városban, melyek szerint Gömbös erős szemrehányásokat csinált Kányának Velics genfi beszéde miatt a szankciók ügyében. Állítólag Gömbös óhaja nem jutott volna kifejezésre oly formán, mint azt kívánta. Kánya erre felajánlotta állását és Kozmát ajánlotta utódjának. Kánya menetelét és egy nem diplomata jövetelét szerencsétlenségnek tartják ma.[239]

Horthy akadályozta meg a krízist, mert követelte Kánya megmaradását.

Gömbössel a komoly középosztály nincs megelégedve,

mert nem tudja lerázni magáról azokat a komolytalan és szélhámos elemeket, melyekkel karrierje elején dolgozott és melyek vállain felemelkedtek. Ezek között van Antal és Marton. Ez utóbbi állítólag azt mondta volna, hogy lukratív foglalkozás ma csak a politika. A gazdálkodás nem hoz semmit, a kereskedelemben pedig elnyomják a zsidók a magyart.

A kávéházi asztaltársaságok kikezdik a kormány és Gömbös körüli politikusok családi ügyeit. Antalról kitalálták, hogy egy Altman nevű zsidó törvénytelen fia egy székely cselédtől. Altman Semseyék egy bérlőjénél botos ispán lett volna.[240]

Gömbössel magával még valahogy kibékülnének ezek az elemek is, mert az ellenzékben nem látnak jobbat, csak lerázná magáról a komolytalan környezetét.

Bethlent szerelme tartja teljesen lekötve. Azt hiszik, hogy ma nem vállalná a kormány elnökségét, mert pénzügyileg sokkal jobban áll ma, minthogy mindenféle vállalatokba beválasztották, mintha miniszter volna. A miniszterség nem hoz eleget neki és a családjának.[241]

2.) Apor Gáborral beszéltem meg az alábbi kérdéseket:

a.) Álláspontunkat a szankciók kérdésében. Eredeti álláspontunkon, vagyis hogy a szankciók alkalmazásában nem veszünk részt, megmaradunk. Nickl útján tudomására hoztuk Genfnek, hogy mi nem akarjuk kihasználni ezt a helyzetet és nem fogjuk kivitelünket emelni. Bauxiton kívül nincs más ilyen anyagunk, amit bevihetnek, ez pedig nem beviteli cikk Olaszországban. A gabona- és marhakivitelünkről nem tudunk lemondani, mert ez tönkretenné gazdasági életünket és pénzügyi viszonyunkat (költségvetést).

Eddig nem jelezte sem Anglia, sem más állam, hogy megtorló intézkedésképp beszünteti behozatalunkat vagy

annak egy részét, másnak engedi át. Hogy mit csinálnak, ha ez bekövetkeznék, erről Apor nem volt hajlandó beszélni.

b.) Egyenjogúság kérdését illetőleg most semmi határozott tervük nincs. Közöltem, hogy én az oroszokkal arra az álláspontra fogok helyezkedni, hogy erre jogunk van, mert a trianoni szerződés ezt ellensúlyozó határozmányát az aláírók nem tartották meg; a magyar kormány még vár arra, hogy a Népszövetség kimondja teljes egyenjogúságra való jogosultságát. Ez a várás azonban nem fog örökké tartani: a kormány nem tudja már soká e megalázó helyzetben tartani az országot, különösen azóta, mióta Németország egyenjogúságát elismerték, dacára, hogy a jogi helyzet ugyanaz volt.[242]

Ha egyszer a kormány egyenjogúságunkat deklarálja, annak semmi összefüggése a német lépéssel nincs.

Apor álláspontomat helyeselte.

c.) Anschluss. Ennek eldöntésére mi döntő befolyást pozitív értelemben nem akarunk és nem tudunk gyakorolni. Ez a nagyhatalmak ügye.

Ausztria kellemes szomszéd, kivel kitűnő politikai és gazdasági kapcsolataink vannak és mi kívánjuk függetlenségének fenntartását.

Ha mi nem is bírunk befolyást arra, hogy lesz-e Anschluss, vagy nem, annyi bizonyos, hogy mi tesszük lehetővé, hogy Ausztria függetlenségét meg tudja tartani. A mi gazdasági támogatásunk nélkül alig tudná magát fenntartani.

d.) Habsburg kérdés Ausztriában. Az osztrák kormány legitimista, de tudatában van annak, hogy a Habsburgokat ma nem tudja visszahozni bel- és külpolitikai komplikációk miatt, melyeket ez felidézne.

A Habsburg kérdés ébrentartása nagyban a kisentente

ordítozásának és provokációjának tudható be, mert ez úgy Ausztriában, mint nálunk erős reakciót szül.

Nálunk nem lehet szó restaurációról, mondta Apor – Gömbös erősen Habsburg-ellenes. A kérdés nálunk nem aktuális. E kérdésről Apor nem szívesen beszél.

e.) A Duna-paktum egyelőre háttérbe került. Mi nem vagyunk ellene, sőt szívesen járulunk egy olyan rendezéshez a Duna völgyében, mely normálisabb kapcsolatokat engedne meg szomszédainkkal.

Kölcsönös segélynyújtási egyezményeket nem fogadunk el. Ez nem lenne más ránk nézve, mint a trianoni helyzet megerősítése részünkről. Kizártnak tartjuk ugyanis, hogy Csehszlovákia segítene minket, ha Jugoszlávia megtámadna vagy fordítva.

A kisentente, Ausztria függetlensége biztosításának ürügye alatt, velünk szemben szeretné helyzetét erősíteni.

Erre mi nem vagyunk hajlandók. Olyan arrangementbe, mely in peius akarja megváltoztatni, a mi helyzetünket, mi nem megyünk bele.

f.) Németországhoz való viszonyunk Gömbös útja által nem változott. Az utat azért tette, mert Göring porosz miniszterelnök két ízben járt itt, és ez hívta meg vadászatra. Előre megállapított tárgya, vagy politikai programja az útnak nem volt. Gömbös csak informálódott Berlinben.

Most is, mint azelőtt, jó viszonyban vagyunk Németországgal, anélkül, hogy bármi formában lekötöttük volna magunkat. Jó viszonyunk alapja kulturális, főleg gazdasági kapcsolataink, vagy jobban mondva ráutaltságunk a birodalomra.

g.) Lengyelországhoz a viszonyunk jó, de lekötve nem vagyunk velük szemben, s amint tudjuk, úgy nem is akarják egyelőre lekötni magukat. Ama mesét, mintha a lengyelek Magyarországban keresnének a Duna völgyé-

ben egy oroszellenes támpontot, Moszkvában továbbra is a legenergikusabban visszautasítom. Magyarországnak csak közép-európai érdekei vannak, és nem hajlandó magát távoleső érdekekért lekötni. Aki Magyarországgal akar collaborálni, annak közép-európai érdekei kell, hogy legyenek.

h.) Szomszédaink közül ma tán a legjobb viszonyban vagyunk Jugoszláviával. Néhány hete közölték velünk, hogy belátják, hogy nekünk a királygyilkosságban részünk nem volt. Azt is látják, hogy a horvátokat mi nem izgatjuk; a határ mentén utóbbi időben nincsenek nehézségek. Stojadniovič pedig a napokban azt üzente Kányának, hogy nagyon szeretné, ha jó szomszédi viszony fejlődhetnék ki a két ország között.

Szomszédaink közül a szerbek vannak legjobban a restauráció ellen, Horvátország miatt, aztán a románok. Benes nem tudja, hogy melyiktől féljen jobban, a restaurációtól, vagy az Anschlusstól.

Az Anschlusst a szerbek nem nézik rossz szemmel, a románok nem nagyon törődnek vele.

i.) A gazdasági együttműködés határa Ausztriával. Vámunió-államjogi kapcsolat.

Hajlandók vagyunk a gazdasági kapcsolatainkat a legmesszebbmenőkig kifejleszteni. A miniszter a vámuniótól sem riadna vissza, ezt azonban az osztrákok nem akarják.

Államjogi kapcsolatról nem lehet szó semmi formában. Apor nem tudja elképzelni, hogy egy közös államfőnk legyen Ausztriával. A restauráció pedig elképzelhetetlen.

j.) *Oroszország.* A normális jó viszony, mely jelenleg fennáll, fenntartandó. Kívánatos azonban, hogy ez kifelé, legalább a sajtóban is megnyilvánuljon. Különben nehezen tudjuk tartani, náluk ugyanis a közvélemény meg van győződve, hogy Moszkva a kisentente-ot támogatja ve-

lünk szemben, és hogy a cseh–orosz egyezmény ellenünk is irányul.

k.) Kulturális kapcsolatok Oroszországgal. A magyar tudósok száma növekszik, kik Oroszországba akarnak menni, hogy az orosz terra incognita szenzációival olcsó babérokat szerezzenek. Komoly tudományos kutatásokat támogatni kell. Az út előkészítése történjen azonban kulturális faktorok közoktatási miniszter, egyetem, múzeum stb. által és csak ha orosz részről semmi kifogás nem merül fel az utazások ellen, avatkozzék be a külügyminisztérium, mert ellenkező esetben ők is ránk fognak oktroyálni akarni különféle kutatókat, melyek beutazása ellen biztonsági hatóságaink protestálni fognak, ami a komoly tudományos kutatók utazásainak biztosítását meg fogja hiúsítani.

l.) Rákosi-ügy. Egyelőre aludni hagyom. A távol jövőben gondolhatok arra, hogy valahogy kiszabadul.

m.) A magyar zászlók és levéltári anyag megszerzése. Nem mint cserét Rákosiért fogom próbálni - utóvégre egy autokrata szerezte egy szabadságáért küzdő néptől, ha hűek elveikhez és tisztelik azokat, nem tarthatják vissza őket.[243]

n.) Megbeszéltük a magyar kommunistákkal szemben követendő magatartásomat. Ebbeli szándékaimat mindenben helyeselte.

o.) Végül szóba jött az orosz–román tárgyalás egy kölcsönös segélynyújtási egyezményről. Elmondtam erre vonatkozó véleményemet, mint a vezérkari főnöknek.

p.) Oroszország jövő politikájáról a Duna völgyében kifejtettem, hogy az egyenes arányban fog növekedni Németország érdeklődésével a Duna-völgyi államok iránt.

Az a versengés, mely a világháború előtt a Balkánon folyt Oroszország és a Monarchia és Németország között

az áttevődik a Duna völgyébe. Számolni kell avval, hogy Franciaország és Olaszország befolyása e területen csökkenni fog és Németország és Oroszország fogja dominálni. Ezért bír nagy jelentőséggel ma Oroszország politikája Magyarországra.[244]

[1935.] X. 29.

½ 12 h-kor érkeztünk Moszkvába. Cindric titkár és Werlin, a nemzetközi Vöröskereszt képviselője várt a vonatnál. A házban nagy összevisszaság van. A kárpitosmunkák majdnem készek, a szerelési munkálatok alig egy negyede van rendben. A bútorok összevissza állanak a házban. Egyik szoba sem komplett. Egyikből az asztal, néhány szék hiányzik, a másikból az asztal van meg. Legkomplettebb az ebédlő és a mi szobánk. Ugyanilyen összevisszaság van a hivatalban és a hivatali lakásokban. Ezekkel a bútorokkal azonban jobban néznek ki, mint üresen. Nagyon kedvesek és nem lesznek kicsik a lakások. A szuterén tele van ládákkal és csomagokkal.

Két óra felé éhesek leszünk. A hivatalnok és a munkások a szállóba mennek enni. Nekünk a szakácsné igyekszik valamit csinálni. Cindric chauffeurje kocsival megy vajat és burgonyát venni a boltba. Előkerül a szalonna és a konzervek és megszületik az első ebéd a cselédszerviceben és pakfon evőeszközzel. Délután ismét rendezkedés. Este annyira ki vagyunk fáradva, hogy én megszököm a székházból az egyik hivatali szobába aludni, fiamat egy másik hivatali szobába fektetem, stelázsik és íróasztalok összevisszaságában állítunk ágyakat. A székház központi fűtésének a kazánja megromlott épp mielőtt jöttünk. A hivatalnoki házban az orosz fűtő, megijedve, hogy nem fogom elég melegnek találni, 28 °Celsiusra hevítette az egész házat, úgy hogy senki sem aludt a házban.

[1935.] X. 30.

Rosszkedvűen, köhögve keltem. A fatér melletti fürdőszobában ámulva láttam a halmozódó piszkot. 15 nap óta lakik itt csak a társaság, a fürdőkád piszokvonalán pontosan megállapítható, hogy hányszor fürödtek benne. Se a kádat, se a padlót nem tisztították, hasonló a helyzet a WC-ben.

Ebből természetesen tánc lett; látom mily állapotok állanak be, ha nem történik intézkedés, hogy a társaság tartozik rendet tartani.

Délelőtt ismét megindult a fagyos házban a szaladgálás, intézkedés és feljegyzése mindannak, amire szükség van még. Mindenki vastag átmeneti kabátban, így is eszünk.

12 h-kor felkeresett Bekszadián budapesti orosz követ. Hamarosan szóba kerültek az orosz–magyar viszonyt érintő kérdések. A lóvásárlás és a kereskedelmi szerződéstervezet, a közvetlen telefonkapcsolat, a vasútjegy kölcsönös kiállítása. Elmondtam neki, hogy ezen kérdésekben eljártam Budapesten, s remélem, hogy hamarosan el lesznek intézve. Bekszadián láthatóan örült ezeknek, aminek többször kifejezést adott.

Majd szóba hoztam Litvinov és Potyomkin éles állásfoglalását Genfben Magyarország ellen amiatt, hogy nem járultunk [hozzá] a szankciókhoz. Megmagyaráztam neki a mi helyzetünket, mely kényszerített arra, hogy egyetlen barátunk ellen ne szavazzunk. „Könnyű volt Titulescunak és a többieknek szavazni Itália ellen, mert egy olyan állam ellen tették, mely nekik kényelmetlen politikát követett, de szerettem volna látni, mit tettek volna, ha véletlenül Franciaország lett volna Olaszország helyzetében, vagy mit tett volna a Szovjetunió, ha Törökország ellen kellett volna szavazni. Volt természetesen Genfben egynéhány úr, ki nagyon örült volna, ha ezen az úton meg lehetett

Bekszadián, a Szovjetunió
első budapesti követe 1934-ben

A szovjet követ látogatása
az Országházban, 1935-ben

volna fosztani Magyarországot egyetlen barátjától." Hogy ezt Magyarország nem tehette, azt Oroszországnak is be kell látnia. Állásfoglalásával Magyarország különben sem folyt bele döntőleg az ügybe, mert hadianyagot nem szállítunk és nem is szállíthatunk nekik. Azonkívül transit útján sem játszhatjuk ki és nem akarjuk kijátszani a határozatot.

„Na ja ich habe Litvinov auch gesagt, dass es nicht von bedeutung ist, was Ungarn in dieser Frage macht."[245] (Tegnapelőtt és tegnap beszélt vele.)

Ezután Gömbös útja jött szóba. Eleinte itt nagyon idegesek voltak, s rögtön hívatták a N. komindelbe.[246] Ő – azt mondta – azonnal tagadta, mintha légi egyezményt kötnének és most belátták már, hogy az úton pozitív aktus nem történt. Megmagyaráztam neki, hogy miként jött létre az utazás, mint Göring vadászlátogatásának viszonzása. Úgy Göring, mint Gömbös szeretik a vadászatot és az ily utazásokat. Ez szülte e találkozást és nem nemzetközi célok – különben is rámutattam arra, hogy Titulescu útja sokkal több gyanúokot ébreszthet bennünk, mint Gömbös útja Berlinbe. Titulescu tárgyalásaival kapcsolatosan minket nagyon is közelről érintő kérdésekről van szó.

Azt hiszi, hogy Titulescu tényleg jön Moszkvába. Ez az út már nagyon régen van tervezve. A látogatás alkalmával azonban nincs tervbe véve egy szerződés-aláírás. Diese Reise wird nicht mehr bringen, als die Berliner Reise Von Gömbös.[247] – Ezután apropó nélkül azt mondta:

– Nun wollte ich Sie Fragen, was ist denn mit Rákosi. Hier hat man erfahren, er wird ins Zuchthaus überführt. – Ich habe im Museum erfahren, dass man auf dem Besitz der ung.[arischen] Fahnen kein besonderes Gewicht legt

und Sie diese erhalten könnten, wenn Rákosi freigelassen wird.[248]

Ezen kijelentés után tisztában voltam, hogy Bekszadián sürgős látogatásának oka a Rákosi-ügy volt. A magyar kommunisták tán magas protektorok (Kresztyinszkij) befolyása segítségével küldték hozzám.

Kijelentettem neki, hogy Rákosi ügye ma rosszabbul áll, mint valaha. Én Budapesten ugyan senkivel nem beszéltem erről az ügyről, mert ma igazán fontosabb dolga van a magyar kormánynak, mint evvel foglalkozni. Azonkívül Litvinov és Potyomkin genfi magatartása nem volt oly jellegű, mely provokálta volna a Rákosi-ügy felvetését magyar részről. Amit tehát az ügyről mondok, ez magánvéleményem. Rákosi barátai mindent elkövetnek az itteni magyar kommunista pártban és a Kominternben, hogy a magyar kormány[t] ezzel az üggyel foglalkoztassák. Minden három-négy héten egy sajtókampányt indítanak kiszabadítására, amikor legcsúnyább módon támadják a magyar kormányt. Én megmondtam annak idején Kresztyinszkijnek és Karakamnak, mikor szóba hozták előttem ezt az ügyet, hogy ugyancsak figyelmeztettem Levinson ügyvédet és Rákosi öccsét is, hogy ezzel a methodussal éppen az ellenkezőjét érik el, mint amit akarnak, mert az ügynek állandó felfrissítésével és támadásokkal a magyar kormányt nem lehet megfélemlíteni, vagy engedékenységre kényszeríteni. Ez az eljárás ellenkezőleg lehetetlenné teszi a kormánynak, hogy ezzel az üggyel egyáltalán foglalkozzék. Erre az elhibázott taktikára azután a Komintern kongresszusa nyáron rátette a koronát azzal, hogy megválasztotta tagnak a végrehajtó bizottságába. – Mondja csak kedves kolléga úr, el tudja maga képzelni, hogy a magyar kormány ezután elbocsátja Rákosit, hadd foglalhassa el a Komintern központjában magas állását,

hogy az eddiginél nagyobb hatalommal és több energiával folytathassa agitációját Magyarország és a magyar kormány ellen?[249]

A szovjet kormány ezt tenné egy fehérorosz agitátorral, akit az orosz bíróság a szovjet rezsim elleni agitáció miatt elítélt, ha utólag az őt agitálni küldő fasiszta szervezet központi végréhajtó bizottságába választja?

Bekszadián látható zavarban volt és elismerte, hogy Rákosi barátai és a Komintern kongresszus bizony elrontották ezt az ügyet.

Rámutattam arra, hogy úgy a dolog nem fog menni, ahogy azt képzelik. Az egész eljárással azt akarja mutatni a Komintern, hogy küzd azokért, akik megbízásából folytatott agitáció miatt kerültek börtönbe. Valószínűleg úgy képzelik maguknak, hogy a magyar kormány kiengedi őt, s a Komintern és Kun Béláék Moszkvában ünnepélyesen, szónoklatokkal és zászlókkal fogadják. Biztosítottam, hogyha a kormány ezen ügyről valaha beszél, biztosítékot kellene adni az orosz kormánynak, hogy ez az ember soha többet sem Magyarországon, sem másutt propagandát nem folytat. Erre allúziót tett arra, hogy az orosz kormány ezt alig fogja tenni, mert hisz semmi köze sincs a Kominternhez. Hát követ úr, kinek nevében beszél? Kérdeztem erre, ami kissé kellemetlenül hatott. Én azonban nem vártam választ és kijelentettem, hogy megmondhatja azoknak, kik ez ügy iránt érdeklődnek, hogy ezen methodussal Rákosit nem fogják kiszabadíthatni. Arra, hogy a magyar kormány ezen ügyben valamit tehessen, ennek jó sokára el kell aludni.

Ami a zászlókat illeti, kijelentettem neki, hogy ezeket nem cseréljük be Rákosi ellenében. Ezekkel az orosz kormány csak indirekte hathat esetleg az ügyre, annyiban, ha

egy beau geste-el odaajándékozza a magyar kormánynak, ami a barátságos hangulatot javítja.

[1935.] Okt. 31.–[nov.] 2-ig tartott a secessió a kis házban, ahol a pénztáros szobájából dirigáltam a követségi berendezést és az ügyeket.

[1935. XI.] 2-án szombaton jártam Barkov protokollfőnöknél, kérve, hogy eszközöljön ki fogadást Litvinovnál, Kresztyinszkijnél és Stomanjakovnál. Ő csak a forradalmi ünnep után akarta ezt tenni, de kértem, hogy lehetőleg előbb, mert az ünnepek alatt találkozni fogok ezekkel és rosszul veszi ki magát, hogy még nem látogattam meg őket.

Barkov azt mondja, hogy nov. 7-én a katonai parádén kívül nagy fogadás lesz. Ha Kalinyin elnök hazajön Moszkvába, nála lesz a Kremlben, ha nem, akkor Litvinovnál.

[1935.] November 3.

Tegnap és ma kikocsiztam a Verebek hegyére,[250] Moszkva mellett, honnan Napóleon figyelte az égő Moszkvát. Gyönyörű őszi, száraz hideg, napos idő volt. Visszafelé a Mozsdanska ulicában jöttünk azon az aszfaltúton, amely Sztálin nyaralójához vezet. Ezen a széles aszfaltúton a kocsiknak megállni nem szabad, s minden kilométerre áll egy rendőr a dácsáig.

[1935.] November 4.

1.) Meglátogattam Tofer észt követet. Szerinte az orosz politikában nincs változás.

2.) 9 h-kor fogadott Litvinov. Beszélgetésem, mely ¾ órát tartott, úgy folyt le, mint két régi jó ismerős beszélget

egymással. A konvencionális személyi érdeklődések *után Genfre tereltem* a beszélgetést,

a.) Felhívtam figyelmét arra, hogy az ő és Potyomkin beszédei a magyar közvéleményben rossz benyomást tettek. Magyarország álláspontját neki meg kellett érteni; ezzel kifejtettem ama morális és gazdasági és politikai okokat, melyek minket kényszerítettek az ismert állásfoglalásra. Aláhúztam, hogy mi nem akarjuk és nem is tudjuk kihasználni az állásfoglalásunkból alakult helyzetet. Könnyű volt a kisentente-nak a sankciók mellett szavazni etc. Mit tett volna ő, ha Törökország ellen kellett volna szavazni. Választ se akartam volna.

Erre ő kijelentette, hogy ők az olasz–abesszin konfliktusban egyáltalán érdekelve nincsenek.

Uns ist es alles eins, ob Italien ein Protektorat über Abessinien bekommt oder nicht. Unsere Stellungnahme hat ausschliesslich eine prinzipielle Basis und Bedeutung. Wir wollen, dass die Sanktionen generell ihre Anwendung finden, da wir an einen Fall in Europa denken, sagen wir, wenn eventuell Deutschland jemanden angreift. Unsere Stellungnahme ist nicht speziell gegen Ungarn gerichhtet gewesen. Ich kann zwar sentimentale historische oder wirtschaftliche Argumente nicht annehmen, da sonst Sanktionen nie durchgeführt werden können. Ich anerkenne Ihren Standpunkt, dass die Stellungnahme Ungarns die Sache tatsächlich nicht beeinflusst und nicht beeinflussen kann, da Sie ja auch nicht an Italien angrenzen. Schwerer ist der Fall aber schon bei Österreich: das selbst Kriegsmaterial senden und noch mehr aus Deutschland transitieren kann.

Ich kann Ihnen sagen, dass unsere Stellungnahme keine Spitze gegen Ungarn gehabt. Ich muss sogar sagan, dass mich Ihre Stellungnahme weniger missfällt, als jener Staa-

ten die Sanctionen votiert haben und jetzt sabotieren wie zum Beispiel die Schweiz und Chile mit der Begründung dass auf einem Teil ihrer Territorium eine italienische Bevölkerung wohnt. Die Schweiz würde also auch in einem deutschen Falle die Sanktionen verweigern, da doch auch Deutsche in der Schweiz wohnen.[251]

Ez az oka tulajdonképpen, hogy Svájcra láthatólag haragszik.

Hogy ezt az esetet teljesen tisztázzam a magyar–orosz viszonylatban, azt mondtam:

„Demnoch glaube ich konstatieren zu dürfen, dass die Stellungnahme Ungarns in der Sanktionsfrage auf die direkten Beziehungen Russlands zu Ungarn keinen Einfluss gehabt haben."

Ja so ist es. Unsere Beziehungen sind, wie sie waren, so lange, Sie sich Deutschland gegenüber nicht binden.[252]

b.) Ezután magam hoztam fel Gömbös miniszterelnök úr németországi útját. „Nun ja, das ist etwas was uns interessiert"[253] mondta nevetve, kifejezését adva annak, hogy míg az előbbi kérdésnél mi tettünk neki szemrehányást, ebben ők nekünk tehetnek.

E megjegyzésre elmondtam, hogy miként jött létre Gömbös útja. Göring kétszer volt Magyarországon, és meghívta Gömböst vadászatra Németországba az őszi vadászatokra. Most felszólította a porosz miniszterelnök, hogy váltsa be ígéretét. Gömbös nem látott semmi okot e baráti meghívás visszautasítására. Ez a genezis igazolja, hogy ez az út nem egy bizonyos célra, diplomáciailag előkészített találkozás volt, hanem a két főszereplő vadászszenvedélyén alapult. Nem tagadjuk – mondtam –, hogy a miniszterelnök e vadászkirándulással kapcsolatban aztán Berlinben fontos beszélgetéseket folytatott, melyeknek azonban csak informatív jellegük volt. Ez ter-

mészetes, hogy Magyarország miniszterelnöke, ha egy velünk barátságos országban megfordul, felhasználja az alkalmat, hogy az ottani vezető politikusokkal személyes érintkezést vesz.

Ama reményemnek adtam kifejezést, hogy ő [Litvinov] már meggyőződött arról, hogy azok a hírek, amelyek ezen úttal kapcsolatban egy légi egyezményre vonatkozólag világgá lettek kürtölve, teljesen alaptalanok.

E fejtegetéseim megnyugtatólag hatottak Litvinovra. Mindazonáltal azt mondta. Ich glaube, dass man keine Konvention unterfertigt hat, aber es war doch kein reiner Jagdausflug. Man hat von ganz ernsten Sachen gesprochen und hat sich über Waffenlieferungen von Deutschland an Ungarn geeinigt.[254]

Mikor a kijelentésre csodálkozás és kétkedés kifejezését látta, és ezen információja helyességét kétségbe vontam, mosolyogva mondta „Nein, ich kann Sie versichern, dass meine Information richtig ist. Ich Kann Ihnen ganz genaue Ziffern über die abgemachten Quantitäten geben. Aber das ist für mich nicht wichtig und hat für mich keine Bedeutung. Was unangenehm ist für uns, dass Ungarn in der ganzen Öffentlichkeit in der französisch – englische und Kleine-entente Presse so hingestellt wird, als gehöre es in eine uns gegenüber feindselig gesinnte Staatengruppe. Man hat z.B. in Berlin keine Konvention unterfertigt, aber trotzdem kommt kein offizieles Dementi dieser Nachrichten.[255]

Erre felhívtam figyelmát Bessenyey interjújára Berlinben, mely dementálja e híreket és kijelentette, hogy Oroszországgal barátságos viszonyban vagyunk, mely viszonyt fenn akarunk tartani.

Erről ú. l. nem volt informálva, kijelentettem, hogy ez

az egész világsajtót átjárta és hogy az orosz lapok is hozták.

Ez tetszett neki, de azért szükségesnek tartotta, hogy ezt Gömbösnek kellett volna megtenni. Mire kijelentettem, hogy a miniszterelnök azt egy beszédében meg is tette.[256]

Megvilágítottam neki a mi kapcsolatainkat Németországgal, melynek történeti, kulturális és főleg gazdasági alapja van; hogy politikailag kötve azonban semmiféle tekintetben nem vagyunk. Meghagytam ama felfogásban, mintha Németország mindent elkövetne, hogy minket maga mellett lekössön, dacára ennek azonban mi megtartjuk szabadságunk és a szabad kéz politikáját.

Annak igazolására, hogy nem kötöttük le magunkat Németország mellett, felhoztam Olaszország mellett való állásfoglalásunkat Genfben. Ha mi véglegesen elhatároztuk volna magunkat arra, hogy Németországgal megyünk, akkor nyugodtan elfogadhattuk volna a sanctiókat. De azzal, hogy az ellenkezőjét tettük, beigazoltuk azt, hogy Olaszország mellett kitartunk és a olasz–francia collaboráció égisze alatt akarjuk a Duna-völgyi kérdéseket megoldani. „Das ist doch der Weg der Ihrer Aussenpolitik am besten entspricht."[257]

Ez a fejtegetés meggyőzően hatott Litvinovra, és kijelentette, hogy ez megfelel az ő politikájuknak. „Und vorläufig sehe ich keinen Grund zur Änderung unserer Politik Ungarn gegenüber. Sie bleibt diesselbe wie sie bisher war – wir werden nicht gegen Ungarn tun so lang, sie sich nicht an Deutschland binden."[258]

c.) Ezután áttértem Titulescu moszkvai útjára. Kérdeztem, hogy meg van-e már állapítva a látogatás ideje.

Litvinov elmondta, hogy először október elejére volt tervezve, de ezt nem tarthatták be, mert neki és Titulescu-

nak Genfbe kellett utazni, akkor november elejére halasztották, ekkor nem jöhetett, mert a román parlament ült össze és most november végére van tervezve. De ez nem biztos, mert Titulescu borzasztóan fél a hidegtől és a meghűléstől, úgy hogy csak akkor jön, ha szép idő van. Litvinov azt mondta neki: „Mir ist es alles eins, wann Sie kommen. Interessieren Sie sich beim meteorologischen Institut eine Tage früher über das voraussichtliche Wetter und dann verständigen Sie uns, wann sie kommen."[259] Ez a helyzet T.[itulescu] útja körül. „So dass ich selbst noch nicht weiss ob er kommt und pünktlich wann. Wenn das Wetter ihm nicht entspricht, kann die Reise auch auf das Frühjahr verschoben werden."[260]

Ezután felhívtam Litvinov figyelmét arra, hogy Titulescu moszkvai útja, és főleg egy orosz–román egyezménnyel kapcsolatos hírek, nagyon nyugtalanítják a magyar közvéleményt.

Erre a komisszárius a leghatározottabb módon kijelentette, hogy ő Titulescuval sohasem tárgyalt egy orosz–román szerződés kötéséről. Diese Nachrichten über Verhandlungen hat auch Titulescu dementiert – mondta – und ich habe es auch Herrn Kánya schon gesagt.

– Man spricht von einem Freundschafts – und Nonagression Vertrag – mondtam én.

– Nein, wir haben einen solchen nicht notwendig. Das wollten die Polen haben, als wir den Pakt über den Begriff des Angreifers mit Rumänien unterzeichneten. Danach einigten wir uns aber mit Titulescu auf die Weise, dass wir ein Nonagression Vertrag nicht notwendig halten, da die obige Konvention über den Begriff des nicht Angreifers diesen Vertrag vertritt.

Titulescu meldete sich einmal – folytatta – um mit uns einen Vertrag zu schliessen, dass war also [wann] wir den

sogenannten Ostpakt unter Dach bringen wollten. – Damals war ich dagegen Rumänien in diese Verhandlungen einzubeziehen. Titulescu behielt sich jedoch das Recht vor, nach dem eventuellen Abschluss wieder zu kommen um beizutreten. – Nun ist er aber bisher nicht gekommen und habe ich auch nicht verhandelt mit ihm.[261]

Én azonban még azt mondtam, hogy oly hírek is vannak, hogy egy kölcsönös segélynyújtási szerződésről is beszélnek. „Es ist keine Rede davon"[262]

Nem tudtam belenyugodni abba, hogy nem tárgyaltak és azt mondtam, hogy nálunk a közvélemény attól tart, hogy ez a szerződés Magyarország ellen is fog irányulni. Ich habe keinen Grund einen Vertrag gegen Ungarn zu schliessen. Ich sage nicht, dass Titulescu das nicht möchte, aber ich bin nicht interessiert daran.[263]

Ezután maga hozta fel, hogy a hírek szerint egy oly szerződést akar kötni, mely az orosz csapatoknak biztosítja az átvonulást román területen. Das ist ganz absurd, dass unsere Truppen nach der Tsechoslovakei kommen, das ist csechisches (sic!) Interesse, wenn sie von den Deutschen angegriffen werden, aber doch nicht russisches. Für das hat sich die Csechoslovakei zu kümmern, aber nicht wir.[264]

Ismételten hangsúlyozta a beszélgetés folyamán „wir haben kein Interesse mit Rumänien einen Vertrag zu schliessen – was kann uns Rumänien gegen Deutschland helfen? Wenn Titulescu kommt, werden wir nichts unterschreiben.

d.) Ihr Verhältnis zur Kleinen entente hat sich also seit unserem letztem Gespräch nicht geändert? – kérdeztem. – Nein, dass ist dasselbe[265] – volt a válasz.

e.) Elismerte, hogy Csehországgal viszonyuk igen jó és a kulturális kapcsolatok fejlődése igen gyors tempót vesz.

Hogy nyilatkozatra bírjam, azt mondtam, hogy nálunk a közvélemény még nem tud megszabadulni attól az érzéstől, hogy az orosz–cseh szerződésnek Magyarország ellen is éle van. Ezt azzal is alátámasztottam, hogy az orosz journalisták kirándulása alkalmával az egyik Csehországban oly beszédet mondott, hogy a tótok szabadságát a magyarok ellen a fenti szerződés óta a szovjet hadsereg védi.

Litvinov kizártnak tartotta, hogy egy kiránduló orosz újságíró ilyen politikai kijelentést merjen tenni. Azonkívül, ha valamilyen célzás történt a védelemre, az csak Németország ellen irányulhatott, mivel a szerződés csak arra vonatkozik.

f.) Ezután örömömnek adtam kifejezést afelől, hogy az Unió politikája a Duna-völgyi államokkal szemben nem változott, és hogy Magyarország és Oroszország közötti jó viszony, oly formában mint azelőtt megmaradt, ami minden tekintetben összeműködést tesz lehetővé.

Itt aztán ugyanazt hoztam fel, amit ő említett a mi Németországhoz való viszonyunk megítélésénél.

Arról, hogy Oroszország velünk jó viszonyban van, azt úgy nálunk, mint Moszkvában csak a külpolitika legbennfentesebb vezetői tudják. A közvélemény saját országainkban és a világközvélemény erről nemcsak hogy nem tud, hanem épp az ellenkezőjét tételezi fel, amennyiben azt tartja, hogy a Szovjetunió velünk szemben a kisentente oldalán áll, és azt velünk szemben támogatja.

Ez a körülmény nagyon megnehezíti azt, hogy a magyar sajtóban jobb hangulat fejleszthető legyen a Szovjetunió iránt. Ezért arra kértem Litvinovot, hogy a nyilvánosságban is adjon kifejezést annak, hogy Magyarországgal jó viszonyban van, hogy senkit nem támogat ez ellen,

míg Magyarország magát egy Oroszország-ellenes csoporttal le nem köti.

A népbiztos belátta, hogy viszonyunknak ez egy hátránya, de azt mondta, „aber dazu muss doch eine Gelegenheit sein".[266]

Mire azzal replikáltam: Eine solche Gelegeheit kann sich ja auch in der russ[ischen] Presse ergeben. Es würde schon viel geholfen seien in dieser Richtung wenn die Izwesztyija dies konstatieren würde in einen Artikel über Mitteleuropa.[267] Az volt a benyomásom, hogy Litvinov pillanatnyilag gondolt arra, hogy ezt megteszi.

g.) *Lengyelország* Litvinov felvetette Lengyelországhoz való viszonyunkat. Ezt a viszonyt gyanúsan jónak tartja, bár ezt a kifejezést nem használta.

Igyekeztem megnyugtatni, hogy a kulturális kapcsolatok és a kölcsönös szimpátián kívül a két ország között nincs kapcsolat.

– Geht Gömbös bald nach Polen? – kérdezte hirtelen.

– Meines Vissens ist, eine solche Reise nicht geplant – feleltem. – In der nächsten Zukunft wird Hóman, der Ungarische Kultusminister nach Polen fahren und die poln.[ische] Universitäten besuchen. Diese Reise ist mit der Durchführung der Kulturkonvention in Verbindung, die wir im vorigen Jahre abgeschlossen haben.[268] Ez a közlés nem nyugtalanította.

Érdeklődött nálam az iránt, hogy mi lehet az oka a cseh–lengyel feszült viszonynak. – Én a tescheni lengyelekkel való bánásmódot mondtam okául, bár a számon volt, hogy a cseh–orosz barátkozás.

Hogy mi nem kötjük magunkat Lengyelországhoz, azzal indokoltam, hogy mindenkivel szabadok akarunk maradni, azonkívül a lengyelek maguk sem döntöttek még végleges orientációjuk felett.

Kérdezte, hogy Beck[269] volt-e Budapesten. – Nem. – Ő maga mondta, hogy most átformálódás alatt van a kormány, ami esetleg Beck távozásával és egy külpolitikai irányváltozással járhat.

h.) *Németországgal* a viszony nem változott. Vannak ugyan Németországban csoportok a nagyiparosok között és a Reichswehrban is, melyek barátságos viszony helyreállítása mellett vannak.

i.) A szankciókkal kapcsolatban kérdeztem, hogy ez befolyásolta-e a jó viszonyt Olaszország és Szovjetunió között.

– Ja, in sehr starker Weise. Hauptsachlich anfangs haben sie es sehr fühlen lassen. – Nun hat es sicht etwas beruhigt, aber eine gewisse Misstimmung besteht fort.[270]

j.) Ezzel kapcsolatban szóba került a népszövetségi statútum reformja. Kijelentette, hogy szerinte keresztülvihetetlen egy oly reform, amilyent az angolok akarnak, mert a területi kérdések rendezése békés úton nem lesz sohasem lehetséges. Ezzel szemben azt fejtegettem, hogyha a népszövetségi statútumnak nemcsak háborús szakaszait, hanem a 19. szakaszt is kiépítik és a nagyhatalmak a háborús veszélyt felidéző kérdéseket őszintén békés úton akarják tisztázni, akkor ez lehetséges lesz. Erre ő azzal reflektált, hogy mi a jelen stádiumban a 19. § értelmében bármikor felvethetjük a revíziót, de ez először azért sem számíthat eredményre, mert az egyhangúságot nem érhetjük el. Én kétségbevontam, hogy az érdekeltek szavazata a helyes interpretáció szerint tekintetbe volna vehető. És éppen az volna a cél, hogy e §-a olyképpen volna kifejlesztendő, hogy ezen az alapon minden konfliktus békés rendezést nyerne.[271]

Erre azt mondta, hogy ő nem hiszi, hogy Csehszlovákia angol parancsra háború nélkül átengedne nekünk valami

területet. Még a memeli kérdést sem lehet szerinte háború nélkül Litvánia hátrányára rendezni. Ha a nagyhatalmak azt Németországnak akarnák adni, vagy csak oly formán akarnák rendezni, mint Danzigot, Litvánia szerinte, bár tisztában van, hogy megverik, háború nélkül nem engedné át a területet.

Én ezt kétségbe vontam, ha valamennyi nagyhatalom kívánja. Természetesen, ha egyik-másik ezek mögé áll és biztatja őket, akkor nem lehetséges.

Az volt az érzésem, hogy a népszövetségi reform tekintetében magáévá tette a francia álláspontot és amennyiben az angolok e kérdést tapétára hozzák, szabotálni fogja.

A két felhozott példa esetében pedig, minthogy úgy az egyik, mint a másik eset Németország megerősödését vonná maga után, a Szovjetunió a két érdekelt ország mögé bújva azokat háborús ellenállásra bírná.

Távozásom előtt kértem támogatását kapcsolataink barátságos fejlesztése érdekében, amit ő meg is ígért. – Aber das ist schwer, da in Ungarn gegen die Sovietunion eine ungünstige Stimmung besteht, wie ich von Bekszadian höre.[272]

Ez a gazdasági kapcsolatok fejlődésével és a közvélemény felvilágosításával javulni fog és a fő, hogy Bekszadian tartson rendes kapcsolatot Kánya külügyminiszterrel.

Ezzel búcsúztunk.

3.) Litvinovtól Kresztyinszkijhez mentem. Vele a orosz–magyar gazdasági kérdéseket beszéltem meg; a lóvásárlás, a kereskedelmi szerződés, közvetlen telefonkapcsolat, vasútijegyek kiadása egymás területére stb.

Szóba jött Gömbös útja is. Őszerinte sem beszéltek csak vadászatról, célzást tett a hadianyag-szállításra. Mikor ezt kétségbe vontam, azt mondta: „Sie müssen ja

nicht die Warheit sagen. Das ist ja Ihre Pflicht. Ich sage Ihnen ja auch nicht alles, das wider meine Pflicht.[273] Az ő rapszodikus, kapkodó modora miatt nehezen lehet valamit vele megbeszélni.

Kérdezte, hogy a katonai attasé megérkezett-e már. Ők még nem döntöttek, hogy küldenek és mily formában hozzánk. 3 lehetőség van.

a.) Kizárólag Budapestre megy egy b.) a szófiai lesz Budapesten és Szófiában is accreditálva, és hogy c.) egyáltalán nem küldenek.

Ami az ő követségük elhelyezését illeti Budapesten, azt hiszi, hogy egyelőre nem vesznek még házat, mert amíg a megfelelő pénzt megkapja a komissariátus, legalább egy év múlik el, úgy hogy a követség ha egy másik házban is, de legalább egy évig még bérelt lakásban fog fungálni.

4.) Kresztyinszkij után a japán nagykövetségre, Ohtához mentem. Budapestről beszéltem neki és annak idegenforgalmáról.

Az oroszokkal nagyon nehéz küzdelmei vannak, mondja.

[1935.] XI. 5.

1.) Délután meglátogattam a török nagykövetet, Zakie beyt. Eleven bácsi, ki öt évig volt hadügyminiszter. Kicsit beszél oroszul. Az abesszin–olasz konfliktus volt beszélgetésünk tárgya.

Elmondta, hogy amikor Törökországba jöttem egy alkalommal a Gazi nagy elismeréssel beszélt rólam egy török társaságban, avval a beszélgetéssel kapcsolatban, amelyet vele a rokon népekről folytattam, mikor megbízólevelemet átadtam.

Az orosz–román tárgyalásokról úgy van informálva, mint én.

2.) Báró Valentino új olasz nagykövetet látogattam meg. Szívélyesen fogadott, de nem nagyon akart közölni velem oly dolgokat, amelyeket Litvinovtól tudott. Erre én nyíltan elmondtam neki néhány dolgot az én beszélgetésemből, különösen ami Olaszországra előnyös volt és ami az Oroszország állásfoglalását érinti Magyarországgal szemben. Ezt tettem, hogy lássa, hogy akarok vele összeműködni, hogyha ő is hajlandó valamit adni. Hanem, hogy én hordjak neki információkat – mint elődje szerette volna –, arra nem vagyok kapható.

Ú. I. észrevette, hogy mi az oka az én megszólalásomnak és ő is elmondott egyet-mást Kresztyinszkijjel folytatott beszélgetéséből, amiből kitűnt, hogy Olaszország igen energikus formában reagált a Szovjetuniónak a szankciókban elfoglalt álláspontjára.

Orosz részről ezt, mint nálunk, el akarták különíteni, mint speciális esetet az általános orosz–olasz viszony alakulásától. Róma azonban erre nem volt kapható.

Visszautasította az oly barátságot, amely rajta, egy állítólagos baráton kipróbál egy fegyvert, hogy majd később egy esetleges ellenséggel szemben használhassa ki. Valentino összehasonlította a mandzsukói határincidenseket az abesszin betörésekkel és kétségbe vonta, hogy az oroszoknak joguk volna ezek miatt panaszkodni, ha az olaszoknak nem akarják megadni, hogy ezek ellen védekezzenek. A román–olasz szerződésről bizonytalan információi vannak.

[1935.] Nov. 6.

Meglátogattam Gróf Schulenburg német nagykövetet. Kis politikai beszélgetés után kaukázusi útjáról beszélt. Benyomásom volt, hogy az orosz politika nem nagyon érdekli.

[1935.] XI. 7.

Forradalmi ünnep. Parádé a Vörös téren. A Lenin Mauzóleumon feltűnően kevesen voltak a vezetők közül: Sztálin, Kalinyin, Vorosilov, Kaganovics, Mikojan és még kettő, holott azelőtt legalább 15-16 fő volt ott. A katonai felvonulás épp olyan volt, mint máskor. A repülők a köd miatt elmaradtak.

A Mauzóleummal szemben Lenin és Sztálin óriási fotográfiája mellett óriási betűkben állott a jobb oldalon: Éljen a XVIII. kommunista forradalom az SZSZSZR-ben, [sic!] a másik oldalon: Éljen a világforradalom. Bizonyítékául annak, hogy a világforradalmi elv még nincs eltemetve.

Kevesebb enthuziasmus volt észlelhető, mint azelőtt.

Este nagy fogadás Litvinovnál a Spiridovkában, vagy 300 ember a dipl. testülettel. 1 h-ig koncert és egy kis tánc volt, aztán a souper. A misszió főnökök és magas funkcionáriusok a vörös teremben több asztalnál ültek egy speciális asztalrend szerint. Ez először volt, hogy ülésrendet csináltak. Nagykövetek és követek összevissza ültek az oroszokkal. Minden asztalnál volt egy orosz főszemély. Litvinov, a felesége, Kresztyinszkij, a felesége, Bubnov és felesége.

Feltűnő volt, hogy a nagy kommunisták közül senki sem volt. A kormány tagjai közül csak Litvinov és Bubnov, a katonák közül Tuhacsevszkij, Jegorov, Bugyonnij. Az estélyen sokat ittak, ettek. Az oroszok és a Corps egy része is illuminált állapotban volt.

Sok emberrel beszéltem. A *bolgár követ* leadta nekem értesüléseit a Titulescu útjáról és az orosz–román tárgyalásokról. T.[itulescu] útjáról kb. ugyanazt tudta, mint nekem L.[itvinov] mondott.

A tárgyalásokról az alábbi variációkról tudott.

A tárgyalások folyamán a román király csinált nehézségeket, de Titulescu azzal szerelte le, hogy kilátásba helyezte neki, hogy családi konfliktusában segítségére lesz és lehetővé teszi, hogy egy német hercegnőt elvehessen.

A tárgyalások azért akadtak meg, mert az oroszok az egyezménynek németellenes élt akartak adni, amit a románok azzal utasítottak el, hogy nekik oly gazdasági kapcsolataik vannak Németországgal, hogy nem köthetnek Németország ellen szerződést, azonkívül a román közvélemény egy ilyen szerződés ellen állást foglalna.

Németország elleni él helyett a románok Magyarország elleni irányt ajánlottak, mert szerintük ez körülbelül ugyanaz, mintha Németország ellen kötnék meg, mivel Magyarország a német orientációban fog fellépni egy komoly konfliktus esetén.

Litvinov, interlocutorom szerint ezt határozottan visszautasította azon indoklással, hogy neki semmi oka nincs, hogy Magyarország ellen kössön szerződést. Ő tudja, hogy Magyarország nem kötötte le magát Németországnak, ha jó viszonyt is tart fenn vele. Egy ilyen szerződésnek csak az lenne a következménye, hogy Magyarországot Németország karjaiba kergetik, amit ő azonban mindenképp el akar kerülni.

A francia–orosz viszonyban bizonyos „Verstimmung"[274] konstatálható. Moszkvában nincsenek megelégedve Laval magatartásával a szankciók kérdésében. Párizsban pedig igen rossz néven veszik Moszkvától, hogy leghívebb barátait kezdik magukhoz láncolni. Kezdik érezni, hogy Prágában már jobban húznak Moszkva felé, mint Párizs felé és Titulescu csúnya játéka Moszkva kegyéért szintén visszatetszést kelt francia körökben.

A szovjet kormány nem bízik nagyon Laval őszinte

barátságában, feltételezik róla, hogy egy szép nap vagy a lengyel, vagy a német viszonylatban elárulja őket.

Egy katonai attasé mondta, hogy a francia delegációt az oroszok nagyon negligálták a hadgyakorlatoknál, ezzel szemben kitüntetéssel kezelték a cseheket, akik oly csúnyán „gekrocht",[275] hogy jó ízlésű ember nem nézhette.

Mihaltsev szerint Csehország és Románia között be van fejezve az orosz csapatoknak átszállítása román területen.

Ciuntu román követnél igyekeztem ellenőrizni a Litvinov közléseit. Titulescu útjára vonatkozólag C.[iuntu] ugyanazt mondta, mint Litvinov; november 25-e előtt szerinte nem jön. Ami a tárgyalásokat illeti, kijelentette, hogy október 1-ig, amíg ő Bukarestben volt, semmiféle közvetlen tárgyalások köztük és a Szovjetunió között nem voltak. Hogy azután folytak-e megbeszélések Litvinov és Titulescu között, arról nincs tudomása, de nem hiszi.

[1935.] Nov. 8.

S. elmondta, hogy feloszlatják az idegen klubokat, így feloszlatásra kerül a magyar klub is, mely a bolgár–osztrák és olasszal együtt volt a ..... ulicában. [sic!] A házat újólag renoválták és egy gyermekotthont fognak elhelyezni benne. A feloszlatás oka tulajdonképpen az, hogy a szovjet kormány fogja kérni, hogy a különböző országokban levő fehérorosz organizációkat oszlassák fel. Hogy ezt tehessék, feloszlatták már régebben a német klubot és most ezeket.

Hogy ezeknek azonban „kulturális és irodalmi" tevékenységük kifejtésére alkalmuk legyen, be fogják nyomni valamilyen orosz *munkásklubba*. S. szerint ez meg fogja egy kicsit bénítani tevékenységüket, mert anyagi bevété-

leik nagy részétől megfosztja. A klub mindenkitől, aki odajött, ha nem is volt tagja, kérhetett valami címen pénzt. Nagyon fogják fájlalni e dolgot a klub vezetői, akik bevételeiket emelték ottani állásaikkal. Kun Béla-Müller a klub titkára.[276]

[1935.] Nov. 9.

Délután *Stomanjakov*nál, a külügyi népbiztosság keleti főemberénél voltam.

Szóba jött az olasz–abesszin konfliktus. Ő azt hiszi, hogy ez még nincs a tetőfokán; még nagyobb komplikációk várhatók. Új év előtt nem vár valami megnyugvást.

Kérdezte, hogy a magyar–olasz viszony megbeszélések [sic!] hogy volt-e valami elhidegülés Magyarország és Olaszország között egy néhány hónappal ezelőtt, amikor oly hírek jártak, hogy Olaszország Magyarországtól elfordulva a kisentente-hoz közeledik. Én kijelentettem, hogy a mi közvéleményünkben és a sajtóban észlelhető volt ily jelenség, hivatalosan ez azonban nem volt megállapítható, mivel Kánya a velencei megbeszéléseknél biztos és tiszta helyzetet teremtett a két kormány között.

Kifejtettem neki a sankció kérdésében a mi álláspontunkat, melyet méltányolt.

Beszéltünk főleg gazdasági viszonyukról, Németországhoz [sic!].

A magyar nép érdeklődése és viszonya az orosz területen lakó finnugor népekhez.

[1935.] XI. 28.

1.) Papp mérnök útlevélügyben volt nálam. Nagyon zavarba jött, mikor kérdeztem, hogy miként érzi magát itt. Nagyon jól, volt a válasz. Mikor kijelentettem, hogy semmi kifogásom nincs az ellen, ha a magyar specialistáknak

jól megy itt a soruk, sőt kívánatosnak tartom, nekibátorodott és elmondta, hogy vele nagyon meg vannak elégedve; a Donbaszban, egy szénkémiai gyár építésénél dolgozott és dicséről okmányt kapott. Az igazgatóság rendjelre terjesztette fel, de úgy látszik, idegeneknek nem adnak rendjelt – mondotta.

Öccse kormányzógyűrűs mérnök, állami stipendiummal járt külföldön, s most kapott egy kis állást a Kereskedelmi Minisztériumban.

Most másutt megy majd munkába. Családja Moszkvában marad, neki Cseljabinszkban vannak kilátásai egy gyár építésénél.

Kijelentettem, hogy nekem nincs semmi kifogásom az ellen, hogy magyar specialisták itt munkát vállalnak, ha ezzel a magyar technikusoknak becsületet szereznek. Szívesen hallom, hogyha egy magyar specialista vezető pozíciót biztosít magának és jól megyen a sora. Tudniok kell természetesen, hogy nekik nem hivatásuk politizálni, ők szakmunkások és hivatásuk szakmájukban kötelességüknek megfelelni.

Eme állásfoglalásom láthatólag megnyugtatta.

Azt hiszi, hogy január elsejével fel fogják szólítani a külföldi mérnököket, hogy vegyék fel az orosz állampolgárságot. Oka ennek az lenne, hogy ezek külföldre utazását megakadályozzák. Papp nem tagja a szakszervezetnek.

2.) Pacher osztrák követnél jártam. Közöltem vele, hogy Budapest és Wien a futárra vonatkozólag oly megegyezést csinált, hogy 1 kiló postát átvehet a mi futárunk.

Napokban beszélt Litvinovval, ki a sanctiót illetőleg ugyanazt mondta neki, mint nekem. A naphta embargóra vonatkozólag azt mondta neki, hogy szükségesnek tartja ennek alkalmazását Olaszországgal szemben.

[1935.] XII. 6.

A magyar kommunista társaság 4 csoportra oszlott a klub feloszlatása után. Klubok feloszlatása Dimitrov[277] ama felfogása alapján történt, hogy ezek a nyílt szervezetek csak ártanak a külföldi propagandának. Mindenkinek föld alá kell menni, ha eredményesen akarnak működni.

A négy csoport:

1.) Kun Béla és intimebb társasága.

2.) Perényi Mór körül csoportosuló társaság. P.[erényi] Mór néptanító volt valahol Budapest környékén. Ezekhez tartozik Sziklai.

3.) A volt Landler csoport. Maga Landler meghalt. L.[andler] fia tartozik ide, vezetőjük Matuzsán Béla, ez otthon vasmunkás volt, s mint szakszervezeti ember jutott szerephez.[278]

4.) Ezek vezetője még nem ismeretes.

Mind a négy csoport Dimitrov kegyét akarja megnyerni. Kun maga nincs nagy kegyben a Kominternnél. Legutóbb semmi fontosabb komitébe nem választották, csak a szekcióban hagyták meg.

Klubhelyiségük még nincs. A moszkvai autozavodba akartak bejutni, ott van a klubnak egy magyar szekciója, ezek azonban nem akarják őket.[279]

1935. Moszkva

1935. dec. 3.

Kányai Kánya Kálmán I. A Szovjetunió külpolitikája a Távol-Keleten; az orosz és japán haderők egymáshoz való viszonya; a Szovjet dipl. tevékenységi iránya.[280]

Moszkvában oly hírek terjedtek el, hogy a szovjet dipl. Távol-Kelet felé irányítja tevékenységét, míg Európa felől csak a békét akarja biztosítani magának.

Sztálin elnöklete alatt tartott tanácskozáson határozták

el azt és Blücher marsall,[281] a távol-keleti hadsereg parancsnoka a tanácskozás alkalmával beszámolt a távol-keleti helyzetről és az ottani japán és orosz hadseregek erőviszonyairól. „Eszerint a szárazföldi hadsereg ereje egyensúlyban van, a japánoknak azonban az az előnyük, hogy közelebb vannak a hadműveleti bázisokhoz, mint az oroszok. A tengeren a japánok erősebbek és az oroszok e téren nem vehetik fel velük a versenyt, ezzel szemben az orosz hadsereg légi flottája jobb, mint a japán. Az oroszoknak egy háborús konfliktus esetén főleg erre a fegyvernemre kell támaszkodniok, amiért is fel kell emelniök repülőgépeik számát a jelen 1500-ról lehetőleg 2500-ra" (ez csak a keleti hadseregre vonatkozik).

Blücher jelentése nem keltette azt a benyomást a vezető körökben, hogy a Szovjetunió és Japán között a közeljövőben háború törne ki, már csak azért sem, mert a két fél közül egyik sem fejezte még be fegyverkezését.[282]

1937. Moszkva
I. 5.
Tippelskirch német tanácsos szerint a letartóztatott német polgárokról nem tudnak pozitívumot, senki sem beszélhetett velük. Nem tudják, hogy mit vallottak és az oroszok mikor és milyen összefüggésben akarják a perüket inscenírozni.[283]

[1937.] I. 7.
Ciuntu román követ az angol nagykövet teáján a bolgár–jugoszláv barátsági szerződésről úgy nyilatkozott, hogy a román kormány azt szívesen látja. Tatarescu biztosan 5 perc alatt intézte el ezt az ügyet Stojadinovičccsal[284] a resicai vadászaton. Titulescu azon az álláspontón volt, hogy a bulgárokkal meg kell egyezni, csak azt mondta,

hogy előbb tisztázzák viszonyukat a jugoszlávokkal, kikkel ellentéteik a legnagyobbak. Hogy ez most megtörtént, nem lát nehézségeket Ciuntu, hogy Románia hasonló barátsági szerződést kössön vele. „A területi kérdés tiszta, az természetesen nem jöhet szóba, a többi kérdésre vonatkozólag, mint a kisebbségi stb, könnyen meg tudunk egyezni."

Ciuntu szerint a jugoszláv–bolgár megegyezés csak Törökországban váltott ki bizalmatlanságot és elégedetlenséget, mert azok mentalitásuk szerint azt hiszik, hogyha kettő tárgyal az csak az ő bőrükre mehet. Mi nem gondolkozunk így, azért nyugodtan ítéli meg a román közvélemény a megegyezést.

A görög követ, Papa úgy látja, hogy nemcsak a törökök, hanem a románok is nyugtalansággal kísérik a bolgár–jugoszláv közeledést.

[1937.] I. 9.

Este vendégei voltunk néhány kollégával Barkov protokollséfnek a nagy operában, ahol a georgiai opera és a tbilisi (tiflisi) ének és zenekar koncertet adott.[285] Jelen volt Sztálin, Ordzsonikidze, Molotov és a kormány többi tagja, nejeikkel. Ott volt Sztálin „neje" is, Kaganovics sógornője; Sztálin előtt ült az első sorban, a diktátor a második sorban ült. A bal proscenium páholyban ültek, a felettük levő udvari páholyban a GPU és a hadsereg magas rangú tisztjei ültek nejeikkel.

A koncert és a népies táncok érdekesek voltak. Feltűnő volt, hogy a nők a táncokban kis szerepet játszanak. A tánc a georgiaiaknál elsősorban férfi mulatság, amelyet fenomenális virtuozitásig visznek. Ha nővel táncolnak, moderáltak és a nőt nem fogják meg. A nő a táncban reservált, visszatartott, elegáns és kecses mozdulatai van-

nak. Különösen azok a szimbolikus jelenetek szépek, amikor a férfi verbuválásának ellenállva, szoborszerű mozdulatlanságban távozik és közeledik táncos párjához. A nők keleti módra úgy vannak öltözve, hogy csak az arcuk látszik, a férfiak mint a kozákok, harci kaftánnal, tőrrel.

Az előadás után, amint autóink el akartak menni az operától, egy kordon milícia előtt találtuk magunkat, akik elzárták a Szverdlov tér felé vezető utat. Mindenkinek, gyalogosnak, autósnak, autóbusznak várni kellett, amíg Sztálin és a kormány tagjai elhagyták az operát. Sztálin Cadillac kocsija előtt és után a GPU egy kocsija ment, a kormány többi tagjának kocsija mögött szintén egy GPU kocsi ment. Valamennyi rettenetes tempóban. A Kremlhez vezető úton végig megállította a rendőrség a közlekedést, a villamost és a trolibuszokat is. A cár kevesebb „Aufmachunggal"[286] hagyta el az operát!

[1937.] Január 23.

Ma megkezdték a Radek, Szokolnyikov, Pjatakov, Szerebrjakov, Bogomilszki stb., egészében 17 trockista perét.[287] A sajtó és a per paralel Zentrumnak nevezi őket, mert Trockij a Kamenyev, Zinovjev-féle[288] anti-Sztálin szervezet mellett ugyanazon feladattal szervezte arra az esetre, ha az első csoport Sztálin áldozatául esik. Háromnégyet kivéve ezek mind régi bolsevikok, kik még Lenin alatt igen fontos állásokat töltöttek be. Szokolnyikov londoni nagykövet, külügyi népbiztos helyettes, Szerebrjakov RFSZR népbiztosok tanácsának elnöke, Bogomilszki ukrán tanácselnök, Radek, a CK külpolitikai osztályának elnöke, az Izvesztyija külpolitikai szerkesztője stb. Az ún. kis Kolomnyijzal, a legfelsőbb bíróság kis oszlopos termében volt a tárgyalás. A diplomaták között oly nagy érdeklődés volt, hogy néhány követ jegyet kért, amit tekintet-

tel, hogy nyilvánosnak volt hirdetve a tárgyalás, nem mertek megtagadni. Így mentünk el néhány kollégával.

A ház belül a GPU által volt megszállva. A teremig négyszer igazoltatták az embert. A terem, amikor megérkeztem, teli volt és a tárgyalás már megkezdődött, minden színház itt nagyon pontosan kezdődik. Radeket kivéve a 17 vádlott fáradtan, indifferensen hallgatta a vádat, mintha az egész nem is őket érintette volna.

A katonai bíróság és a birodalmi prokurátor zöld posztós asztalok mögött ültek, mint a polgári bíróságoknál. A vádlottak a prokurátorral szemben egy boxban, fegyveres katonák által őrizve. A vádlottak és közvádló között ült 6 szovjet védő és a gyorsírók.

A közönség a színházszerűen elrendezett nézőtéren hallgatta végig a tárgyalást. Kb. 500-600 fért el és állandóan teli volt. Természetesen, a követeket és idegen újságírókat kivéve, csak a hatóságilag kirendelt közönség volt jelen. A GPU és katonatisztek, üzemigazgatók, specialisták és a proletárok legdurvább fajtája.

A diplomatákat a 6. és 7. padsorba helyezték úgy, hogy a vádlottakat csak oldalról és hátulról láthatták. Állandóan jelen volt Barkov, a protokollséf és Steiger, a mindenes is, kik állandóan változtatták a helyüket, hogy az összes diplomaták véleményét kifürkészhessék. A terem különben tele volt uniformisos és civil GPU-emberrel. Minden harmadik látogatóra legalább egy ilyen esett.

Vallomástétel tiszta színház volt és a szereplők maguk, a bírák, a prokurátor és a vádlottak unták. Látni lehetett, hogy már mindenki x-szer elmondta a szerepét. Nyilvánvaló volt, hogy az egész színház már nincs befolyással a szerencsétlenek sorsára. Csak itt-ott élénkült fel, különösen Radek vallomása alatt a tárgyalás, egyrészt elevensé-

ge, másrészt intelligenciája folytán, mely jóval túlszárnyalta a közvádló és a bíróság értelmiséget.

Mind elismerte bűnösségét és az egész vallomástétel folyamán az volt a fő törekvésük, nemcsak, hogy minden bűnüket bevallják, hanem hogy borzasztó voltát kifejtsék és aláhúzzák.

Ez volt a pör titka! És ezt sajnos mi sem tudtuk megfejteni, dacára annak, hogy majd minden tárgyalásnál megjelentünk. Hipnózis vagy injekció volt, ami a vádlottakat oly kezesbárányokká tette, ezt csak szakértő állapíthatná meg. Vagy igaz az a feltevés, hogy a GPU a vallomástételt a neki szükséges formára változtatja és azon alternatíva elé állítja a vádlottat, hogy amnesztia reménye alatt adja elő a nyilvános tárgyaláson, vagy pedig azonnal kivégzik.

Annyi bizonyos, hogy a per koncepciója a GPU által volt megállapítva és a vádlottaknak vallomásaikkal e koncepciót kellett anyaggal megtölteniök. Nem valószínű, hogy a bevallott dolgok 20%-nál több volt a pozitív tényekre alapozva; a többi fantázia volt, amelyet a vádlottak magukra vállaltak, vagy társaikra toltak.

Mint a Zinovjév-per, ez sem sikerült; míg ott kevés volt az anyag, itt túl sok volt. Annyira sok, különösen külpolitikai téren, hogy a laikus is látta, hogy nem igaz.

Az egész per koncepciója volt: beigazolni, hogy Trockij és hívei az orosz birodalmat fel akarják darabolni és az orosz nép legnagyobb ellenségeinek, a németeknek, a japánoknak kezére játszani; hogy a szocializmus vívmányait és a munkásság előnyeit fel akarják áldozni és vissza akarnak térni a kapitalisztikus rendszerhez. Tanulság, hogy minden jó orosz párttagnak és nem párttagnak valamint mindazon elemeknek, amelyeknek a jelen rezsim hatalmi pozíciót biztosított, Sztálin rendszerét kell támogatni, mert ma ez az egyetlen, mely a nagy orosz

birodalom függetlenségét és hatalmi pozícióját biztosítja és védi.

Ha nem túloztak volna a vádakban, illetve a bűnösök önvádjaikban, és ha az ítélet igazságosabb lett volna, talán sikerült volna ezt elérni, így azonban ott vannak, ahol voltak a Zinovjev-per után, s további perekkel kell majd próbálniuk ezt elérni.[289]

1938. IV. 1. Moszkva

Átadtam a hivatalt Mihalkovicsnak[290] és elláttam őt a kellő utasításokkal. Deseő kat.[onai] attaséval beszéltem a szovjet hadsereg harckészségéről. Ő azt hiszi, hogy a Szovjetunió nem fog beleavatkozni semmiképp, ha Németország megtámadja Csehországot. Az én véleményem is az, hogy a Szovjetunió nem tud háborút viselni Németországgal, de azért Franciaországra való tekintettel nem állhat egyszerűen arra az álláspontra, hogy bármi történjen, nem csinál semmit. Erre vonatkozólag most folynak tárgyalások Párizs–Moszkva és Párizs–Bukarest között.[291]

5 h-kor a Nordexpresszel indultunk Lillyvel Varsó–Budapestre. A GPU két embere a mellettünk lévő fülkében helyezkedett el. A felső ágy két végén egy-egy mikrofon volt elhelyezve, melynek vezetéke a két detektív fülkéjébe vezetett egy ventilátor nyílásán át. A hálókocsi kalauzok már informálva voltak kilétünkről és feltűnő előzékenységgel szolgáltak ki. A vonaton van ugyan étkező, de gusztusosabb a saját fülkében azt enni, amit az ember magával hoz, és csak csaj-t, teát venni, amit a kocsikalauz főz.

Előírás szerint reggel 5 h-kor Minszkben kellene a GPU-nak felébreszteni az útlevélvizsgálat miatt. Csodálkozásomra a kalauz átvette útleveleinket és csak a határállo-

máson, Nyegorjelején 6 h-kor ébresztettek fel. Ebben az engedményben ma először részesültünk.

Nyegorjelején egy órát álltunk; a vámvizsgálat nem nézte meg dolgainkat, a laisser passer-t azonban magukhoz vették.

A detektívek itt kiszálltak és kívülről figyeltek minket, míg elindult a vonat a lengyel határ felé. A szovjet és lengyel határállomás között kb. 30-40 percig megy a vonat; a feleúton van a határ, melyen sűrű drótsövény vonul végig. Az orosz oldalon egy őrségi ház és a lengyel oldalon is egy. Mindegyiknél megáll a vonat, az orosznál kiszáll a szovjet határőrségi személyzet és a vasúti személyzet legnagyobb része. Csak 2 kalauz, a mozdonyvezető és a fűtő megy át a lengyel területre. A lengyelországi háznál beszáll a lengyel csendőrség és vasúti személyzet.

A vonaton csak mi és két szovjet diplomataféle ember van. Stolpceban, a lengyel határállomáson már más élet, más világ van!

Szovjet területen hóvihar volt, Varsóban, mint mindig, esett az eső. Egy éjjelt az Európa szállóban töltöttünk és április 3-án Katoviczén–Buhiminon, a Vág völgyén át fáradtan jöttünk Budapestre.

[1938.] IV. 4. Bánk. Szabó stb., pihenés.[292]

[1938.] IV. 5. A Minisztériumban Csurgayval beszéltem meg személyi kérdéseket. Kértem, hogy a jövőben ne küldjenek nőtlen embereket Moszkvába és hogy nősek számára egy házat vehessek bérbe.[293] Nincs kifogása ez ellen.

2-3 h-ig Kánya miniszterrel beszélgettem. A szovjet belpolitika, külpolitika, beszélgetésem Litvinovval, a Szovjetunió magatartása a Duna-völgyi államokkal szemben és Csehország megtámadása esetére Németország részéről.

Jungerth-Arnóthy Mihály feleségével és Paikert Alajos követségi titkárral a Keleti pályaudvaron, 1939 februárjában

Bekszadian budapesti szovjet követ sorsa, a városligeti szovjet vonatkozású viaszfigurák képezték beszélgetésünk tárgyát.[294]

Vázoltam Sztálin külpolitikai koncepcióját, amely szerint a kom.[munista] párt a legmagasabb politikai szerv. Ennek két politikai függvénye van. 1. szocializált orosz birodalom, 2. a Kominternben egyesített világproletáriátus.

Az orosz birodalmat néhány év előtt, amikor a Népszövetségbe léptek – bele akarta kapcsolni a kapitalista államok nemzetközi életébe.[295] A legutóbbi két év eseménye úgy kül-, mint belpolitikában azt a meggyőződést szülte benne, hogy a szovjet rendszer békés megmaradása a

kapitalista államok körülkerítettségében fenn nem tartható. A kapitalista államok gazdasági és állami erőtényezői mind arra irányulnak, hogy a szovjet gazdasági és állami rendszert tönkre tegyék. Ennek a helyzetnek a felismerésével kezdtek új politikai irányának kontúrjai kiélesedni.

Mióta látta, hogy a nagyhatalmak félretolják a Szovjetuniót, megtalálja a kapitalista államok hivatalos diplomáciájával való kapcsolatokat. Nem tör szövetségekre és jó barátokra. A szovjet diplomácia nem képviseli csak egy igen redukált részét az ő politikai koncepciójának. Litvinovnak csak az a feladata, hogy a) megakadályozza a megegyezést a polg.[ári] nagyhatalmak között, b.) a polgári országok közötti viszályt mélyítse ki lehetőleg katonai konfliktusig, c.) a Szovjetunió a kapcsolatokat csak annyira ápolja, amennyire e cél elérésére szüksége van; azonkívül amennyiben a szovjet gazdaság és hadsereg fejlesztése megkívánja.

Az ő polit.[ikai] koncepciójának fő súlya most a világ proletariátuson fekszik. Evvel való kapcsolatok kiépítése, ápolása a fő cél,

a) arra az esetre, ha a kapitalisták megtámadnák a Szovjetuniót,

b) arra az esetre, hogyha majd háború tör ki a kapitalista államok között, és

c) arra az esetre, ha a háború folytán az egyes országokban forradalom tör ki.

Sztálin koncepciója szerint ugyanis biztosan háború tör ki a kapitalista államok között. Ez a háború, szerinte az egyes országokban tán különböző időkben, forradalommal és a munkásság győzelmével fog végződni. Ez a munkásság szerinte aztán vagy Sztálint vagy Trockijt fogja vezetőjévé választani. Ő természetesen azt akarja, hogy

őt választják és hogy ily módon ő legyen, legalábbis Európa és Ázsia ura.

A nemzetközi életben ez az elgondolás vezeti és érdekli. Belpolitikáját is ez irányítja, azért pusztít ki mindent és mindenkit, ami vagy aki a trockizmus javára lehet vagy annak előnyét mozdíthatja elő. A moszkvai pöröket és a halálos ítéleteket ez magyarázza.

Egy cseh–német konfliktus esetén mit csinálna a Szovjetunió? Ha lehet semmit. Ha Franciaország nem lép közbe, a Szovjetunió sem tesz semmit. Ha Franciaország megtámadja Németországot, ők is adnak valamit. Mindenesetre el fogják kerülni, ameddig lehet, hogy a német haderővel szembeállítsák a szovjet haderőt. Cseh paktum kötelezettségüknek úgy fognak próbálni eleget tenni, hogy egy meghatározott részét a hadseregnek – ha nem lehet kibújni, hogy valamit tegyenek –, elsősorban repülőket és technikai csapatokat fognak erre szentelni oly formán, hogy ezeket a szovjet haderőtől elválasztják és az áldozatot leírják.

A francia diplomácia érdeklődött Moszkvában, hogy milyen álláspontra helyezkedik a szovjet kormány, ha Németország megtámadja Csehországot és Franciaország interveniál. A válasz az volt, hogy ők megfelelnek paktumbeli kötelezettségeiknek. Repülőkkel támogatják a cseheket. Ami azonban az egyéb csapatokat illeti, nem tudnak semmit csinálni, mert nincs határuk a csehekkel és a lengyelek és a románok nem engedik át őket. Ez a kettő Franciaország szövetségese, tán ő tegyen lépéseket ezeknél. Így indult meg a tárgyalás Párizs és Bukarest között, melyek még nincsenek befejezve.

Ez a helyzet mindenesetre befolyásolta a szovjet–román viszonyt és okát adja Litvinov különös előzékenységének Romániával szemben.

Benyomásom, hogy a románok ki fogják jelenteni, hogy nem járulhatnak hozzá a szovjet csapatok átvonulásához a) a román–lengyel egyezmény miatt, b) mert félnek, hogy a szovjet csapatok nem mennek ki az egyszer megszállt területekről, és c) félnek a bolsevizálástól.

A két utóbbi pontban a francia diplomácia garanciát fog kérni az oroszoktól. Az elsőt illetőleg pedig esetleg oly megegyezés jöhet létre, hogy a szovjet csapatok erővel áttörnek; a románok eleinte ellenállást fejtenek ki, de aztán erőszaknak engedve visszavonulnak, Európával szemben pedig azzal moshatják kezüket, hogy nem üzenhettek háborút a szovjet birodalomnak, mert az cseh szövetségesüknek segítségére ment.

Hogy e tárgyalások így végződnek-e és hogy a lengyelek mit szólnának ehhez, azt nem tudom, de hogy a franciák és oroszok így szeretnék elintézni, ez több mint valószínű.

K.[ánya] mondja, hogy Bárdossynak Argeşeanu oly kijelentést tett, mely ennek megfelel.[296] Azt mondta, ha az oroszok erőszakkal keresztültörnének román területen, hogy természetesen ellenállást fejtenének ki, de egy román–szovjet háborúig nem mennének, hanem inkább visszavonulnának.

K.[ánya] azt mondta, hogy Sztálin politikájára mondottakat egyik beszédében fel szeretné venni. Kellő formában meg lehet tenni szerintem.

Megemlítettem neki a Népbiztosságnak ama kérését, hogy Sztálin és néhány volt szovjet nagyság elhelyezése tekintetében a városligeti plasztikumban valami változást csináljunk. A programba vett felvilágosítások ellen van kifogásuk, mert Sztálint állítólag véreskezű diktátornak mondja, míg a többieket, Trockijt, Zinovjevet, Kamenyevet stb. mint kiváló kommunista vezetőket állítja oda,

kiket Sztálin kivégeztetett vagy száműzött. Ez meg volna változtatandó, s lehetetlennek tartják, hogy Sztálint ezen árulókkal együtt mutatják! Mintha nem ezek társaságában lett volna egész életében és ezek lettek volna barátai.

Abban egyeztünk meg, hogy magam ki fogok menni a plasztikumba megnézni, hogy mily sérelem történt „a népek atyján!" és aztán meglátjuk, mit teszünk.

[1938.] IV. 6.

Megbeszélés Danilovicsnál Csupor belügy min.[isztériumi] osztályfőnöknél[297] az Oroszországban lévő polit.[ikailag] megbízhatatlan elemek állampolgárságáról. Követeltem az állampolgársági törvények modern kiegészítését, vagy egy új törvényt. A jelenlévők belátták, hogy a jelen törvény teljesen elavult, de nem merik annak megváltoztatását kérni, hanem kértek engem, hogy tegyek erre vonatkozólag előterjesztést.

Wolff Károllyal[298] megbeszéltem a rubel beszerzése kérdését. Helyeselte tervemet, hogy a pénztárban vásárolhatók úgy, hogy állandóan 70-80 ezer legyen, melyikből a hivatalnokoknak is kiadhatok, ha másképp nem tudnak szerezni.

[1938.] IV. 7.

Aporral ugyanazokat a kérdéseket tárgyaltam, melyeket K.[ányá]-val beszéltünk meg.

A Távol-Keletről tettem még jelentést és a magyar–japán viszonyról.

[1938.] IV. 8.

Rátz vezérkari főnöknél[299] voltam. Elmondtam neki véleményemet az orosz helyzetről és a szovjet kormány magatartásáról egy német–cseh konfliktus esetére.

A hazai viszonyok miatt nagyon panaszkodott, mikor érdeklődtem a mi felkészültségünk iránt; elmondta, hogy tavaly októberben csinált már egy memorandumot a felszerelésre vonatkozólag, mert míg ő elfoglalta ezt az állást, majdnem semmi sem történt. Röder[300] azonban hónapokig magánál tartotta ezt és nem történt semmi. Ez év elején a kormányzónál megismételte, de erre sem történt semmi, mire februárban demissionált. Ez indította meg a dolgot és így jött létre a Darányi győri beszéde, melyben bejelentette az egymilliárdos beruházást.[301] Nagyon panaszkodott Röderre, ki jó beamter, túl sokat politizál és tetszelegni akar a politikai pártoknak. Mikor jött, örültek a tisztek, azt hitték, hogy katona lesz a hadügyminiszter, ki hádsereg felszerelését forszírozni fogja, de csalódtak.

Darányi túl lassú, mindennel elkésik és amit csinál, lassan és tétovázva csinálja.

Kánya szellemileg még helyén van, de túl öreg, hiányzik a gyors és impulzív intézkedés.

Erősen kritizálta a kormány magatartását a burgenlandi kérdésben. Ezt fel kellett volna vetni a németeknél és hacsak formailag is elintézni. Ez nem történt meg.[302]

Ekkor nála megbeszélés volt. A fiatal tisztek követelték tőle, hogy vonuljon a Burgenlandba, mikor látták, hogy a németek tétováznak. Ő azonban arra hivatkozott, hogy nem kapott utasítást a kormánytól. Az pedig mese, hogy Führer akar lenni, csak látja, hogy az ügyek nem úgy mennek, mint ahogy menniük kellene.

Külpolitikailag tisztázandó volna a németekkel a cseh kérdés, hogy mi a szándékuk, mi lenne a mi szerepünk és az esetleg[es] likvidálásnál mennyit akarnak a németek.

Hasonlóképp áll az eset a lengyelekkel.

A jugoszlávokkal is tisztázandó volna magatartásuk.

Ő a Ferencz-csatornáig vissza akarja venni a Délvidéket, a többiről lemondana, ha a szerbek barátságosan viselkednek a cseh-kérdésben.

[1938.] IV. 9.
Králik[303] – a beosztottak nemességi kérdését beszéltem meg.

[1938.] IV. 10.
Székesfehérvárra és Abára rándultunk ki.

[1938.] IV. 11.
A kormányzónál voltam, referáltam neki Szovjet-Oroszország politikai, gazdasági, katonai helyzetéről, a moszkvai perekről és Sztálin pozíciójáról, valamint a szovjet kormány magatartásáról egy cseh–német konfliktus esetére.

A kormányzó nagy érdeklődést mutatott, de mintha a belpolitikai viszonyok nyugtalanítanák.

Délután Darányi miniszterelnöknek referáltam. Régihez képest nagyon megváltozott a modora. A belpolitikai elemekkel való érintkezés nem lehet valami kellemes részére. Nem sokat beszél, véleményt nem mond. Szivarozik és hallgat. Benyomásom volt, hogy érdekelte az orosz referáda, annak kifejezést is adott, de konverzációba e dolgokról nem bocsátkozott. Ezt a modort ú.l. rákényszerítették a képviselő és belpolitikus urak.

Nelkyékkel vacsoráztunk.

N.[elkyl rettenetesen szidja Szálasit[304] és a nácikat, Darányit, hogy nem energikus ezekkel szemben. A gazdasági törvényt nem Rátz, hanem sógora, Imrédy már egy éve tette ezt az előterjesztést.[305]

Pataky államtitkár szerinte germanizál az országban.

Ott, ahol magyar iskolát kérnek a német községek, német iskolát rendez be.

Kozma nem beszél személyi céljairól, de úgy látja N.[elky], hogy a kormányelnökségre gondol. A Szálasi mozgalmat elítéli, ami érthető.

[1938.] IV. 21.

1.) Csurgay közli, hogy Boros altiszt jön.[306] A kaukázusi út ellen nincs kifogása. A házépítésre tegyek előterjesztést.

2.) Cserenyey volt Nyitrán, azt mondja, hogy az emberek biztosra veszik és várják a magyarok bevonulását. Az a benyomása, hogy a hadsereg nem fejtene ki ellenállást, ha a németek bevonulnának.

A cseh hivatalnokok egy része, akik magyar lakta vidékeken voltak alkalmazva, megtanultak magyarul, a tótok nem.

Csehszlovákiát mind, a csehek is, elvesztettnek tekintik.

Cserenyey a magyar viszonyokat szintén kétségbeejtőnek tartja: az emberek gyerekesen naiv és éretlen dolgokat beszélnek, hisznek és terjesztenek.

3.) Végh új protokollshefet[307] üdvözöltem új hivatalában.

4.) Du. 6 h-kor Kányával beszéltem. Anschlusst várták. A párizsi békék a nemzetiség elve alapján darabolták fel Osztrák–Magyar Monarchiát. Ezt az elvet nem tartották be sem a magyarokra, sem a németekre vonatkozólag. Előrelátható volt, hogy a franciák nem tudják a nagyobb számú és erősebb nemzeteket leteríteni. A németek, felocsúdva gyengeségükből, tehát végrehajthatják az etnográfiai elvet. Ezt tudva jól voltunk a németekkel és most is jól vagyunk velük.

A német szomszédságtól nem félünk. Függetlenségünket őrizzük mindig, addig a németeknek szükségük van

a Duna völgyében egy megbízható barátra, kire támaszkodhatnak, ez geográfiai fekvésénél fogva a magyar. [sic] Ez hat a lengyelekre is.

Magyar–német viszony nagyon jó. Nagyon jó benyomást tett gratulálásunk az Anschluss után.

A Burgenland elfoglalásánál nem vettünk érintkezést velük. Ők se szóltak, a magyar kormány sem szólt semmit. Utólag aide memoire alapján felhívtuk e kérdésre Hitler figyelmét azzal, hogy néhány magyar községet adjon vissza. Hitler azt üzente, ezt meggondolja: ennek két hete, de még semmi új hír nincs.[308]

Kánya vitatja azt, hogy Hitler azért várt a Burgenland elfoglalásával, mintha várta volna, hogy mi vonuljunk be. Neki, K.[ányai]-nak nem is kell a Burgenland, mert ezzel csak egy „Szudetanémet"-ekéhez hasonló kérdést alkotnánk, amire szükségünk nincs, mert állandóan zavarná a magyar–német viszonyt.

Ama véleményemnek adtam kifejezést, hogy a Burgenland kérdését még sem kellene így csendesen szó nélkül eltemetni. Meg kellene értetni a németekkel, hogy mi e területet, minthogy etnográfiailag németek lakják, nem kívánjuk vissza, de az elcsatolás alapjául nem akarjuk a trianoni békét, sem a németek jelenlegi okkupálását tekinteni. Hitler elveinek jobban felel az meg és a Dunavölgyi helyzet további rendezése szempontjából fontos volna, azonkívül a Führer nemzetközi tekintélyét borzasztóan emelné egy olyan gesztus, hogy ezt a kérdést velünk megegyezőleg, mondjuk, egy jelentékeny határkiigazítással rendezné.

Csehszlovákiával nem fogják rendezhetni a kérdést, Hitlert részletrendezés nem elégíti ki, de nem kíván háborút. Úgy szeretné elintézni, mint Ausztriát. Most Göring vette kezébe a kérdés rendezését. Ezt állítólag a nyár

folyamán radikálisan akarja elintézni. K.[ánya] nem hisz ama híreknek, melyek szerint a csehek nem tanúsítanának ellenállást, kell nekik!! valamit csinálni.

Hitlernek a magyar területek, Pozsony stb. nem kell, ezt pozitíven tudja K.[ánya], de határt akar itt is Magyarországgal.

A franciák és oroszok beavatkozásától nem tartanak.

A jugoszlávok nem csinálnak semmit, ha a németek támadják Csehországot, de ha mi bevonulunk, magatartásuk még nincs tisztázva. Egyelőre úgy van, hogy tartják a kisentente szerződést és több kísérlet dacára nem sikerült rábírni őket oly nyilatkozatra, hogy ne avatkozzanak bele, ha mi bemasírozunk Felső-Magyarországba. K.[ánya] Hitlernek azt mondta, hogy Stojadinovičnak megmondhatja, hogy Magyarország elismeri a mai jugoszláv határokat, ha nem avatkozik a cseh ügy elintézésébe. Hitler ennek nagyon megörült, de K.[ánya] úgy hiszi, hogy elfelejtette neki megmondani és csak azt ajánlotta, hogy Magyarországgal egyezzék meg a kisebbségi kérdés alapján, mire ez arra hivatkozott, hogy a kisentente államokkal közösen kell eljárni. Most Cianó útján próbál K.[ánya] a jugoszlávoktól valami biztosat megtudni.[309]

Stojadinovič párthívei előtt úgy nyilatkozott, hogy ő csak akkor fog dönteni, amikor az első ágyú eldördült.

A románok magatartásukat a jugoszlávoktól teszik függővé.

A kisentente borzasztó nehezen döglik meg.

Valahogy úgy kellene beállítani a dolgot, hogy a mi megszállásunk ne legyen támadásnak minősíthető. A jugoszlávok nem akarják ugyanis hogy szószegőknek mondják. Erre, ahogy én ismerem őket, kényesek.

Németország és a magyar nácik, K.[ánya] szerint a német náci párt a Szálasi-csoporttal érintkezést tart fenn,

Darányi ezt megmondta az itteni követnek és kikérte magának a magyar belügyekbe való beavatkozásnak ezt a formáját. Erdmannsdorff[310] zavarba jött, de megköszönte a miniszterelnöknek, hogy ezt közölte vele, hogy így azonnal intézkedhessen.

Felvetettem, hogy nem lehetne-e a németekkel megértetni, hogy egy jobboldali magyar kormányformával barátságosan együttműködjenek. K.[ánya] azt hiszi, hogy a náci párttal ezt nem lehet megértetni.

Elmondtam, hogy oly kijelentéseket hallottam, hogy Hitler nem fog a Darányi kormánnyal, hanem csak Szálasival érintkezni egy bizonyos idő múlva.

Román viszony most erősen rosszabbodik. Ez nekünk előnyös. Codreanu a Vasgárda vezetőjének elfogatása és szervezetének üldözése a viszonyt rosszabbítja, mert a nácik támogatták Codreanut. Rosenberg jó barátja volt és a cikket a Völkischer Beobachterben, amelyben a revízió ellen szólt, Codreanu kedvéért írta.[311]

Magyar–olasz viszony jó! Azt hiszem jó – mondotta K.[ánya] Mussolini szerinte a római jegyzőkönyvek alapján megmaradt, dacára annak, hogy Ausztria kiesett.

Tegnapelőtt Villani Frigyessel, a *quirináli* követtel kidolgoztak egy új egyezményt, mely a római jegyzőkönyvek helyébe lépne. K.[ánya] még egy néhány kiegészítést tett hozzá, így olyant, mely oly esetre vonatkozna, ha Jugoszlávia ellenük akarna fellépni, természetesen J.[ugoszlávia] megemlítése nélkül. Emlékezteti azonban majd, hogy Gömbös felajánlotta nekik segítségét, amikor egy olasz–jugoszláv konfliktus fenyegetett.

Villani tegnap ment vissza, azt akarta, hogy Kánya jöjjön Rómába ennek letárgyalására, de ő azt válaszolta, hogy neki erre való a követ, és ha nem sikerül keresztülvinni, nem veszi rossz néven.

Magyar–lengyel viszony nagyon jó. Részleteket nem mondott. Moszkvában ezt lehetőleg nem fogom érinteni és a régi tradicionális frázisoknál maradunk. Benyomásom, hogy cseh kérdésben megértés jött létre. A németek túlsúlya is hatással volt, hogy közelebb jöttek hozzánk.

Magyar–angol viszony. Angliában mindig nagy megbecsülésben részesültünk, de az angol kormány nem avatkozik a közép-európai kérdésekbe, csak annyiban, hogy háborút ne idézzenek fel.

Magyar–francia viszony nem változott. Franciaország most is a kisentente, főleg Csehszlovákia mellett áll, bár szaporodnak, kik belátják, hogy e politika helytelen.

A magyar–cseh viszony nem változott, most is hajlandók vagyunk normalizálni viszonyunkat velük. A kisebbségi kérdés képezi most is a megértés alapját, a helyzet azonban változott. Ma más alapot kell adnunk itt e kérdésnek, mint a másik két kisentente államban. A csehországi németség folytán itt a magyarok minden megegyezés nélkül is nagyobb előnyöket fognak kapni. Itt tehát szélesebb alapot követelünk és elválasztjuk a csehországi kisebbségi kérdést a két másik államban levő magyarok kérdésétől.

Bárdossy útján a románokkal közölte ezt a múlt héten. Antonescu[312] Genfben K.[ánya]-nak ugyanis ezt már régen és ismételten mondta, hogy az ő helyzetük más a kisebbségi kérdést illetőleg, mint Csehszlovákiáé, hogy 5 kisebbség és hatalmas német tömegek vannak.

K.[ánya] a románokkal és a jugoszlávokkal most más nyilatkozatot tervez, és más alapon akar a csehekkel tárgyalni. Ha a két első erre nem lesz hajlandó, akkor azt fogja nekik felelni, hogy várjunk, míg a helyzet úgy alakul, hogy ismét felvehetjük a tárgyalásokat. (Cs.[ehszlovákia] esetleges megszűnése után, vetette közbe.)

Magyar–román viszony. Továbbra fennáll a viszony normalizálására a jó akarat, amennyiben K.[ánya] ajánlatát elfogadják.

Minthogy a német–román viszony nem jó és nem támaszkodhatnak az oroszokra, az volt a véleményem, hogy lehető határozottan kell velük szemben fellépni.

Megemlítettem itt Schulenburg gróf moszkvai nagykövettel, aki azelőtt Bukarestben volt követ, egy beszélgetésemet. Schulenburg azt fejtegette, hogy az a nagyhatalom lesz ura Dél-Kelet-Európának Wienig és Konstantinápolyig, mely az erdélyi fennsík birtokában van.

Ez német–orosz viszonylatra volt értve. Németország nem engedheti meg, hogy a románok egy orosz barátság útján az orosz befolyást az erdélyi fennsíkig előre engedjék. Előnyösebb Berlinnek, ha ez a fennsík a számukra megbízható magyarok kezében van.

Magyar–jugoszláv viszony jó. A németekkel igen jóban vannak. K.[ánya] benyomása, hogy van valami titkos egyezményük, Göringnek ezt berlini tartózkodása alkalmával meg is mondta. Hitler J.[ugoszláviá]-t a barátai csoportjához számítja.

Én egy kicsit szkeptikusabb vagyok. Nem tudom elhinni, hogy a franciákat oly könnyen otthagyják.

Itt belépett Csáky gróf kabinetchef Ciano olasz külügyminiszter sürgönyével, ki szívélyesen megköszöni K.[ánya] gratulációját az angol–olasz egyezményhez.[313]

Én amellett voltam, hogy a sajtónak leadandó, hadd olvassák Londonban is!

Fegyverkezésünk. Végre ő is arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezt többet nem kérjük, erről nem beszélünk. Ez megvan!

Megbeszéltem még krími–kaukázusi és volgai utamat.

A magyarországi viszonyokról is beszéltünk. Ama be-

nyomásomnak adtam kifejezést, hogy az emberek nem tudják Magyarországot a mai viszonyok között az európai képbe elhelyezni. Külpolitikailag tudatlanok. Ez tapasztalható nemcsak a közönséges embereknél, hanem a tisztikarnál is. K.[ánya] konstatálja, hogy a tisztikar nagy része náci. Egy tiszt annyira német, hogy kijelentette, hogy itt oly rendetlenség van az országban, hogy a legjobb volna ha Hitler bevonulna és elfoglalná. A csapattisztek K.[ánya] szerint nem számítanak sokat, a vezérkar a mértékadó, s tény az, hogy a vezérkarban egy néhány fontos állásban bent náci ül. (Ú.l. Rátzra és Keresztes-Fischerre[314] célzott).

Megmondtam, hogy a kormányzó beszédével[315] elégedetlen a tisztikar. K.[ánya] azonban úgy látja, hogy az utóbbi napokban bizonyos megnyugvás észlelhető. Én ama véleményemnek adtam kifejezést, hogy gyorsabb tempót kellene bevezetni.

Utána Aporral beszéltem. Fixíroztuk Oroszországgal szemben követendő politikánkat. A Sztálin, Trockij stb. viaszfiguráit illetőleg a városligeti plasztikumban, amely miatt szóltak a szovjet Népbiztosságban, egyelőre nem kell semmit csinálni. Én majd megmagyarázom nekik a helyzetet, hogy itt Darányi és mások is vannak. Hogy a katalógus megjegyzései nem sértők, de ha mégis kérnek valami változtatást, el lehet különíteni Sztálin alakját a többitől. Ezt majd megírom.

A belpolitikával Apor nincs megelégedve. Az egész országban senki sem mer valamit csinálni, mert ez a Darányi mindent oly svábosan tologat ide-oda, mindent elken és semmit sem intéz. A kormány-sajtóval több baja van most, mint az ellenzékivel.

Bobrikot Bécsből el kell hívatni, mert a németek nagyon elégedetlenek vele, mondotta Kánya. Ő nagyon jóban volt az előbbi rezsimmel és most haragszanak rá, mert

zsidók érdekében interveniál. Ezt pedig a Kün.[Külügyminisztérium] utasítására teszi. Rajniss és a többi náci itt nem akarják ezt megérteni.[316]

A németek ugyanis nemcsak zsidókkal, de mindenkivel kurtán bánnak. Pallavicini őrgróf[317] autóját rekvirálták és aztán ugyanazon az autón jöttek házkutatást csinálni nála. Lelki műveltség nélküli barbárok, de ez az erejük.

[1938.] IV. 22.

Králik D.[énes] szerint a tisztek között az elégedetlenség fokozódik. Horthy beszéde után azt mondják, hogy csak azért is. Horthyról gúnyos megjegyzéseket hallani, Horthynéról pedig zsidó Wodianer rokonságot állapítottak meg a jobboldaliak, mit röpcédulákon illetlen megjegyzésekkel pertraktáltak.

Darányit mindenki kritizálja határozatlansága miatt. Ő nem vezeti a népet, hanem a tájékozatlanul előretódúló nép maga után vonja Darányit kormányával. Kányát erősen kritizálják, hogy a Burgenland kérdése Németországgal nem lett rendezve!

A Minisztériumban, különösen személyi kérdésekben, kapkodás és tervszerűtlenség konstatálhat. Az emberek elégedetlenek.

Darányi után Imrédy jelölt, állítólag már felajánlották neki a kormányelnöki állást, de nem fogadta el. Teljesen szabadkezet követelt, amit nem kapott.[318]

1938. IV. 24.

Suhay Imre ny.[ugalmazott] tábornok különböző lapokba ír a kínai–japán konfliktus katonai fejlődéséről.[319] Anyagait a bécsi japán katonai attasétól kapja.

Belpolitika áldatlan. Szálasit ismeri, mondja ezelőtt Flekensteinnek hívták.[320] Horthy kormányzó környezete so-

káig támogatta őket, most azonban Horthy ellen is fordulnak. Röpcédulát látott, melyben azt írták, hogy ki a várból a zsidó rüfkével. Ez Horthyné részére szólt volna, kinek valami őse zsidó lett volt.

Kritizálja a magas katonákat és a kormányt. Gyengék, tehetetlenek és amit tesznek balkezű. A zsidótörvényre[321] ném volt szükség, az csak bajt, de nem előnyöket hoz. Ő ismeri a nagy bankzsidókat, mindent meg lehetett volna kapni és elérni a törvény nélkül.

Ő tudna rendet csinálni. Ródert tiszteli, de gyenge, becsületes bürokratának tartja. Rátzban nincs bizalma.

Fischer-Keresztes kezében van a felsővezetés a kormányzó mellett. Ez kormányzó helyettes akar lenni.

[1938.] IV. 25.
A Vág-völgyén át mentünk Oderbergen keresztül Varsóba. Csehszlovákiában csendesebbek az emberek, mint különben. A hangulat nyomott. Vonatunkkal 3 vagon lengyel zarándok jött, kik Rómában voltak és Budapesten pihenőt tartottak.

Varsóban, mint mindig, esett az eső.

[1938.] IV. 26.
Reggel indulás Stolpce határállomás felé.

[1938.] V. 12.
Sürgöny Budapestre, hogy Moszkva a Hitler–Mussolini római találkozást úgy magyarázza, hogy a két ország között fennálló ellentétek dacára megerősödött a Berlin–Róma tengely. Magyarország az olasz befolyás alól a német érdekszférába került és a csehszlovák kérdésben Mussolini a németeket bármilyen megoldásban támogatja.

Deseő kat. attasét legutóbbi beszélgetéseimről – külö-

nösen azokról, amelyek a távol-keleti és a cseh kérdést illetik – informáltam.

Mihalkovicsot instruáltam a hivatalvezetésről távollétem alatt.

16,48 h-kor indultunk a kurszki pályaudvarról.

Útiterv: Moszkva–Harkov–Szlavjanszk–Taganrog–Rosztov Donon át Kiszlovodszk. Innen 2 napi tartózkodás után Ordzsonikidzébe (Vladikavkaz azelőtt). Innen, ha a georgiai hadiút már járható, autón Tbiliszi [Tiflisz]-be. Ha nem járható ez a hágó, vasúton Mahacskalán és Derbenten át Bakuba.

Bakutól–Tiflisz–Batumi–Szocsi–Moszkvába vissza.

Az állomáson három GPU-ember már várt. Kettő a mellettünk lévő kupéban helyezkedett el, egy pedig megvárta, amíg elindult a vonat és aztán visszamaradt, hogy jelenthesse, hogy tényleg elindultunk.

A moszkvai kerületben a vetések alig hogy kibújnak, a földek gondatlanul vannak megművelve. A nyárfák, az útvonal menti gyér erdőkben alig látni valami házakat. A falvak rettentő szegények. Majdnem kizárólag csak zsúpfedelű házak.

[1938.] V. 13.

Nagyon hideg éjszaka után Harkov közelében keltünk. Gyönyörű idő, szépen, gondosan művelt földek, a házak legtöbbnyire világos vagy sötétkékre festve igen barátságos benyomást tesznek. Minden ház mellett gyümölcsöskert. A gyümölcsfák éppen virágzásban vannak. Az emberek a földeken dolgoznak. A munkásasszonyok arányszáma meghaladja a férfiakét.

A vidék gazdagnak látszik. Harkov óriási területen fekszik. Ápolatlan templomtornyok, kereszt nélkül dominálják a látképet.

Harkov után az ukrajnai kerületből a Donyeckaja Oblasztba megyünk, hol ismét kisebbek, de ugyancsak tiszták a parasztházak. Itt is, tán még több a gyümölcsfa. Több ember a földön.

Kramatorszk és Gorlovka között vagy 10 óriási vas- és bányaüzem.

Ilovajszkén már meleg az idő. Majdnem mindenütt látni még a május 1-i propagandafelírásokat.

Velünk utazik egy leningrádi család: asszony, ember, 4 éves gyerek. Az o.[rosz] ember párt-ruhában, de olyan igazi orosz puhány. Ő gondozza és törődik a gyerekkel. Az asszonyka – akár a régi időben – nagy üveg szagos vízzel utazik, úgy hogy a kupé környéke olyan, mint egy fodrászüzlet.

A detektívek már kezdtek beszélni velünk. Úgy teszek, mintha nem volnának terhemre.

Matvejev-Kurganban kislányok, asszonyok orgonát, tejet, sült csirkét, uborkát, tojást árultak.

A falvak szegényebb benyomást tesznek, de a házak tiszták, a gyümölcsösök ápoltak, templom azonban a falvakban nincs. Néhány száz kilométeren csak egy templomot láttunk. Ú.l. fából voltak és felgyújtották.

Taganrog előtt voltunk 9 h-kor, utána érkeztünk az Azovi-tengerhez. Gyönyörű holdtöltében, tükörsimán feküdt előttünk a tenger. Vagy ¾ órát mentünk így a tenger partján, Rosztov/Donig.

[1938.] V. 14.

Krasznodar vidékét (Kraj) már majdnem egészen átszeltük. Armavir városánál keltünk. Baloldalon a Kubán folyik, kevésbé dombos vidék. Kevésbé műveltek a földek. A kertek elhanyagoltak. Itt-ott látni falut, amelyben nincs

fa. Ezek biztos nem szlávok. A házak kőből, vagy vályogból építve, szép fehérre meszelve.

Az idő hideg, ködös, esőre áll.

Félóra késéssel értünk Minyeralnije Vodibe. Egy kisebb városka, mely csak azért nevezetes, mert innen vezet az út a híres fürdőhelyekre, Pjatyigorszk, Jesszentuki és Kiszlovodszkba.

Az állomásnál egy vonat katona. Valami kaukázusi nyelvet beszélnek. Érkezési állomás volt. Tiszta vödrökben vitték a kirpicsma vodát, a teavizet a vagonokba. Az evőcsajkák tiszták, újak voltak. Ruházatuk nem volt rossz.

Értünk egy fiatalember jött a kiszlovodszki Inturiszttól. Két nappal előttünk érkezett ide.

Az állomás nyílt várótermében mindenféle kaukázusi nép, hegyilakók. Egyik-másik még originális ruházatban. Az asszonyok s a férfiak is jóvonásúak.

Az állomás mint valamennyi, valami keverék gót–orosz stílusban van építve. Az épület másik oldalán egy villamosvonat vezet célunkhoz, Kiszlovodszkba. A vagonok tágasak, tiszták. Teli mindenféle néppel.

Őrangyalaink (két detektív) két lépésről követnek.

Az út Pjatygorszkon, Lermontovon és Jesszentukin át vezet. Pjatygorszk volt a vidék főhelye az oroszok alatt. Egy nagy területen elfekvő városka, néhány emeletes házzal. Lermontov egy kis hely, hol Lermontov orosz költő lakott, s ahol párbajban meghalt.

Jesszentuki egy nagyon látogatott fürdőhely a híres Eszentuki vízforrással.

Kiszlovodszkban várta a mi kísérőnket egy kis fekete GPU-emberke. Ő kísért a szállóba, nem egészen úgy, mint ő gondolta, hogy beül a mi autónkba a sofőr mellé, hanem gyalog.

Mikor intencióit észrevettem ugyanis, én ültem oda.

Egy új, két éve épített modern szanatóriumba vitt a kocsi. Az igazgató várt és felvezetett liften lakosztályunkba, 3 szoba fürdővel, egy óriási balkonnal. Sajnos hideg van és esőre áll az idő, úgy hogy nem nagyon élvezhetjük.

A város megtekintésére idevalósi vezetőt kérek.

Megnézzük az új „Narzan" fürdőt, melyet az októberi forradalom emlékére építettek. 27 kabin, legmodernebb berendezéssel, egy pihenőteremmel. Tiszta. A modern nagy hallban vagy 20-30 ember vár a fürdőre. Ú.l. Ezért kell nekik várni, mert a francia május elsejei delegáció tagjai nézték, hadd lássák mennyi a fürdeni kívánó ember.

Az egyik fürdőt megcsinálták előttünk. Egész csőrendszer van a kádban a természetes narzan (13°) felmelegítésére. Orvos: zsidó. 5^{30}-ig fürödnek, orvosi rendelet szerint.

Ugyanazon a téren van a régi cári időben épített kórház a két narzan forrással. Az egyik +13°-on tör fel egy üveggel fedett beton bazinben, melynek átmérője 3 m. Egy leány, ki a bazin körüli 2 m mély folyosón van, ingyen adja ki az ivóvizet. A víz ízletes, kevesebb benne a szénsav, mint a kereskedelemben adott üvegekben.

Ezt a forrást már 5-600 évvel ezelőtt használták a hegyi népek és elnevezték Nar-zan, hatalmas, erős forrásnak.

A másik forrást 9 évvel ezelőtt találták. Vagy 30 méterre az elsőtől, több benne a minerália, glaubersó, mint az elsőben.

A forrásra nyílik egy óriási kurszalon (60-70 m hosszú).

A források előtt a park, Sztálin emberi nagyságot meghaladó kőszobrával. Körülötte mindenütt éttermek, szállók, szanatóriumok.

A városnak 52 ezer lakója van, mind a fürdőből él. Egészségügyi személyzet orvosokkal 500-nál több, 28 nagy szanatórium van. Mind állami, Inturiszt, Postaügyi Népbiztosság, Nehézipari Népbiztosság, a pincérek biro-

dalmi szövetkezete. A szov.[hozok] és kolhozok népbiz-t.[ossága], a tanítók, stb. és most épül a bir.[odalmi] központi bizottság szanatóriuma, az egész márványból és Örményországból hozott vulkánikus kövekből.

Felmegyünk a Parkbudinka-Hramotdijához, 950 m. Gyönyörű kilátás a városra, Elbruszra.

Végén megnéztük a Nehézipari Népbiztosság szanatóriumát. Vagy öt palotából áll. Óriási méretekben, soha nem látott luxussal épített épületek, külön orvosi palota a legmodernebb berendezéssel. 250 személyt helyezhetnek el.[322]

Az óriási szanatórium, mint mondotta az igazgató a közönséges és szellemi munkások számára épült. Közönséges munkást eddig nem láttam.

Annyi biztos, hogy ez a szanatórium királyi pompával és kényelemmel van építve. Nem lehet csodálni, hogy azoknak az önérzete, kik itt lakhatnak, túl nagyra emelkedik és elveszti az egyensúlyt. Az idevalósi detektív szobáról szobára velünk jött.

Egész délután ritka köd volt.

Mihalkovics sürgönyzi, hogy a rádió szerint a Darányi-kormány lemondott. Imrédy vette át a kormányt, belügyi Fischer-Keresztes, közoktatás Teleki Pál gróf, többi maradt.[323]

Kiszlovodszkból a gimnáziumi lektorral a hegyek közé mentünk egy Karacsei nevű török törzs falvaiba. Az autó közönséges kövesutakon megy hegyen-völgyön és kis vizeken át. Csak úgy mehetünk, hogy sofőrünk jól ismer itt mindent, mert néhány éve valamilyen állami üzemnél szolgált, és ismeri a karacsok vidékét és népét.

Kiszlovodszkot (savanyú víz, magyarul) elhagyva, egymás után két kozákfaluba jövünk. Itt kubáni és tyerszki (Kuban és Terek folyó után) kozákok voltak ide telepítve

egy Podkumok nevű zúgó hegyi patak mellé. A faluban kétféle házak vannak: eredetiek, még kicsinyek, vályogból épültek és szalmazsúppal vannak fedve, mint Ukrajnában, az újabbak nagyobbak, pléhvel és cseréppel fedettek, valamivel nagyobb ablakokkal. A ház utcai oldalán vályogkerítés. A ház és kerítés fehérre meszelve. A faluban nagy pravoszláv templom. Rendes, egyenes, széles utcák. Udvarokban gyümölcsfák. Látni a falvakban, bármily primitívek is, hogy többé-kevésbé fegyelmezett nép építette és lakta.

Most kolhozba vannak egyesítve és állattenyésztéssel foglalkoznak. Juhokat, teheneket és lovakat tenyésztenek.

Nagyrészt megtartották jellegzetes ruhájukat. Két éve ismét külön katonai organizációban teljesítenek szolgálatot.

Mindig beljebb kerülünk a hegyekbe, melyek a Podkumok patak két partján emelkednek. A hegyek a Közép-Kaukázushoz tartoznak. Kopár homokhegyek, melyeknél az eső és szél sok helyütt a dolomitokhoz hasonló alakulatokat váj.

Egymás után óriási sárga fejek emelkednek fel, melyek mindkét oldalán barlangok, átvájt lyukak látszanak. Egyhez felmászunk, egymás mellett óriási termek sorakoznak, évezredek óta kivájt és kimosott, kövesedni kezdő homok. Lépésről lépésre még szétmorzsolható, vagy könnyen széttörhető kőképződményeket vehet fel az ember, melyek tisztán mutatják a hegyek összetételét; kagylók, halcsontok stb. Vezetőnk természetrajz tanár, minden harmadik darabot zsebrevágott.

A mi autónkat a GPU-autó kísérte, mikor mi megálltunk, ők is természetesen, kiszálltak és felkísértek. Ők is kezdtek magyarázni és segítettek feleségemnek mászni.

Ezután a karacseik (karacsok) rajónjába kerültünk. Ez

egy lovas török törzs. Óriási nagy barna és fehér filc karimás kalapot viselnek nyáron, télen nagy asztrahán cserkesz sapkát. Ruhájuk is cserkeszekéhez hasonló. Az asszonyok fekete, földig érő szövetből, lazára kötött kendővel a fejükön.

Ők is a kolhozokba vannak szervezve. Állattenyésztési kolhozok.

Az első faluban, Aulban, amelyet Ucsibaliknak hívnak, a kormány egy sajtgyárat rendezett be. A kis gyárba elhozzák reggel és délután a tejet. A gyárat 1927-ben német cég rendezte be. Vezetője orosz, de kaukázusiak dolgoznak benne.

De hogy mily törzshöz tartoznak, azt még az igazgató sem tudja jól.

Egy villogó szemű fekete leányra azt mondta, hogy karacsei, mire ez rögtön közbevágott, dehogy vagyok én karacs, én kabardin vagyok!

A vajdirektor derék ember, jóban van a néppel, nekünk meg mindent elmagyarázott.

A szovjetek itt berendezkedtek arra, hogy a népet gazdaságilag kihasználják.

Ugyanebben az Aulban van egy „Zootechnikum", egy állattenyésztési technikum. Fiúk és leányok a 7., vagy 10. iskolai osztály után jönnek ide, hol oroszul és egy kicsit a saját nyelvükön tanulják az állattenyésztést és ezzel kapcsolatos tudományokat.

A faluban építenek egy kinót. A többi falun, amelyen átmentünk kevesebb nyoma van a városi kultúrának. A legnagyobb részt szalmafedelű kis házak 2-3 helyiséggel, mellette egy hasonlóan épített istálló és szénának kerek fűzfavesszővel font valami. Az egyszerűbbeknél csak az utcán, a főnököknél az egész ház falkerítéssel van körülvéve.

A legutolsó Aulban, melyet Tereki-nek neveznek, ismét megálltunk. Fotografáltam, ez, de különösen a filmezés nagyon tetszett nekik. Beszédük éppúgy hangzik, mint a török. Az egyik egy fenomenális Árpád-fej. Egy tizenkét éves fiú az óriási szélességű kalapban; iskolakönyvek a kezében. Először tagadja, hogy tud oroszul, csak mikor látja, hogy nem tudok vele különben beszélni, kezd egészen jól oroszul. VII. osztályba jár. Karacsei nyelven vannak nyomtatva könyvei. A fiú modorában, beszédében, tartásában több méltóság és nyugodt előkelőség van, mint egy hercegben. Szeme és tekintete olyan, mint a sasé. Öröm nézni ezt az ifjút, ki 12 éve dacára egy 14-15 éves benyomását kelti.

Egy öreg – a bőre olyan, mint a vastag pergament – azt mondja 89 éves, de még jár-kel és bizonyítványa is van, hogy a kolhozban, mely Sztálinról van elnevezve, mint udarnik[324] dolgozik. Az öreg oly energiával beszélt, de csak karacseiül, mint egy fiatal, s midőn két fiatal lovas az udvarba lovagolt, kérte az egyiket, engedje felülni, s úgy ült a nyeregben, mintha ott született volna. Ott voltak közül az egyik új, a többi rongyos nemzeti ruhában: hosszú, cserkesz kabát, csizma, ugyanolyan kerek szőrme sapkával, vagy óriási karimájú barna, vagy filc kalappal. Mindegyiket festeni lehetne. Az asszonyok nem nagyon elegyedtek a beszélgetésbe, de szerették ha fényképezik.

Meg akartuk nézni méneseiket. De autóval nem voltak elérhetők. Fönt vannak ilyenkor a hegyekben, csak estére ereszkednek le, öt csoportban vannak, kb. 2-3 ezer.

A csoportban eleitől kezdve állt egy idegen; elég jól öltözött, európaiasan kinéző ember, aki egyszerre németül, jobban mondva svábul szólalt meg. Elmondta, hogy innen kb. 200 km-nyire fekvő Alekszandrovszkojéből, egy német kolóniából való. Itt jár, ültetőburgonyát keres. El-

mondta, hogy a Felső-Kaukázusban egy néhány falu német kolonista él. Elég jól megyen soruk. Azelőtt, mikor külön gazdaságuk volt, jobb volt. Most kolhozba vannak egyesítve, most is megy, de nem olyan jól.

Midőn a GPU ágensai észrevették, hogy németül beszélek ezzel az emberrel, általános izgalom támadt. Midőn aztán másodszor is németemhez fordultam, rögtön a hazaindulást sürgették. Karacsei barátainktól szívélyes búcsút vettünk.

Visszafelé ugyanazon az úton mentünk. A vidék egyik részét Rim (Róma)-nek hívják. A völgy közepén egy impozáns hegykúp emelkedik, amely, vezetőnk szerint, római kastrum volt.

Járt itt a népvándorlás mindenféle népe, nagyobb nyomot hagytak a rómaiak után a törökök, velenceiek és genuaiak.

A magyarok a Kaspi-tenger északi részét megkerülve jöttek Európába, az orosz kutatások szerint; hogy Dagestanon át a Kaukázuson mentek keresztül, vagy az Urál déli lejtőinél, nem tudják. Mindenesetre a Kaukázusban találni rokonaikat. *Slonin* Marc Les onze Republiques Sovieteques[325] című művében azt mondja, hogy a kabardinok a magyarok ama része, mely visszamaradt, mikor a magyarok egy része a mai hazájukba vándorolt.

Délután Jesszentukiba mentünk, minthogy a vezető nem jöhetett, az egyik GPU-agens ajánlkozott vezetőnek. Elfogadtam. Jesszentuki egy fürdőhely, 20 sós gyógyforrásáról híres, szép, nagy igényeknek megfelelő hely, gyönyörű parkkal.

Utána fáradtak voltunk, s már nem mentünk Pjatyigorszkba, mely szintén fürdőhely, vas és kénes forrásai vannak, a negyedik híres fürdőhely itt Zseleznovodszk, vas tartalmú forrásaival.

Jesszentukiból visszajövet gyalog mentem sétálni Kiszlovodszkba. A GPU-agensek nem vették észre, mire konstatálták, hogy nem vagyok a szállóban, élénk izgalom támadt.

[1938.] V. 16.

5 h-kor kelés. 6 h-kor indulás a villanyosvonattal Minyeralnije Vodiba. Ahogy a Kiszlovodszk melletti kozákfalut elhagytuk és átmentünk a Podkumok hídján, feltűnt a hátunk megett az Elbrusz kék csúcsa, amint magasan felülemelkedik az összes hegyeken, fehér havas palástban. Gyönyörű látvány volt, melyben majd egy egész óráig gyönyörködhettünk. Csak Pjatyigorszk előtt tűnt el. Pjatyigorszk nagyobb város; ez volt azelőtt fő helye az északkaukázusi kormányzóságnak. Itt volt a legerősebb orosz garnizon a hegyi-lakók ellen. Lermontov, az orosz költő is itt teljesített szolgálatot és a környéki erdőben esett el párbajban. Azt a helyet most Lermontovnak hívják, és megállója a mi villamosvonatunknak. Pjatyigorszkban van egy Lermontov ház, hol a költő lakott, most múzeumnak van berendezve.

Megemlítem még Inozemcevo állomást, mely egy híres orosz orvosról van elnevezve. Ennek orvosságát már 14 éve használom.

Pjatyigorszk (Bestan, öthegy) öt hegyről kapta nevét, melyek a környékén a sík földből emelkednek.

Most Pjatyigorszk elvesztette a jelentőségét, mert félreesik a vasúti fővonaltól. A fővonalon egy külön állomást építettek ezen fürdőhelyeknek Minyeralnije Vodi (Ásványvizek) néven.

A vasútvonal vissza azon a vonalon vezet a Kaspi tengerig, ahol a múlt században az orosz katonai erődítmények voltak elhelyezve a kaukázusi vad népek betöré-

sei ellen. Pjatyigorszk volt a fő hely, innen vezetett a kozákok és a rendes hadsereg garnizonjainak útja Georgijevszk-Prohladnij, Mozdok-Grozny-Kizljar felé a Terek folyó mentén. Most a vonat vezet erre. Groznynál, Baku mellett a legnagyobb, leggazdagabb petróleum források vannak.

Groznynál a vonat két irányba megy tovább az egyik Kizljar felé, a másik Haszavjurt-Mahacskala felé, ahol a Kaspi tengert éri el.

Mi az utóbbi vonalon mentünk Derbenten át Bakuba.

Pjatyigorszk-Groznyig húzódott még a 19. sz. végén a megerősített vonal. Ez a kaukázusi hegylánc lábától 5-10 kilométerre húzódik a síkságban. Ez képezte az orosz határvidéket a Kaukázus felé. Az orosz granicsárok, a kozákok. A Kubán és Terek folyó menti kozákok tartották vissza a kaukázusi hegylakókat a betörésektől. A kozákok mellett volt erős orosz sorkatonaság is. A kozákok ugyanis katonailag szervezett lakosság volt, mely földműveléssel foglalkozott.

Egymás után haladunk el a rendszeresen épített kozákfalvak mellett. A megerősített vonal fő pontjai Pjatyigorszk után Georgijevszk, Prohladnij, Mozdok, Grozny, Gugyermesz, Haszavjurt.

Prohladnij környéke remek termőföld. Kb. a mi alföldi klímánknak felel meg. Haszavjurt után megjelenik a szőlő és a híres barack, egész Mahacskaláig. Az útvonaltól észak felé; Dagesztánban végtelen sík táj nyúlik, mely Kizljártól kezdve a Volgáig egy terméketlen sztyeppébe megy át.

A déli oldalon néhány kilométerre emelkedik a magas Kaukázus dagesztáni része, melynek magaslataira húzódtak vissza az avarok, a mi avarjaink maradványai. Ez szikár, vékony arcú, kulturálatlan nép, mely egyike azoknak, kik a leginkább ragaszkodnak ősi szokásaikhoz. A je-

len rezsim is kénytelen megalkudni velük, úgy hogy ezek most sem válnak meg fegyvereiktől, a handzsártól, nemcsak a hegyekben, de a városban sem. Mohamedán vallásúak. Híres fegyverkovácsok és ezüst czizelírozók. Lovaik kicsinyek, vékonylábúak, és a legjobb hegymászók. Híres a lótenyésztésük.

Mahacskalában (Dagesztán fővárosa) láttam néhány nagyszerű avar típust hegyi kosztümjében. Az avarok mellett itt vannak a kazárok maradványai is.

Mahacskalánál értünk a Káspi-tengerhez. A kikötőben sok kereskedelmi, és egy hadihajó.

Mahacskala után a tenger mellett vezet az út. A hegyi oldalon óriási juhnyájak vonulnak éjjeli szállásuk felé.

A hegyek mindjobban emelkednek, majd eltűnnek az éjben. Derbent, Dagesztán régi, ősi fővárosa, hegyoldalba kapaszkodik. Várfalai másfél évezred történetéről regélhetnének.

[1938.] V. 17.

5 h-kor reggel érkezünk Bakuba. Itt is vár az Inturiszt képviselő és a GPU. Az Inturiszt elfoglalta a cári váróteremet, azon vezet a mi emberünk át. Az állomás perzsa stílű szép épület. Az Inturisztnak a város déli végén új, a tengerre néző modern, nagy szállója van.

10 h-kor megnézzük a várost, majd a petróleumföldeket és a raffineriák városát.

A város Azerbajdzsan köztársaság fővárosa. A Kaspi-tenger egy öblében fekszik, félkör alakban. A hegy lejtőjén lóg egy török régi város, tető nélküli házak teraszokban húzódnak le. Minél lejjebb jönnek, annál előkelőbbek és nagyobbak lesznek, míg a quai előtt két-három utcában palotákká fejlődnek.

Az épületekből néhány századra visszarekonstruálható

a történelem. Egy régi torony, a tenger felé kiugró résszel, egy fejedelmi leány emlékére, ki a tengerbe vetette magát.

A tenger partján egy széles sávban parkot telepítenek, miután az új vízvezeték, mely 200 km-ről jön, fák ültetését lehetővé teszi. Még néhány éve mielőtt e vízvezetéket építették, óriási vízhiány volt, s fák felnevelése nagy nehézségekbe ütközött. A városban kevés fát látni, a vidék pedig kopár. A dombok itt is homok és nem szikla alapanyagból állanak.

Megnéztem a tengeri fürdőt, melyet V. 15-(én) nyitottak meg. Fürdőző még kevés. A suhancok, akik bemerészkedtek, reszketve mondják: holodno! A fürdőmester mondja, hogy mindenki fürödhet: török, örmény, orosz, zsidó stb., azelőtt u.i. másként volt. Megnéztük az azerbajdzsáni szőnyegeket, a falusi hegyi lakók csinálják természetes színekkel. Mind szépek.

Az olajmezők 1500–2000 m mélységben fekszenek. 3 nagy petróleumföld van, hol a kutak százai állanak. Legfontosabb a szuharani petr.[oleum] föld és Lemsisár.

Minden kút felett van egy négyszögletű és felfelé keskenyedő kb. 8–12 m magas emelvény, úgy hogy ezek a földek messziről egy száraz erdőhöz hasonlítanak.

A petróleumkút egy 8-10 cm átmérőjű csőből áll, melyet a forrásig levisznek, a csőbe egy egyszerű szivattyú készüléket rendeznek be, melyet egy villanyos motor hajt. A felhúzott naphta egy 30-40 cm átmérőjű csőbe megy, mely a raffineriába, a tisztítógyárba viszi. Itt, aszerint, hogy mily hőség alatt viszik tisztítási processus alá, képződik petróleum, benzin és a naphta egyéb terméke.

A petróleumkutaknál csodálatosképp embert nem látni dolgozni. A szivattyúkar lassú emelkedéséből és süllyedéséből állapítjuk meg, hogy a kút dolgozik. Bakuból egy

csövön Batumiba is vezetnek nyersolajat a batumi tisztítógyárba, majdnem 2000 km-re. Ott tisztítják és viszik a Fekete-tengeren át a világ minden tájára.

[1938.] V. 18.

Még Azerbajdzsánban, Akabafa állomásnál keltünk. Erős, hűvös az idő. Mindkét oldalt kissé hullámos, termő szántóföldek. Az árpa és rozs már kalászos, de még zöld, az akácfa virágzik. A nép török, a házak tetőnélküli négyszögek egy kis kéménnyel. Itt-ott látni terméskőből épített nagyobb házakat. Ezekben laktak az előkelők.

Lassan emelkedünk a hegyek közzé. 12 h-kor érkezünk Tifliszbe, mely impozáns benyomást tesz a berobogó vonatról.

A GPU és 3 inturiszt alkalmazott vár. Messze az európai negyedben van az Inturiszt szálló, mely a régi rezsim öröksége. Szemben vele az óriási méretű szovjet épület, a georgiai kormány számára, mely nincs egészen kész. A keleti stílből megtart egy keveset, modernsége dacára.

Délután egy zsidó nő vezetése mellett nézzük a várost. Felvezet a Komszomolc Chaussére, a város melletti hegyre, ahonnan gyönyörű panoráma nyílik az egész városra, melyet a Kura felduzzadt sárga vizével felez két részre. A hegyen még elég jó állapotban van megtartva a perzsák által az V. században épített várfal, egy erődítménnyel. Majd lemegyünk a régi városba, mely keleti, majdnem török városhoz hasonlít. Ú.l. az itt lakó törökök adták meg a jellegét. Van még néhány török mecset és török fürdő is. Kénes gyógyfürdői is vannak e városrészben, melyet szívesen látogatnak a reumatikusok. Sok szép régi temploma van, melyek nagyrészt most is funkcionálnak. A leghíresebb köztük a *St. Sion* templom az V. századból, Nina

királyné tiszteletére lett építve, aki a georgiaiakat a keresztény vallásra térítette.

A templomok nem olyanok, mint az oroszoké. Hagymakupolát nem ismerik. Az egyház nem tartozik az orosz egyház hierarchiájába, önálló szervezete van és katolikusnak mondja magát.

A város különböző részei gyönyörű képeket mutatnak. Pl. a régi fegyház, hol Sztálin is ült, a Kura partján. A város a Kura mindkét partján van építve, melyet 5-6 híd köt össze. Ez egyike a legszebb fekvésű városoknak, amelyeket eddig láttam. Bizonyos tekintetben felveheti Budapesttel a versenyt.

Este a Rusztaveliről[326] elnevezett nemzeti drámai színházba mentünk. „A nemesség ősze" című georgiai darabot adták. Érdekes képet nyújtott a nemesi, társadalmi élet dekadenciájáról. A nőket csak a szerelmi intrika, a férfiakat az ital, a rangért való versengés és családi viszályok érdeklik. Két hercegi család viszálya, mely olyformán végződik kibéküléssel, hogy az egyik hórihorgas leánya elmegy a másik gnóm fiához feleségül. A nemesek pártoskodása, pénzért, nevetséges fontoskodása, kulturálatlanságával akarják ezt az osztályt a nép előtt diszkreditálni, és nevetségessé tenni. [sic!]

A nép azonban élvezettel nézi [a] nemzeti ruhában megjelenő hősöket és örömmel tapsol naiv és buta vicceiknek.

[1938.] V. 19.

Séta a városban. Üzletek megtekintése. Régiségüzlet. Árak. Az üzletek az európai városban tisztábbak, rendesebbek, mint Moszkvában; azt a benyomást teszik, mintha magánérdek fűződnék hozzájuk, gonddal vezetik.

Az európai részben monumentális épületek vannak,

melyek bármely európai nagyvárosban megállnák helyüket. Az opera perzsa stílben, a Rusztaveli színház, a múzeum, a Rusztaveli kiállítás, a kormánypalota, amely most van befejezés alatt, s sok más dísze a városnak. A Marx–Engels–Lenin Intézet tán a legmonumentálisabb modern épülete a városnak, mely Sztálin emlékének is tekinthető, ennek életéből vett reliefekkel, az új cirkusz egy római cirkusz módjára 30 000 ember számára épített stadion, stb., mind világvárosi jelleget viselnek.

½ 2 h-kor kimentünk a 24 km-re fekvő Mchetbe. Ez Georgia eredeti fővárosa, melyet az IV. században Krisztus előtt alapítottak. Itt laktak a georgiai királyok. Az V. században alapítottak egy katedrálist a várban, ez volt a Patriarcha székhelye.

A hely most falu, egy régi restaurált várfallal, melynek közepén áll egy hatalmas arányú bazilika, mely az V. században lett alapítva, időközben többször lerombolták a perzsák, a törökök. Jelenlegi formájában 1813-ban lett restaurálva régi alapon és tervek szerint. Egy fehér szakállas öreg pap mutatta. Terméskőből vannak falai, óriási méretek és finom nemes vonalak jellemzik. Belsejében el vannak temetve a georgiai királyok. Két nagy freskó került elő a festés alól: ezek állítólag az V. századból származnak. Ugyancsak a katedrális első idejéből való a patriarcha trónusa, egy külön baldachinos oltárféle, ahol állítólag Krisztus urunk ruhája van megőrizve, valamint a Krisztus sírja feletti templom másolata terméskőből. A sekrestyében van egy kút, melynek vize vagy 25-30 m mélyen van. A templom most is „dolgozik", csak hogy patriarcha helyett itt van most ez az öreg trottyos bácsi, egy néhány évvel fiatalabb kb. 60 évessel. [sic!]

A várfal teljesen renoválva van, csak az egykori királyi lakásrész, a falon belül van romokban. Egy középkori

rendes vár volt. Most a két öreg lakja a várat és ők gondozzák a templomot.

A falu a régi telepítvény, amelyben azonban még egy régi őrtorony felét látni, a Kura egy mellékfolyója partján.

A várudvarból gyönyörű a kép, a Kura keleti oldalán egy hegykúpon lévő vár, amelyből egy kolostor maradt meg.

A falu északi végén egy középkori kolostor „Nina" védszentjük emlékére két igen érdekes katholikus templommal. Ez szintén fallal van körülvéve. Most valami kolhozközpont van benne.

Mchet-ból a grúziai hadiúton mentünk a Kaukázus magas hegyei közé. Ez a hadiút, melyet az oroszok a XIX. sz. elején csináltak, 2333 m magasságig emelkedik és összeköti az északi Kaukázust Vladikavházból (most Ordzsonikidze) a Dél-Kaukázussal Tifliszben. Az egész 214 km hosszú. A világ egyik legszebb hegyi útja. Az évben rendesen csak másfél-két hónapig járható autóval, mivel magas részeiben igen későn olvad a hó.

Mi Dushetig mentünk fel. Mchet után a Kura széles termékeny völgyében vezet felfele. Néhány km-nyire a georgiaiak régi fővárosától egy magasra törő sziklán „az öregek vára" egy elég jól megtartott várrom, mely a külső kolostor várral ú.l. védte a Kura folyónak a völgyét. Az út később meredek lesz és a völgy összeszűkül.

A GPU-autónak panja volt, elmaradt. Mi felmentünk a Bazal tóig, egy szép platóig. Itt nekünk volt panunk; a GPU ismét utolért.

A plató nyílásán egy vár romjai, egy nemesi ház. Távolabb a hegyilakók jellegzetes házikói, rőzse kerítésekkel. Az emberek egy kicsit vad kinézésűek, de jószándékúak és vendégszeretők. Óvatosan, de nagy érdeklődéssel ereszkednek le a kultúra felé. [sic!] Erős nemzeti érzésűek.

Utunk visszafelé nagy élvezet volt. Megettünk hófödte magas hegyek, előttünk a végtelen szerpentinbe, lombdús erdőbe húzódó utunk, a Kura rohanó vizével, majd egész Tiflisz képe.

Hazajövet, ebéd után séta. A törökországi örmény cipőtisztító 20 éve jött ide. Fáj neki Törökország, de nem maradhatott, a törökök üldözték az örményeket. Itt is meg lehet élni. Mesterségét minden magánvállalkozó üzi. Sok az örmény itt, török is van. Iskoláik vannak.

Az iskolákban orosz a fő tárgy. Az Inturiszt igazgató ukrán. A hivatalokban oroszul kell tudni, aktákat a magasabb hatóságoknál 2 nyelven lehet írni, vagy oroszul, vagy georgiaiul.

Szép városi park. Parachutist torony[327] minden nagyobb helyen.

11 h-kor mentünk a vonathoz. A GPU-ember utazott velünk Batumiba.

[1938.] V. 20.

Batumi előtt egy órával keltünk fel. Itt már szubtropikus flóra fogad.

Az Inturiszt szálló gyenge. Újat építenek.

Megnézzük a botanikuskertet, melyet Krasznov professzor alapított 1901-ben. Kb. 100 hektár. Egyike a legszebbeknek a világon, a Fekete-tenger partján, egy gyönyörű hegyi tájon.

Innen megnézzük a teaültetvényeket és egy teagyárat. A teaültetést 1913-ban kezdték, ma óriási területek vannak beültetve és 27 gyárban preparálják a teát. Két gyára van építés alatt.

A teabokrok egy gyönyörű hegyvidéket borítanak, hosszú sorokban húzódnak a kis gömbölyűre nyírott bokrok. Kb. 35–40 cm magasak, sűrűek, úgy néznek ki, mint

az alacsonyra nyírott kerítésbokrok, csak hogy nem egyfolytában mennek, hogy egy-egy bokor között körülbelül annyi hely van, mint egy 1-1 burgonyatőke között.

A gyár egy új, levegős tiszta épület az ültetvények közepén. A tealeveleket bödönyféle edényekbe gyűjtve hozzák a gyárba, hol mulatságos szívócsöveken, vagy léghajtással továbbítják fel az emeletre, ahol a plafonig repülnek és aztán gyűrés nélkül hullanak le. Innen egy melegítő készülékbe kerülnek, hol pároltatják. Itt olyan lesz, mint a párolt saláta, vagy káposzta. Azután egy nyomtatóba kerül, hol már gyűrődik és törik. Ebből egy ugrasztó gépbe kerül, mely szortírozza a nagyot és kicsit, amennyiben különböző nagyságú lyukakon engedi kiesni. Innen a szárítóba és pakolóba kerül.

Az igazgató, egy georgiai specialista, teával kínál minket. A GPU-ember nagy zavarba jött, mint mindenhova az igazgató szobájába is követett. Ez nem tudva ki ő, őt is teával kínálta. Nagy húzódozás után, miután én is mondtam, hogy csak jöjjön, ő is odaült. Különben jó gyerek volt. Amikor csak lehetett hasznosította magát. Mindig sietett az ajtót nyitni az autónál, stb.

Az igazgató beszélt oroszul. Kérdéseimre elmondta a termelés és gyártás formáit. A teabokor, ha rendesen kezelik 5-600 évig elél. Hároméves korában lehet leveleit teára szedni és ha 25 évenként átültetik, 2-300 évig rendesen termel, 5-600 éves korában a levelei csak koffeintermelésre jók.

A tealevelet májustól októberig lehet vágni, éspedig olyképpen, hogy a hajtás akkor vágandó le, ha öt levele van, de úgy, hogy csak a három felsőt vágjuk le, a két alsó meghagyandó. Ennek a kettőnek az alján jön ugyanis új hajtás és így lesz a bokor sűrű és erős. Nem így vágott levél vissza lesz vetve. Egy munkás napi normája 9 kiló

ilyen levél vágása. Van azonban Sztahanov-munkás, aki ennek többszörösét, néha 8-10-szeresét vágja.

A teabokor körül többször kapálni kell, és sok trágyát kíván. Csak oly meleg klímában tud exisztálni, hol sok eső van, mint itt; Tiflisz túl száraz.

Batuminak van egy petróleumtisztító gyára, mely feldolgozza a Bakuból csöveken idehajtott petróleumot.

Mint Adzsárisztán (autonóm szovjet köztársaság Grúzia köztársaság alatt) fővárosa, központi igazgatása van. Az Inturiszt vezető szerint, aki idevalósi ember, adzsár és főleg orosz nyelven történik az igazgatás. Iskoláikban adzsár, grúziai és orosz nyelvet tanulnak.

Bent voltunk a hegyekben, földműveléssel és kertészettel foglalkoznak.

A város maga nem nagy dolog; két szép rendesen aszfaltozott utcája van, 1-2 emeletes házakkal. A boulevardja, vagyis a tengerparti része nagyon szép, egy délszaki flórától duzzadó park és a fürdő rész újonnan tervezve, mintha egy világvárosi nagy fürdőről volna szó.

Az emberek itt is jobban vannak öltözve, az üzletek tisztábbak és az élet nyugodtabb folyású, mint Moszkvában.

A délutánt a parkban és a tengerparton töltöttük. Üzletek megtekintése. Vidékre jellegzetes áru, akár a többi helyeken, itt sincs. Jellegzetes ajándékot a Kaukázusból nem lehet vinni.

10 h-kor kimentünk a Grúzia nevű hajóra, mely minket Szocsiba kell hogy vigyen. Járata: Batumi–Odessza, 5 nap. Nagyobb ez a Fekete-tenger, mint hinném.

[1938.] V. 21.

Szuhumi az első kikötő. Szuhumi az abházia autonóm köztársaság fővárosa. Ez a köztársaság is a grúziai birodalmi köztársaság tagja.

Pálma, cédrus, banán, stb. jellemzik. A városnak egy szép utcája, remek tengerpartja és egy parkja van. A kaukázusi kikötők közül Batumi a legforgalmasabb. Emellett frekventált üdülőhely.

Összetűzés a kikötő GPU emberével filmezés miatt. Miután már az egész várost és a hajóról mindent filmeztem, észrevette és borzasztó fontoskodva követelte a film kivételét az apparátusból, amit én persze nem tettem, hanem „Majd Moszkvában megkaphatja". Egy ideig inszisztált, de a végén engedett azzal, hogy nem szabad a kikötőt fotografálni.

A Grúzia hajó háború előtti nagy személy és teherszállító hajó. 250–300 utasa van. A legtöbb nagyon szegény, rongyos, sokan családostól, vagyonostól, mely 2-3 batyuból áll, vándorolnak. A fülkében kevés a vendég, akik vannak, majdnem mind fürdőhelyekre menő zsidók és néhány sztahanovec.

A hajón van egy nagy, külön gyerekszoba, ahol a gyerekek meghálhatnak ágyakban, ingyen. Ezenkívül van egy szoba, ahol anyák bébikkel hálnak, ha a helyet fizetik, ami 4-5 napra 10-15 rubel.

E két szobát azonban nagyrészt nem veszik igénybe. A gyerekek, mert ott rendet kell tartani, a bébis anyák pedig előnyben részesítik a fedélzet friss levegőjét éjjelre gyermekeik számára.

Gagra a következő megálló. A hajó vagy 300 m-re a mólótól áll meg. Kis hajóval mennek ki a kiszállók és az utasok kíváncsi része. Gagra még Abháziában van. A Fekete-tenger legszebben fekvő üdülőhelye, néhány szálló,

szanatóriummal és egy délszaki növényes, szép parkkal. A park mellett vagy 2-300 m-re a víztől elég meredeken emelkednek a hegyek és ezek erdeiből kandikálnak ki a szállók, villák. Falu nincs. Csendes, ideálisan fekvő hely.

Fotografálás a helység fotográfusánál. A móló padján egy részeg fekszik, kit a hordárok, mint egy hullát hoztak ki.

Két órai veszteglés után tovább indultunk Szocsiba. Szuhumi óta folytatódik a nagyszerű kép. A tenger mellett húzódik a 150–250 m magas erdős hegylánc, közvetlen megette egy másik, mely 1000 méterig emelkedik és utána egy hóval borított hegylánc vonul végig. A francia Riviera tán pitoreszkebb, de ezt a gyönyörű képet a havasokkal, nem mutatja.

Este 9 h-kor érkeztünk Szocsiba, amely az Unió legdivatosabb fekete-tengeri fürdője.

Inturiszt vár, de nincs GPU, Batuminál ú.l. megszakadt a fonal.

[1938.] V. 22.

Az Inturiszt emberrel végig autózunk új Szocsin, és régi Szocsin; nem fekszik oly szépen, mint Gagra; rendszertelenül épült. Most próbálnak valami tervszerűséget behozni és egy külön építési biztost neveztek ki, aki elsősorban a hivatalának épített egy görög templomnak is beillő épületet.

Egy operát épített, St. Madelain stílusában Párizsban.

Nevezetessége a helységnek a Vörös Hadsereg üdülőtelepe, szupermodern stílusban. Ez vagy 6 óriási szállóból áll, minden komforttal és kényelemmel el van látva, külön fogaskerekű vasútja van a strandhoz.

Mellette hasonló luxussal és méretekben épült most, de már klasszicisztikus palota stílusban a Nehézipari Népbiz-

tosság üdülőtelepe. Itt is van a Postaügyi, a Földművelésügyi, Közoktatásügyi stb. Népbiztosságnak luxussal épített, berendezett üdülője.

Midőn ezeket az építményeket megbámultuk, megszólalt a chauffer (taxi chauffer volt, az Inturisztnak itt nincs autója). „Maguknak építenek luxuspalotákat. Az itteni népnek meg nincs lakása; 5-6 m^2 jut egy-egy emberre." Az Inturiszt ember nagyot nézett erre, de nem szólt semmit. Íme a kommunisták rendszerének egy kommunistája.

A Riviera szálló, hol lakunk, háború előtti, mely ma a szocsi fürdőigazgatóságé, mely ezzel vagy 7 más kisebb szállót és magánházat egyesített. Közvetlen a tenger mellett most egy egész modern szállót is épített. Oda kell járni enni.

4 km-nyire Szocsitól van a tulajdonképpeni gyógyfürdő Maceszta helységben. Egy völgykatlanban vannak erős kénes források, hol már régen építettek fürdőt. Most kivezetik a tengerparthoz a kénes gyógyvizet, és ott építettek egy nagy fürdőt. A reumatikusok százával keresik fel.

Du. Szocsi faluban sétálunk. Elhagyott szegény nép. A szovjet fürdőélet, nem ad a népnek semmit, nem nyer a sok üdülőből semmit. Az üzletek haszna az államé, a munkásnak az államilag megállapított munkabéren túl semmije sincs.

Mindenki el van keseredve. A cipőpucoló nő és barátnője. Cipő semmiféle nincs! Ha jön egy néhány, sorba kell állni és csak 3-4%-ot kap. Moszkvában kell venni cipőt, mondja. De hol van Moszkva, az 2000 km-nyire van innen. A legtöbb ember olyan hálópapucs-féle cipőben jár, csak az előkelő üdülőknek van teniszcipő féléje, vagy sárga-fekete bőrcipő féléje.

Ezekben a fürdőkben több ezer az üdülő, 5–700 rubelt

fizetnek egy hónapra, vagy ők maguk, vagy a munkaadójuk. Legnagyobb részt 120–250 rubelt fizet az egyén, a többit a vállalat az igazgatói fondból.[328]

[1938.] V. 23.

Kirándulunk egy kis hajón Chasztába, amely másfélórányira fekszik innen. A kis hajón kérdem, hogy lehet-e a partot fotografálni. Azt mondják a katonai objektumokat nem, különben mindent lehet.

Szocsitól eltávolodva a part szebb, az első hegylánc mögül kicsillannak a hóborította csúcsok.

Visszajövet Maceszta előtt, a hajó valamely utasa ú.l. azt mondta a kapitánynak, hogy én fotografáltam és a partot nem lehet fotografálni, a kapitány kérdi, hogy mit fotografáltam, mire kijelentettem, hogy azt amire a hajó alkalmazottja azt mondta, hogy lehet.

Macesztánál egy GPU-rendőr felszólít, hogy vegyem ki a filmet, megtagadtam és igazoltam magam. Elmegy, néhány perc múlva azonban még egyszer visszajön és ragaszkodott hozzá, hogy meg kell állapítani, hogy a filmen mi van. Az utasok között úgy látszik egy GPU-alak volt, aki kényszerítette arra, hogy ragaszkodjék a film bemutatására, mert neki, határozott visszautasításomra, nem volt az ügy nagyon kényelmes.

Eleinte ragaszkodtam, hogy Szocsiban beszélek csak velük erről. Hogy azonban elkerüljem, hogy Szocsiban tényleg átadjam a filmet, kimentem vele a GPU-nacsalnyikhoz. A nagyszerű az volt, hogy az úton egy civil detektív le akarta a milicionyert velünk együtt tartóztatni, mert nem volt igazolványunk a vasúti síneken menni.

A GPU épülete a vasúti töltés mellett áll, a falu előtt. Néhány uniformisos csekista volt a 4-5 szobából álló házban. Az egyik azonnal bevezetett a nacsalnyikhoz.

Lillyt nem akarták beengedni velem: itt csak egyenként fogadnak, mondotta az egyik. Én már bent voltam a szobában, és ő utánam jött, mire én azt mondtam „Ő pedig itt marad".

Egy kis szobában egy polgári ruhás ember ült fekete sapkával a fején. Kérdésemre, hogy ő-e a GPU-nacsalnyik, azt válaszolta, hogy igen, mire megmondtam, hogy ki vagyok és erősen kikelve embere és a mód ellen, előadtam a dolgot.

Miután egy ideig beszéltem, levette a fekete sapkát a fejéről, kért, hogy foglaljak helyet. Megnézte igazolványomat és azt mondta, miért nem mutattam azt az embernek, és hogy miért nem mondtam, hogy nem jövök le a hajóról.

A végén bocsánatot kért és felajánlotta a GPU autóját, Szocsiba való visszamenetelre.

Így menekült meg a film és mi 4 km-t GPU-autón utaztunk.

Délután Davis[329] amerikai nagykövettel és feleségével találkoztunk, kik yachtjukkal érkeztek ma délben ide.

Velük vacsoráztunk a yachton, mely egy, a legnagyobb luxussal berendezett hajó. Az asszonyé, aki multimilliomos. Vacsora után az operában voltunk. Borisz Godunovot adták, elég élvezetes volt az előadás, de 5 GPU-ember ült közvetlenül megettünk a második sorban. Egy lépésre nem távoztak tőlünk. Sőt mikor Davis a WC-re ment, az egyik az ajtó előtt állt és amikor a nagykövet kiment, ő benézett, ú.l. hogy nem volt-e ott valaki más, vagy nem hagyott-e valami írást valaki számára.

Davis a GPU felvonulását maga körül, benyomásom szerint mint külön megtiszteltetést fogja fel!

[1938.] V. 24.

Felmentünk az Achun hegyre, 20 km-re Szocsitól. Inturiszt embereimet megkértem, hogy kérdezzék meg a GPU-tól, hogy lehet-e ott fotografálni. A hegyeket lehet, a várost és a tengerpartot nem. Az Achun hegyre Macesztá-n át ment az autó fel. A csúcs 733 m magas és kilátójáról, 30 m, szép kilátás nyílik a tengerre és a havas hegyláncra. Autóbuszok is járnak. Egy frissítő az erdőben és egy új étterem szép kilátással. Két medvét és néhány kaukázusi gazellát tartanak ketrecekben fent. A közönséget autóbuszon hozzák fel.

Az út lefelé szép kilátást nyújt a macesztai völgyre. Az Inturiszt vezető nem ér semmit. Ő is először volt fent!

A közlekedési rendőr úgy dolgozik, mint egy kígyótáncosnő.

10 h-kor indultunk vissza Moszkvába, Szocsi–Moszkva egyenes nemzetközi kocsiban.

[1938.] V. 25.

Tyihorecknél keltünk, óriási szovhozok, állami gazdaságok, hol cukorrépa, hol búza, ameddig a szem ellát egy táblában. Itt-ott egy nagy cukorgyár. Magyar gémeskutak. Így megy ez Rostovig és azon túl.

A konduktorunk e vidékről való, azt mondja azelőtt itt gazdag nép lakott. 30-40-50 gyeszjatyinos (holdas), sőt 100 gyeszjatyinos parasztok voltak. A nép jómódú volt. Kozák parasztok voltak. A kollektív rendszer ellen erős volt az ellenállás. Sokat kipusztítottak, most az egész vidéken nagy állami gazdaságokat, ún. kenyérgyárakat rendeztek be. A gyapot helyett a búzát és a cukorrépát általánosították.

Don melletti Rosztov az Azovi-tenger legvégső csücskében fekszik. Ez a kapu a Kaukázus felé.

Taganrog felé az Azovi-tenger mellett vezet az út. Idejövet gyönyörű holdvilágbn láttuk a tengert, most csak egy nagy homoksivatagot, mindenütt a homokban ülő csónakok és halászhálók, apály van. Az Azovi-tenger visszavonult. Elment teázni a Fekete-tenger tantihoz.

[1938.] V. 26.

Harkov után keltünk, kocsinkhoz, mely utolsó volt, csatoltak az éjjel egy GPU-kocsit. Fontos foglyokat vihetnek Moszkvába. Az állomásoknál külön csekistát állítanak őrnek az ajtók elé. Az ablakok sűrű ráccsal vannak ellátva. Egy pöffeszkedő GPU sétál a kocsi előtt az állomásokon.

Ukrajna az SZSZSZR jól művelt kertje. Öröm látni a földeket, oly szépen vannak megművelve. Tehéncsordák, gémes kutak.

Tula körül vasgyárak és kőszénbányák.

Mihalkovics, Deseő és Paikert[330] vártak. Deseő elmondja, hogy sürgönyt kapott beszéde irányítása céljából. Hangsúlyozni kell, hogy csehek kétszeresére emelték létszámukat, határzárat rendeltek el; mi pedig ezzel szemben semmit sem tettünk. Dubin ezredesnek ezt elmondta, célozva arra, hogy a csehek esetleg provokálják Magyarország megszállását a kisentente által.[331] Hogy ez a célzás mire volt jó, nem tudom. Ő abszolút katonai megoldást vár a mi beavatkozásunkkal.

Vacsora után azt mondtam nekik, hogy arra az álláspontra álljanak, úgy az oroszokkal, mint a diplomatákkal szemben, hogy katonai konfliktusra nem kerül sor, ha a csehek felismerve helyzetüket a kisebbségi kérdés békés rendezését lehetővé teszik. Ha pedig tényleg egy kat. [onai] konfliktus útján lesz a kérdés rendezve, a követség kényes helyzetbe kerül, mindenki vigyázzon, nehogy a legkisebb alkalmat is adja valamilyen kellemetlenségre az

itteni hatóságokkal, mert ha a Szovjetunió nyíltan nem is avatkozik bele, nekünk mindenben kellemetlenkedni fog próbálni.

[1938.] V. 27–30.
A nemzetközi válság enyhült. Anglia 21-22-én megtette azt a kijelentést, melyet Litvinov velem V. 5-én közölt, ti., ha a csehkérdés miatt háborúra kerül sor, Franciaország és Németország között, Anglia Franciaország mellett fog küzdeni.

Hitler az eddigi taktikáját kénytelen volt erre feladni, mivel európai háborút nem reszkírozhat. Henlein tehát megkezdte tárgyalásait a cseh miniszterelnökkel, Hodzsával a kisebbségeknek adandó jogokról egy szuverén Csehszlovákia keretén belül.[332]

Moszkvában nagyon meg vannak elégedve Anglia magatartásával. Chamberlaint e kérdéssel kapcsolatban már nem támadják. Most csak buzdítják Párizst és Londont, hogy maradjon meg ezen határozott vonalon, sőt terjeszszék ki e modort Spanyolországra is.[333]

A cseh–szovjet pakt.-ból folyó kötelezettség teljesítéséről is más tónusban nyilatkozik a sajtó. Eddig nem nyilatkozott erre vonatkozólag, most egyszerre azt a formulát használja, hogy a német terv meghiúsult, mert természetes volt, hogy a Szovjetunió a pakt.-ban vállalt kötelezettségeinek megfelel.

[1938.] V. 30.
Hendersonné, az amerikai nagykövetség vezetőjének felesége azt mondta a feleségemnek, hogy az angolok kijelentése Berlinben, hogy egy francia–német konfliktusban Franciaországgal karöltve küzdenek Németország ellen, nem volt blöff. Ez komoly volt, sőt Washington is segítsé-

get ígért Franciaországnak erre az esetre. Hogy mily segítségről volt szó, azt nem mondta.[334]

[1938.] VI. 1–3.

Futár nem hozott semmi különöset.

A szovjet sajtó minket nem támadott eddig, ma 3-án a prágai TASZSZ képviselő rosszindulatú jelentést hoz Kánya külügyminiszter parlamenti beszédéről.[335]

A Külügyi Népbiztosságban Barkovval és Weinsteinnel voltam. B.[arkov]-nál szóbahoztam kaukázusi utamat, a GPU-val való bajaimat és örömeimet. Kérdeztem, hogy itt Moszkva környékén hová mehetnek a diplomaták, mert a GPU mihelyt az autó valahol megáll, megtiltja az ottmaradást és sétálást. Barkov csak mosolygott, kifejezést adván annak, hogy ő biz' nem tehet semmit.

Kértem, hogy intézkedjenek, hogy Deseő kat.[onai] att.[asé] autón mehessen ki a Szovjetunióból.

W.[einsteinnél] letartóztatott magyarok érdekében interveniáltam, Magyary Zoltán könyvéről beszéltem, megkérvén, hogy helyeztessen el egy notizot róla.[336]

Szóba hoztam a magyar történeti ereklyék ügyét. Elmondtam neki, hogy ezek hogy kerültek az orosz múzeumokba, és most kérném, hogy ezekről a kompetens hatóságok megbízható listát adjanak, illetve inventárjaikból az ezen tárgyakra vonatkozó feljegyzéseik másolatát.

Erre vonatkozólag egy Note Verbalet fogok küldeni.

Hogy e kérést elődjei Rákosi kommunista kiadatásával hozták kapcsolatba, nem említettem.

Kánya beszéde körül hosszú vita fejlődött ki. Ő lehetetlennek mondotta azt, hogy ma Kánya, egy szintén veszélyeztetett kis ország külügyminisztere támadja Csehszlovákiát függetlensége érdekében eszközölt védelmi intézkedéseiért.

A helyzetet Közép-Európában nem érti és nem is ismeri. Konfúzus összefüggéstelen frázisokat ismétel jó hangosan, hogy a GPU mikrofonjai azt szépen továbbítsák, értelmes polit.[ikai] beszédet nem lehetett vele folytatni.

[1938.] VI. 5.

Borogyinóba rándultunk ki a lengyel ügyvivővel és nejével.[337]

Most egy múzeum van a harctéren. Az orosz ágyúállások még megvannak és az egyes orosz csapattestek emlékei állanak azon a helyen, ahol a csapatok küzdöttek, az emlékeken fel van vésve mennyi tiszt és legénységi állományú ember esett el. Azon a helyen, hol Napóleon tekintette végig a harcot, nagy emlékmű van a nagy hadsereg halottai emlékére. Kutuzov egy parasztházból hozott lócán ülve irányította a csatát. A lóca a múzeumban látható. A helyen pedig, ahol ült, nagy emlékoszlop áll. A sok emlék, felírásaik a múzeum tárgyai meghatók, nagy időket idéző érzéseket keltenek. A harctéren van egy kolostor, melyet Tucskov generális neje építtetett férje elesténck helyén, ahol ő mint apáca élt.

[1938.] VI. 12.

1.) A vasárnapot Bolesevon, a perzsa nagykövet nyári villájában töltöttem. Saed nagykövet elmesélte bakui és tifliszi élményeit 1919–20–21-ben. Bakuban volt, mint főkonzul és miniszteri rezidens a független Azerbajdzsánban.[338]

2.) Antonov bolgár követ bizalmasan elmondja, hogy Litvinov szóbahozta előtte a Balkán pakt. kiszélesítésének eszméjét, ami lehetővé teszi Bulgáriának a Balkán ententebe való belépését.

A.[ntonov] ama kérdésére, hogy mik ennek a feltételei,

adnak-e területi engedményeket, út a tengerhez, a szomszédok, a népbiztos nem tudott semmit sem válaszolni. Csak azt hangsúlyozta, hogy B.[ulgária] így tudná biztosítani a németek előretörése által veszélyeztetett függetlenségét.

A.[ntonov] kijelentette, hogy instrukció nélkül is biztosíthatja Litvinovot, hogy ily körülmények között szó sem lehet arról, hogy B.[ulgária] belépne a Bal.[kán] ententebe.

Ezt megerősítették neki Szófiából, hová titkárát küldte futárként.

Az ügyet elmondta Coulandre francia nagykövetnek, ki szóvá tette Litvinovnál és Apaydin török nagykövet előtt.[339]

Litvinov azt mondta, hogy az egész Rüstü Aras török külügymin.[iszter] ügye, ő dezinteresszálja magát.

Apaydin pedig elmondta, hogy az a terv vetődött fel, hogy a Balkán paktumot átformálják, a biztosítást a belső Balkán országhatárokról át akarja vinni a külső határokra, ami lehetővé tenné Bulgáriának a csatlakozást.

Beszélgetés Fierlinger[340] cseh követtel Litvinov magatartásáról és a kisebbségi kérdésről.

Litvinov május 21. óta meg van elégedve a cseh válság alakulásával. A Szovjetunió nevében mindig loyálisan biztosította a cseh–szovjet paktum betartását.

Valamennyi kisebbségnek egyforma jogot fognak adni. Nem engedik, hogy ideológiai alapon pártokká szerveződjenek. Reméli, hogy e kérdés elintézése után M.[agyarország]-gal barátságos viszony fog kifejlődni.

[1938.] VI. 18.

Felkeresett gróf Schulenburg német nagykövet. Azt hallotta, hogy Litvinov Magyarországnak rajtam keresztül

pozitív javaslatokat tett a dunavölgyi kérdés megoldására.

Erről persze szó sem volt. Megnyugtattam Schulenburgot, amennyiben részletesebben informáltam Litvinovval folytatott beszélgetésemről.

Antonov mesélte neki a Litvinovval folytatott beszélgetést és valószínűleg megjegyezte, hogy velem hasonló beszélgetése volt a népbiztosnak, ami a félreértést okozhatta.

[1938.] VI. 20.

1.) A Nemzetközi Vöröskereszt, mely 1919 óta intézte a mi hadifoglyaink ügyeit, míg a követség fel lett állítva, likvidálja moszkvai hivatalát. E hivatal vezetője, Wehrlin ma búcsúzott tőlem.

2.) Rosso olasz nagykövet közölte velem: Hendriks belga követnél, azt mondta, hogy a napokban járt Potyomkinnál. Ez a cseh kérdésben, főleg Lengyelország ellen kelt ki, annak agresszív magatartása miatt. Lengyelországnak nincs jobb helyzete Németország és a Szovjetunió között, mint Csehszlovákiának. Erősen kritizálta, hogy Litvinov Magyarországgal közös határt akar.[341]

1939. V. 19. szombat

Pallavicini segédfogalmazó útján telefonon magához kéretett Vörnle.[342]

12 h-kor kerestem fel. Nagyon szívélyesen fogadott, ellentétben legutóbbi látogatásommal.

Miután néhány szóval a tegnapi erős jégesőről emlékeztünk meg, azt mondta, hogy azért kéretett, hogy a következőket közölje velem: a miniszter azt akarja, hogy utazzam Moszkvába és adjam valahogy értésére a szovjet

kormánynak, hogy mi fenn szeretnénk tartani moszkvai követségünket.[343]

Mindenre el voltam készülve, csak erre nem! Vörnle, aki néhány héttel még dühösen nekem támadt, amiért azt mondtam, hogy nekünk Oroszországgal továbbra is foglalkozni kell; aki kiadta az ordrét, a követségi házat bérbe kell adni 5 évre, mert minket a Szovjetunió többet nem érdekel, ki dühösen kijelentette, hogy ma szó sincs arról, hogy bármely más követséget megbíznánk az orosz ügyek vitelével, most, alig 5 hétre kér, hogy utazzak vissza és lehetőleg úgy rendezzem az ügyet, hogy a két követség ismét Moszkvában és Budapesten felállítható legyen.

– Kijelentettem Vörnlének, hogy ez nehezen fog menni. Taktikailag jobb volna a szovjet kormánynál ezirán valamelyik nagykövetnél, Rómában, vagy Párizsban tapogatózni és azzal szándékainkat közölni. Megjelenésem Moszkvában nagy feltűnést fog kelteni, mondtam.

– A miniszter úgy képzeli azt, hogy én magánügyben, bútoraim hazahozatala miatt megyek, ott alkalmat keresek egy nagy emberrel összejönni és annak a végén úgy mellékesen megjegyzem, hogy a magyar kormánynak nem volna kifogása az ellen, hogy a szovjet kormány ismét követséget küldjön Budapestre.

– E címen nehezen mehetek, mert a bútoraim már a szovjet területen innen vannak.

– V.[örnle]: az nem baj, mit tudják azok, hogy mi az államé és mi a tiéd.

– J.[ungerth] sajnos tudják, mert vámellenőrzés mellett hagyták el az országot a magánholmik, mint olyanok. Azonkívül nem lesz itt kivel beszélhetnék. Ezt, miután már Litvinov nem létezik, csak Potyomkinnal tudnám közölni, ez pedig V. 22.[én] előreláthatólag Genfben lesz. Jobb volna tán odamenni.

– V.[örnle]: Nem, ezt nem akarjuk. Mi nem akarjuk, hogy Te tárgyalj és hogy mint tárgyaló jelenj meg. Ha Genfbe mész, ez tárgyalás lesz, vagy más városban is. Moszkvában ha Potyomkin nincs ott, Molotovval beszélsz, de nem tárgyalsz, csak úgy a beszélgetés végén mondhatod, hogy a magyar kormánynak nem volna kifogása ha a Sz.[ovjet] k.[ormány] megint követséget küldene Budapestre. Vörnle közölte, hogy megkérték a németeket és az olaszokat is, hogy tapogatózzanak ez irányban. Választ ezektől még nem kaptak. Az egész nem olyan sürgős – mondotta, mire kijelentettem, hogy az egészet át fogom gondolni és jövő hét keddjén vagy szerdáján Varsóba fogok utazni és az ottani követségünk útján fogom kérni a szovjet beutazási vízumot. Majd meglátjuk, hogy miként reagálnak arra. Előbb azonban még meg akarom beszélni a dolgot.

Ritka naivitással és meggondolatlanul születhetett meg a terv.[344]

[1939.] V. 16.

1.) Csurgay kéretett magához és közölte velem, hogy Athénbe küldésem el van határozva. Rudnay a központba jön; az ő görögországi és az én szovjet-oroszországi felmentésem adminisztratív keresztülvitele és a megbízatások kb. június végéig be lesznek fejezve és akkor foglalhatom el új állomáshelyemet.

Az athéni követségi házat, mint meg nem felelőt, felmondják május végével. Bogdán[345] titkárt megbízta néhány alkalmas ház megtekintésével, melyek közül én választhatom ki, ha lejövök, a legalkalmasabbat.

A moszkvai követséget illetőleg egyszerűen kijelentette, hogy azt ismét felállítjuk. Én figyelmeztettem, hogy az nem tőlünk függ, hanem a szovjet kormánytól. Kár volt

a ház bérbeadására vonatkozó tárgyalásokat a japánokkal megszakítani. Ha a japánok 2-3 havi felmondásra is hajlandók kibérelni, fenn kell tartani velük egyelőre a nexust.

Erre azonnal utasítást adott Papházynak[346] ebben az értelemben.

Őméltósága azt mondta, hogy Moszkva helyett Rigában állítaná fel a követséget. Ez N.[émetország] befolyása.

2.) Vörnlét kerestem, de a kormányzónál volt, egy követ megbízólevelének átadásánál asszisztált.

3.) Letettem a sofőrvizsgát.

4.) Du. Ullein Reviczkynél koktél. Ő említette a moszkvai utat. Tudta, hogy Athénbe megyek, neje rokonságát ajánlotta figyelmembe. Különben azt mondta, hogy Berlinbe vagyok tervbe véve, az Athén csak ideiglenes megoldás lesz. Berlint különben utálatos posztnak mondta, amelyet ha csak lehet, kerüljek ki.

Csáky politikáját általában, de különösen Oroszországgal szemben, mint a társaságban általában, itt is többen kritizálták.

[1939.] V. 17. szerda

1.) Felkerestem Vörnlét, azzal, hogy aktuális-e még a moszkvai út.

– Igen, a miniszter azt mondta, menj el, de egy tárgyaló nem lehetsz, egyszerűen a Te bútoraid érdekében mész – volt a válasz.

Erre megmagyaráztam neki, hogy saját bútoraimért nem mehetek, sem a hivatalnokok bútoraiért, mert ezek már régen kint vannak Oroszországból és erről mindenki tud Moszkvában, a Kün. [Külügyi Népbiztosság], a GPU, a dipl. testület és a nemzetközi zsurnaliszták.

– Hát akkor azon bútorok miatt mész, melyek még ott vannak. Ez lehetséges.

– Minthogy azonban az én megjelenésem Moszkvában nagy szenzáció lesz, néhány más kérdést is kell tisztáznom, ami a kiküldetéssel felvetődnék.

Hacsak bútorokért megyek, biztosak lehetünk, hogy senki sem fogad hivatalosan a Kün. [Külügyi Népbiztosság], legfeljebb a protokollséf helyettese. Nektek annyi dolgotok van, hogy alig tudtok fogadni, hát hogy képzelheti, hogy Molotov, aki egy 160 milliós óriási birodalom miniszterelnöke, és külügyminisztere, fogadjon engem egy bútorügyben. Avval pedig tisztában kell lenni, hogy kurtvisier látogatásra nem fogadnak, hogy nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy milyen körülmények között kellett Moszkvát elhagynom. Személyes búcsú és látogatás nélkül mentem el a diplomáciai testület demonstratív búcsúzása mellett, azt a bolsevik vezetők nem nyelték le oly könnyen. Ily távozás után majdnem biztos, hogy csak komoly ügyben tudnék beszélni Potyomkinnel.

Tekintetbe kell venni a GPU-hoz való viszonyomat is, ha quasi magánügyben megyek. Erre elmondtam neki a kikényszerített vallomások történetét és elolvastam egy részletet a Papp vallomásából.

– Hisz akkor Téged letartóztathatnak.

– Ha különös ok nélkül jönnék Moszkvába, könnyen mondhatnák, hogy az általam létesített kém és ellenforradalmi szervezettel való érintkezésbelépés céljából jöttem ide.[347]

– Ez változtat a helyzeten, mondta erre Vörnle.

– Egy ily kiküldetés fiaskóval járna és ezt a Csákynak el kellene kerülni.

Aztán mily helyzetbe kerülök én ott, ha a német és olasz interveniált a mi ügyünkben szóval, komolyan és esetleg nyíltan szóvá tette a kérdést és én hirdetem, hogy

a bútorok miatt jöttem és hivatalos személyekkel sem beszélhetek komolyan a dologról.

V.[örnle] megjegyezte, hogy nem lehet mondani, hogy interveniálásra kértük fel őket, csak arra, hogy diszkréten szóvá tegyék e kérdést.[348]

– Minthogy ez az ügy nem az ő ügyük, tudni kell, hogy nem fogják oly diszkrécióval és elővigyázattal kezelni, mint mi magunk. Az oroszok pedig rögtön elmondják az első idegen, főleg baráti követnek, hogy a magyarok már kérik, hogy ismét visszajöhessenek.

Vörnle ezek után már kezdte érezni, hogy ezt a dolgot nem fontolták meg eléggé.

Erre kérdeztem, hogy Csáky maga komolyan kívánja a követség visszaállítását, vagy a németek kértek minket, hogy próbáljuk meg a régi állapot visszaállítását. Vörnle azt mondta, hogy a németek nem fordultak e kérdésben hozzánk, ez Csáky kívánsága. (Ez gyors fordulás, ha igaz! Két hónap óta rájött, hogy a Szovjetunióval jóban kell lenni.)[349]

Ha azt tényleg akarja – mondtam erre –, megvan a módja, hogy ezt a szovjet kormánnyal közölje, anélkül, hogy nevetséges legyen vagy fiaskó benyomását csinálja, ha nem éri el.

A szovjet kormány azt ajánlotta a magyar kormánynak, hogy Párizsban, Londonban, vagy Ankarában levő követségek legyenek megbízva a diplomáciai kapcsolatok fenntartására. Akkoriban erre nem válaszoltunk, most ezen az alapon tárgyalásba bocsátkozhatunk a [szovjet] kormánnyal és eme tárgyalások folyamán arra az álláspontra helyezkedhetünk, hogy azt az ajánlatot nem fogadhatjuk el, mert az említett követségek túl messze vannak az Uniótól és másrészt mert az Unió túl nagy és nem foglalkozhatnak saját országaikon kívül még egy ilyen nagy

birodalommal. A moszkvai magyar követség likvidálása oly stádiumban van, hogy tudnunk kell, a további érintkezés mily helyen lesz. A magyar kormány a maga részéről leginkább azt szeretné, ha a képviseltetés eddigi formájára visszatérnénk és a magyar követség Moszkvában maradhatna, és ők pedig ismét visszaküldenék Budapestre képviseletüket.

Vagy amennyiben ezt nem kívánják, mondják meg, hogy mily szomszéd ország fővárosát szeretnék.

Esetleg mi propanálhatjuk Helsinkit, vagy Varsót.

Vörnle belátta, hogy ez volna egy modus procedendi, melyet a szovjetek nem használhatnak ki Csáky vagy Magyarország ellen, de nem látja be, hogy miért kell az ő ajánlatukra alapozni az egészet. Ő arra akarja alapítani, hogy nekünk tudnunk kell, hogy mi történik a Moszkvában levő bútorokkal és a házzal.

Én ezt az alapot is elfogadtam, mert ez is odavezet az ő ajánlatuk visszautasításához és egy ellenjavaslat tételére.

Csodálkozott, hogy ezen az alapon Moszkvába mennék, és mint magánutazó nem, mire kijelentettem, hogy más formája van a dolognak, ha mint eme ügy rendezése céljából jelenek meg Moszkvában, vagy ha bútoraimat keresem. Ebben az esetben már Varsóban úgy kérem a beutazó vízumot Ministre de Hongrois accredite auprés du Gouvernement Sovietique[350] – sőt utazásom célját is közlöm a varsói szovjet képviselővel.

Vörnle most már belátta, hogy ezt az ügyet nem lehet elhamarkodni és a miniszterrel meg kell beszélni. Azért azt mondta, ne utazzak ezen a héten, az ügy nem oly sürgős. A miniszter ma Kecskemétre utazik választási propagandára. Jövő héten megbeszéljük vele a dolgot.

Én meg azt mondtam, ha nem sürgős, hagyni kellene

az ügyet még néhány hétre. Elég ha a németek és olaszok most megemlítik. Benyomásom ugyanis, hogy a szovjet kormány most nem fog követséget küldeni Budapestre. Túl közel vagyunk ahhoz a brüszk szakításhoz, amit én a kormány kívánságára végeztem. Ha a kormány elfogadta volna annak idején az én javaslatomat, és én még likvidálnék Moszkvában, akkor könnyebben menne most az egész visszacsinálása. Így kizártnak tartom, hogy eredménnyel járjon ez az actió.

Hogy esetleg megkönnyítsük a szovjeteknek ajánlatunk elfogadását, azt lehetne nekik ajánlani, hogy a két követség visszaállításával egy néhány hónapig várhatunk, és ezen idő alatt a mi követségünk a mai állapotában marad és csak konzuli ügyeket intéz.

Felhívtam V.[örnle] figyelmét arra is, hogy a ház bérbeadási tárgyalásait ne szakítsák meg, csak a feltételeket kell némileg megváltoztatni, vagyis hogy a 2-3 havi felmondást tartsuk meg magunknak. V.[örnle] azt mondta, hogy Cs.[áky] már szólt neki erről és megtörtént az intézkedés. Azzal váltunk szét, hogy jövő héten megbeszéljük az ügyet a miniszterrel.

[1939.] V. 18–21.

Az ország visszhangzik a választási propagandától. A miniszterek naponta 5-6 beszédet mondanak.

Teleki kormányának számos többsége lesz – mondják –, dacára, hogy ritkán volt annyi elégedetlen politikus, mint ma. 40-50%-a azoknak, akik magukat elsőrendű politikusoknak és „államférfinak" tartják, kibukik a parlamentből, s duzzogva jövendöli a haza pusztulását.

A miniszterelnöki székért való versenyfutásban egyelőre Teleki marad a győztes. De leplezetlen nyíltsággal ira-

modik utána Darányi, Imrédy és mint harmadik ú.l. Csáky is csatlakozott hozzájuk.[351]

A nemzetközi életben előtérben van az angol–orosz tárgyalás. London mindinkább rájön, hogy rosszul spekulált a szovjetekkel és hogy rosszul ítélték meg a Kreml politikáját és magáról alkotott véleményét. Sztálin és társai biztos mulatnak az angol kormány zavarán és kipréselnek belőlük mindent, amit kívánnak. Kölcsönös segélynyújtási szerződést, katonai együttműködést, ha nem katonai szerződést. Chamberlain, az angol kormány, a konzervatív; s tán még jobban fáznak ettől a lengyelek és románok, de ez alól London már alig bújhat ki, ha nem akarja, hogy egész bekerítési politikájának terve össze ne dőljön.[352]

A német–olasz szövetségi szerződés megkötése, mely 21-ére van tervezve, ugyancsak érdekli a világot, bár ez már befejezett dolog.[353]

Az angol–török szerződést[354] nem nagyon értik Európában. Nyilvánvaló, hogy a török ezt Moszkva tanácsára kötötte, mert a Kremlben, de Ankarában is tartottak tőle, hogy a németek és olaszok a Dardanellákra teszik a kezüket. A törökök az angol szövetséggel azt hiszik, hogy az angolok és az oroszok barátsága biztosítja nekik a Dardanellákat a tengelyhatalmakkal szemben egyrészt, másrészt pedig az angolok az oroszokkal és az oroszok az angolokkal szemben is.

A Balkán szövetségnek ez a szerződés, és a jugoszlávok kiugrása az angol–francia Fahrwasserből[355], megadta a kegyelmi döfést. Úgy hogy ma a kisentente és a Balkán entente, mint nemzetközi faktor megszűnt szerepet játszani.

[1939.] V. 21. Vasárnap

a) Kánya de. telefonon felhívott és kérdezte, hogy igaz-e, hogy a napokban utazom. Arra a kérdésre, hogy hová? kért, hogy ebédeljek vele ma 2 h-kor, amit elfogadtam.

b) Ullein-Reviczky külügyi sajtófőnök jött látogatóba. Kislányát, két és féléves, jöttek bemutatni. Csinos, egészséges gyerek.

Úgy tudják, hogy mi már júniusban megyünk Athénbe.

Csáky nehéz helyzetben van a német–lengyel ellentétek miatt. Túl sokat beleártja a mi sajtónk ezek ellentéteibe magát. Ha a németek híreit hozzuk a lengyelek rekriminálnak, ha lengyel hírek jönnek, a németek kiabálnak. Állandóan mindkettő elégedetlen. Csákynak álláspontja, ha már panaszkodnak, akkor inkább Orlowsky[356] lengyel követ jöjjön hozzá elégedetlenül, mint a német.

A németeket mindenben ki akarja elégíteni. Nála még jóval messzebb megy Sztójay[357] berlini követünk, ki csak hasoncsúszva megy a Wilhelmstrasséba, s a német érdekben érzékenyebb, mint a németek, úgyhogy oly sürgönyt küldtek már neki, hogy a német érdekeket képviseli-e a magyar kormánnyal szemben, vagy a magyar érdekeket a német kormánynál. U.[llein] azt mondja, hogy Csáky azt mondja, hogy csak én tudnám némi hátgerinccel képvielni a mi érdekeinket Berlinben, s ha Sztójay megy, engem fog odaküldeni.

Sztójayhoz hasonló módon képviseli érdekeinket Londonban Barcza, csakhogy a másik tábor javára.

Erre megjegyeztem, hogy ennek oka, hogy nincs generál-linie, melyhez a követeink tarthatnák magukat. A követeknek többet kellene tudniok a mi viszonyainkról a tengelyhatalmakhoz és céljainkról és lehetőségeinkről, akkor jobban tudnák magatartásukat igazítani ahhoz.

c.) Kánya ma élénkebb volt, mint múltkor.

Még ebéd előtt – csak ketten voltunk – a moszkvai útra terelődött a beszéd, neki valaki a Kümből [Külügyminisztériumtól] hozta a hírt, éspedig oly formában, hogy nekem volna hivatásom Moszkvában megállapítani, hogy van-e és milyen fokú német–szovjet közeledés.[358]

Közöltem, hogy egyelőre én erről a variációról nem tudok semmit.

Ebéd után valamennyi aktuális külpolitikai problémáról beszélgettünk. Az angol–szovjet tárgyalások, a német–lengyel viszony, a török–angol egyezmény, az olasz–német szerződés stb. Ismét szóbakerült Csáky terve és a moszkvai követség felállítása. K.[ánya] azt hiszi, hogy ez nem lehet Cs.[áky] iniciatívája. A történtek után ez oly gyerekes és meggondolatlan volna, hogy nem tudja elhinni róla, hogy oly beszámíthatatlan rapszodikus elhatározásokra jutna.

Elmondtam azt az alapot, amit a dolognak adni lehetne, a szovjetek javaslatára támaszkodva. K.[ánya] ezt helyeselte, ha már muszáj valamit csinálni, akkor igazam van, hogy csak ezen az alapon lehet elindulni.

Ő is azt tartja, hogy ez szamárság és a helyzet teljes félreismerése, hogy ez a kérdés most felvetődhetett. Csak úgy lehetett, hogy a németek állnak a dolog mögött. Ha valamiképp forszírozza ezt az utazást, és az én magyarázatom után is követelné, akkor ez bizonyítja, hogy Berlin kérte e lépés megtételére.

Belpolitikában az öreg szerint Teleki nagy győzelemmel fog kikerülni. Ő is mondja, hogy Csáky miniszterelnök akar lenni. Ezt már neki régen mondta, hogy ő mint miniszterelnök szeretné kifejteni karrierjét, s mint hogy beteges, és azt hiszi, hogy nem lesz hosszú életű, 50 éves korára szeretne a Szt. György térre bevonulni.

Választási beszédei ezt világosan kiéreztették.

Imrédy továbbra is vörösposztó az öreg szemében. Biżalmasan mondja Imrédy bukása előtörténetének egy jelenetét: I[mrédy] a kormányzónak referált, a kormányzó egy javaslatát visszautasította, mire ő azt mondta, hogy úgy veszi észre, hogy Őfőméltósága nincs vele szemben elég bizalommal. Erre a kormányzó kijelentette, hogy tényleg megingott vele szemben a régi bizalma, mert megállapította, hogy a zsidó és a földreform törvényjavaslat fontos és életbevágó §-airól nem referált neki.[359]

Azonkívül megmutatta neki az anyakönyvi kivonatokat, melyek szerint anyai nagyanyja, Heller, zsidónak született és csak 60 éves korában keresztelkedett ki.

I.[mrédyt] ez annyira megrendítette, hogy elájult a kormányzó dolgozószobájában és orvost kellett hívni hozzá. Jelen helyzete a kormánynál nem jó. Keresztes-Fischer, azt mondta K.[ánya] és Teleki is, hogy tudják, hogy miniszterelnökségre tör és hogy eszközeiben nem válogatós, de nem akadályozhatták meg, hogy mandátumhoz kerüljön, mert ebben az esetben valószínűleg a Szálasi párt élére állt volna, ami igen veszedelmes lett volna intelligenciája és szónoki képességeinél fogva. K.[ánya] őt tartja ma a legjobb magyar szónoknak.

Darányira is haragszik az öreg. Imrédyt csak politikailag tartja analfabétának, míg elismeri gazdasági és pénzügyi képességeit, addig D.[arányi]-t egészen tehetségtelennek tartja.

Csákyt eszesnek tartja, ki egyes helyzetekben jól feltalálja magát. Politikájának azonban nincs irányvonala. Azonkívül semmit sem tud csinálni, hogy ellenséget ne provokáljon. Roosevelt támadására K.[ánya] szerint megkapta a választ. Az itteni követ utasítást kapott, hogy közölje Cs.[áky]-val, hogy nyilatkozatát „impertinens"-nek tartja az Egyesült Államok kormánya.[360]

[1939.] V. 22. Hétfő
Megérkeztek a bútorok Moszkvából. Ma raktunk ki három... [sic!]

[1939.] V. 23.
Felkerestem Vörnlét, megtudandó, hogy mi lesz a moszkvai útból. A szlovák követtel a kormányzónál volt; Spisiak,[361] az új követ átadta megbízólevelét.

Visszajövet Vörnle azt mondta, hogy beszélt a miniszterrel, aki azt határozta, hogy ne menjek Moszkvába.

E döntést helyeseltem, mindamellett hangsúlyoztam, hogy bizonyos idő múlva szerintem érintkezést kell vennünk Moszkvával, ama forma végleges megállapítása miatt, amelyben a két kormány képviselteti egymást. Ezen érintkezés feltételének azonban nem Moszkvában kell történni. Bármelyik követünk megbízható azzal, hogy az ő székhelyén lévő szovjet követtel e kérdést tisztázza. Az egész abban állna, hogy hivatkozva javaslatukra más, általunk kívánt várost ajánl, esetleg szóbahozza a régi közvetlen érintkezés visszaállítását.

A japánoknak adják bérbe a házat, úgy, hogy rövid időre fel lehessen mondani. Ha visszaállítjuk is majd a követséget, annak nem kell egyik napról a másikra történnie. Ha pedig sürgős lesz, legföljebb akkor a követ néhány hétig szállóban fog lakni.

Ha a miniszter okvetlen szeretné visszaállítani a követséget az szerintem úgy volna lehetséges, hogy előbb Varsót vagy Helsinkit bízza meg, mire az oroszok is kénytelenek lesznek valakit megbízni. Ha a kapcsolat így néhány hónapig fennáll, azt hiszem nem lesz nehéz visszatérni a követségek reaktiválására Moszkvában és Budapesten.

Vörnle ezt tudomásul vette, de úgy, mint aki nem szívesen veszi a tanácsokat.[362]

Az én további sorsomat illetőleg azt mondta, hogy júliusban kell Athénbe mennem. A minisztériumban már készülhetek erre az állomásra. Tanulmányozhatom a leltárt, a pol.[itikai] jelentéseket stb.

b.) Moór O.-nak[363] megköszöntem a sofőrvizsga ügyében való támogatást.

Frick[364] német belügyminiszter jön Budapestre. A Gestapo szerinte elsőrendű, az együttműködés a magyar rendőrséggel nagyon jó, akár a két vezérkar között. A német kisebbségek mind impertinensebbek lesznek. Basch[365] úr azzal fenyegetőzött, hogy 500 propagandistát hozat az országba, ha nem engedik őket nyugton. A német alattvalók a múlt héten kérdezték, hogy vehetnek-e horogkeresztes zászlókat egy kenesei kiránduláshoz. A Küm. pol. oszt. [Külügyminisztérium Politikai Osztálya] Henschel német követségi tanácsos útján értesítette a követséget, hogy – a választási propagandára való tekintettel – nem engedhető meg a horogkeresztes zászló, mert kellemetlen félreértésekre adhat okot.

E közlés dacára a társaság vagy 10 horogkeresztes zászlóval megjelent Kenesén, s a társaságban ott volt Henschel, a követség tagja is.

Csáky erre, hogy a németeknek mindenben kedvére kell járni, idevezet, hogy úgy viselkednek, mintha egy német kolóniában volnának.

Moór is azt tartja, hogy nem lehet mindent megengedni. Azt mondja, a holland belügyminiszter azt mondta neki ma, cognac mellett, hogy beözönlő zsidókat és nácikat ököllel és lábbal kezelnek, de inkább lábbal. A német agitátorokat... [sic!]

[1939.] VI. 23.
Frick jelentékeny kísérettel azóta itt járt. A külföldi sajtó útjához a legfantasztikusabb híreket fűzte. Hitler budapesti útja előkészítése. Magyarország bekebelezése a birodalomba stb.

Ullein egy ebéden (VI. 12-én) nála, hol Csáky is jelen volt, azt mondta, hogy Frick-teljesen mi magyarok voltunk a követelők [sic!]. Ő szabadkozott és védekezett, hogy tudott. Beismerte, hogy bizony nem tudják fékezni a fantasztákat. Kezük nem fér mindenhová, de közöljék velük a magyarok az egyes eseteket, amikor németek Magyarországon propagandát csinálnak, ők majd rendbeszedik az ügyet.

A hatóságok ünnepelték őket, a közönség lelkesedése azonban mérsékelt volt.

Pünkösdkor megválasztották a parlamentet. Teleki 260 mandátum közül 180-at kapott, ami nagy siker. A nyilaskeresztesek 30 mandátumot kaptak, ami ezeknek is nagy öröm. A bal és közép összezsugorodott. Eckhardt Tibor bizony legyengült a pártjával 12-re, a szocik 11-ről 5-re.

Íme a titkos! Mit féltek annyira tőle.

A neves politikusok sorra kimaradtak a házból (Bethlen, Friedrich, stb.).

Que dois'je dire?![366] – volt Potyomkin válasza a moszkvai török nagykövetnek, ama kérdésére, hogy nem akarja-e a szovjet kormány ismét felállítani követségét Budapesten, vagyis nem állíthatna-e megint fel követséget Magyarország Moszkvában. Bartheldy mondta ezt nekem. Vörnle és Csáky e kudarcról hallgatnak, ú. l. röstellik előttem, hogy megjósoltam nekik az oroszok álláspontját.

Naivul ú. l. azt hitték, hogy majd megmutatják nekem, hogy ők jobban tudják, hogy mit kell csinálni.

B.[artheldy] mondja, hogy midőn a török nagykövet, Apaydin szóbahozta a magyar követség visszaküldésének kérdését Potyomkin előtt, ezt megkérdezte, hogy a magyar kormány hivatalos felkérésére teszi-e szóvá e kérdést. Midőn kijelentette, hogy igen, és még egyszer formulázta a kérdést, azt válaszolta Potyomkin que dois'je Vous dire?![367] és ezzel elintézte az ügyet.

Csáky és Vörnle tán most rájönnek, hogy ezt az ügyet nem lehet ily dilettáns módra kezelni egyrészt, és másrészt, hogy Moszkvában ők igen kis emberek, bármennyit íratnak nagyságukról a Pesţer Lloydban.

Ródерék voltak nálunk. Az hiszi ő is, hogy Imrédy kellemetlenkedni fog Telekinek. Telekiék tudják ezt, de nem akarnak vele energikusan fellépni, mert attól tartanak, hogy a nácik élére áll.

Én magam Imrédy vagy Darányi kormányát főleg azért tartom veszedelmesnek, mert attól tartok, hogy külpolitikai kérdésekben való teljes tájékozatlanságuk folytán oly engagementokat vállalnak a tengelyhatalmakkal, különösen Németországgal szemben, csakhogy hatalmukat biztosítsák, amit előbb-utóbb Magyarország formális függetlensége fog megsínyleni. Az ui. előttem kétségtelen, hogy Németországban, különösen Ausztriában sokan vannak, akik titokban, de határozottan gondolnak erre, hogy Magyarország és Németország között visszaállítják azt a helyzetet, amely Magyarország és Ausztria között fennállott a nagy háború előtt!

[1939.] Június vége

Külföldi hírek mind sűrűbben szólnak arról, hogy Magyarország szorosabb nexusba lép Németországgal, protektorátus vagy más formában.

Imrédy nevét is emlegetik, mint aki Hitlernek ilyféle ajánlatokat tett volna.

Az angol–orosz kölcsönös segélyegyezmény június végével még nem jött létre. Az oroszok már mindent megkaptak, amit kívántak s hogy nem sokára várható a megegyezés.

Halifax[368] június 30-án oly beszédet mondott, amely mutatja, hogy az angolok bekerítési politikája és felfegyverzése oly stádiumot ért el, hogy kész a háborúra és Hitler legcsekélyebb megmozdulása, mondjuk még akár Danzigban is – kedvező alkalom volna a világégés kirobbantására.

Sógorom, ki Rigából Berlinen át jött Budapestre, azt mondja, hogy az egész úton Németországban mindenütt katonavonatokat látott. A lengyel határ felé mennek.

Rigában 6000 német van megszervezve, kik riadóra, egy óra alatt felfegyverkezve gépfegyverekkel, együtt vannak!

Az én athéni megbízatásom június közepe táján egyszerre sürgős lett. A min.[iszter] elhatározása, hogy július elején történjenek a változások.

Mi már készülünk, hogy esetleg júliusban kelljen lemenni! Egyelőre nem gondol senki arra, hogy a király ott lesz-e, át lehet-e nyújtani a megbízólevelet.

Mikor figyelmeztetem őket, a válasz: a miniszter úgy döntött, a kinevezésen nem lehet változtatni. Ha nincs ott a király, hát akkor mész, amikor fogad.

[1939.] Július 8.

Förstner[369] mutatta a sürgönyt, amelyben utasítják Bogdánt, hogy kérdezze meg, hogy a király mikor fogad. Válasz még nincs.

Hogy lesz, ha a király azonnal fogad, Csáky megígérte Rudnaynak, hogy októberig maradhat.

Megállapítottam, hogy a min.[iszter] nem intézkedett arról, hogy mi történjen a moszkvai követség irattárának elhelyezése iránt. Papházy mondja nekem, hogy Eisler szállító depójában fekszik ládákban. Hallatlan!

Mondtam, hogy nézzen egy olyan hely, szekrény után, ahol rendesen kezelhető legyen, mivel állandóan vannak folyó ügyek, amelyek szükségessé teszik, hogy az irattár kéznél legyen. Ezt megígérte.

Július 8-án délután telefonon közli Papházy, hogy Kolár[370] július 4-vel írja, hogy az orosz külügy azt közölte vele, hogy a követségi házat likvidálás után a szovjet állam veszi át, míg magyar követség nincs.

Kérdi, hogy mit csináljon?! Azt ajánlottam, hogy jelentsék a miniszternek és Vörnlének, ezeknek kell dönteni. Ha majd érdekli az én véleményem, tán megkérdeznek engem is.

Du. megint telefonált, hogy Csurgay holnap, vasárnap kéret magához, mert előterjesztést akar az ügyben tenni a miniszternek.

[1939.] Július 9., Vasárnap

½ 1 h-kor Csurgaynál voltam. Közöltem vele, hogy írásban fogom véleményemet megadni Kolár jelentéséhez.

Néhány szóban elmondtam neki, hogy az oroszok magatartása egy újabb láncszem ama kellemetlenségek sorozatában, melyek követségünk likvidálását kísérik. Ezeket külön-külön alig tudjuk elintézni, mert csak visszavezet-

hetők szerintem arra a.) hogy nem rendezzük velük dip. viszonyunkat, b.) hogy a követség likvidálását komoly ok nélkül kihúzzuk. c.) az „Új Magyarság" támadó cikksorozatára.[371] Ebben a cikksorozatban Papp Sándor mérnök per longam et latam elmondja, mily embertelen kínzásokkal kényszerítették arra a hamis vallomástételre, hogy egy általam vezetett kém és antiforradalmi szervezetben vett részt. E cikkek épp akkor jelentek meg, amikor Csáky azon fáradozott, hogy ismét felállíthassa a moszkvai követséget!

Rámutattam arra, hogy amennyiben a dipl. viszonyunkat nem rendezzük hamarosan, valószínűleg, hogy

a.) Kolárt rövidesen kiutasítják, b.) a házat erőszakosan átveszik, c.) bizonyos idő múlva megszakítottnak nyilvánítják a dipl. kapcsolatokat Magyarországgal.

Ha pedig ez bekövetkezik, tudnunk kell, hogy a Szovjetunióban nem lesz képviseletünk, mert a szovjet kormány nem fog hozzájárulni ahhoz, hogy egy harmadik hatalom elvállalja a mi érdekeink képviseletét.

Majd kifejtettem, hogy az oroszok álláspontja a ház birtokjogát illetőleg helytelen; a mi birtokjogunkat eltávozásunk Moszkvából nem érinti, mert az a leningrádi nagykövetségi palotával való cserén alapszik. Míg a palota magyar része (36,4) a szovjet kezében van, a mi birtokjogunk érintetlen.[372]

Ennél fogva bérbeadási jogunk is megvan: használata csak annyiban van megszorítva, hogy az csak dipl., vagy konzuli célokra használható.

Teóriában igazunk van, kérdés azonban, hogy a gyakorlatban mit lehetne csinálni, hogy az orosz erőszakos fellépését kivédjük. A lehetőségek:

a.) Fixírozzuk jogi állapotunkat, egy átirat vagy aide memoire-ban és protestáljunk jogunk megsértése iránt.

b.) Sürgősen evakuáljuk a követséget, és utasítjuk Kolárt, hogy adja át az épületet gondozás miatt egy idegen hatalom képviseletének. A Külügyi Népbiztosság fenti ballon d'essai-jét[373] ignoráljuk.

Ha az átadást egy harmadik hatalomnak még akarják, még mindig van időnk a vitát megkezdeni.

c.) Engedjünk az erőszaknak, vegye át a buromin. a házat; mindazonáltal fixírozzuk álláspontunkat és az átadásnál kössük ki, hogy amennyiben használják, vagy másnak adják ki használatra, kérünk bért a használatért. Ha nem akarnak bért adni, akkor a leningrádi palotáért kérjük a bért ezen időre.

d.) Vegyük fel a dipl. viszony rendezésére a tárgyalásokat és ezekkel kapcsolatban rendezzük ezeket a kérdéseket is.

Csurgaynak ez az ügy túl komplikált volt és azért szívesen belement, hogy én írásban adjak véleményt és abba is, hogy Vörnléhez együtt menjünk kedden.

Ő csak azt ismételgette, hogy a miniszter ezt az egész orosz ügyet meggondolatlanul elhamarkodta.

Cs.[urgay] még említette, hogy Bogdán sürgönyzött, hogy 3 házat talált és sürgősen meg kellene nézni. Neki nincs szakértője, kit leküldhetne, mondja, és mivel én nem utazom még Athénba, míg a másik követ ott van, azt ajánlotta, hogy feleségem menjen le és válasszon egy házat.

[1939.] Július 10. Hétfő

Megcsináltam a mellékelt írásbeli véleményt.[374]

[1939.] Július 11. Kedd

1.) Csurgayval Vörnléhez mentünk és én előadtam véleményemet. Rámutattam, hogy az oroszok a likvidálást,

amint Perecsi[375] kiutasítása és a Kolárnak tett fenyegetések mutatják, erőszakkal fogják kiforszírozni, ha nem rendezzük velük a dipl. viszonyunkat. Még egyszer ajánlottam a viszony rendezését és azt a módot, melyet szerintem követni kellene. Vörnle kijelentette, hogy Csáky szeretné rendezni a kérdést, de úgy, hogy ismét visszaállíthassa a követséget Moszkvában, és semmiképpen nem akarja magát egy újabb refünek kitenni. Én azon véleményemnek adtam kifejezést, hogy arról az ideáról, hogy a szovjet kormány minden további nélkül visszavonja februári döntését és hozzájárul a követség visszaküldéséhez, le kell mondani, mert ezt nem fogja elérni. Ha ezen az úton akar elindulni, biztos refünek teszi ki magát. Egy újabb refü csak megnehezíti a végleges rendezést.

Ha azt az utat választja, melyet én ajánlok, azaz reagál a szovjet kormány februári javaslatára, egy ellenjavaslattal nem blamálhatja magát, mert ha a szovjet kormány nem fogadja el a mi javaslatunkat, mi sem fogadtuk el az övét.

Ama megjegyzésemre, hogy tán mégis érdemes volna hogy Csáky ez ügyben hallgasson meg engem, Vörnle felnevetve azt mondta, hogy ez lehetetlen lesz, mert a miniszter annyira el van foglalva, hogy én is csak minden negyedik nap látom! Mit tud csinálni a külügyminiszter, hogyha az ország viszonyának rendezésére egy nagyhatalommal nincs egy 20 percnyi ideje! Csak így jöhetnek egymás után a blamage-ok mint ebben az ügyben!

Vörnle különben nem volt egészen informálva az ügyről; azt mondta, hogy a miniszter íratott Bartheldyvel egy levelet Horynak, de nem tudja, hogy mi van a levélben. Feltételezte, hogy Hory már utasítást kapott az érintkezés felvételére a varsói szovjet nagykövettel a viszony rendezésére.

Minthogy Bartheldyvel nem kapott érintkezést Vörnle, én lementem hozzá és kitűnt, hogy a levél csak azért íródott, mert Hory elfelejtette volt megkérdezni Csákyt, mikor Budapesten volt, hogy látogassa-e meg az új szovjet nagykövetet. Csáky most azt üzente neki, hogy igen.

Ez azt mutatja, hogy Cs.[áky] most már nem kívánja ignorálni a sz.[ovjet] kormányt. Ezt közöltem Vörnlével és leírattam a csatolt véleményemet a 9360/1939. számhoz.[376]

2.) Míg ezt írták, jött a kis Papházy egy újabb véleménynyel, szintén a miniszter számára. Ebben az én, Cserenyey és Sebestyén[377] véleményét összegezte.

3.) Délután telephon, hogy holnap keressem fel Vörnlét.

4.) Megkértem Csurgayt, hogy kinevezésemet Athénbe és felmentésemet a Szovjetunióban egyelőre ne publikálják még a hivatalos lapban, míg az oroszokkal valahogy rendbe nem jövünk.

Azonnal intézkedett a visszatartásról, holnap jelent volna meg a Budapesti Közlönyben.

[1939.] Júl.[ius] 12. Szerda

1.) Vörnle azzal fogadott, hogy a miniszter a referáda alapján elfogadta elgondolásomat és fel akarja venni a dipl. viszony rendezésére a megbeszéléseket, és ezeket nekem kell vezetni Varsóban.

Ajánlottam, hogy bízzák meg Hory követet a megbeszélésekkel, én hajlandó vagyok Varsóba menni és őt a dolgokról informálni a megbeszélések alatt. Vörnle ezt azzal utasította el, hogy Hory ezeket az ügyeket nem ismeri. Kért, hogy fogalmazzak egy levelet, amelyet ő ír majd alá és amellyel megindítom az ügyet.

Ezután komoly tónusban azt mondta, hogy épp rám gondolt, amikor bejöttem hozzá, ő szeretne valamit mondani, de adjam rá kezemet, hogy senkinek, a feleségemnek sem szólok semmit.

Erre közölte, hogy a miniszter megbízta, hogy keressen egy jelöltet a szófiai követi posztra. A jelen helyzet, amely valószínű egy katonai összecsapásra vezet, szükségessé teszi a Bulgáriával való szoros és aktív összeműködést, elsősorban Románia felé. A jelenlegi követ teljesen használhatatlan, és azt rövidesen el kell mozdítani. Végigtanulmányozta a status-listát és nem talált egyet sem, kit e kényes és fontos kérdés megoldására a miniszternek ajánlani merne rajtam kívül. Kérdi tehát, hogy én vállalnám-e ezen missziót Bulgáriában. Athén – mondotta – nem oly kaliberű embernek való, mint én vagyok, azt csak azért kaptam, hogy legyen külföldi postom, míg fontosabb post lesz üresedésben. Szófia is csak ideiglenes lesz, míg az a hely üres lesz, melyet a Minisztérium nekem szánt, de ez idő alatt ott egy rendkívül kényes és nehéz missziót végezhetnék. Hosszan dicsérte még az előnyeit Szófiának és mindenképpen igyekezett rábeszélni, hogy kedvet csináljon e feladat végzésére, mert csak az tudja ezt a kérdést megoldani, aki kedvvel vállalja, kilátásba helyezte azt is, hogy a követi illetményeket fel fogják emelni, hogy a követ ott méltóan léphessen fel.

Az ajánlatra kijelentettem, hogy Bulgária közelebb áll hozzám, mint Görögország, mivel fiatal korom óta a Balkán szláv népeivel foglalkoztam és így aktív politikai működés Bulgáriában inkább kedvemre való, mint egy megfigyelő állás Athénben. Ha ők más követet a feladatra nem találnak, szívesen vállalom.

Ő kijelentette, hogy ez természetesen Csákytól és a kormányzótól függ, ki most Kenderesen van.

Ezzel kapcsolatban panaszkodott, hogy a Küm. [Külügyminisztérium] hivatalnokai, akik most abban a korban vannak, hogy követek legyenek, nagyon gyengék. Az első sorban levő 10-12 majdnem teljesen lehetetlen vagy képességei vagy faja miatt. Egymás után felsorolta ezeket, kikkel tulajdonképpen nem tudják mit csináljanak.

Én egy jól átgondolt szelekciót ajánlottam. Azt mondta, hogy ezt már megkezdték. Meg lesz az öreg követeknél és ezeknél is, sőt már az egész fiataloknál is csinálja. Ő ezt nem helyesli, mert csak úgy 35 éves korában lehet valakiről megállapítani, hogy mire fejlődik. Ebben neki igazat adtam. A VII. és VI. rangosztályban kell a válogatást csinálni.

2.) Csurgay előszobájában találkoztam Marosy-Mengelével, prágai főkonzullal. Állásával nincs nagyon megelégedve. A protektorátusban szerinte nyugalom van. A csehek nem gyászolnak, nem szabotálnak és nem szítanak forradalmat, nyugodtak és táncolnak a kávéházakban és éttermekben. Nemzeti gyásznak sehol sincs jele. Ennek oka M.[arosy] szerint, hogy a csehek biztosra veszik a háborút és meg vannak győződve, hogy az angolok győznek és azok elrendezik majd ügyüket.

3.) Visszamentem Vörnléhez és átadtam neki az alábbi levél fogalmazványt Horyhoz:

K. Barátom!

A diplomáciai viszony Magyarország és a Szovjetunió között a februári konfliktus óta, mint tudod, rendezve nincs. A Szovjet kormány akkoriban azt ajánlotta, hogy a budapesti szovjet és a moszkvai magyar követség likvidálása után bízzuk meg a párizsi, londoni vagy ankarai képviseleteinket a diplomáciai érintkezés fenntartására.

A magyar kormány eddig erre a javaslatra nem reagált, mert a moszkvai követségünk likvidálása a távolság és a

berendezési anyag nagysága miatt nagyon lassan bonyolódott le. Miután most e likvidálás a befejezés stádiumába került, a miniszter úrnak szándékában van a szovjet kormánnyal a diplomáciai érintkezés formáját a jövőre nézve rendezni.

Légy szíves a fentiek vázolásával az ottani szovjet nagykövettel ezt hivatalos formában közölni azzal, hogy a miniszter úr e kérdés tisztázására Varsóba, esetleg egy más városba ki akarja küldeni Jungerth-Arnóthy követet, ki hivatalosan még akkreditálva van Moszkvában. Kérd meg a szovjet nagykövetet, hogy közölje ezt kormányával és annak válaszáról informáljon Téged.

Szívélyesen üdvözöl kész híved:

J. VII. 12.

Vörnle elolvasás után azzal vette át a fogalmazványt, hogy nagyon jó.

[1939.] VII. 13. Csütörtök

1.) Csurgay kérésére megint bementem a Küm.[Külügyminisztérium]-ba. Bogdán levele az athéni bérházakról megjött. Kérdi, hogy feleségem megy-e. Cserenyeyt akarja még leküldeni. Jövő hét elején, kedden indulnának!

Vörnle megmondta neki, hogy Varsóba akarnak küldeni a tárgyalások felvételére.

2.) Moszkvába sürgöny ment, hogy az egész berendezés lesz evakuálva. A már elindított 2 liftvant 12 további követi és hogy a reprezentációs berendezéssel kezdje Kolár a pakolást.

3.) Egy magánlevél Kolárnak ugyanerről.

4.) Papházynak telefonon diktálok egy hivatalos instrukciót Kolárnak, melyet telefonon kell továbbítani Varsóba és onnan írásban.

[1939.] VII. 14. Péntek

1.) Felkerestem Vörnlét, mert tudni szerettem volna, hogy mit mondott Csáky a Bulgáriába való kiküldetésemre. Csáky szeretné, ha mennék, de zsénben van a kormányzóval szemben, ki a napokban írta alá Görögországba való kinevezésemet, azon kívül, hogy a görög kormány agrémentja már megvan. Mindazonáltal szóba akarja hozni a kormányzónál, ha az a jövő hét elején Kenderesről bejön.

2.) Rudnayt láttam a folyosón ismét szidta Bogdánt és azt mondta, hogy úgy rendezte az ügyet, hogy szeptember végéig ott maradhat.

3.) Eislerrel megbeszéltem a moszkvai evakuálást és a mi hurcolkodásunkat.

4.) Förstner Pali közli, hogy a görög kormány azt válaszolta, hogy a király szeptember közepe felé fog fogadni Rudnaynak – szerinte tehát – előbb kell elmennie.

5.) Beszéltem Sebestyénnel, az V. osztály vezetőjével. Mint jogi osztályt hivatalosan felszólítottam, hogy a mi jogi álláspontunkat a moszkvai ház birtokjogát és használatát illetőleg adja le, hogy azt esetleg felhasználhassam. A vélemény abban a gondolatmenetben legyen írva, mint azt a véleményemben vázoltam. Osztotta az ügyben felfogásomat, csak a „bérbeadás" jogát nem akarja kifejezetten kimondani, mire azt ajánlottam, hogy a III. § értelmében jogunk van azt egy harmadik hatalomnak átadni felügyelet, gondozás és esetleg használat végett. Ezt Vörnlének is kifejtettem ma. Ennek azt is mondottam, hogy bérbeadni most nem tudjuk a házat, mert a.) amíg a vita tart, nem veszi át senki, b.) senki sem tudja bútorozni, csak ha elvittük a bútorokat.

[1939.] Július 15., Szombat
Vörnlét kérdeztem, hogy mit mondott a min.[iszter] az ideára, hogy én menjek Szófiába. Neki megfelelne a terv, de kényelmetlen neki a kormányzóval elintézni, tekintettel arra, hogy a kormányzó most néhány napja írta alá athéni megbízásomat. A kormányzó a jövő héten tán bejön, akkor dől el.

[1939.] Július 17., Hétfő
Feleségem athéni útja komoly formákat ölt. Cserenyey – Csurgay megbetegedése miatt – nem mehet és így egyedül kellene mennie. Bogdán ugyanis sürgeti a ház megtekintését és a döntést.

Bogdánnal telefonon beszéltem. Lilly szerdán vagy csütörtökön indul.

[1939.] Július 18., Kedd
Ma utazott el Herbert és Lilly anyja: Wien–Berlin–Riga. 19-én Lillyvel a Küm.[Külügyminisztérium]-ban jártunk. Beszéltünk Cserenyeyvel, Králikkal, átvette útiokmányait.

Du. Just, a Frankfurter Zeitung tudósítójánál csináltunk látogatást.

[1939.] Július 20., Csütörtök
10.20 h-kor indult Lilly a budaörsi repülőtérről egy négy motoros német Hansa géppel. Vagy 14 utas volt a hatalmas gépen. Remélem kibírja az óriási hőséget. Budapesten 35 fok van az árnyékban. A Balkánon, az újság szerint 40 fok és a felett is van.
[1939.] Július 21-én, miután megérkezett a sürgöny, hogy Lilly jól megérkezett, Misuval Balatonra mentünk 3 napra. Vasárnap, 23-án jöttünk vissza.

[1939.] Július 24., Hétfő

1.) L.[illy] pontosan megérkezett a repülővel. Megnézte az ajánlott házat, szerinte a régi követség még a legjobb és azt kellene még egy évre megtartani.

Athén nagyon rossz benyomást tett rá, szegény, piszkos hely. Oly óriási hőség volt, hogy sok ember a hőgutától halt meg. 10 év óta nem volt ily hőség.

2.) Vörnle telefonáltatott, hogy keressem fel.

3.) Papházy telefonált, hogy a miniszternek egy a követségre Moszkvába intézett sürgönye a szovjet sürgönyhivataltól azzal lett visszaküldve, hogy Moszkvában magyar követség nincs.

Kolárnak utasítást küld a csomagolás sorrendjére és a vasszekrényekre vonatkozólag, azt olvasta fel.

[1939.] Július 25. Kedd

1.) Vörnle közli velem, hogy a kormányzó hozzájárult szófiai kiküldetésemhez. Ma kéri az agrémen-t számomra a bolgár kormánytól.

Woracziczky gróf levelet kapott, hogy nyugdíjazzák.

Kiküldetésem célja, ha valami kitör és a románokkal lesz bajunk, erre kell biztosítani a bolgárok együttműködését.

A miniszter fogadni fogad, de ennél többet ő sem tud mondani, jegyzi meg.

Hogy tervszerűen dolgozhassak, mégis valamivel precízebbül kell tudnom saját terveinket bizonyos események bekövetkezése esetén.

Arra a kérdésre, hogy milyen a bolgárok magatartása most és mily híreik vannak Musanov londoni és párizsi útjával, és Borisz király londoni útiterveivel kapcsolatban, Vörnle azt mondta, hogy a bolgárok borzasztóan be vannak ijedve. Nem tudják, hogy hová húzzanak.[378]

A szerbek ugyancsak nem tudják, hogy mitevők legyenek. Intettem a túl nagy számításra a jugoszlávokra egy komoly esetben. [sic!]

Az orosz megbeszélésekről mi hír van, kérdeztem. Varsóból érdeklődtem, Hory telegrafált, hogy közölte a szovjet nagykövettel és az történt, amit te mondottál, Moszkvának továbbította.

Ez most megint kevésbé érdekli a küm.[külügyminiszter]-t ú.l., figyelmeztettem, hogy ha tárgyalások megindulnak, azok legalább 4 hetet vesznek igénybe, ha a házügyet is rendezni kell.

Arról, hogy az oroszok visszaküldtek egy sürgönyünket, Vörnle nem tudott.

Szófiába nekem hamarosan kell elmenni, ha a király nem is fogad, még le kell menni körülnézni és informálódni!!

2.) Az illetmények kérdését Cserenyeyvel beszéljem meg. Nem lesz nehézség oly illetmények megállapításában, hogy a követségnek megfelelő pozíciót biztosítsak.

Cserenyey azt mondja, könnyű neki ígérni a pénzügymin.[iszter] megkérdezése nélkül. Azok aztán egyszerűen nem adják meg. Egyben kisül, hogy az egész fizetést levában kapja az ember. Hogy lehet ily körülmények között külföldi beszerzéseket csinálni.

Az elnökiben mindenki csodálkozik a kapkodásokon, szerintük minden megfontolás nélkül és kapkodással történik. Králik figyelmeztette V.[örnlé]-t, hogy mielőtt kérik az agrémente-t számomra Szófiába, kérje magához a görög követet és indokolja valahogy neki e változást: nehogy a görögök meg legyenek sértve.

Bartheldy úgy látom rezignált. Woracziczky megkapta már a levelet és 3 napra fel akar jönni.

Közöltem vele, hogy nagyon rossz benyomást fog tenni

Szófiában hogy ha W.[oracziczky]-t egyik napról a másikra quasi elkergetik. Ha a miniszter arra gondolt, hogy valakit küldjön oda, ki aktív politikát csináljon, akkor azt már néhány hónappal ezelőtt kellett volna tenni, hogy akcióját előkészíthesse. Most, mikor quasi a szomszéd háza már ég, egy kicsit késő.

Jó, hogy senki sem lát ennek a minisztériumi masinériájába, tudjuk a hivatalnokok csodálkoznak, hogy még nem került teljes csődbe, és hogy nem omlott még minden össze. Fejetlen kapkodás, meggondolatlan döntések, a döntések megdöntése, az ez által okozott romok eltakarítása nélkül. Dilettánskodás úgy Cs.[áky], mint Vörnle részéről, amellett az elnöki osztály vezetőjének teljes tudatlansága. Kétségbeejtő érzés fog el, mikor ezt a gyatra és összeomlással fenyegető helyzetet látom. Mindenkit elkedvetlenítenek e mellett a szolgálattól.

[1939.] Augusztus 2., Kedd
Júl. 27-én Balatonföldvárra mentünk nyaralni.

Aug. 2-án Pestre jöttem, a Minisztériumban találkoztam Woracziczkyvel. Nem tudja még, mikor kell Szófiát elhagynia, szept. végéig szeretne maradni, akár Rudnay Athénben.

Cselédjeinek átvételét ajánlja.

Holnap beszél Csákyval.

[1939.] Augusztus 4., Péntek, Földvár
Magán értesítést kapok Pestről, hogy szept. 10–12-én kell Szófiába mennem.

Egyszerre megint nem sürgős az ügy.

[1939.] Augusztus 5., Szombat

Meglátogattam Kánya Kálmánt almádi villájában. Az öregúr, mint fáradt államférfi, itt elég visszavonult, de szép és előkelő életet él szép villájában.

Csak ketten voltunk az ebédnél és valamennyiünket érdeklő külpolitikai kérdésről beszéltünk.

Németországhoz való viszonyunkkal az öregúr nincs megelégedve teljesen, megegyezünk abban, hogy Csáky teljes behódolása feltétel nélkül, oly helyzetbe hozta az országot, hogy minden szabad mozgását elvesztette. Nagy hibának tartom, hogy a tengelyhez való viszonyban nem mint harmadik tényező szerepelünk, hanem mint Berlin egy eszköze, melyet ha kell, arra használhat fel, amire jónak látja. A helyzet pedig ma olyan, hogy magatartásunkkal a németeket szorítani lehetne, hogy mint fontos faktort jövő terveikbe beavassanak és hogy mi szabjuk meg a barátságunk és segítségünk árát.

Magyarország szerepének a fontossága különösen akkor tűnik ki, ha feltesszük, hogy bizonyos koncessiók ellenében a Balkán államokkal kollaborálnánk. Ezzel Varsótól Ankaráig egy hatalmas blokk alakulna, ami végtelenül megnehezítené a tengelyhatalmak helyzetét.

Ha ennek a lehetősége fennállna, akkor a németek ma nem packáznának velünk. Ma fontos nekik Jugoszlávia, Bulgária még Románia is ez volt a legújabb időkig, csak mi nem. A német sajtó rosszul bánik velünk és Szlovákiában direkt heccelnek ellenünk.

Az egyedüli, amit a kormány a németekkel szemben tett, hogy Horthyval írattak egy levelet Hitlernek, hogyha kitör a háború, Magyarország nem megy Lengyelország ellen.[379]

K.[ánya] helyteleníti, hogy a kormány ezt Horthyval

íratta meg. Szerinte a kormánynak kellett volna ezt Berlinben kijelentenie.

K.[ánya] bizalmasan közölte ezt velem, arra fel hogy én Szófiai küldetésemet úgy megmagyaráztam, hogy valószínűnek tartom, hogy egy komoly konflagráció esetén Magyarország nem megy Lengyelország ellen, hanem feladata lesz Románia letörése, amire Bulgária jóindulatú semlegességét, és ha lehet aktív segítségét kellene biztosítanom.

E feltevésemet K.[ánya] a fenti közléssel támasztotta alá.

Az öregurat bántja, hogy Csáky úgy akarja beállítani a dolgot, mintha neki lehetne köszönni Kárpátalja visszacsatolását, vagyis hogy Imrédy és az ő teljes behódolási politikája tette azt lehetővé.

Ez a tények hamis beállítása. Még vele közölték a wieni döntő ítélet után, hogy a csehkérdést nem tartják még teljesen elintézettnek.[380]

Mikor azonban mi el akartuk foglalni, ők, de különösen az olaszok protestáltak ellene, mert nem akarták kompromittálni az etnográfiai elvet a határok megállapításánál.

Mikor azonban a németek elhatározták, hogy Bohemiát és Morvaországot bekebelezik a Birodalomba, Ribbentrop forszírozta a mi bevonulásunkat.[381] Ismételten telefonált Csákynak, siettetve a megszállást, és mikor Csáky a megszállás után közölte vele, hogy a szlovákiai ruthén területből is el kell foglalni egy részt, azt üzente R.[ibbentrop], hogy ne kérdezze, hanem szállja meg.

A németeknek – miután Böhmen bekebelezése által megsértették az etnográfiai elvet – szükségük volt arra, hogy mi elfoglaljuk Kárpátalját, hogy ezáltal eltereljék kicsit a világ figyelmét tőlük.

Imrédynek és Csákynak K.[ánya] szerint ennyi érdeme van e területek visszaszerzése körül.

Most már az öreg is belátja, hogy Jugoszláviában bízni nem lehet, amit én mindig mondtam neki. Már évek óta ismételtem neki, hogy hiú ábránd azt hinni, hogy a szerbek a franciáktól elpártolva a németekkel fognak menni a franciák ellen. Akkoriban kételkedett.

A bolgárokban csalódni fogok, szerinte. A király, éppúgy, mint a kormány, nem csak a határozott állásfoglalástól, hanem minden szótól fél!

Én ezt értem – sőt, ha lehet, békésen szeretnék megoldani revindikációikat.

Szerintem Bulgária magatartása a Balkán államok, de a demokratikus nagyhatalmak szempontjából is primordiális fontossággal bír. Ha megegyeznek szomszédaikkal, egy erős Balkán blokk áll a tengelyhatalmakkal szemben, míg ha azok nem engednek, és Bulgária a tengelyhatalmakkal tart, az összes Balkán államok egymástól izolálva vannak és egyenként minden nehézség nélkül letörhetők.

Innen van, hogy főleg Moszkva és London erős nyomást gyakorol Törökországon át Romániára és Görögországra, hogy területi engedelmeket csináljanak Bulgáriának.

Ha ez megtörténik, ez a tengelyhatalmakra egy vesztett csatát jelent.

K.[ánya] sem hiszi, hogy a háború elkerülhető lesz. Szerinte szept.(ember)-ben várható annak kitörése.

Szerintem tán egy csoda megmentheti az emberiséget e katasztrófától. A helyzet továbbfejlődése az eddigi irányban, elkerülhetetlenül háborúba sodor.

Mikor K.[ánya] Horthyval és Imrédyvel Németországban volt,[382] H.[orthy] Hitlerrel folytatott beszélgetésében hangsúlyozta, hogy mi nem akarunk háborút, mire a Führer

dühbe gurult és kiabálni kezdett. Horthy ezt kikérte magának. Hatása az volt, hogy a sajtó titkos információt kapott, hogy Horthy németországi tartózkodásáról csak recenziós jelentéseket hozzon „mit Rücksicht auf sein Benehmen soll er ohne Sang und Klang abgehen"[383]. Ezt a Neue Freie Presse egy emberétől tudja K.[ánya].

[1939.] Augusztus 8.

Kirándultunk a Balaton körül. Sümegen Darnay mutatta a múzeumokat, megnéztük az alsóplébániát, Maulbertsch gyönyörű freskóit, a püspöki palota termeit és régi bútorait.[384] Aztán a gyerekek, Misa és Tomi Máriával felmentek a várromokhoz, én pedig a Ferencesek kolostorába. Most épp 40 éve, hogy mint utazó kisdiák egy éjjel vendége voltam a barátoknak. Meg akartam köszönni nekik akkori szívességüket. Nem volt otthon senki. A refektóriumban írtam a gvardiánnak néhány sort. Mikor a gyerekek lejöttek a várról, őket is bevezettem a kolostorba.

A Kisfaludy-ház megtekintése után Badacsony felé indultunk, az erdőben ebédeltünk és ½8 h-kor értünk haza Földvárra.

Otthon a következő sürgöny várt:

„Szíveskedjék rövidebb külföldi utazás céljából nálam sürgősen jelentkezni – Vörnle."

Azonnal felhívtam Vörnlét telefonon, mire közölte, hogy Párizsban fogok tárgyalni az oroszokkal.

Közöltem vele, hogy holnap délután felkeresem.

Az oroszok Varsót, mint tárgyalási helyet, elutasították; ez arra látszik mutatni, hogy egyelőre megmaradnak eredeti javaslatuk mellett, hogy Párizs, London vagy Ankara legyen az a hely, honnan fenntartjuk a diplomáciai érintkezést.

[1939.] augusztus 9. Szerda
Kocsin mentünk Lillyvel Pestre. Este 7 h-kor voltam Vörnlénél.

Ismét a régi nóta: Komoly tárgyalás nélkül elintézni a dolgot, a követség visszaállítása és a házügy elintézése.

Azt hittem, hogy ez most komoly megbeszélés tárgyát fogja képezni, és komolyan egyengethetem a követség visszaállításának az útját. Sajnos csalódtam. Kb. másfél óráig vitatkoztam Vörnlével, ami egész csodálatos eredményeket hozott. Még tegnap és ma reggel dolgoztam ki egy utasítási tervet a megbeszélésekhez. Mellékelve.[385] A konfliktus történeti áttekintése után megírtam, hogy a következő elvek követendők a Szuric szovjet nagykövettel folytatandó megbeszéléseknél.

Elsősorban törekedni kell a moszkvai követségnek újból való felállítására és ha ez nem megy, biztosítani kell a követségi épület feletti rendelkezési jogunkat.

Megjegyeztem, hogy a követség azonnali felállításához a jelen nemzetközi helyzetben előreláthatólag nem fognak hozzájárulni (a hármas paktum tárgyalásai az angolokkal, franciákkal lekötés előtt állanak és a katonai megbeszélések a napokban indulnak meg).[386] Mindenesetre törekedni kell a felállítás minél rövidebb időn belül biztosítassék. Leszögezendő, hogy a jelen helyzetet csak provizóriumnak tekintjük. E provizórium alatt, amelyet én a jövő tavaszig kontempláltam, azt ajánlottam, hogy bízzunk meg egy harmadik államban levő követséget, a diplomáciai érintkezés fenntartásával.

Amennyiben a szovjet kormány ezt a formáját az érintkezésnek nem volna hajlandó provizóriumnak tekinteni, akkor mi nem tartjuk e kérdést megérettnek a rendezésre, mert akkor ez oly discriminációja Magyarországnak, amit a magyar kormány nem fogadhat el.

A házra vonatkozólag azt írtam az utasítási tervbe, hogy annak sorsa azonnal bevonandó a megbeszélési anyagba és birtoklási jogunk leszögezése mellett biztosítandó rendelkezési jogunk a ház felett addig, amíg a követség visszaállíttatik.

Vörnle azt hajtotta csak, hogy a ház feletti rendelkezési jogot kell biztosítani és ezzel kapcsolatban kell megpróbálni a követség visszaállítását.

Hiába mondtam, hogy az oroszokat nem fogja ez a kérdés annyira érdekelni, ők elsősorban azt fogják kérdezni, hogy mit válaszolunk az ő ajánlatukra a diplomáciai érintkezés formáját illetőleg.

– Erre nem mondunk semmit, volt V.[örnle] válasza.

– De mi erre az ajánlatra való hivatkozással kértük a megbeszélést a szovjet kormánnyal – mondottam.

Ezt kétségbe vonta, és előhozta a levelet, amelyet Horynak küldött, ahol félreérthetetlenül bent van hogy Litvinov ama ajánlatára, hogy párizsi, londoni vagy ankarai követségünket bízzuk meg az érintkezés fenntartásával, tettük az ajánlatot a megbeszélésre.

– Nekünk tehát erre a javaslatra kell valami választ adnunk, illetőleg egy ellenjavaslatot tennünk, mondottam.

Most belátta, hogy tényleg ez a logikus folytatása a helyzetnek.

– Igazad van, de ebben nem merek dönteni, holnap jön be a miniszter (szabadságon van) ezt vele kell megbeszélni.

Megegyeztünk, hogy ő holnap a miniszternek előadja, és azt fogja mondani neki, hogy hallgasson meg engem ez ügyben.

Magyarázta, hogy nehéz tárgyalni menni egy ilyen kényes ügyben, mikor nem tudom, hogy a miniszter tulaj-

donképpen mit akar. Tényleg nem tudom, akarja-e a miniszter a dipl. kapcsolatok rendezését, vagy nem, Vörnle sem tudja, mit akar.

A továbbiakban egy egész sor kérdést vetettem fel, mely szintén tisztázandó, illetve megfontolandó!

Mennyire titkos a dolog. Mint látom ők teljes titkot akarnak tartani, de tudniok kell, hogy az oroszok ebből nem csinálnak titkot. Mire kijövök, Szuric biztosan bejelentette már a francia Küm.[Külügyminisztérium]-nak, hogy a magyar kormány kiküld egy delegátust a diplomáciai viszony további rendezésére.

Erre Vörnle bosszankodva azt mondta – miért mondaná meg?

Mert a franciák barátaik és ők elhencegik, hogy íme a magyarok keresik kedvüket.

Ez nagyon nem tetszett a miniszter helyettesének.

A franciák pedig szintén nem fognak a mi kedvünkért titkot csinálni és számítani kell vele, hogy a francia sajtó szenzációképp hozza – fűztem hozzá.

Arra a kérdésemre, hogy Párizsban levő diplomata barátaim előtt csináljak-e titkot belőle, arra kért, hogy ne találkozzam velük. „Párizs nem oly kis város, hogy az ember az utcán találkozik mindenkivel!" Figyelmeztettem arra, hogy az orosz tárgyalási módszert ismerve, számítanunk kell, hogy egy komoly tárgyalás minimum 5-6 hétig fog tartani. Szuric ugyanis csak közvetítő lesz köztem és Moszkva között, minden tárgyalási joghatóság nélkül. Szerinte 10-12 napot kell csak maradnom!

Erre csak azt feleltem: az angol kormány 3 napra küldte Strangot Moszkvába, és hány hétig volt ott, kérdeztem.

8 hétig, volt a válasz.

– No hát ebből ítéld meg hogy megy a tárgyalás Moszkvával!

Élesen ellenezte, hogy cour faire[387] látogatást tegyek a francia külügyben. Mikor aztán kioktattam, hogy az nemzetközi előzékenység, hogyha két idegen ország képviselői egy harmadik hatalom területén hivatalos tárgyalásokat folytatnak, azt az illető kormánynak bejelentik, hozzájárult, [azzal, hogy] Khuen-Hedervárryval beszéljem ezt meg és ha ő is úgy látja, mondjam hogy a házról tárgyalok.

Erre csak egy mosolyom volt, azzal a megjegyzéssel, hogy próbáljam becsapni, miután Szurictól már tudják, hogy miről van szó.

Ami a dolog lényegét illeti, beismerte, hogy ő is kizártnak tartja, hogy a szovjet kormány most belemenjen abba, hogy azonnal felállítsuk a követséget. Arról azonban nem akart tudni, hogy a Litvinov javaslatára egy ellenjavaslatot tegyek.

Hogy ily formán hogy rendezzem a diplomáciai érintkezést a jövőre, rejtély maradt.

Node hát holnap tán tisztázódik.

[1939.] Augusztus 10., Csütörtök

Jegybiztosítás; a szükséges ügydarabok összeszedése a tárgyalásokhoz.

11 h-kor Vörnle lemegy a miniszterhez. Én Bartheldyvel beküldöm az utasítási tervet a tárgyalásokhoz és várok, hogy e kérdésnél beszólítanak. Az idő múlik és nem hívnak. Beszélek időközben Bessenyey belgrádi követtel, Semsey kairói ügyvivővel és Zilahy-Sebess sajtófőnök helyettessel.[388] Utóbbi mondja, hogy a magyarellenes propaganda tetőpontjára hágott Szlovákiában. A szlovák követ védekezik, hogy felelőtlen elemek szítják és szervezik ezt, Tisonak[389] ehhez nincs köze.

Sebess szerint ezt az egész propagandát Bécsből szerve-

zik és pénzelik. Cél a szlovákoknak és németeknek Magyarországon kiváltságos helyzetet biztosítani. Szerinte kell, hogy a németek valami ígéretet tettek a tótoknak, mert nyíltan hirdetik és írják, hogy rövidesen egyesülni fognak a magyarországi tót testvéreikkel.

Csáky Németországban járt titokban a napokban, de a francia és német lapok nem csináltak titkot. Ribbentroppal találkozott. Úgy látszik erről referált tegnap 9 h után Horthynak, hol Telekivel volt.

Holnap megint titkos útra készül, mely Münchenben végződik. Úgy látszik Cianóval fog találkozni, ki állítólag Ribbentroppot megy meglátogatni.[390]

Vörnle két óráig tárgyalt vele. Engem nem vontak bele.

Utána Vörnle a parlamentbe ment Telekihez.

Délután beszéltem vele, meg akarván tudni, hogy mit határoztak.

Te elmész, kérdezed, hogy Litvinov bukása után fennáll-e még a szovjet kormány döntése a követség megszüntetését illetőleg?

Ha azt mondja Sz.[uric], hogy igen, tudomásul veszed és tovább erről nem beszélsz, ha nem, rendezed a ház kérdését.

Arra a kérdésemre, hogy ez a délelőtti tárgyalásuk eredménye? – azt mondta:

– Micsoda tárgyalás? Egy perc esett e tárgyra.

– Elolvastátok utasítási tervem fogalmazványát?

– Őszintén szólva sem én, sem ő nem olvashattuk el. Mi van benne?

– Elolvasom, és légy szíves az egyes pontokra mondani, hogy a miniszterrel folytatott beszélgetésed alapján mi a véleményetek.

A harmadik mondatnál már sokallta. Egy ily tárgyalásra

nem gondolnak. Semmiféle ellenjavaslatot ne tegyek, ha nem engedik felállítani a követséget.

Erre kijelentettem, hogy most már értem, hogy ők mit akarnak. Szuriccal való tárgyalásom ne legyen egyéb, mint ha egy vizitem a moszkvai Külügyi Népbiztosságban volna, hol a ház kérdésének rendezését vessem fel, mely alkalommal említsem meg, hogy a magyar kormány ismét fel szeretné állítani a követséget.

– Ez az, mondta, most már megelégedve.

– Erre nem kell nekem hetekig ott maradni – válaszoltam. Hédervárvt[391] vagy Hertelendyt instruálom és az első válasz után ennek adván át a további megbeszélések anyagát, hazajöhetek. Ez a hang és a formula már tetszett neki. Az egész ügy így nullára redukálódott, mert az uraknak nem volt egy negyedórájuk az ügy komoly megfontolására.

Egy ideig arra gondoltam, hogy odavágom az egészet és penzióba megyek, mert lelkiismereti furdalásaim voltak országos ügyek ily dilettáns kezelése miatt.

De mit segítenék vele! Semmit! Nincs ma fórum, melynél kritika tárgyává lehetne tenni ezt a dilettantizmust.

Akaratuk ellenére is sikerül valamit elérni!

Holnap 8,15 h-kor indulok Párizsba.[392]

FÜGGELÉK

JEGYZETEK

Jungerth-Arnóthy Mihály és naplója

1. Jungerth-Arnóthy Mihály életrajzára vonatkozó adataink hézagosak. Ismereteink forrásai: saját kezűleg kiállított kérdőíve és igazolási eljárásának iratai. (Fővárosi Levéltár. Ig. biz. 1503/1) A Hof- und Staatshandbuch der Österreichischen-Ungarischen Monarchie 1908–1918 közötti köteteit Gecsényi Lajos nézte át és szívességét ez úton is köszönjük. Thallóczy Lajosra és környezetére lásd Tömöry Márta: Bosznia-Hercegovina annektálásának történetéből. (Részletek Thallóczy Lajos naplóiból) Századok, 1966. 4–5. sz. 878. és köv. old. és Glatz Ferenc: Történetíró és politika. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980. 128. és köv. old. Lásd még Dolmányos István: A magyar–szovjet kapcsolatok egy napló tükrében (1920–1939) Valóság, 1966. 1. sz. 74. és köv. old.
2. Galántai József: A Habsburg Monarchia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1985. 135. és köv. old.
3. Az 1918. V. Néptörvényt lásd Magyar Törvénytár. 1918. évi törvénycikk és néptörvények. Bp. 1919. 204. old.
4. Harrer Ferenc: Egy magyar polgár élete. Gondolat Kiadó, Bp. 1968. I. kötet. 380. és köv. old.
5. Párttörténeti Intézet Archívuma (PIA) 685. fond (f.) 2. csoport (cs.) Jungerth-Arnóthy Mihály naplója 1919. január–március.
6. Országos Levéltár (OL.) Külügyminisztérium (Küm.) K. 73 (Hadifogoly osztály) – 1922–1290.
7. E. H. Carr: The Bolshevik Revolution 1917–1923 (London, 1953) 3. k. 156. és köv.; 272. és köv. old.
8. Hunyady Károly: Az 1920. májusi szovjet–magyar hadifogoly kicserélési egyezmény. Hadtörténelmi Közlemények, 1972. 3. sz. (Továbbiakban Hunyady 1972.) 547. és köv. old.

9. Papers and documents relating to the foreign relations of Hungary 1. k. 184. old.
10. OL. K. 73–59–1919–21.
11. Hunyady 1972. 555. old.
12. Borsányi György: Kun Béla. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1979. 215. és köv. old.
13. A bírósági eljárásról részletesen lásd Rév Erika: A népbiztosok pere. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1969.
14. OL. K. 73–59–1919–21 (2765).
15. OL. K. 73–1922–1290.
16. PIA 685. f. 2. cs.
17. OL. K. 73–59–1919–21.
18. OL. K. 73–1921–28.
19. OL. K. 73–1921–15.
20. Hunyady Károly: A szovjet kormány akciója a magyar politikai elítéltek megmentésére. Az 1921. évi szovjet–magyar hadifogoly egyezmény. Hadtörténelmi Közlemények, 1975. 4. sz. 744. old.
21. OL. K. 73–1922–1290.
22. OL. K. 73–1919–59–21.
23. OL. K. 73–1921–540.
24. OL. K. 73–1921–331.
25. OL. K. 73–1921–379.
26. OL. K. 73–1922–682.
27. OL. K. 73–1922–866.
28. Hunyady Károly: A szovjet kormány harca az 1921. évi szovjet–magyar hadifogolyegyezmény végrehajtásáért. Hadtörténelmi Közlemények, 1976. 251–307. old. (Továbbiakban Hunyady 1976.)
29. OL. K. 73–1922–551.
30. OL. K. 73–1922–79.
31. PIA 658. f. 2. cs. Jungerth-Arnóthy Mihály: Feljegyzések diplomáciai életemből.
32. PIA 654. f. 3. cs. 2. ő. e.
33. PIA 658. f. 2. cs. 10. ő. e. 1926. nov. 7-i naplóbejegyzés.

34. Daniel Yergin: Der zerbrochene Frieden (Frankfurt, 1979) 25. és köv. old.
35. PIA 658. f. 2. cs. 10. ő. e. 1924. júl. 4-i naplóbejegyzés.
36. Az 1924. évi magyar–szovjet tárgyalások dokumentumait lásd Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926 (Szerk. Karsai Elek–Nemes Dezső) Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1959. 675. és köv. old.
37. PIA 658. f. 2. cs. 10. ő. e. 1924. júl. 13-i naplóbejegyzés.
38. Uo. 1924. júl. 16-i naplóbejegyzés.
39. Uo. 1924. júl. 24-i naplóbejegyzés.
40. Uo. 1924. aug. 11-i naplóbejegyzés.
41. Public Record Office (London) FO. 371 1925–10 778–c 4508/21.
42. PIA 658. f. 2. cs. 10. ő. e. 1926. okt. 13-i naplóbejegyzés.
43. Uo. 1926. okt. 11-i naplóbejegyzés.
44. Uo. 1927. jan. 24-i naplóbejegyzés.
45. Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Harmadik, átdolgozott kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1988. 104. és köv. old.
46. Máté István: Adalékok a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok két világháború közötti történetéhez. Különös tekintettel az 1934–1939 közötti időszakra. Clió 2. szám ELTE BTK. Bp. 1986. 245. old.
47. Horthy Miklós titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1965. 121. old.
48. PIA 658. f. 2. cs. 11. ő. e. 1933. ápr. 3-i naplóbejegyzés.
49. Pritz Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idejében 1932–1936. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 136. és köv. old.
50. OL. K. 63. (Politikai iratok) – 1933–32(7–1920/2514).
51. Minc, I. I.–Patyomkin, V. P.–Kolcsonovszkij, N. P.: Az újkori diplomácia története (1918–1939.) Szikra Kiadó, Bp. 1950. 506. old. Megjegyzendő, hogy Patyomkin nevét a mai szabályok szerint Potyomkinnak kell átírni. A kötet többi részében már ez utóbbi formát használjuk.

52. Jungerth 1933-tól vette fel névmagyarosítási szándékkal, az Arnóthy második nevet.
53. Patyomkin i. m. 526. old.
54. OL. K. 63–1934–32/7–879.
55. OL. K. 63–1934–32/7–1046.
56. OL. K. 63–1934–32/8–2652.
57. OL. K. 63–1934–32/7–6961.
58. OL. K. 63–1934–32/7–3868.
59. OL. K. 63–1934–32/7–419 (6749).
60. Pritz i. m. 142. old.
61. Máté i. m. 253. old.
62. Jungerth-Arnóthy 1934. jan. 27-i naplóbejegyzése.
63. J. V. Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra Kiadó, 1951. 553. old.
64. OL. K. 63–1936–24/7–3791.
65. OL. K. 63–1936–24/7–942.
66. OL. K. 63. 1936–24/1–2578.
67. OL. K. 63. 1936–24/7–1457.
68. OL. K. 63. 1936–24/1–1177.
69. OL. K. 63. 1936–24/1–1446(2212).
70. OL. K. 63. 1936–24/1–3803.
71. OL. K. 63. 1936–24/1–3351.
72. Jungerth-Arnóthy 1937. január 31-i naplóbejegyzése.
73. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájából 1936–1945. (Továbbiakban DIMK) 1. k. Összeáll.: Kerekes Lajos. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962. 701. old.
74. DIMK 2. k. Összeáll.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 416. old.
75. Uo. 821. old.
76. 1938. november 28. december 11. között ideiglenesen Imrédy Béla miniszterelnök vezette a Külügyminisztériumot. Lásd Sipos Péter: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Akadémiai Kiadó, 1970. 70. és köv. old.
77. Sipos i. m. 80–81. old.
78. DIMK 3. k. Összeáll.: Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970. 315. o.

79. Uo. 347. old.
80. Uo. 397. old.
81. Uo. 443. old.
82. Jungerth-Arnóthy 1939. jún. 23-i naplóbejegyzése.
83. Jungerth-Arnóthy 1939. aug. 5-i naplóbejegyzése.
84. Jungerth-Arnóthy 1939. júl. 25-i naplóbejegyzése.
85. Jungerth-Arnóthy 1939. júl. 12-i naplóbejegyzése.
86. Jungerth-Arnóthy 1939. júl. 25-i naplóbejegyzése.
87. Jungerth-Arnóthy 1939. aug. 5-i naplóbejegyzése.
88. OL. K. 63–1939–517–4352.
89. OL. K. 63–1939–5/7–4687.
90. OL. K. 63–1940–5/7–970.
91. OL. K. 63–1940–5/1–968.
92. OL. K. 63–1940–5/1–4339.
93. Elisabeth Barker: British Policy in South-East Europe in the Second World War London 1976. 57. old. – OL. K. 63–1940–5/28–4602.
94. OL. K. 63–1940–5/7–7347.
95. OL. K. 63–1940–5/7–7409.
96. Kriegstagebuch des Oberkommando der Wehrmacht Hrsg. Percy E. Schramm München 1982. Band I/1 150. old.
97. Uo. 179. old.
98. Uo. 174. old.
99. OL. K. 63–1941–5/28–1638.
100. OL. K. 63–1941–5–2287.
101. Kriegstagebuch des OKW Band I/2 368. és 375. old. OL. K. 63–1941–5–2407.
102. OL. K. 63–1941–5/1–4587.
103. OL. K. 63–1941–5–3115.
104. OL. K. 63–1939–5/28–7096.
105. OL. K. 63–1941–5/7–6732 (4474).
106. OL. K. 63–1942–5/25–1078.
107. OL. K. 63–1942–5/28–4422.
108. OL. K. 63–1942–101–2873/pol.
109. OL. K. 63–1943–7557/pol.
110. OL. K. 63–1944–10386/pol.

111. Jungerth-Arnóthy 1944-es tevékenységéről lásd részletesen „Feljegyzések diplomáciai életemből" c. beszámolóját (PIA 658. f.), amelyet 1945-ben az alsó-bajorországi Triftern faluban írt, valamint 1946-ban készített Curriculum vitaejét. Adatait az igazolási eljárás során alátámasztották többek között Malasits Géza, Bereczky Albert, bárcziházi Bárczy István, Gombó István, Kertész István, Vörös János írásbeli nyilatkozatai (Főv. Levéltár Ig. Biz. 15 403/1).
112. Jungerth-Arnóthy tájékoztatóját a Minisztertanács 1944. júl. 5-i ülésén közli: Vádirat a nácizmus ellen. Szerk. Karsai Elek 3. k. MIOK kiadása Bp. 1967. (1944. máj. 26–1944 október 15.) 63. old.

NAPLÓFELJEGYZÉSEK

1. Szuric, Jakov Zaharovics – szovjet diplomata, ankarai, 1934-től berlini, 1937-től 1940-ig párizsi, 1945 után Rio de Janeiró-i nagykövet.
2. Aras Tevfik Rüstü, bey – 1925-től 1938. november 11-ig török külügyminiszter, 1939-től 1942-ig londoni követ.
3. Litvinov, Maxim Maximovics – szovjet külügyi népbiztos, 1930. június 21-től 1939. május 4-ig, 1941–1945 között külügyminiszter-helyettes. Az 1933 szeptemberében megkötött szovjet–olasz barátsági szerződés kapcsán tárgyalt Mussolini olasz diktátorral.
4. Csicserin szovjet külügyi népbiztos még 1922-ben, a génuai konferencián felvetette Bánffy magyar külügyminiszterrel folytatott beszélgetése alkalmával a diplomáciai kapcsolatok rendezésének kérdését s megállapodtak abban, hogy berlini külképviseleteik útján folytatják erről a további tárgyalást. Erre érdemben 1924. augusztus 26. és szeptember 12. között került sor. Magyar részről Kánya külügyminiszter-helyettes és Jungerth-Arnóthy követségi tanácsos, szovjet részről Kresztyinszkij berlini követ vezette a

tárgyalást, a befejező szakaszban bekapcsolódott Litvinov külügyi népbiztos is. Viták a követségek működési feltételei és a kereskedelmi egyezmény tartalma körül folytak, de létrejött a megállapodás. Magyar részről azonban kül- és belpolitikai körülményekre hivatkozva ismételten elhalasztották a parlament részéről való ratifikálást, végül 1925 áprilisában Kresztyinszkij közölte, hogy kormánya a tárgyalást befejezettnek és az egyezményt elejtettnek tekinti.

5. Kánya Kálmán – 1921-től a külügyminiszter állandó helyettese, majd berlini követ, 1923. február 4-től 1938. november 28-ig külügyminiszter.
6. A napló itt kihagyott másfél gépelt oldal terjedelmű részében az ankarai diplomáciai testület tagjaival a Balkán politikai életével kapcsolatos január 12–13-i beszélgetéseit rögzítette.
7. Bajram – két részből álló iszlám ünnep, Ramadán, a böjt hónapja utáni hónap elején van az első, a böjtszegési és ezt követően 70 nap múlva a második, az áldozó része.
8. Sforza, Carlo gróf – olasz diplomata, 1910–11-ben budapesti főkonzul, 1920-ban külügyminiszter, 1922-ben párizsi nagykövet, Mussolini hatalomra jutása után lemondott.
9. Bethlen Istvánnak még a 20-as évek közepén, az első diplomáciai kapcsolatfelvételi kísérlet idején adhatott ilyen tanácsot.
   Az itt kihagyott több mint két gépelt oldalnyi naplórészben Rüstü bey által a török hadseregről és a balkáni politikai helyzetről közöltekről van szó.
10. Gömbös Gyula – 1932. szeptember 30-tól 1936. október 6-ig miniszterelnök.
11. Suvich, Fulvio – olasz diplomata, 1932-től 1936-ig külügyi államtitkár, majd washingtoni nagykövet.
    Aloisi, Pompeo báró – olasz diplomata, 1932-től Olaszország állandó népszövetségi képviselője.
12. Potyomkin, Vlagyimir Petrovics – szovjet diplomata és történész; nagykövet volt Ankarában, Athénben, Róma-

ban és Párizsban, 1937-től 1940-ig helyettes külügyi népbiztos. A Diplomácia története c. mű főszerkesztője.

13. Vaszif bey volt ekkor a római török követ.
Numan, Menemencioglu bey – török diplomata, a Külügyminisztérium vezértitkára, miniszterhelyettes, a 40-es években külügyminiszter.
14. A Balkán paktumot, amely az entente szövetségi rendszerének kiterjesztését célozta, 1934. február 9-én írta alá Athénban Görögország, Jugoszlávia, Románia és Törökország kormánya.
15. Az itt kihagyott kilenc sornyi szövegben Ankarából történt elutazásának körülményeit rögzítette.
16. Az itt kihagyott hét sorban az isztambuli magyar konzulátuson tett néhány órás látogatásáról írt.
17. Danilovics Pál – külügyminisztériumi osztályfőnök, a nemzetközi jogi osztályok felügyelője a 30-as években.
Apor Gábor – 1927. október 22-től 1934. szeptember 28-ig a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, majd bécsi követ, 1935 végétől 1938 végéig a külügyminiszter állandó helyettese, majd 1944-ig vatikáni követ.
18. Tulajdonképpen azoknak a hadifoglyoknak az ügyéről terveztek megállapodást, akik házasságot kötöttek vagy más oknál fogva a Szovjetunióban maradtak.
19. Maximosz, Demeter – a görög Nemzeti Bank kormányzója, a Balkán paktum támogatója, 1924-től ismételten tagja a kormánynak, 1933-tól 1935 októberéig külügyminiszter.
20. Khuen-Héderváry Sándor – 1919-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1935-től a külügyminiszter állandó helyettese, 1934-től 1940-ig párizsi követ.
21. Károlyi Gyula gróf – az 1919. május 31-én alakult szegedi ellenforradalmi kormány elnöke – 1931. augusztus 24-től 1932. szeptember 30-ig miniszterelnök.
22. Imrédy Béla – 1926-tól a Magyar Nemzeti Bank elnöke, 1932. október 1-től 1935. január 6-ig pénzügyminiszter, 1938. május 14-től 1939. február 15-ig miniszterelnök,

1940-től a Magyar Megújulás Pártjának vezére, 1944. május 3-tól augusztus 7-ig gazdasági miniszter; háborús bűnösként kivégezték.

23. Keresztes Fischer Ferenc – 1931-től 1935-ig, majd 1938-tól 1944. március 22-ig belügyminiszter.
24. Hóman Bálint – történész, 1932 októberétől 1938 májusáig, majd 1939 februárjától 1942 júliusáig vallás- és közoktatásügyi miniszter, háborús bűnösként életfogytiglani fegyházra ítélték.
25. Feltehetőleg Teleki Gyula grófról, a Külügyminisztérium politikai osztályának tisztviselőjéről, a protokoll osztály későbbi vezetőjéről van szó.
26. Barkóczy György – főkonzul, a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának tisztviselője.
27. Winchkler István – a Külkereskedelmi Hivatal elnöke, 1935. szeptember 2-től 1936. október 6-ig Kereskedelemügyi miniszter.
28. Nickl Alfréd – meghatalmazott követ, 1933–1944 között a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője.
29. A Péti Nitrokémia Vegyi Művek törökországi kapcsolatairól van szó.
30. Királdy-Lukács György – 1933–1935-ben a római, 1936–1937-ben a londoni, 1939–1940-ben a szófiai magyar követség első beosztott tisztviselője.
31. Buti, Gino – olasz diplomata, 1919-ben a párizsi békekonferencián az olasz delegáció tagja, a Népszövetség több fontos értekezletén vett részt. 1932-től az olasz Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője.
32. Kresztyinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics – szovjet politikus, diplomata. 1919-ben a Bolsevik Párt Központi Bizottság Politikai Irodájának tagja, 1920 márciusától a Titkárság egyik vezetője, a Szervező Iroda tagja, a 20-as években berlini követ, a 30-as években a külügyi népbiztos helyettese, 1937-ben leváltották, 1938-ban elítélték, röviddel ezután meghalt.

33. 1933 decemberében az USA ismételten rendezte kapcsolatát a Szovjetunióval, feltehetőleg ennek formájára utalt.
34. A tárgyalás alapjául szolgált feljegyzés szövege Jungerth iratai között megtalálható.
Az itt kihagyott egy oldalnyi részben e tárgyalásról Budapestre küldött sürgönyének foglalatát rögzítette.
35. A beszélgetésről Budapestre küldött sürgönyének kilencoldalnyi szövegét, ami az előzők ismétlése, kihagytuk.
36. Szentmiklóssy Andor – a római, a berlini, majd a Rio de Janeiró-i, a tokiói követség tanácsosa, 1941-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1943-tól 1944 áprilisáig a külügyminiszter állandó helyettese.
37. Colonna, Asconio herceg – 1932. október 6-tól 1936. december 21-ig Olaszország budapesti követe.
38. A tárgyalásról Budapestre küldött sürgöny szövegét (egy oldal) kihagytuk.
39. Hory András – 1927-től 1934-ig római követ, 1934-től 1936-ig a külügyminiszter állandó helyettese, 1936-tól 1940-ig varsói követ. Emlékiratai: Bukaresttől Varsóig (sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál) Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
40. Rómában két követ volt; egyik az olasz államnál, a másik a vatikánnál képviselte a magyar ügyeket. A Quirinal dombon van az olasz királyi palota, ezért szokták quirinali követként említeni az Olaszországba akkreditált követet.
41. Bethlen Gábor gróf – a harmincas években titkár a római követségen, majd 1942-ben első beosztott tisztviselő a szófiai követségen.
Parcher Félix – 1939-től 1943-ig beosztott tisztviselő a vatikáni követségen, 1944-ben stockholmi ügyvivő.
42. Koródi Sándor – a Külkereskedelmi Hivatal ipar és kereskedelmi csoportjának vezetője.
43. Kállay Miklós – 1932. október 1-től 1935. január 1-ig földművelésügyi miniszter, majd 1942. március 7-től 1944. március 22-ig miniszterelnök s egyben 1943. július 24-ig külügyminiszter.

44. Fabinyi Tihamér – a Hitelbank vezérigazgatója, 1935. január 6-tól 1935. március 4-ig ideiglenes kereskedelemügyi miniszter, 1935. március 4-től 1938. március 9-ig pénzügyminiszter.
45. Választékos nyelven beszélt.
46. és konzuli.
47. mint a megbeszélésünk eredménye.
48. Az itt kihagyott két oldalnyi rész a tárgyalásról Budapestre küldött távirat szövegét tartalmazza, illetve a január 27-i futárindítással kapcsolatos elfoglaltságáról, vacsorájáról szól.
49. Egy apróság miatt nem fogunk háborúzni.
50. Az itt kihagyott tizenkét sor a fenti beszélgetésről Budapestre küldött távirat szövegét tartalmazza.
51. Szabó László ezredes – 1933-tól 1943-ig római katonai attasé, majd 1944-ben római követ.
52. Villani Frigyes báró – 1923-tól prágai, 1925-től bukaresti, 1928-tól párizsi, majd 1934-től római magyar követ.
53. Nadolny, Rudolf – német diplomata, 1932-től 1933-ig a német delegáció vezetője a genfi leszerelési konferencián, 1934-ben moszkvai követ.
54. Rosenberg, Alfréd – a német nemzeti szocialista párt külpolitikai hivatalának vezetője, a Völkischer Beobachter főszerkesztője, 1941-től a „Keleti területek" birodalmi minisztere.
55. Hugenberg, Alfréd – a német nemzeti párt vezére, Hitler első kormányában élelmezési miniszter.
56. 1934. január 26-án írták alá a német–lengyel tízéves megnemtámadási szerződést.
57. A Lengyelország számára a tengerhez vezető utat és a Gdańskkal (Danziggal) való kapcsolatot biztosító földsávra utal, amely viszont elvágta Németországtól Kelet-Poroszországot. Így ez állandó vita témája volt a két ország között.
58. Skoropadszky, Pavel – cári orosz tiszt, ukrán ellenforradalmár, 1918 áprilisától decemberig a megszállt Ukrajna het-

manja, a két világháború között a szovjetellenes szervezkedés egyik központi alakja.

59. Barcza György – 1933-tól 1938-ig vatikáni, majd 1941 áprilisáig londoni követ, 1943-tól Kállay különmegbízottja a Vatikánban és Svájcban.
60. Woracziczky Olivér gróf – 1933–1937-ben ideiglenes ügyvivő Brüsszelben, 1938–1939-ben szófiai magyar követ.
61. Rockefeller, John Davidson – amerikai üzletember, a Standard Oil Campany megszervezőjének és XI. Pius pápa párbeszédét idézi.
62. Az itt kihagyott egy oldal terjedelmű szöveg a Potyomkinnel folytatott tárgyalásáról Budapest számára küldött táviratot tartalmazza.
63. Miskolczy Gyuláról van szó.
Thallóczy Lajos – az osztrák–magyar közös Pénzügyminisztérium levéltárának igazgatója, 1915-ben a megszállt Szerbia kormányzója. Lásd még a bevezető tanulmányt és 1. sz. jegyzetét. Karácson Imre történész, turkológus, 1907-től Kis-Ázsiában és Konstantinápolyban végzett kutatásokat.
64. Inönü, Ismet – török tábornok, 1930-tól 1937-ig miniszterelnök, 1938-tól 1950-ig államelnök.
65. 1934. július 1-je előtt – és ettől az időtől.
66. A távirat azon féloldalnyi részét, amely a fenti tárgyalás foglalatát tartalmazza, itt elhagytuk. Ugyancsak kihagytuk a kommüniké kiadására vonatkozó tárgyalásról szóló, Budapestre küldött távirat szövegét (egy oldal).
67. Masirevich Szilárd – 1933-tól 1934-ig prágai, 1934-től 1935-ig berlini, 1936-ig londoni követ;
Wettstein János – 1933-ban ideiglenes ügyvivő Berlinben, 1935-től 1939-ig prágai, 1939-től 1943-ig berni követ;
Wodianer Andor – 1933-ban ügyvivő Buenos Airesben, majd 1936–1938-ban Madridban, 1939-től 1944 márciusáig lisszaboni követ;
Rudnay Lajos – 1933-ig hágai, 1933-tól 1935-ig szófiai, 1936-tól 1937-ig bécsi, 1938-tól kairói, egyben athéni követ;

Alth Waldemár – 1930-tól 1938-ig belgrádi követ.

68. Hidegre téve.
69. Marosy-Mengele Ferenc – 1933-tól 1937-ig a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, 1938-ban követségi titkár Londonban, 1939-től 1940-ig prágai főkonzul, 1941-től 1943-ig zágrábi követ.
70. Az olasz külügyminisztérium épülete.
71. Gayda, Virginio – olasz fasiszta újságíró, a Giornale d'Italia igazgatója.
72. Dollfuss, Engelbert – 1932. május 20-tól osztrák szövetségi kancellár. „Kitartania" nem sikerült: 1934. február 12 -15-én a bécsi munkások antifaszita felkelését leverte, majd 1934. július 25-én az osztrák nácik megölték.
73. Rintelen, Anton – osztrák keresztényszocialista politikus, 1932-től 1933-ig közoktatásügyi miniszter, majd római nagykövet, 1934-ben a náci puccskísérletben való részvétele miatt életfogytiglani fegyházra ítélték.
74. Titulescu, Nicolae – 1917-től román pénzügyminiszter, 1920-tól Románia állandó képviselője a Népszövetségnél, 1922-től londoni követ. 1927-től 1936-ig külügyminiszter.
75. Päts, Konstantin – 1901-től az észt nemzeti, függetlenségi mozgalom vezetője, 1918 végén miniszterelnök és hadügyminiszter, 1921–1923-ban, mad 1933-tól ismét államelnök. Tönisson, Alexander – észt tábornok, 1917-ben az észt hadsereg megszervezője, 1918–1920-ban hadügyminiszter, majd hadseregparancsnok. A 30-as évek elején miniszterelnök.

    Nobile, Umberto – olasz légügyi tábornok, sarkkutató, 1928-ban léghajójával szerencsétlenül járt a Spitzbergáktól északkeletre. Somoylovics, Rudolf Lazarevics szovjet geológus és felfedező Krassin nevű jégtörő hajójával mentette meg Nobilet és társait.
76. Arti, Pontus – finn diplomata, a Külügyminisztérium sajtóosztályának, majd politikai osztályának vezetője, 1926-tól moszkvai, 1932-től római követ, akkreditálva Ankarába, Szófiába és Athénbe is.

Talas, Onni Eugen Aleksander – finn jogász, 1905-től 1925-ig a helsingfori egyetem tanára, 1917-től 1918-ig igazságügyminiszter a függetlenséget kimondó kormányban, 1930–1931-ben koppenhágai, 1931-től budapesti, 1933-tól egyben bécsi, szófiai, belgrádi és ankarai követ.
Bergroth, Kersti – finn írónő.

77. Schmiedt, August – észt diplomata, Kaunaszban, Moszkvában, Párizsban teljesített szolgálatot, 1923-ban a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1927-től 1931-ig külügyminiszter-helyettes, 1931-től római követ, egyben akkreditálva Bernbe és a Népszövetséghez.
78. Wolff Károly – földbirtokos, kereszténypárti képviselő. Rassay Károly – a Polgári Szabadságpárt vezetője, országgyűlési képviselő;
Friedrich István – 1919. augusztus 7-től november 25-ig miniszterelnök, 1920-tól 1939-ig kereszténypárti ellenzéki képviselő;
Eckhard Tibor – az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik alapítója, a Revíziós Liga elnöke, 1932-től a Kisgazdapárt elnöke, országgyűlési képviselő, 1943 nyarán a kormánykörök megbízásából az USA-ba távozott, a jobboldali emigráció vezetője lett.
79. Mackensen, Hans Georg, von – német diplomata, 1933-tól 1937-ig budapesti követ, 1937-től 1938-ig külügyi államtitkár, majd 1943-ig római követ.
80. Chorin Ferenc – a Salgótarján Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, 1926-tól a Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnöke, 1933-tól a Munkaadók Központjának elnöke.
81. aki szintén nincs egy vámunió ellen. – Ausztria és Magyarország Gömbös és Dollfuss tárgyalásai során felmerült vámuniójára utalt.
82. Darányi Kálmán – ekkor miniszterelnökségi államtitkár, 1935 januárjától földművelésügyi, 1936. október 10-től 1938. május 13-ig miniszterelnök, s egyben földművelésügyi miniszter.

83. ez tréfa
84. Csáky István gróf – 1933-tól 1935-ig ideiglenes madridi ügyvivő, 1936-tól 1938-ig a külügyminiszter kabinetjének vezetője, 1938. december 10-től 1941. január 26-ig külügyminiszter.
85. Csicserin, Georgij Vasziljevics – 1918-tól szovjet külügyi népbiztoshelyettes, majd népbiztos 1930-ig.
Besszarábia az első világháború végéig Oroszországhoz tartozott, Románia a háború végén szállta meg. Birtoklási jogát a nagyhatalmak nem ismerték el.
86. Így az egész história hajítófát sem ér. (Szó szerint: az egész történet a rühes macskáé.)
87. Máriássy Zoltán – 1933–1935 között a külügyminiszter kabinettjének vezetője, 1935-től 1940-ig ankarai, 1941-től 1943-ig római követ.
88. Balogh István – a Magyar Nemzeti Szocialista Párt országgyűlési képviselője;
Puky Endre 1932–1933-ban külügyminiszter, majd a Közigazgatási Bíróság elnöke.
89. Az 1934. február 12–15-i bécsi munkásfelkelésre utal, mit Dollfuss és a szélsőjobboldal provokált, ennek véres elfojtása után kísérletet tettek az osztrák baloldali mozgalmak felszámolására.
90. Kuhl Lajos – a Külügyminisztérium Politikai Osztályán a segédhivatal vezetője, majd tanácsos a berlini követségen. 1940-ben Helsinkiben, 1941–1944-ben Pozsonyban követ.
91. Ruszkay Jenő – szélsőjobboldali beállítottságú altábornagy.
92. Takácsy Konstantin – a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályára beosztott követségi attasé.
93. Pataky Tibor – miniszterelnökségi osztályfőnök, majd államtitkár, a kisebbségi és egyházi ügyek vezetője.
94. II. Photiosz patriarcháról van szó. Konstantinápoly püspöke, mint a keleti kereszténység feje 500 körül kapta a császártól az ökumenikus patriarcha címet.
Miután a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, a görögkeleti egyház vezetője a moszkvai patriarcha lett, de 1917

után az isztambuli patriarcha szerepe ismét előtérbe került. Ezért kezdett a magyar kormány is vele tárgyalásokat különböző egyházpolitikai kérdésekben.

95. Csurgay Tibor – miniszteri tanácsos, az 1930-as években a Külügyminisztérium elnöki osztályának főnöke. Rényey Viktor – titkár, első beosztott tisztviselő az ankarai követségen.
Ullein–Reviczky Antal – isztambuli konzul a 30-as években, 1939-től 1943-ig a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetője, majd stockholmi követ 1944. március 22-ig.
96. Velics László – ekkor müncheni főkonzul, 1935-től 1939-ig követ, meghatalmazott miniszter a Nemzetek Szövetsége mellett, majd athéni követ 1943-ig.
Cindric Egon – 1934–1935-ig első beosztott tisztviselő a helsinki, 1935-től a moszkvai, majd 1938-ban az isztambuli követségen.
97. Vértesy Sándor – a Kormányzói Kabinetiroda főnöke.
98. Az itt kihagyott néhány sorban külföldi személyek kitüntetési ügyeiről van szó.
99. Bartheldy Tibor – a Külügyminisztérium elnöki osztályának helyettes vezetője, majd 1939-től 1942-ig a Külügyminiszter kabinetjének főnöke.
100. Zsilinszky Gábor – a Nitrokémia Ipartelepek és a Péti Nitrogén és Műtrágyagyár Rt. vezérigazgatója, Észtország tiszteletbeli konzulja Budapesten.
101. Jungerth–Arnóthy felesége.
102. Az itt kihagyott közel egy oldalnyi szövegben a törököknek a budapesti vásáron való részvételéről, illetve látogatásokról van szó.
103. Az itt kihagyott nyolc sorban a fogadás ceremóniájáról van szó.
104. Az itt kihagyott egy oldalnyi szövegben a fogadás további ceremóniáiról és az isztambuli magyar gyerekek iskoláztatásának kérdésével foglalkozik.
Ezt követően már csak az 1935. március 18-ától, új füzetben vezetett naplórészek maradtak fenn.

105. Ramadán iszlám ünnep a Korán létrejöttének tiszteletére; egy hónapos böjtöt jelent a kilencedik hónapban.
106. Németországban 1935. március 16-án fogadták el, a versailles-i békeszerződés előírásain átlépve, a törvényt a Wehrmacht kiépítéséről, az általános hadkötelezettség bevezetéséről.
107. Az 1923. július 24-én végetért lausanne-i konferencia – a görögök felett aratott győzelem eredményeként – lényegesen enyhítette ugyan Törökország számára a sévres-i béke feltételeit, de kötelezte a tengerszorosok szabaddá tételére mind békében, mind háborúban minden nemzet hajója számára. A szorosok partvidékét 15 km-es övezetben demilitarizálni kellett, ugyanakkor Törökország visszakapta Drinápolyt.
108. Fotič, Koszta – jugoszláv politikus, külügyminisztériumi államtitkár, a politikai osztály vezetője, 1928-tól Jugoszlávia állandó képviselője a Népszövetségnél, ennek több fontos bizottságában foglalt helyet.
109. A közép-európai paktum nem jött létre.
110. Nem ismert, milyen tárgyban adott be szóbeli jegyzéket a bolgár kormány a Népszövetséghez. Feltehetőleg azonban a Balkán paktumban résztvevő országok magatartása miatt.
111. A Görögországban márciusban kirobbant monarchista puccsot felszámolták ugyan, de a mozgalmak eredményeként 1935 októberére II. György Károly ismét elfoglalta a trónját.
112. Kemal Mustafa Atatürk, Gazi-tábornok – 1923-tól 1938-ig török államelnök.
113. a megsemmisítésig.
114. 1934. október 9-én horvát nacionalisták Marseille-ben meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert. A jugoszláv kormány állítása szerint a merénylőket Magyarországon képezték ki. Olaszország támogatta a magyar kormányt az ügy népszövetségi vitáján.

115. 1934. december 5-én az Ual-Ual-i incidenssel kiéleződött az olasz–etióp feszültség, ezért 1935 januárjában Olaszország két hadosztályt mozgósított. A Népszövetség közvetítési kísérlete nem vezetett eredményre, s október 3-án kitört az olasz–abesszin háború, ami 1936 májusában Abesszínia gyarmatosításával végződött.
116. Laval, Pierre – 1934 októberétől francia külügyminiszter, 1935 júniusától 1936 januárjáig miniszterelnök, és egyben külügyminiszter, 1940-től a vichy-i kormány miniszterelnök-helyettese, 1942-től 1944-ig miniszterelnöke; háborús bűnösként kivégezték.
117. Az 1935. január 7-én Laval és Mussolini által aláírt római jegyzőkönyvre utal, amelyben megegyeztek Ausztria függetlenségének biztosítása ügyében, szerződésellenesnek minősítették Németország fegyverkezését.
Olaszország területi engedményeket kapott különböző afrikai gyarmatokon és szabadkezet Abesszíniával szemben.
118. A Népszövetség Alapokmányának 19. §-áról van szó, amely olyan értelmezésre adott lehetőséget, hogy a békeszerződéseket, a viszonyok megváltozása esetén felül lehet vizsgálni, esetleg korrekciókra kerülhet sor.
119. A trianoni békeszerződés a magyar véderőt 35 000 főben határozta meg, korlátozta a fegyverzetét, megtiltotta a nehézágyúk, tankok és repülőgépek gyártását.
120. Kánya Kálmán 1934. augusztus elején Hindenburg temetésére utazott Berlinbe, s külön kérésére augusztus 6-án találkozott Hitlerrel.
121. a megsemmisítésig.
122. Bakách-Bessenyey György báró – 1934-től 1938-ig a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1939-től belgrádi, 1941-től vichy-i követ.
123. Cserenyey Jenő – a Külügyminisztérium elnöki osztályán miniszteri tanácsos.
124. Tofer, Karl – gazdag észt kereskedőcsalád tagja, diplomata, moszkvai követ.
Eden, Sir Anthony – angol főpecsétőr, 1935 decemberétől

1938 februárjáig, majd 1940–1945 és 1951–1955 között külügyminiszter, 1955-től 1957-ig miniszterelnök.
Strang, William – 1919-től az angol külügyminisztérium vezető munkatársa, 1948-tól 1953-ig külügyi államtitkár. 1935 márciusában Eden Moszkvában, Varsóban és Prágában tett látogatást az együttműködés elősegítése érdekében. Sir John Simon külügyminiszterrel együtt ezt megelőzően, március 26-án, látogatást tett Berlinben.

125. Nincs szükségem segítségre és Németországot nem kötelezem el. Inkább legyen Franciaország fölényben Németországgal szemben, mintsem hogy én segítsek Oroszországnak.
Az 1934 nyarán Barthou francia külügyminiszter által felvetett, s nyolc állam (Németország, Csehszlovákia, Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Finnország és a Szovjetunió) részvételével tervezett ún. Keleti Locarno, azaz a keleti paktum egyébként nem valósult meg.

126. ingerlékeny, lobbanékony.

127. Néphatározat, azaz: népszavazás.

128. A Memel folyó északi folyása menti terület az első világháború végéig Kelet-Poroszországhoz tartozott, a versailles-i békeszerződés Litvániának juttatta, de francia prefektúra alá került. 1923-ban litván szabadcsapatok megszállták, ezt ugyan elismerte a követek tanácsa, de olyan formában, hogy a Memel-vidék autonóm terület, litván irányítás alatt, ezt tartalmazta a Statútum.
Vilna (Vilnius) 1915-ig Oroszországhoz tartozott, majd német csapatok szállták meg. 1920-ban a Vörös Hadsereg elfoglalta, de a Litvániával kötött békében átengedte Litvániának, 1920 októberében azonban lengyel csapatok szállták meg, a Népszövetség ezt végül jóváhagyta.

129. A sürgöny szövege nincs az iratok között.

130. Az utalás a japánok térfoglalására vonatkozik, arra, hogy 1934-ben kinyilvánították a Kína feletti egyeduralmi igényüket; ugyanakkor 1934 októberében megkezdődött a

kínai Vörös Hadsereg hosszú menetelése, a mozgóháború folytatódott.

131. Attolico, Bernardo – Olaszország állandó képviselője a Népszövetségben, majd követ 1930-ig Rio De Janeiróban, 1930-tól 1935-ig Moszkvában, 1935-től 1940-ig Berlinben, végül a Vatikánban.
132. Ciuntu, Edmond – román diplomata, 1921-től 1923-ig varsói követségi titkár, 1923-tól 1928-ig a Népszövetségnél szervezett román állandó titkárság vezetője, 1934-től ankarai, 1935-től moszkvai követ.
133. Lukasiewicz, Juljusz – 1931-től 1933-ig bécsi, 1933-tól 1935-ig moszkvai, majd párizsi lengyel követ.
134. Beckman, Burobin, a diplomáciai testületeket ellátó szovjet hivatal igazgatója.
A Vorovszkova utca 21. alatti régi követségi épületről van szó.
135. 1934-ben, a diplomáciai kapcsolat felvétele után, a követségi épület ügyében Moszkvába utazott ugyan Jungerth-Arnóthy, de egész eddig mint ankarai követ látta el a Szovjetunióval kapcsolatos ügyeket. Narkomindel (Narodnij Komisszariat Inosztranüj Djel), azaz a Külügyi Népbiztosság.
136. na persze, mi mégiscsak nagy ország vagyunk.
137. Az utalás minden bizonnyal az Ausztria függetlenségét garantáló 1934 szeptemberében megkötött olasz–angol–francia egyezményre, az 1935 januárjában aláírt, s a német fegyverkezést elítélő római jegyzőkönyvre, valamint Flandin és Laval ez utóbbit megerősítő, 1935 februárjában Londonban tett látogatására vonatkozik, ahol egyébként ismét kívánatosnak jelezték a keleti paktum létrehozását.
138. Nem, a mi álláspontunk Magyarországgal szemben a régi.
139. Minket különösen érdekelt Oroszországnak a békés revíziót és egy esetleges dunai paktumot illető álláspontja.
140. A revíziót illetően biztosan olvasta Radek cikkét a tegnapi Izvesztyijában, meg lehetnek nyugodva. Az Izvesztyija április 6-i számában a Népszövetség Alapokmányának, első-

sorban a 10., 16., és 19. §-ának továbbfejlesztésével foglalkozott.
Radek, Karl Berngardovics – a Komintern VB tagja, 1919-től a Bolsevik Párt Központi Bizottságának tagja, 1927-ben kizárták a pártból és Szibériába száműzték. 1929-ben rehabilitálták, 1931-től az Izvesztyija szerkesztője, 1937-ben 10 évi szabadságvesztésre ítélték, 1941-ben munkatáborban halt meg.

141. Neki teljesen mindegy, hogyan egyezkedünk, ha az békés úton történik.
142. A Duna paktum, illetve a keleti paktum nem jött létre; Flandin és Laval februári látogatására vonatkozik a londoni thesisekkel kapcsolatos utalás.
143. igen, mivel Burgenland az önök számára örökké elveszne, és a német kisebbségeikkel is nehézségeik lennének. Mi nem voltunk érdekelve korábban az Anschluss-kérdésben, de mivel a Németországhoz való viszonyunk megváltozott, ellene vagyunk annak; Németország ezáltal túlságosan mélyen behatolna Közép-Európába és túl közel kerülne Romániához.
144. de Itália lenne akkor a boldog negyedik.
A kérdés és megjegyzés egyébként feltehetőleg arra vonatkozott, hogy Csehszlovákia csatlakozhatna-e az 1934. március 17-én Rómában aláírt olasz–osztrák–magyar együttműködési egyezményhez.
145. Tehát jelenthetem a kormányomnak, hogy a Magyarország és Oroszország közötti viszony a legutóbbi beszélgetésünk óta nem változott, hogy az együttműködés lehetséges köztünk, hogy Oroszország nem foglal állást a békés revízió ellen és a kisentente-ot egy esetleges Dunapaktum tárgyaláson nem támogatja ellenünk.
Igen. Közép-Európában mi nem vagyunk érdekelve, mint korábban, azaz hogy Csehszlovákiával igen, amely Németországgal határos.
146. Keleti paktum.
147. Franciaország is bizonytalan, mint a sajtóból látszik.

148. Az 1935. április 11-én megnyílt, ún. második stresai konferenciáról van szó, amelyen Anglia, Franciaország és Olaszország elítélte a versailles-i szerződés katonai záradékának német részről történt megszegését, egyezményt kötöttek a béke fenntartására.
149. Bènes, Eduard – 1918-tól 1935 decemberéig Csehszlovákia külügyminisztere, majd 1938 októberéig köztársasági elnök, 1940-től 1945-ig a londoni emigrációs kormány elnöke, majd a második köztársaság elnöke.
150. Ha jönni akar, akkor fogadni fogjuk, ebben a tekintetben azonban semmit sem tettünk.
151. Schulenburg, Friedrich – 1934-től 1941-ig moszkvai német nagykövet, majd a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályán a keleti csoport vezetője.
152. Chilston Aretas, Akers-Duglas Viscont – budapesti, majd moszkvai angol követ.
153. Bullitt, William Christian – az USA első moszkvai nagykövete 1933 novemberétől 1936-ig, majd párizsi nagykövet.
154. Rákosi (Bíró) Zoltánról van szó, aki ekkor a Szovjetunióban élt.
155. 1935. május 2-án kötötték meg a francia–szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződést.
A csehszlovák–szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződést 1935. május 16-án írták alá Prágában. Ugyanakkor légügyi egyezményt kötöttek Moszkvában.
156. Ausztriának Németországgal szembeni függetlenségét garantáló, 1934. március 17-én megkötött, olasz–osztrák–magyar római egyezmény megerősítését jelentette az utóbbi három ország által 1935. május elején Velencében létrehozott egyezmény. A magyar delegáció kifejtette, hogy nem megy bele sem a kisantanthoz való közeledésbe, sem a Habsburg restauráció támogatásába.
157. Ez és néhány hasonló – általunk jórészt kihagyott naplófeljegyzés arról tanúskodik, hogy Jungerth-Arnóthy egy felderítő szervezet vezetője is volt.
A Dzerzsinszkij Klub a moszkvában élő emigránsok klubja

volt. Sombor-Schweinitzer József – rendőrfőtanácsos, 1935-től 1944 márciusáig a politikai rendőrség helyettes főnöke, majd főnöke.

158. A balti államok szövetsége 1934 szeptemberében jött létre (balti entente), ennek a megbeszélése volt Kaunaszban. Baltrusaitis, Jurgis litván író, ekkor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter Moszkvában.

159. – Kérjék a békés revíziót a népszövetségi statútum 19. pontja alapján.
– Egyelőre csak az elv fenntartásáról volt szó.
– Csatlakoznak egy kölcsönös segélynyújtási szerződéshez?
– Ezt nem hiszem –, de ez a kérdés, ismeretem szerint, nyitva marad és a résztvevők ebben a tekintetben később még csatlakozhatnak, ha akarnak, vagy nem.

160. Igen, most többet vannak kint, mint a saját hazájukban.

161. Feltehetőleg Szántó Béla tervezett, de kéziratban maradt könyvére, vagy esetleg Sinkó Ervin Optimisták című könyvére vonatkozik az utalás.
Münnich Ferencről van szó, aki ekkor Moszkvában élt, 1936-ban ment Spanyolországba, majd szovjet tisztként harcolt a második világháborúban, 1956 novemberében a párt egyik újjászervezője volt.
A Moszkvában kiadott Deutsche Zentral Zeitungról van szó.

162. Vadas Sáriról, Vas (Weinberger) Zoltán feleségéről van szó. Vas Zoltán – 1919 után az illegális kommunista ifjúsági szervezkedés egyik vezetője, 1925-ben ismételten letartóztatták, 1940-ben a Szovjetunió segítségével szabadult ki. 1945 után Budapest közellátását szervezte meg, polgármester, majd a Gazdasági Főtanács titkára, 1949-től 1953-ig Tervhivatal elnöke, ismételten részt vett a párt legfelső vezetésében, de az MSZMP-be nem vették fel.
Vadas Sári, miután fivérei az ellenforradalmi terror áldozatai lettek, a Szovjetunióba ment, ott orvosi diplomát szerzett, s 1945 után közegészségügyi, illetve oktatási területen dolgozott Magyarországon.

163. Örülök, hogy megszoríthatom a kezét.
164. Az 1921 februárjában megkötött francia–lengyel katonai szerződésről van szó.
165. Pertinax, Géraud Charles André – 1917-től 1938-ig a l' Echo de Paris külpolitikai szerkesztője.
Tabouis, Genevieve – francia újságírónő, a francia külügyminiszterek bizalmasa. Elsodort diplomácia Egy újságírónő megfigyelései (1919–1939) c. riportkönyvét a Kossuth Könyvkiadó 1967-ben megjelentette.
166. Piłsudski, Jozef – lengyel marsall, 1918-tól 1922-ig, majd 1926-tól ismét Lengyelország diktátora, hadügyminisztere, 1926-tól 1928-ig, majd 1930-tól miniszterelnök.
167. Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics – a Szovjetunió marsallja, 1919-től párttag, az SZKP Központi Bizottságának póttagja, a második világháború alatt a honvédelmi miniszter első helyettese, 1946 után a Legfelső Tanács tagja.
168. Molotov (Szkrjabin), Vjacseszláv Mihajlovics – Sztálin egyik legszilárdabb támasza, 1930 decemberétől a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939. május 4-től 1949. március 5-ig, majd 1953-tól 1956-ig külügyi népbiztos, illetve miniszter. 1957-ben kizárták a pártból, de 1984 júniusában visszavették.
169. Buharin, Nyikoláj Ivanovics – orosz hivatásos forradalmár, 1917-től tagja a Bolsevik Párt Központi Bizottságának, a 20-as évek közepétől a Politikai Irodának. 1926-tól a Kominternelnöke, de szembekerült Sztálinnal, s 1929-től népgazdasági vonalon dolgozott. 1934-től az Izvesztyija főszerkesztője, 1938-ban a harmadik moszkvai perben halálra ítélték és kivégezték.
170. Alphand, Charles – Franciaország moszkvai nagykövete.
171. Vorosilov, Kliment Jefremovics – szovjet politikus és marsall, 1903-tól tagja a bolsevik pártnak. Fontos párt és állami tisztségeket töltött be, 1934-től 1940-ig honvédelmi népbiztos, 1944-től a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke.
Bubnov, Andrej Szergejevics – orosz hivatásos forradalmár,

párttörténész, kiemelkedő katonai vezető, 1917-től többször beválasztották a Bolsevik Párt legfelső vezető testületeibe. 1929-től 1937-ig közoktatásügyi népbiztos, 1940-ben kivégezték.

Mikoján, Anasztaz Ivanovics – az SZKP egyik vezető személyisége. 1923-tól a Központi Bizottság, 1935-től a Politikai Bizottság tagja. 1937-től 1946-ig a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, egyidejűleg külkereskedelmi népbiztos, 1946-tól a minisztertanács elnökhelyettese.

Metsdank – a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese.

Jegorov, Alexandr Iljics – a Szovjetunió marsallja, 1931-től a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, 1934-től az SZKP Központi Bizottságának tagja, 1937-től a honvédelmi népbiztos első helyettese.

Kork, Avguszt – a moszkvai helyőrség parancsnoka, 1937-ben elítélték és kivégezték. 1987-ben rehabilitálták.

172. Rosengolzné – a külkereskedelmi népbiztos felesége.

173. Jungerth-Arnóthy néhány soros rosszindulatú megjegyzését kihagytuk.

174. Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics – a Szovjetunió marsallja, a Vörös Hadsereg megszervezője, 1931-től helyettes hadügyi népbiztos, 1937-ban kivégezték, később rehabilitálták.

175. Kaganovics, Lazar Mojszejevics – orosz hivatásos forradalmár, 1918-tól tagja a Bolsevik Párt Központi Végrehajtó Bizottságának. Több katonai és állami tisztséget töltött be, 1923-tól póttagja, később tagja a Párt Központi Bizottságának, majd a KB egyik titkára, 1957 júniusában kizárták a pártból.

Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantyinovics – grúz hivatásos forradalmár. 1921-től tagja a Bolsevik Párt Központi Bizottságának, 1930-tól a Politikai Bizottságnak, 1926-tól 1930-ig a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, majd a Népgazdasági Tanács elnöke, később nehézipari népbiztos.

Kalinyin, Mihail Ivanovics – orosz hivatásos forradalmár, 1919 márciusában az Összoroszországi Végrehajtó Bizott-

ság elnöke, majd 1946-ig a Legfelsőbb Tanács elnökségének elnöke.

176. A Pester Lloyd a magyar kormány német nyelvű félhivatalos lapja, Bándy ennek moszkvai tudósítója.

177. Göring, Hermann – német marsall, 1932 augusztusától a Reichstag (birodalmi gyűlés) elnöke, 1933. január 30-tól államminiszter, porosz belügyminiszter, majd miniszterelnök, légügyi miniszter, Hitler kijelölt utóda.

178. Hitler a Reichstag megnyitása alkalmával tartott külpolitikai beszédében a versailles-i szerződés következtében kialakult helyzetről, Németország Franciaországhoz és Lengyelországhoz való viszonyáról beszélt. Kihangsúlyozta a nemzeti-szocializmus és a kommunizmus kibékíthetetlen ellentétét. Támadta a francia–szovjet segélynyújtási szerződést.

179. Az itt kihagyott több mint kétoldalnyi szövegben részleteket idézett Hitler beszédéből.

180. Az itt kihagyott másfél oldalnyi részben konzuli ügyek intézéséről, a norvég követnél tett látogatásáról, az általa adott vacsoráról, valamint a követség épületével kapcsolatos eljárásáról írt.

181. Mackensen, August von – német tábornagy, az első világháborúban a román erőket felmorzsoló német déli hadsereg parancsnoka, 1920-ban nyugállományba vonult, később Hitlert segítette. 1935. május 15-én egyhetes látogatása alkalmával ő adta át Horthynak Hitler személyes levelét, ami a német–magyar együttműködés útjait egyengette.
Göring-forma szerint – nászútja kapcsán tett látogatást május 24–25-én Budapesten, valójában azonban szintén Hitler személyes megbízottjaként folytatott tárgyalásokat. Egyrészt az olasz–magyar viszony intenzitásáról kellett meggyőződnie, másrészt a kisentente államokkal szemben követendő magyar magatartást illetően közvetített tanácsokat.
Az itt kihagyott négyoldalnyi szövegben a követség épületével kapcsolatos tárgyalásait, a finn követségen tett láto-

gatása során, főleg szintén a követség épületével kapcsolatos megfigyeléseit rögzítette.

182. Itt, az épület átadására vonatkozó ötsornyi szöveget kihagytuk.

183. Mint ismert, a marseille-i merénylet (lásd a 114. sz. jegyzetet) népszövetségi tárgyalását – Magyarországnak a keleti paktumba (lásd a 125. sz. jegyzetet) való bevonásának reményében – az entente hatalmak eltussolták. Az olasz–abesszin ellentétet, bár Anglia és Franciaország nagy engedékenységet tanúsított, nem rendezték, az olasz imperializmus háború útján szerzett érvényt követeléseinek.

184. Az 1925. október 5–16-án megtartott locarnói konferencia eredményeként december 1-jén Londonban aláírt ún. locarnói egyezményben Németország, Franciaország és Belgium határainak sértetlenségéért Anglia és Olaszország garanciát vállalt.

185. Az itt kihagyott egy oldalnyi szövegben ankarai lakásának felszámolásáról és konzuli tevékenységéről ad számot.

186. Az itt kihagyott tíz sor a gyászszertartásról szól.

187. Az itt kihagyott egyoldalnyi szöveg a gyászmenet leírását tartalmazza.

188. A zárójelbe tett megjegyzés arra utal, hogy sürgönyt küldött, vagy kapott, de ennek tartalmára nem tesz utalást.

189. Már 1934 áprilisában Rómában járt Papen, majd június 14–15-én, a Velence melletti Strában létrejött Mussolini és Hitler első találkozója. Bár a tárgyalás fő kérdésében, Ausztria sorsában, nem értettek egyet, átmeneti elhidegülés után, együttműködésük ettől kezdve egyre szorosabbá vált, s 1936 októberében létrehozták a Berlin–Római-tengelyt.

190. Az itt kihagyott háromoldalnyi szövegben konzuli tevékenységével kapcsolatos feljegyzései olvashatók.

191. A korábban franciabarát politikát folytató Lengyelország önálló vonalat próbált kialakítani. 1934-ben megnemtámadási egyezményt kötött Németországgal, így viszonya Franciaországgal elhidegült.

192. Narodnij Komisszariat Inosztranüj Djel = Külügyi Népbiztosság.
193. Majszkij, Ivan Mihajlovics – szovjet diplomata, 1932-től a Szovjetunió londoni nagykövete, később külügyminiszterhelyettes. Emlékiratai Ki segített Hitlernek? címen magyarul is megjelentek (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964.).
194. Csehszlovákia és Románia 1934. június 9-én vette fel a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.
195. A szerződés jegyzőkönyvében is benne van, hogy az csak azokra az államokra vonatkozik, amelyeknek a keleti paktumban eredetileg részt kellett volna venniük.
196. Alekszandrovszkij, Szergej Szergejevics – szovjet diplomata, 1931-től 1933-ig berlini, 1933-tól 1939-ig prágai követ.
197. de a belpolitika Csehszlovákiában nem látszik rózsásnak.
198. Arcosev – a Vszeszojuznoje Obscsesztvo Kulturnoj Szvjázi sz Zagranicej – Külföldi Kulturális Kapcsolatok Össz-Szövetségi Társaságának elnöke.
Magyary Zoltán – egyetemi tanár, a Szovjetunióban is tanulmányozta a közigazgatási kérdéseket, s könyvében elemezte tapasztalatait.
199. Az angol–német flottaegyezményt 1935. június 18-án Londonban Hoare és Ribbentrop kötötte meg. Az angolok elfogadták azt a német követelést, hogy flottájuk az angolokénak 35%-a lehessen.
Pacher-Theinburg, Heinrich osztrák diplomata látogatásáról van szó, aki 1912-től Hágában, Rómában, Varsóban teljesített szolgálatot, 1930-tól volt moszkvai követ.
200. Schuschnigg, Kurt, von – 1934. július 27-től 1938. március 11-ig osztrák kancellár és véderőminiszter, egyben külügyminiszter február 15-ig.
Starhenberg, Ernst Rüdiger – 1934. május 1-től 1936. május 14-ig osztrák alkancellár, a Heimwehr vezetője.
201. Uluots, Jürf – észt jogász, a tartui egyetem tanára. Az itt kihagyott közel egyoldalnyi szöveg konzuli elfoglaltságáról szól.

202. A kihagyott c.) pontban (6 sor) konzuli tevékenységével kapcsolatos beszélgetését rögzítette.
203. Bekszadian, Alexander – szovjet diplomata, 1932-től oslói, 1934. december 24-től 1939 februárjáig budapesti követ.
204. De hiszen szó sincs róla. A szerződés kizárólag Németország ellen irányul, ezt ebben nyomatékosan kimondták.
205. Ilyesmiről nem olvastam, ezek csak fantáziaképek.
206. Közép-Európa és a Balkán bennünket csak annyiban érdekel, amennyiben azt kívánjuk, hogy Ausztria önálló maradjon és Közép-Európában ne legyen háború. A kisententetal, mint olyannal semmi dolgunk. Szerződésünk csak Csehszlovákiát érinti, mint Németország szomszédját, az együttműködés ezen alapszik. Ezen kívül a románokkal van bizonyos kapcsolatunk, de a kisentente egyharmadával, mint tudja, egyáltalán nincs érintkezésünk.
207. A kisentente-ot semmilyen tekintetben sem támogatjuk Magyarországgal szemben. Csak azt akarjuk, hogy ne legyen háború Közép-Európában, az ő dolguk, hogy miként rendezik egymás között az ügyet. Benes itteni tartózkodása idején nem volt szó erről. Magyarországot egymás között meg sem említettük.
208. Mit keres Aras a Duna-paktumban és mit akar Titulescu egy földközi-tengeri paktumban. Megértem, hogy Törökország, Görögország és Jugoszlávia szabályozni akarja Olaszországgal egy földközi-tengeri paktumban a dolgait, de Románia, ez számomra teljesen érthetetlen. Arasnak és Titulescunak ez az eszméje, hogy ha közülük egyik ott van, akkor mindeniknek ott kell lennie, ez teljesen lehetetlen. Megértettem velük Genfben, hogy álláspontjuk a kérdések szabályozását megnehezíti. Ön biztosíthatja Kánya urat, hogy én a kisentente-ot nem támogattam, és nem támogatom Magyarország ellen. Magyarországgal semmilyen ellentétünk nincs, és Csehszlovákiához való viszonyunk nem jelent semmilyen akadályt a Magyarországgal való együttműködésünkben. Az egész természetesen csak addig érvényes, amíg nem látjuk bizonyítottnak, hogy Magyarország

együtt tart Németországgal, illetve ez utóbbi által esetleg létesítendő német lengyel–olasz csoporttal.

209. Az nekünk jól megfelelne.

210. – Most nem kell említeni az ügyet, hiszen maguknak megvan a népszövetségi statútum 19. §-a.
Ez a § létezik. A kisentente és Franciaország azonban tagadja, hogy ennek alapján a párizsi szerződések megváltoztathatók. – Ez az álláspont teljesen tarthatatlan, bár dokumentumok által bizonyított, hogy a §-t éppen a szerződések esetleges megváltoztatására alkották. Az ön politikája is kudarcot vall népbiztos úr, ha a 19. § érvényesítésére nem lesz lehetőség.
Önök elkezdték és továbbra is törekszenek arra, hogy a háborút a Népszövetség háborús cikkelyének kiépítésével lehetetlenné tegyék. Ez azonban csak akkor sikerülhet, ha lehetőségük van a keletkező ellentétek békés szabályozására. Ha túlságosan erős lesz a nyomás a háborús paragrafusok által létrehozott helyzetben, kell, hogy legyen egy szelep, hogy a robbanást elhárítsa. Ez a 19. §., ezért kell ennek a paragrafusnak az alkalmazását kidolgozni, a többiekkel együtt.

211. A tervezett keleti paktumra utal. Hasonló értelemben szólt a kérdésről Titulescu többek között az Izvesztyijának adott, az 1935. január 19-i számban megjelent nyilatkozatában is.

212. Arról szó sincs – a besszarábiai kérdés marad, ahogy van. Nem kezdek ebben a kérdésben semmiféle tárgyalást. Csehszlovákia és Franciaország érdekeltek ebben a kérdésben, ezt nekik kell Romániával elrendezniük.

213. Nem azért, hogy megerősítse, hanem hogy tudja.

214. Stomanjakov, Borisz Spiridonovich – orosz hivatásos forradalmár, 1902-ben és 1907-ben ismételten bebörtönözték, illetve internálták. 1921-től 1924-ig a Szovjetunió kereskedelmi képviselője Németországban, 1924-től 1925-ig a külkereskedelmi népbiztos helyettese, 1926-tól 1934-ig a Külügyi Népbiztosság Kollégiumának tagja, majd helyettes külügyi népbiztos.

215. Feltehetőleg a június 18-án megkötött német–angol flotta-egyezményt előkészítő tárgyalásokra utal.
216. Az itt kihagyott tizenegy oldalnyi részben a moszkvai tartózkodásának, tárgyalásainak összefoglalása – tehát az előzők ismétlése – olvasható, amit feltehetőleg budapesti, személyes szóbeli beszámolója céljára állított össze. Ezzel egyik naplófüzete be is fejeződik, a következő feljegyzéseket már új füzetben folytatta. A folyamatosság hiánya feltehetőleg pihenő- és betegszabadságával magyarázható.
217. Az új füzet első hat oldalán különböző hazai gyógyfürdők látogatásáról készített feljegyzései olvashatók. Ugyanitt szó van Csáky Istvánnal folytatott beszélgetéséről is –, ami azonban csak rövid foglalata a Kányával folytatott beszélgetésnek –, továbbá egy meglehetősen zavaros nézeteket valló szélsőjobboldali osztrák személyiséggel folytatott beszélgetéséről készített feljegyzése olvasható. Ezeket a részeket elhagytuk. A naplóból egyébként nem derül ki egyértelműen, hogy a IX. 30-án készített feljegyzés közvetlenül Kányával folytatott beszélgetéséről szól, vagy csak a Csáky István közvetítésével nyert információkat tartalmazza.
218. Hoare, sir Samuel – angol politikus, 1931-től 1935-ig India államtitkára, 1935-ben külügyminiszter, 1937-től 1939-ig belügyminiszter.
219. Tánczos Gábor, tábornok – 1919. augusztus 7–15-ig külügyminiszter, 1923-tól a Népszövetség magyar delegációjában katonai szakértő, a Magyar Külügyi Társaság társelnöke.
220. Berger–Waldenegg, Egon – 1934-től 1936-ig osztrák külügyminiszter, majd 1938-ig római követ.
221. Carol, II. (Károly) Hohenzollern-Sigmaringen – 1930. június 8-tól 1940. szeptember 6-ig román király.
222. Német diplomáciai iratok szerint a franciák által kezdeményezett keleti és Duna-paktum létrejöttének megakadályozásáról, egy német–olasz–lengyel–magyar részvétellel

szervezendő szövetségi rendszer létrehozásának lehetőségéről, továbbá Ausztriához és Jugoszláviához való viszony formálásáról volt szó.

Ribbentrop, Joachim von – Hitler fő tanácsadója hatalomra kerülése után, 1936-tól 1938-ig londoni követ, majd külügyminiszter, háborús bűnösként kivégezték.

Neurath, Konstantin von – 1933. január 30-tól 1938. február 5-ig német külügyminiszter, majd a titkos tanács tagja.

Hess, Walter Richard Rudolf – 1933. és 1941. között a német nemzeti szocialista párt helyettes vezetője. 1941-ben Angliába repült, hogy megegyezést hozzon létre a Szovjetunió elleni háború folytatására. Letartóztatták, életfogytiglani fegyházra ítélték.

Göbbels, Joseph Paul – 1928-tól a német nemzetiszocialista párt propaganda főnöke, 1933-tól propagandaminiszter, 1944 augusztusától a totális háború teljhatalmú megbízottja; öngyilkos lett.

Schacht, Hjalmar – 1933-tól 1939-ig a német birodalmi bank elnöke, 1934-től 1937-ig gazdasági, majd 1943-ig tárcanélküli miniszter.

A feljegyzés egy részét, minthogy csak gyorsírásos formában maradt fenn, nem tudtuk kiolvasni.

223. A Népszövetség alapokmánya nem zárta ugyan ki a háború lehetőségét, de igyekezett olyan korlátokat szabni, amelyektől (hadüzenet, határidő, a Népszövetség Tanácsának jóváhagyása, illetve az egyöntetű állásfoglalás hiánya, Népszövetségen kívül álló hatalom elleni fellépés) a békés megoldások érvényesülését várták. Ezen alapelv megsértői ellen büntető rendszabályok – szankciók – alkalmazását helyezte kilátásba az alapokmány.

224. Pflügl, Emmerich – Ausztria meghatalmazott minisztere és rendkívüli követe a Népszövetségnél.

Albánia sem szavazta meg a szankciókat.

225. Hertelendy Andor – a párizsi követség munkatársa, majd 1941-től 1943-ig a vichy-i követség első beosztott tisztviselője, 1944-ben bukaresti követ.

226. Rendkívüli alap.
227. A moszkvai követség berendezésével kapcsolatos szállításokról van szó, amit az Eisler céggel bonyolított le.
228. Nelky Jenő – diplomata, Buenos Aires-i, majd bécsi követ, később a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank egyik igazgatója, s a rádió egyik vezetője.
229. Kánya Kálmán már korábban örökös tagja lett a felsőháznak, de ténylegesen csak 1938 decemberétől vett részt a munkájában, a felsőház külügyi bizottságának elnöke lett.
Pallavicini János, őrgróf – az osztrák-magyar Külügyminisztériumban, majd Berlinben, Szentpétervárott, Belgrádban, Bukarestben, Konstantinápolyban teljesített diplomáciai szolgálatot, a felsőháznak 1926-tól volt tagja.
Nemes Albert, gróf – Berlinben, Konstantinápolyban, Párizsban teljesített diplomáciai szolgálatot, ismételten és leghosszabb ideig Rómában volt követ. 1926-tól a felsőház tagja volt.
230. Vukčerič, Aleksandar – 1934. február 22-től 1938. október 20-ig budapesti jugoszláv követ.
231. A Sarló és Kalapács 1929 decembere és 1937. között jelent meg, mint a Moszkvában élő magyar dolgozók politikai és szépirodalmi folyóirata.
A GPU teljes neve: Goszudarsztvennoje Politicseszkoje Upravlenyije, azaz Állami Politikai Hatóság.
Ez természetesen erősen tendenciózus, az ellenforradalmi rendszer vágyait kifejező helyzetkép, bár kétségkívül voltak, főleg a gazdasági nehézségek éveiben, akik vissza akartak térni Magyarországra.
232. Ferenczy Tibor – budapesti rendőrfőkapitány.
Bárczy István – miniszterelnökségi államtitkár.
Matuska Szilveszter – az 1931. szeptember 13-i biatorbágyi vasúti merénylet tettese.
233. Petravich Gyula – pozsonyi konzul, majd követségi tanácsos Rio de Janeiróban.
234. Stojákovics – Sztójay Döme eredeti neve.
235. Somkuthy József altábornagy – 1933-tól 1936-ig vezérkari

főnök, 1936. szeptember 2-től október 6-ig honvédelmi miniszter.

236. Deseő László – vezérkari alezredes 1936-tól moszkvai, 1939-től 1940-ig helsinki katonai attasé.
Béldy Alajos – 1927-től 1930-ig londoni katonai attasé, később tábornok, az ifjúság országos vezetője, a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácsának tagja.

237. Szondy Viktor – a Külügyminisztérium Nemzetközi Magánjogi Osztályának vezetője.
Steidl Gyula miniszteri titkár a Külügyminisztérium Nemzetközi Magánjogi Osztályán.
Nyilván arról van szó, hogy a moszkvai követségen nem tudják elhelyezni a hadifogoly-ügyek iratait.

238. Vladár Ervin – a 20-as évektől a bukaresti követség tisztviselője, később a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának munkatársa, 1941-től 1942-ig a bukaresti követség első beosztott tisztviselője.
Almásy Kálmán, gróf – követségi attasé, a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának munkatársa.
A kereskedelmi egyezmény megkötésére csak 1940. szeptember 3-án került sor.

239. Ferenczy Loránd – a Magyar Általános Hitelbank igazgatója.
Kozma Miklós, leveldi – 1919-ben az ellenforradalmi hadsereg hírszerző osztályának vezetője, 1920-tól a Magyar Távirati Iroda, valamint a Magyar Rádió elnöke, 1935-től 1937-ig belügyminiszter, 1939-től 1941-ig Kárpátalja kormányzói biztosa.

240. Antal István – ügyvéd, Gömbös Fajvédő Pártjának tagja, 1932-től a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, 1935-től 1936-ig, majd 1938-tól igazságügyi államtitkár, 1942 áprilisától 1944. március 22-ig a nemzetvédelmi propagandahivatal miniszteri rangú vezetője, majd 1944. augusztus 29-ig igazságügyi, illetve vallás- és közoktatásügyi miniszter. Háborús bűnösként életfogytiglani fegyházra ítélték.

Marton Béla – földbirtokos, a Magyar Országos Véderő Egylet egyik szervezője, 1931-től országgyűlési képviselő, Gömbös közvetlen munkatársa, a Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető főtitkára, majd a Nemzeti Munkaközpont vezetője.

Feltehetőleg Semsey Andor diplomatáról van szó, aki 1939–1940-ben ideiglenes kairói ügyvivő volt.

241. A szóbanforgó hölgy állítólag Széchenyi Andor Pálné volt. Betlen István, gróf – 1921-től 1931-ig miniszterelnök, 1931-től 1939-ig országgyűlési képviselő, majd felsőházi tag, fogságban, a Szovjetunióban halt meg.

242. A Népszövetség az első világháborúban győztes államok lefegyverzését is kilátásba helyezte. Erre nem került sor. Németország 1935. március 16-án mondta fel a versailles-i szerződés katonai cikkelyeit. Ezek alapján tartotta méltánytalannak a magyar kormány a számára továbbra is érvényben maradt fegyverkezési tilalmat.

243. A cári hadsereg által zsákmányolt 1848–1849-es zászlókat, mint ismert 1941-ben a szovjet kormány visszaadta Magyarországnak.

244. Itt véget ér a füzetben található bejegyzés, bár távolról sem telt be.

Az új füzet elején megismételte összefoglalóan az Apor Gáborral, Vladár Ervinnel folytatott beszélgetését, ezért eltekintettünk ennek közlésétől. E feljegyzéseinek egy részét egyébként gyorsírással rögzítette, ezt nem tudtuk kiolvasni.

245. Hát igen, mondtam is Litvinovnak, hogy nincs jelentősége annak, hogy ebben a kérdésben mit tesz Magyarország.

246. N. Komindel más néven NKID; Narodnij Komisszariat Inosztranüj Djel; azaz Külügyi Népbiztosság.

247. Ez az utazás azonban nem fog többet hozni, mint Gömbös berlini útja.

248. Már akartam Öntől kérdezni, hogy mi van Rákosival. Itt úgy értesültek, hogy fogházba fogják átszállítani. A múzeumban azt tapasztaltam, hogy a magyar zászlók birtoklásá-

ra nem helyeznek különösebb súlyt és Önök ezeket megkaphatják, ha Rákosit szabadon bocsátják.

249. Karakham, Lev M. – orosz hivatásos forradalmár, 1918-ban helyettes külügyi népbiztos, a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja, 1921-től varsói, 1923-tól pekingi követ, 1928-tól 1934-ig ismét a külügyi népbiztos helyettese, 1934-től ankarai követ, 1937-ben elítélték és kivégezték.
Levinson, Karl Samuel – svéd szocialista politikus, 1924-től 1926-ig, majd 1932-től tárcanélküli miniszter, feltehetőleg egy általa támogatott akcióra utal.
A Komintern VII. kongresszusa Rákosit csakugyan a VB tagjává választotta.
Rákosit a második perében, 1935. február 8-án életfogytiglani fegyházra ítélték. Ezt az ítéletet a Tábla július 1-jén helyben hagyta. 1940-ben forma szerint szabadságolták, majd engedélyt kapott, hogy meglátogassa a Szovjetunióban testvéreit, valójában a szovjet intervenciók hatására szabadon bocsátották.

250. Ma: Lenin-hegy.

251. Nekünk mindegy, hogy Olaszország Abesszínia felett protekturátust kap vagy sem. A mi állásfoglalásunknak kizárólag elvi alapja és jelentősége van. Mi azt akarjuk, hogy a szankciók általában alkalmaztassanak, mivel mi egy európai esetre gondolunk, mondjuk arra, hogy esetleg Németország megtámad valakit. Állásfoglalásunk nem speciálisan Magyarország ellen irányult. Nem tudok azonban szentimentális történelmi vagy gazdasági érveket elfogadni, mert különben szankciókat sohasem tudnánk alkalmazni. Elismerem az ön álláspontját, hogy Magyarország állásfoglalása az ügyet nem befolyásolja, és nem befolyásolhatja, mivel önök nem határosak Olaszországgal. Súlyosabb a helyzet azonban Ausztriával, amely maga is küldhet hadianyagot és méginkább szállíthat Németországból.
Közölhetem, hogy a mi állásfoglalásunknak nem volt Magyarország-ellenes éle. Mi több, meg kell mondanom, hogy én az Önök állásfoglalását kevésbé sérelmezem, mint azo-

két az államokét, amelyek megszavazták a szankciót és most szabotálják, mint például Svájc és Chile, azzal a megokolással, hogy területük egy részén olaszok laknak. Svájc tehát egy német támadás esetén is megtagadná a szankciókat, hisz németek is élnek Svájcban.

252. Ennek folytán azt hiszem konstatálhatom, hogy Magyarországnak a szankciókérdésben való állásfoglalása semmi befolyással sincs Oroszország és Magyarország közvetlen kapcsolatára.
Igen, így van. Kapcsolataink a régiek maradnak mindaddig, amíg önök nem kötik magukat Németországhoz.

253. Nos, igen, ez olyan valami, ami bennünket érdekel.

254. Hiszem, hogy semmilyen megállapodást nem írtak alá, de ez mégsem volt tisztán vadászkirándulás. Egész komoly ügyekről beszéltek és megegyeztek Németország Magyarországra irányuló fegyverszállításairól.

255. Nem, biztosíthatom, hogy információm helyes. Egészen pontos adatokkal szolgálhatok a megállapodott mennyiségekről. Ez azonban nekem nem fontos és számomra nincs jelentősége. Ami számunkra kellemetlen, az az, hogy Magyarországot az egész nyilvánosság előtt a francia angol és kisentente sajtó úgy állítja be, mintha egy velünk szemben ellenséges érzelmű államcsoporthoz tartozna. Nem írtak alá például semmiféle megállapodást Berlinben, mégsem jön semmiféle hivatalos cáfolat ezekre a hírekre.

256. Gömbös 1935. szeptember 26. és október 1. között járt Németországban, vadászati meghívás ürügyén, de tárgyalásokat folytatott Hitlerrel, Göringgel és más vezetőkkel. A nyugati lapok arról írtak, hogy a két fél Kelet- és Közép-Európa valamennyi kérdésében megállapodásra jutott, s hangsúlyozták Németország oroszellenes irányvonalát. Gömbös maga a párizsi Havas hírügynökségnek úgy nyilatkozott, hogy „németországi utazásához ilyen messzemenő kombinációkat fűzni nem lehet". Hangsúlyozta, hogy látogatásának nem volt titkos célja. Az őt elkísérő Bakách–Bessenyey György követségi tanácsos pedig kiemelte egyik

nyilatkozatában, hogy Magyarország a Szovjetunióval jó viszonyt tart fenn – egyébként is 15 év óta alapelve a magyar külpolitikának, hogy senkivel és senki ellen nem köt szövetséget. (Népszava, 1935. október 1.)

257. Mégis ez az út az, ami az önök külpolitikájának a legjobban megfelel.

258. Átmenetileg nem látok semmi alapot arra, hogy Magyarországgal szembeni politikánkat megváltoztassuk.
Ez megmaradt olyannak, mint eddig volt – mi nem fogunk Magyarország ellen semmit tenni, amíg nem kötik magukat Németországhoz.

259. Nekem teljesen mindegy mikor jön. Érdeklődjön a meteorológiai intézetnél egy nappal előbb az előrelátható időjárásról és utána értesítsen bennünket, mikor jön.

260. Így még magam sem tudom jön-e és pontosan mikor.
Ha az időjárás nem felel meg neki, lehet, hogy az utazás tavaszra halasztódik.

261. Ezekről a tárgyalásokról szóló híreket Titulescu is cáfolta és ezt Kánya úrnak is megmondtam.
– Egy barátsági és megnemtámadási szerződésről beszélnek.
– Nem, ilyenre nincs szükségünk. Azt a lengyelek akarták, amikor a paktumot a támadó fogalmáról a románokkal aláírtuk. Ezt követően azonban Titulescuval olyan módon állapodtunk meg, hogy egy megnemtámadási szerződést nem tartunk szükségesnek, mivel a fenti konvenció a támadó fogalmáról ezt a szerződést helyettesíti. Titulescu jelentkezett egyszer, hogy velünk szerződést kössön, az akkor volt tehát, amikor mi az úgynevezett keleti paktumot tető alá akartuk hozni.
Annak idején ellene voltam annak, hogy Romániát bevonjuk ezekbe a tárgyalásokba. Titulescu mégis fenntartotta a jogot, hogy az esetleges megkötéskor újból jöjjön csatlakozás céljából. – Mind ez ideig azonban nem jött és nem is tárgyaltam vele.

262. Szó sincs róla.

263. Semmi okom Magyarország ellen szerződést kötni. Nem mondom, hogy Titulescu azt nem szeretné, de én nem vagyok érdekelve abban.
264. Teljesen abszurd, hogy a mi csapataink Csehszlovákiába menjenek, az cseh érdek, ha őket a németek megtámadják, de nem orosz érdek. Ezzel Csehszlovákiának kell törődnie, nem nekünk.
265. Nem érdekünk Romániával szerződést kötni – mit tud Románia Németországgal szemben nekünk segíteni? Ha Titulescu jön is, nem írunk alá semmit.

d) az önök viszonya a kisentente-hoz tehát nem változott semmit az utolsó beszélgetésünk óta?

– Nem, az ugyanaz.

266. de ehhez mégis kell egy alkalom.
267. Egy ilyen alkalom adódhat az orosz sajtóban is. Sokat segítene ebben az irányban, ha az Izvesztyija megállapítaná ezt egy Közép-Európáról szóló cikkben.
268. Megy Gömbös Lengyelországba a közeljövőben?
Tudomásom szerint egy ilyen utazás nincs tervbe véve. A legközelebbi jövőben Hóman, a magyar kultuszminiszter fog Lengyelországba utazni és a lengyel egyetemeket fogja meglátogatni. Ez az utazás a kulturális egyezmény végrehajtásával kapcsolatos, amit az előző évben kötöttünk.
269. Beck, Josef – lengyel ezredes, Piłsudski kormányában miniszterelnök-helyettes, 1932 novemberétől 1939-ig külügyminiszter.
270. Igen, nagyon erős módon. Főleg kezdetben éreztették nagyon. – Most egy kicsit megnyugodott, de egy bizonyos feszült hangulat továbbra is fennáll.
271. A Népszövetség 26 cikkelyből álló statútuma –, melyet 1919. június 26-án írtak alá az alapítók – s a Párizs környéki, békerendszer alapjává vált, szinte a kezdettől fogva a módosítási javaslatok keresztttüzében állt.
A javaslatok elsősorban a fegyverkezés – győztes hatalmakra is kiterjedő – korlátozására, a háború megelőzését célzó szakaszok továbbfejlesztésére irányultak. A 19. §

rendelkezése szerint a közgyűlés időnként megvizsgálhatja a szerződéseket, továbbá azokat a körülményeket, amelyek veszélybe sodorhatják a világbékét. Ennek értelmezéséhez fűzte a magyar diplomácia területi revíziós igényeit. Különösen kiéleződtek ezek a viták Olaszország Abesszíniával szembeni fellépése, a német imperializmus talpraállása után. Anglia e kérdésekben – a háborús konfliktus elkerülése érdekében – engedékenyebb magatartást tanúsított, mint Franciaország.

272. Bár ez nehéz, mivel Magyarországon a Szovjetunióval szemben kedvezőtlen közhangulat él, mint Bekszadiantól hallom.
273. Hiszen Önnek nem kell a valóságot mondania. Ez az ön kötelessége. Én sem mondok el mindent Önnek, ez pedig az én kötelességem.
274. Lehangoltság.
275. Csúsztak, másztak.
276. Az itt kihagyott egyoldalnyi szöveg konzuli tevékenységével és rosszindulatú pletykálkodásokkal kapcsolatos. Müller Ernő – részt vett az orosz forradalomban és polgárháborúban, majd pártmunkát végzett Magyarországon, Franciaországban és Ausztriában, ismételten letartóztatták, a Szovjetunióba visszatérve jelentős párt- és tömegszervezeti munkát végzett. 1937-ben törvénysértő eljárás áldozata lett.
277. Dimitrov, Georgi – a bolgár és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége, ekkor a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának titkára, 1944-től a bolgár kommunista párt vezetője, 1946-tól miniszterelnök.
278. Perényi Mór – szocialista tanító, a Tanácsköztársaság után bebörtönözték, 1921-ben a Szovjetunióba került, a leningrádi katonai iskolán, majd a Komintern nyugati egyetemén volt tanár.
Sziklai Sándor – hadifogolyként került Oroszországba, részt vett a forradalomban és a polgárháborúban, egyetemi tanár volt Moszkvában, 1936-tól Spanyolországban har-

colt, 1945-ben hazatért, a Hadtörténeti Intézet parancsnoka volt, 1956-ban ellenforradalmi események áldozata lett. Landler Jenő – ügyvéd, a Tanácsköztársaság népbiztosa, hadseregparancsnok, az emigráció kiemelkedő vezetője. Matuzsán Béla – vasmunkás, előbb szociáldemokrata, majd kommunista, a Tanácsköztársaság idején a vasipar országos termelő biztosa, a jugoszlávok által megszállt Pécsre, majd Ausztriába, végül a Szovjetunióba emigrált, ott különböző gazdasági területeken töltött be vezető posztokat. Tévedés: Landlernek nem volt fia.

279. Az itt kihagyott féloldalnyi rész megfigyelő embereire vonatkozó töredékeket, és jórészt az előzőekben leírtak ismétlését tartalmazza.
Itt véget ér egy jegyzetfüzet, a következő szöveg egy újabb füzetben található.

280. Feltehetőleg Kányához intézett jelentésének a fogalmazványa az itt következő szövegrész.

281. Bljücher (Bluher), Vaszilij Konsztantyinovics – szovjet marsall, 1934-től az SzKP Központi Bizottságának póttagja, 1928-tól a távol-keleti hadsereg parancsnoka. A koncepciós perek során elítélték és kivégezték. 1987-ben rehabilitálták.

282. Az itt kihagyott közel háromoldalnyi szöveg az 1935. áprilisi események – feltehetőleg jelentéskészítés céljából való – összefoglaló ismertetését tartalmazza, tehát ismétlése a megfelelő naplórésznek.
Itt véget ér –, bár jórészt üresen hagyva – egy füzet. A következő szöveg már új füzetben található. 1936. évről nem maradt fenn a napló megfelelő része.

283. Tippelskirch, Kurt – magas rangú német katonatiszt, később tábornok.
Feltehetőleg a volgai németek körében végrehajtott letartóztatásokra utal.

284. Tátarescu, Gheorghe – 1934. január 3-tól 1937. december 29-ig román miniszterelnök, majd párizsi nagykövet, 1940. május 11-től július 4-ig ismét miniszterelnök, Stojadinović,

Milan – 1935. jún. 23-tól 1939. február 4-ig jugoszláv miniszterelnök.
A jugoszláv–bolgár barátsági szerződést 1937. január 24-én kötötték meg Belgrádban.

285. Azaz a grúziai operatársulat előadásán vettek részt.

286. felhajtással

287. Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics – orosz hivatásos forradalmár. 1917 augusztusától a bolsevik párt Központi Bizottságának, októberétől a Politikai Bizottságának tagja, katonai területen tevékenykedett, 1920-tól pénzügyi népbiztoshelyettes, majd népbiztos, 1924-ben leváltották, a GOSZPLAN elnökhelyettese lett. 1927-ben ismét a Központi Bizottság tagja, 1929-től 1934-ig londoni követ, majd helyettes külügyi népbiztos; 1936-ban letartóztatták, 10 évi börtönre ítélték, 1939-ben meghalt.
Pjatakov, Georgij Leonyidovics – orosz hivatásos forradalmár 1918 decemberétől az Ukrán Ideiglenes Kormány elnöke, 1923-tól 1927-ig a bolsevik párt Központi Bizottságának tagja. 1927-ben kizárták a pártból. A párizsi szovjet kereskedelmi kirendeltség vezetője; 1928-ban visszavették a pártba; 1937-ben elítélték és kivégezték. Szerebrjakov, M. V. orosz hivatásos forradalmár, 1919-től a bolsevik párt szervező irodájának tagja. 1931-ben a leningrádi egyetemen a politikai tudományok tanára volt.
Bogomilszkiről nem sikerült közelebbi adatokat beszerezni

288. Trockij, Lev Davidovics – orosz hivatásos forradalmár. A forradalom előkészítésének időszakában a petrográdi szovjet elnöke, majd a katonai tanács elnöke, rövid ideig külügyi, majd hadügyi népbiztos. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. 1927-ben kizárták a partból. 1928-ban Alma-Atába, 1929-ben külföldre száműzték. Megalakította a IV. Internacionálét. 1937-ben Mexikóban telepedett le, 1940-ben politikai gyilkosság áldozata lett.
Kamenyev, Lev Borisszovics – orosz hivatásos forradalmár, a Pravda egyik szerkesztője, a bolsevik párt Központi Vég-

rehajtó Bizottságának első elnöke. 1919-től tagja a Központi Bizottság Politikai Irodájának. Több fontos állami funkciót töltött be. A belső viták során ismételten kizárták a pártból. 1934-ben letartóztatták, elítélték és 1936 augusztusában kivégezték.

Zinovjev, Grigorij Jevszejevics – orosz hivatásos forradalmár. Az 1917. februári forradalom idején a bolsevik párt petrográdi bizottságának elnöke, a Pravda szerkesztője. Az októberi forradalom után a Központi Bizottság elnöke. 1919 tavaszán a Politikai Iroda póttagja. A Kommunista Internacionálé első elnöke. 1926-ban kizárták a Politikai Irodából, 1927-ben a Központi Bizottságból, majd a pártból is, de 1928-ban visszavették. Állami vonalon dolgozott. 1932-ben letartóztatták, ismét kizárták, majd 1933-ban visszavették a pártba. 1935-ben letartóztatták, 10 évi börtönbüntetésre ítélték. 1936 augusztusában ismét tárgyalták az ügyét, halálra ítélték és kivégezték.

289. Az itt kihagyott hét sorban január 26-áról és február 4-éről származó, konzuli tevékenységével kapcsolatos feljegyzéstöredékei olvashatók az eredetiben.
Nincs több bejegyzés ebben, az egyébként jórészt üresen hagyott, jegyzetfüzetben.
Az 1937. október 20-tól december 17-ig terjedő tizenhat oldalnyi rész kizárólag a moszkvai követség alkalmazottainak belső vitáiról és a szovjet állampolgárokkal tartott kapcsolatokról szóló bejegyzéseket tartalmazza.
Ezek közlésétől eltekintettünk.

290. Mihalkovics János – miniszteri tanácsnok.
Több országban volt konzul, 1938-tól 1940-ig a moszkvai követségen első beosztott tisztviselő.

291. Ausztria német megszállása (1938. március 12.), az Anschluss után azonnal előtérbe került Csehszlovákia helyzete. A Szudéta-vidék német lakossága okán Hitler Csehszlovákia feloszlatására, illetve jelentős részének bekebelezésére tört. A franciák nem voltak felkészülve arra, hogy szerződésben vállalt kötelezettségüknek eleget tegyenek, a Szov-

jetunióval kötött szerződések teljesítése Románia csapatátengedési készségétől függött. Erre vonatkoznak az utalások.

292. Bánkón birtoka volt Jungerth-Arnóthynak. Szabó: gazdaságának vezetője volt.
293. A kívánság a követségi személyzet körében előfordult anomáliákkal kapcsolatos (lásd a 289. jegyzetet).
294. A városligeti panoptikum, vagy plasztikum viaszfigurákkal mutatta be a világ eseményeit és főszereplőit. Így került oda Sztálin és az általa elítélt vezetők figurája is. Ezt a szovjet követ kifogásolta.
295. 1934. szeptember 18-án vették fel a Szovjetuniót a Népszövetségbe.
296. Bárdossy László – az 1920-as években a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetője, 1933-ban első beosztott tisztviselő a londoni követségen, 1934-től 1941-ig bukaresti követ, 1941 februárjától külügyminiszter, 1941. április 4-től miniszterelnök, egyben külügyminiszter 1942. március 7-ig. Háborús bűnösként a népbíróság ítélete alapján kivégezték.

Argeşeanu, Gheorghe – 1939. szeptember 21-től 1940. július 4-ig Románia miniszterelnöke.
297. Csupor István – a Belügyminisztérium Közjogi Osztályának vezetője.
298. Wolf Károly – az 1930-as évektől 1944-ig a külügyminisztérium elnöki osztályára beosztott miniszteri tanácsos. (Nem azonos a Kereszténypárti képviselővel.)
299. Rátz Jenő, altábornagy – 1937-től 1938-ig vezérkari főnök, 1938. május 14-től november 15-ig honvédelmi miniszter, a Magyar Megújulás Pártjának egyik vezetője. 1944. március 22-től július 20-ig miniszterelnök-helyettes, 1944 végén a felsőház elnöke. A Népbíróság életfogytiglani kényszermunkára ítélte.
300. Röder Vilmos, tábornok – 1936. október 12-től 1938. május 13-ig honvédelmi miniszter.
301. 1938. március 5-én jelentette be Darányi Kálmán minisz-

terelnök a hadsereg fejlesztését szolgáló egymilliárd pengős beruházást – és a zsidótörvényt.

302. Egyes vélemények szerint az Anschluss idején német részről tudomásul vették volna, ha a Trianon előtti határokig bevonulnak osztrák területre a magyar csapatok.
303. Králik Dénes – a Külügyminisztérium elnöki osztályának tisztviselője, később helyettes vezetője.
304. Szálasi Ferenc – a nyilas párt vezetője, 1944. október 16-tól miniszterelnök és „nemzetvezető". Háborús bűnösként kivégezték.
305. A győri programra, illetve az ezzel megkezdett ötéves tervre utal.
306. Mármint, hogy megy a moszkvai követségre.
307. Végh Miklós – 1939-től 1940-ig a Külügyminisztérium protokoll osztályának vezetője, 1941-től 1944-ig tokiói követ.
308. Weizsäcker német külügyi államtitkár 1938. április 13-án levélben közölte Erdmannsdorff budapesti német követtel, hogy Hitler véglegesnek tekinti a magyar–német határt. Burgenlandi terület átengedéséről tehát nem lehet szó. Ezt Erdmannsdorff feltehetőleg közölte a magyar kormánnyal.
309. Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter 1937. november végén járt Németországban, s tárgyalt többek között Hitlerrel is. Stojadinovič 1938 januárjában járt Hitlernél.
Ciano, Galeozzo, gróf Mussolini veje, 1936 júniusától 1943 februárjáig olasz külügyminiszter, majd vatikáni követ.
310. Erdmannsdorff, Otto – német diplomata, 1929-től 1933-ig tanácsos a tokiói követségen, 1934-től 1937-ig a német külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1937-től 1941-ig budapesti követ.
311. Codreanu, Corneliu Zelea – a román szélsőjobboldali mozgalom vezére, 1938. november végén miután elítélték, menekülés közben agyonlőtték.
A Völkischer Beobachter 1936. november 15-i számában jelent meg Rosenbergnek „A népek elnyomása és a szerző-

dések revíziója" című cikke, melyben állást foglalt a revíziós tervek ellen, vagyis, hogy az első világháború előtti állapotok visszaállítására törekszenek egyes államok.

312. Antonescu, Victor – román diplomata, párizsi és népszövetségi követ, 1933-tól igazságügyminiszter, 1935-től pénzügyminiszter, majd 1936-ban külügyminiszter.

313. 1938. április 16-án angol–olasz megállapodás jött létre, Anglia ebben elismerte Abesszínia elfoglalását.

314. Keresztes-Fischer Lajos, tábornok – a kormányzó Katonai Irodájának vezetője 1944. áprilisig. Keresztes-Fischer Ferenc egykori belügyminiszter fivére.

315. Horthy 1938. április 3-án rádióbeszédben üdvözölte az Anschlusst; a győri program végrehajtására, a honvédség felfegyverzésére, a szélsőségesektől, így a jobboldali kilengéstől való tartózkodásra hívta fel az ország népét.

316. Bobrik Arno – 1937–1938-ban a bécsi követségen első beosztott tisztviselő, 1938 elején ideiglenes ügyvivő, 1939–1942-ben Buenos Aires-i, 1944-ben vichy-i követ.
Rajniss Ferenc – nyilas újságíró, országgyűlési képviselő, 1944. október 16-tól vallás- és közoktatásügyi miniszter.

317. Feltehetőleg Pallavicini György őrgróf – legitimista politikusról, országgyűlési képviselőről van szó.

318. Itt véget ér a füzetbe bejegyzett szöveg. A következő napok eseményeit új füzetbe vezette.

319. Nagyon visszafogottan fogalmaz, mikor konfliktusról beszél. A japánok 1931-ben leszakították Észak-Kínát, majd 1932-ben folytatták hadjáratukat, s 1937–1938-ban ellenőrzésük alá vontak további jelentős kínai területeket. A háború szinte szünet nélkül folytatódott.

320. Szálasi eredeti neve Szalajzsán volt.

321. Az úgynevezett első zsidótörvényről van szó, amelyet Darányi a győri programmal együtt jelentett be.

322. Itt néhány antiszemita megjegyzését kihagytuk.

323. 1938. május 13-án nevezték ki az Imrédy-kormányt. Teleki Pál, gróf – a szegedi ellenforradalmi kormányban, majd 1920 áprilisától külügyminiszter, 1920 júliusától 1921 április-

sáig miniszterelnök, 1938 májusától vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1939. február 16-tól 1941. április 3-ig, öngyilkosságáig miniszterelnök.

324. Udarnik – brigádvezető.
325. A tizenegy szovjet köztársaság.
326. Rusztaveli, Sota – grúz költő a XII. században.
327. Ejtőernyős gyakorlótorony.
328. Az itt kihagyott kilenc sorban rosszindulatú megjegyzések olvashatók.
329. Davis, Joseph Edward – amerikai diplomata, 1914-ben részt vett a párizsi békekonferencián, 1936-tól 1938-ig moszkvai követ, 1945-ben részt vett a potsdami konferencián.
330. Paikert Alajos – diplomata, a moszkvai követségen beosztott, majd 1941-ben a szófiai követségen első beosztott tisztviselő.
331. 1938. május 22-én Chebnél a német–cseh határon súlyos incidens történt: német határőrök lelőttek két szlovák motorkerékpárost. Németország és Csehszlovákia egyaránt részleges mozgósítást rendelt el.
332. Anglia és Franciaország együttes erőfeszítésének köszönhetően enyhült a válság. Ugyanakkor azt tanácsolták a cseheknek, hogy próbáljanak megegyezni a szudétanémetekkel. Ez a tárgyalás azonban csak a krízis elodázását eredményezte.
Henlein, Konrád – szudétanémet szélsőjobboldali politikus. A német megszállás után a terület birodalmi helytartója; háborús bűnösként halálra ítélték.
Hodzsa, Milán – agrárpárti szlovák politikus, képviselő, 1935. november 6-tól 1938. szeptember 22-ig Csehszlovákia miniszterelnöke.
333. Chamberlain, Sir Arthur Neville – angol konzervatív politikus, 1922-től több kormányban miniszter, 1937. május 28-tól 1940. május 10-ig miniszterelnök.
A Spanyolországra való utalás az ottani fasiszta erők elleni összefogott fellépés reményével kapcsolatos.

334. Az itt kihagyott egyoldalnyi szöveg konzuli elfoglaltságának leírását tartalmazza.
335. Feltehetőleg Kányának 1938. június 1-én a Képviselőházban mondott beszédéről van szó. Kánya azonban a barátság fenntartását hangsúlyozta, s azt, hogy minden kérdést meg lehet oldani békésen.
336. Feltehetőleg Magyary Zoltán A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból c. Budapesten 1936-ban megjelent könyvéről van szó.
337. Az itt kihagyott féloldalnyi részben a napóleoni és a Kutuzov vezette orosz hadsereg ütközetét írja le.
338. Az itt kihagyott féloldalnyi szöveg Saed követnek az azerbajdzsáni és örményországi szovjethatalom megteremtésével kapcsolatos szubjektív véleményét tartalmazza.
339. Antonov, Nicolas – bolgár diplomata, a Külügyminisztérium sajtószolgálatának munkatársa, 1933-tól ankarai, 1934-től népszövetségi, majd moszkvai követ.
Coulandre, Robert – francia diplomata, 1936-tól 1938-ig moszkvai, 1938-tól 1939-ig berlini, majd berni nagykövet.
340. Fierlinger, Zdenek – csehszlovák diplomata. 1927. október 7-től 1939. március 16-ig moszkvai követ, 1945. április 7-től 1946. július 3-ig miniszterelnök, majd miniszterelnökhelyettes.
341. Rosso, Augusto – ismételten olasz külügyminiszter, majd washingtoni, 1939-ben pedig moszkvai követ.
Az itt kihagyott féloldalnyi szövegtöredékben a Szovjetunió területén élő török eredetű népek történetével, karakterével foglalkozik.
Ezzel véget ér a jegyzetfüzet, az 1939-es évi eseményeket már egy új füzetbe vezette.
342. Pallavicini Hugó őrgróf – a külügyminiszter kabinetjéhez beosztott segédfogalmazó.
Vörnle János – 1933-tól 1935-ig első beosztott tisztviselő a belgrádi követségen, 1936-tól 1938-ig tanácsos a prágai

követségen, majd 1942-ig a külügyminiszter állandó helyettese, végül 1944-ig ankarai követ.

343. 1938. december 10-én Csáky István külügyminiszter bejelentette, hogy Magyarország csatlakozik az antikomintern paktumhoz. Erre – illetve a Magyarország külpolitikájának egyre határozottabb német orientációjára – reagált a szovjet kormány a diplomáciai kapcsolat formájának lazítására tett intézkedésével. Erről Jungerth-Arnóthy 1939. február 2-án a következő telefonsürgönyben tájékoztatta kormányát:
Litvinov népbiztos ma 4 órakor közölte velem kormánya határozatát, hogy budapesti követségét bezárja és reméli, hogy a magyar kormány moszkvai követségét visszahívja. Aláhúzta, hogy ez nem jelenti a diplomáciai kapcsolat megszakítását, csak azt kívánja, hogy a két kormány egy harmadik államban levő képviselője útján képviseltesse magát Moszkvában és Budapesten. Indoklás: a magyar kormány idegen befolyás alá került, s ezért speciális és közvetlen képviseletnek nincs értelme. (Közli: Magyarország és a második világháború, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961. 207. old.)

344. A magyar Külügyminisztérium álláspontját valószínűleg erősen befolyásolta ebben a kérdésben a németek 1939. március 14-i prágai bevonulása és ezzel kapcsolatban az angol külpolitika kelet-európai vonalának módosulása.
Az itt kihagyott három és fél oldal terjedelmű szöveg a követség visszaállításával kapcsolatos érveit foglalja össze, amelyek részben a fenti, részben a következő megbeszélések során felmerült szempontokat tartalmazzák. Közlésük tehát ismétlést jelentene.

345. Bogdán Iván 1934-től 1943-ig első beosztott tisztviselő az athéni követségen.

346. Papházy Ferenc 1936-tól a Külügyminisztérium tisztviselője, miniszteri titkár az elnöki osztályon.

347. A jelek szerint Jungerth-Arnóthy csakugyan tartott kapcsolatot emigránsokkal és a Szovjetunióban dolgozó magyar

szakértőkkel, s ezektől származó híreket közvetített az illetékes magyar szervekhez. Másrészt a szovjet hatóságok is megfigyelték a magyar követség kapcsolatait. Így Papp Sándor magyar mérnök leírta, hogy kihallgatásakor a követséggel tartott kapcsolatát is számon kérték tőle. Lásd a 371. sz. jegyzetet, illetve beszámolójának az Új Magyarság május 26-i számában megjelent részét.

348. Az első napokban a magyar kormány azt kérte, hogy a német és az olasz nagykövet demonstratív jelleggel hagyja el Moszkvát, menjenek tartós szabadságra, tiltakozásul a Magyarországgal szemben követett eljárás miatt. Ezt német részről elhárították. Ismereteink szerint valóban nem kért később sem közvetítést a magyar kormány a németektől, vagy az olaszoktól a Szovjetunió felé.

349. Az átmeneti német–szovjet közeledés időszakában egyébként nincs kizárva, hogy német részről felmerült a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolat rendezésének igénye. Valószínűbb azonban, hogy a 344. sz. jegyzetben említett ok játszott közre a Külügyminisztérium álláspontjának megváltozásában.

350. A szovjet kormányhoz akkreditált miniszter.

351. Az 1939. május 30-án megtartott országgyűlési választásokon a Teleki által alapított Magyar Élet Pártja nagy győzelmet aratott.

352. Az angol–francia–szovjet tárgyalások 1939. március 21-én kezdődtek; az alkudozások hosszan elhúzódtak.
Angol részről csupán Lengyelország és Románia feletti szovjet garancia vállalását kívánták elérni.
Szovjet részről viszont egy általános kölcsönös katonai szövetség megkötését tartották szükségesnek.

353. Az úgynevezett, patto d'acciót, az acélszerződést május 22-én írták alá.

354. 1934. május 12-én angol–török egyezmény jött létre, majd 1939. június 23-án aláírták a francia–török, október 19-én pedig az angol–török kölcsönös segélynyújtási egyezményt.

355. Hajózó útról, itt: vizekből.
Jugoszlávia egyre inkább a német–olasz tengely vonzáskörébe került, annak ellenére, hogy február 4-én lemondott a németbarát Sztojadinovič.
356. Orlowsky, Leon – 1936. június 21-től 1940-ig budapesti lengyel követ.
357. Sztójay Döme – 1936-tól 1944-ig berlini követ, 1944. május 22-től augusztus 30-ig miniszterelnök, háborús bűnösként kivégezték.
358. A kérdés az angol–francia–szovjet tárgyalások ismételt elakadása következtében jogosnak tűnt, s valószínűleg ekkor már folytak is ilyen tárgyalások; mint ismert augusztus 23-án megkötötték a szovjet–német megnemtámadási szerződést.
359. A második zsidótörvény, az 1939. IV. tc. (május 5.) előkészítésére vonatkozik az utalás. A földbirtok-politikai törvényjavaslatot, melyet az Imrédy-kormány 1939. január 17-én nyújtott be, a Teleki-kormány is átvette, de csak 1939 szeptemberében tárgyalták érdemben, s mint az 1940. IV. tc. került beiktatásra, de közben – főleg az OMGE, az arisztokrácia ellenállása folytán – a javaslat földreform jellege teljesen ellaposodott.
360. Roosevelt elnök 1939. április 15-én üzenetet intézett Hitlerhez és Mussolinihez, nyilatkozatot kért tőlük, hogy nem támadják meg a jegyzékben felsorolt 36 európai országot. A felsorolásban szerepelt Magyarország is. Elsőnek Magyarország reagált erre, tiltakozva azon beállítás ellen, hogy a tengelyhatalmak fenyegetést jelentenek Magyarországra. Csáky kijelentette az USA budapesti követének, hogy Magyarországnak rossz tapasztalatai voltak Wilson 14 pontjával és a németekkel bukott el, de a németekkel emelkedik fel.
361. Spisiak, Jan – 1939-től 1944-ig budapesti szlovák követ.
362. A budapesti szovjet és a moszkvai magyar követség ismételt megnyitására 1939. szeptember 23-án került sor. Addig Japán képviselte a magyar érdekeket a Szovjetunióban.

363. Moor Oszkár – külügyminisztériumi osztály-, majd miniszteri tanácsos, a nyilvántartási (elhárítási) osztály vezetője.
364. Frick, Wilhelm – 1933. január 30-tól 1943. augusztus 24-ig német belügyminiszter, majd a Cseh-Morva Protektorátus „birodalmi védnöke". Háborús bűnösként kivégezték.
365. Basch Ferenc – a Magyarországi Németek Népművelési Egyesületének főtitkára, majd a Volksbund elnöke.
366. Mit mondjak?
367. Mit mondjak Önnek?
368. Halifax, Eduard Frederick Lindley Wood Earl of – angol konzervatív politikus, 1926-tól 1931-ig India alkirálya, 1935-ben hadügyminiszter, 1935-től 1937-ig tárca nélküli miniszter, 1938 márciusától 1940 decemberéig külügyminiszter.
369. Förstner Pál báró – 1923-tól 1927-ig hágai, 1927-től 1929-ig belgrádi követ, 1933-tól 1937-ig ideiglenes ügyvivő, majd a Külügyminisztérium protokoll osztályának vezető munkatársa.
370. Kolár Ferenc – irodasegédtiszt a moszkvai követségen.
371. Az Új Magyarság c. jobboldali lap 1939. február 19-től július 18-ig 36 folytatásban közölt a Szovjetunió ellen, hangulatkeltés céljából egy cikksorozatot. A sorozat Moszkvától az Altáji hegyekig, később a Potyomkin-iparosítás az Urál és a Don vidékén, végül Nyolc hónap a Cseka börtöneiben címek alatt jelent meg.
A sorozatot Papp Sándor magyar mérnök élményei a Szovjetunióban állandó címmel közölték.
372. Az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolásakor osztozkodás tárgyát képezték a közös külképviseleti épületek is. Ilyen alapon illette meg Magyarországot a volt Szent Péter-vár-i épület itt említett hányada.
373. Kísérleti ballonját.
374. Az írásbeli vélemény nincs az iratok között, de ez teljesen azonos lehetett a fenti okfejtéssel.
375. Perecsi – beosztott tisztviselő a moszkvai követségen.
376. Az irat nem szerepel a dokumentumokban.

377. Sebestyén Pál – külügyminisztériumi osztályfőnök, különleges megbízással a nemzetközi közjogi és büntetőjogi osztályok felügyeletére.
378. Musanov, Nikolaus – bolgár politikus, 1910–1911-ben belügyminiszter, 1919-től 1931-ig közmunkaügyi miniszter, 1931-től 1934-ig belügy-, illetve külügyminiszter, majd miniszterelnök, ekkor a bolgár parlament elnöke.
Musanov 1939 júniusában járt Franciaországban és Angliában, elsősorban a király kívánságára, ellensúlyozandó a növekvő német befolyást; ugyanakkor Kioszeivanov külügyminiszter viszont Berlinben járt. III. Borisz, Koburg-Gothay Koháry – bolgár király 1918-tól, illetve 1935-től 1943-ig uralkodott.
379. Rossz információik voltak. A levelet nem Horthy, hanem Teleki Pál írta 1939. július 24-én Hitlerhez, valamint Mussolinihez. Ugyanezen a napon egyébként két levelet is írt. A másodikban egyértelműen leszögezte, hogy Magyarország „nincs abban a helyzetben, hogy hadműveletekbe kezdjen Lengyelország ellen". (A németek magyarországi politikája titkos német diplomáciai okmányokban Szikra, Budapest, 1950. 29. és 30. sz. irat.)
380. Az 1938. november 2-i, úgynevezett első bécsi döntésről van szó: német–olasz döntőbírósági határozat alapján a Felvidék magyar lakosságú területeit Magyarországhoz csatolták. Kárpátaljáról itt nem volt szó, bár magyar vezető körök nagy jelentőséget tulajdonítottak e kérdésnek.
381. Csehszlovákia 1939 márciusában történt megszállására, illetve feloszlatására utal.
382. 1938. augusztus 21–26-án tárgyalt Hitler Horthyval, Imrédyvel és Kányával, elsősorban a Csehszlovákiával szemben követendő politikáról.
383. Tekintettel magatartására minden csinadratta nélkül kell lemennie.
384. Darnay Kálmán – régész, író. Főleg Sümeg környékén végzett ásatásokat, ő vetette meg a róla elnevezett sümegi múzeum alapjait.

Maulbertsch, Anton Franz – osztrák festő a XVIII. században. Bécs, Prága, Ebenfurt mellett sok alkotása maradt fenn magyarországi templomokban.

385. Nem található az iratok között.

386. Az 1939. márciusban kezdődött szovjet–angol–francia tárgyalásokra utal, melynek folyományaként augusztus 11-én a Szovjetunió, Anglia és Franciaország katonai misszióinak tárgyalásai megkezdődtek.

387. Udvariassági.

388. Zilahy-Sebess Jenő – egy ideig Kánya Kálmán külügyminiszter személyi titkára, majd helyettes sajtófőnök, 1943-ban a Külügyminisztérium Kultúrosztályának vezetője.

389. Tiso, Josef – a Szlovák Néppárt képviselője, Hlinka halála után a párt vezetője, a Syrový-kormányban Szlovákia miniszterelnöke, 1938 decemberében az autonóm Szlovákia miniszterelnöke, 1939. március 14-én kikiáltotta az Önálló Szlovákiát, melynek 1939. októbertől 1945-ig elnöke. Háborús bűnösként kivégezték.

390. Csáky külügyminiszter 1939. augusztus 8. előtt járt Németországban, s tárgyalt Hitlerrel is, aki a Teleki által Lengyelországot illetően írt levelek ügyében tett neki szemrehányást. Néhány napot ez után üdülés céljából Németországban töltött. Erről jelentek meg híresztelések a francia lapokban – és cáfolatok a német újságokban. Rómába augusztus 18-án repült, ott Cianóval és Mussolinivel tárgyalt, ugyancsak a Teleki által írt levelekről, s az iránt érdeklődött, hogy a német–lengyel ellentétet nem lehetne-e békésen rendezni. Ciano néhány nappal előtte, augusztus 12–13-án tárgyalt Hitlerrel.

391. Héderváry, azaz Khuen-Héderváry.

392. Tárgyalása, mint ismert, eredménnyel végződött, s szeptember 24-én ismét megnyitották a moszkvai, illetve a budapesti követséget.

Itt véget ér a jegyzetfüzet. Egy külön füzetbe vezette Jungerth-Arnóthy a Bulgáriára vonatkozóan összegyűjtött dip-

lomáciai, gazdasági adatokat az 1939. január 2-től június 15-ig terjedő időszakból. Ennek a tizenöt gépelt oldal terjedelmű szövegnek a közlésétől eltekintettünk.
A szeptember 1-jével kezdődő szófiai küldetésével kapcsolatos napló már új füzetben folytatódik.

NÉVMUTATÓ

Ádám Magda – 318
Ágoston Péter – 9
Alekszandrovszkij, Szergej Szergejevics – 153, *342*
Almásy Kálmán – 187, *348*
Aloisi, Pompeo – 56, *321*
Alphand, Charles – 135, *338*
Alth Waldemár – 92, *327*
Androff – 108
Antal István – 118, *348*
Antonescu, Victor – 236, *360*
Antonov, Nicolas – 270–272, *362*
Apaydin – 271, 278
Apor Gábor – 18, 57–61, 101, 126, 176, 188–190, 229, 238, *322*, 349
Aras, Tevfik Rüstü bey – 53–54, 87–88, 97, 107–108, 159, 164, 271, *320*, 321, 343
Arcosev – 153, *342*
Argeşeanu, Gheorghe – 228, *358*
Arti, Pontus – 98, *327*
Attolico, Bernardo – 112, 125, 129, 134, 142, 161, *334*
Attolico asszony – 159

Balogh István – 102, *329*
Bakách-Bessenyey György 110, 169, 202, 309, *332*, 351
Baltrusaitis, Jurgis – 129, *337*
Bándy – 138, 147, 160, 162, *340*
Bánffy Miklós 15, 320
Barcza György – 11–12, 24, 83–84, 92, 281, *326*
Bárczy István – 185, 320, *347*
Bárdossy László – 228, 236, *358*
Barker, Elisabeth – 319
Barkóczy György – 60, 63, *323*
Barkov – 199, 219, 221, 269
Bartheldy Tibor – 105, 286–287, 292–293, 300, 309, *330*
Barthou, Jean Louis – 331, 333
Basch Ferenc – 285, *366*
Baum – 148
Beck Josef – 208, *353*
Beckman – 114, 124, 154, 161, *334*
Bekszadian, Alexander – 162, 194, 197–198, 209, 225, *343*, 354
Béldy Alajos – 186, *348*
Benes, Eduard – 121, 127, 130–131, 142–145, 152–157, 159–162, 164, 191, *336*, 343
Bereczky Albert – 320

Berger asszony – 177
Berger-Waldenegg, Egon – 171, *345*
Bergroth, Kresti 98, *328*
Bethlen Gábor – 74, 94, 99, *324*
Bethlen István – 15–16, 18, 22 25, 56, 178, 188, 286, 321, *349*
Bíró (Rákosi) Zoltán – 126, 197, *336*
Blücher (Bljuher), Vaszilij Konsztantinovics – 218, *355*
Bobrik Arno 238, *360*
Bogdán Iván – 274, 291, 296–298, *363*
Bogomilszki – 220, 356
Bonaparte, Napoleon, I. – 199, 270
Boros – 232
Borsányi György – 316
Borisz, III. Koburg-Gothay Koháry – 39, 42–43, 45, 299–300, 304, *367*
Bubnov, Andrej Szergejevics – 135, 212, *338*
Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics – 134–136, 147, 212, *338*
Bugyonnij asszony – 135, 154
Buharin, Nyikolaj Ivanovics – 135, 137, *338*
Bullitt, William Christian – 125, *336*
Buti, Gino – 63, 70–73, 75, 85, 93, *323*
Carol, II. (Károly)Hohenzollern-Sigmaringen 172, 180, 213, *345*
Carr, E. H. – 315
Chamberlain, Sir Arthur Neville – 268, 280, *362*
Chilston, Aretas, Akers-Duglas – 125, *336*
Chorin Ferenc 100, *328*
Ciano, Galeozzo – 234, 237, 310, *359*, 368
Cindric Egon – 104, 193, *330*
Ciuntu, Edmond – 112, 130, 142, 214, 218–219, *334*
Codreanu, Corneliu Zelea – 235, *359*
Colonna, Asconio – 70–71, *324*
Colville Barclay – 24
Coulandre, Robert – 271, *362*
Cvetkovič, Dragisa – 43
Csáky István – 35–38, 100, 171, 237, 275–290, 292–294, 297–303, 307–310, *329*, 345, 363, 365, 368
Csengő Andrásné – 51
Cserenyey Jenő – 110, 183, 232, 293, 296, 298, 300, *332*
Csicserin, Georgij Vasziljevics – 14–15, 100, 320, *329*
Csupor István – 229, *358*
Csurgay Tibor 104, 110, 126, 177, 185, 224, 232, 274, 289, 291, 293, 295, 298, *330*

Danilovics Pál – 57–60, 62, 229, *322*
Darányi Kálmán – 100, 230–231, 235, 238–239, 245, 280, 283, 287, *328*, 358–359, 361
Darnay Kálmán – 305, *368*
Davis, Joseph Edward – 265, *361*
Deseő László – 186, 223, 240, 267, 269, *348*
Dimitrov, Georgi – 217, *354*
Diner Dénes József – 8
Dolmányos István – 315
Dollfuss, Engelbert – 97, 100, 102–103, *327–329*
Dubin – 267
Dunkel – 104

Eckhardt Tibor – 99, 286, *328*
Eden, Sir Anthony – 111–112, 114, 120, 175, *332–333*
Eisler – 177, 289, 297, 347
Engels, Friedrich – 256
Erdmannsdorff, Otto von – 235, *359*

Fabinyi Tihamér – 75, *325*
Ferenczy Lóránd – 187, *348*
Ferenczy Tibor – 185, *347*
Fierlinger, Zdenek – 271, *362*
Filov, Bogdan – 40, 46
Flandin, Pierre Étienne 334–335
Flekenstein – lásd Szálasi
Fotič, Koszta – 107, *331*
Förster Pál – 289, 297, *366*
Frick, Wilhelm – 285–286, *366*
Friedrich István – 99, 286, *328*

Gabanyin – 160
Galántai József – 315
Ganyeckij – 17
Gayda, Virgino – 96, *327*
Gecsényi Lajos – 315
Georgiev – 46
Ghyczy Jenő – 46
Glatz Ferenc – 315
Goduno, Borisz – 265
Gombo István – 320
Göbbels, Joseph Paul – 173, *346*
Göcze Bertalan – 102
Gömbös Gyula – 16, 25–27, 56, 59–60, 70–71, 74–75, 79, 95, 99–100, 102–104, 108, 125, 165, 173, 175, 178, 181, 187–188, 190, 196, 201, 203, 207, 209, 235, 317, *321*, 328, 348–349, 351, 353
Göring, Hermann – 140–141, 147, 156–157, 168, 173, 190, 196, 201, 233, 237, *340*, 351
Gratz Gusztáv – 17
György, II. görög király – 288–289, 297, *331*

Habsburg – 118, 189–190, 315, 336
Halifax, Eduard Frederick Lindley Wood Earl of – 288, *366*
Harrer Ferenc – 8, 9, 315

Hefland, Leon – 63–64, 69, 73, 78–79, 82, 86, 89, 94, 99
Heller – 283
Henderson asszony – 268
Hendriks – 272
Henlein, Konrad – 268, *361*
Henschel – 285
Herbert – 298
Hertelendy Andor – 176, 311, *346*
Hess, Rudolf Walter Richard – 173, *346*
Hindenburg, Paul von – 332
Hitler Adolf – 27, 32, 42, 44, 110–111, 120, 134, 140–141, 156, 168–170, 172–173, 233–235, 237–238, 240, 268, 286, 288, 302, 304, 325, 332, 340–342, 346, 351, 357, 359, 365, 367–368
Hlavcsek – 152
Hlinka, Andrej 368
Hoare, Sir Samuel – 170, 342, *345*
Hodzsa, Milan – 268, *361*
Hóman Bálint – 60, 207, *323*, 353
Horthy Miklós – 16–18, 23, 25, 29, 34, 37, 49, 118, 187, 230–231, 238–240, 275, 284, 294, 297–299, 302, 304–305, 310, 317, 340, 360, 367
Horthy Miklósné 239–240
Hory András – 74, 79, 84, 292 293, 300, 307, *324*
Hu. – 127
Hunyady Károly – 315–316

Imrédy Béla – 34, 60, 231, 239, 245, 280, 283, 287–288, 303 304, 318, *322*, 361, 365, 367
Inozemcev, Fjodor Ivanovics – 250
Inönü, Ismet – 88, *326*

Jegorov, Alexandr Iljics – 135, 212, *339*
Jen – 128
Juhász Gyula 317
Jungerth-Arnóthy asszony, Lilly – 106, 127, 144, 146, 155, 223, 246, 265, 298–299, 306, 330
Jungerth-Arnóthy asszony édesanyja – 298
Jungerth-Arnóthy Mihály – 5–7, 9–12, 14–50, 273, 296, 315–316, 318–320, 324, 334, 336, 339, 358, 363–364, 369
Jungerth-Arnóthy Mihály, ifj. – 298, 305
Just – 298

Kaganovics, Lazar Mojszejevics – 137, 154, 212, 219
Kalinyin, Mihail Ivanovics – 30, 137, 199, 212, *339*
Kállay Béni – 7
Kállay Miklós – 75, *324*

Kamenyev, Lev Boriszovics – 220, 228, *356*
Kánya Kálmán – 15–16, 18, 23–24, 26–27, 29, 34, 53, 56–58, 60–63, 74–76, 82, 90–92, 94 95, 100–104, 108–110, 114, 126, 129–130, 164–165, 170–173, 178–182, 185–187, 191, 204, 215, 217, 224, 228–230, 232–239, 269, 281–283, 302–305, 320–*321*, 332, 343, 345, 347, 352, 355, 359, 362, 367–368
Karácson Imre - 87, 326
Korakham, Lev M. – 197, *350*
Karkis - 102
Karlovski – 114
Károlyi Gyula – 60, *322*
Károlyi Mihály – 8
Karsai Elek - 317, 320
Kecsbra - 152
Kemal, Mustafa Atatürk Gazi – 27, 29, 88, 146, 210, *331*
Kerekes Lajos – 318
Keresztes-Fischer Ferenc – 60, 245, 283, *323*
Keresztes-Fischer Lajos 238, 240, *360*
Kertész István – 320
Khuen-Héderváry Sándor – 58, 60, 309, 311, *322*, 368
Kioszeivanov, Gheorghi – 38, 40, 367
Kiratar – 141
Kisfaludy Sándor – 305
Kolár Ferenc – 289–292, 296, 299, *366*
Kolcsonovszkij, N. P. – 317
Kork, Avguszt - 135 -136, *339*
Koródi Sándor – 74, *324*
Kozma Miklós – 187, 232, *348*
König – 131
Králik Dénes – 231, 239, 298, 300, *359*
Krasznov – 258
Kresztyinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics – 65, 68, 77–78, 82, 122, 124–125, 135, 147, 154, 158, 169, 197, 199, 209–212, 320–321, *323*
Kuhl Lajos 103,.*329*
Kutuzov, Mihail Ilarinovics – 270, 362

Landler Jenő – 217, *355*
Laval, Pierre – 109, 121, 128–131, 133-135, 137, 140, 153, 170, 178, 182, 213, *332*, 334–335
Lenin, Vlagyimir Iljics, Uljanov – 212, 220, 256, 350
Lermontov, Mihail Jurjevics – 243, 250
Levinson, Karl Samuel – 197, 350
Linde - 140
Lipoote – 75
List – 43
Litvinov, Maxim Maximovics - 12, 15 17, 23, 29, 31, 35, 37, 53, 65, 68, 76–78, 83, 85, 89,

100, 114, 116, 119, 121–122, 124–125, 129–130, 133–137, 147–148, 153–155, 161–162, 164–165, 167–169, 171–173, 180, 186, 194, 196–197, 199, 202–204, 206–207, 209, 211–214, 216, 224, 226–227, 268, 270–273, 307, 309–310, *320*–321, 349, 363
Lukasiewicz, Juljusz – 114, 125, 140, *334*

Mackensen, August von – 141, *340*
Mackensen, Hans Georg von – 100, *328*
Maderspach – 105
Magyary Zoltán – 153, 269, *342*, 362
Majszkij, Ivan Mihajlovics – 151, *342*
Malasits Géza – 320
Mária – 305
Máriássy Zoltán – 102, 147, *329*
Marosy-Mengele Ferenc – 47, 92–94, 100, 102, 178, 295, *327*
Marsini – 88
Marton Béla – 188, *349*
Marx, Karl – 256
Masirevich Szilárd – 92, 186, *326*
Máté István – 317, 318
Matuska Szilveszter – 185, 347
Matuzsán Béla – 217, *355*
Maulbertsch, Anton Franz – 305, *368*
Maximosz, Demeter – 58, *322*
Mehnert, Klaus – 140
Metsdank – 135, *339*
Mihalkovics János – 35, 223, 241, 245, 267, *357*
Mihaltsev – 127, 214
Mihelsz – 160
Minc, J. I. – 317
Mikoján, Anasztáz Ivanovics – 135, *339*
Miskolczy Gyula – 87, 326
Molotov (Szkrjabin), Vjacseszlav Mihajlovics – 134–136, 154, 212, 219, 274, 276, *338*
Moor Oszkár – 285, *366*
Musanov, Nikolaus – 299, *367*
Missedin – 147
Mussolini, Benito – 25, 27, 53–54, 56, 58, 62–63, 70–71, 79, 81, 84, 88, 90, 95, 109–110, 125, 158, 163–164, 168, 175–176, 178, 182, 235, 240, 320–321, 332, 341, 359, 365, 367–368
Müller Ernő – 215, *354*
Münnich Ferenc – 132, *337*

Nadolny, Rudolf – 80, 125, *325*
Nansen, Fritjov – 13–14
Nelky Jenő – 117, 231–232, *347*
Nemes Albert – 179, *347*
Nemes Dezső – 317
Nemeskéri-Kiss Sándor – 19

Neurath, Konstantin von – 173, *346*
Nickl Alfréd – 76, 103, 118, *323*
Nina királynő – 255, 257
Nobile, Umberto – 98, *327*
Numan, Menemenciglu bey – 56, 96, *322*

Ohta – 210
Onni, Talas – 98
Oras – 98
Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantinovics – 137, 219, *339*
Orsich asszony – 77

Pacher-Theinburg, Heinrich – 158, 216, *342*
Paikert Alajos – 267, *361*
Pallavicini György – 239, *360*
Pallavicini Hugó – 272, *363*
Pallavicini János – 179, *347*
Papa – 219
Papen, Franz von – 341
Papházy Ferenc – 275, 289, 293, 296, 299, *364*
Papp Sándor – 215–216, 276, 290, 364, 366
Parcher Félix – 74, 93, 99, *324*
Pataky Tibor – 103–104, 231, *329*
Patyomkin, lásd: Potyomkin –
Pavlu – 139, 153
Payard – 128, 130
Päts, Konstantin – 98, *327*
Perecsi – 292, *367*
Perényi Mór – 217, *354*
Pertinax, Géraud Charles André – 134, *338*
Petravich Gyula – 185, *347*
Pfeiffer – 145
Pflügl, Emmerich – 174, *346*
Photiosz, II. – 106, 108, 159, *329*
Piłsudski, Josef – 134, 139–140, 156, *338*, 353
Pius, XI. – 326
Pjatakov, Georgi Leonyidovics – 220, *356*
Polychroniadis – 128
Potyomkin, Vlagyimir Petrovics – 34, 56, 63, 75, 77, 80, 83, 86–89, 93–96, 99, 175, 194, 197, 200, 272–274, 276, 286–287, 317–318, *321*, 326
Pritz Pál – 317–318, 324
Puky Endre – 102, 329

Quisling, Vidkun – 48

Radek, Karl Berngardovics, Sobelsohn – 33, 116, 137, 141, 220–221, 334, *335*
Rajniss Ferenc – 239, *360*
Rákóczi Ferenc, II. – 139
Rákosi Mátyás – 192, 197–198, 269, 349, 350
Rákosi Zoltán – lásd Bíró Zoltán
Rassay Károly – 99
Rátz Jenő – 229, 231, 238, 240, *358*
Rényey Viktor – 104, *330*

Rév Erika – 316
Ribbentrop, Joachim von – 173, 303, 310, 342, *346*
Richthofen – 40
Rintelen, Anton – 97, *327*
Rockefeller, John Davidson – 84, *326*
Roosevelt, Franklin Delano – 283, 365
Rosenberg, Alfréd – 80, 235, *325*, 360
Rosengolz – 137
Rosengolz asszony – 135, *339*
Rosso, Augusto – 272, *362*
Röder Vilmos – 230, 240, 287, *358*
Rubin asszony – 135
Rudnay Lajos – 92, 274, 289, 297, 301, *326*
Ruszkay Jenő – 103, *329*
Rusztaveli, Sota – 255–256, *361*

S. – 214
Saed – 270, 362
Sándor, I. Karadjordjevič – 331
Schacht, Hjalmar – 173, *346*
Schmiedt, August – 99, *328*
Schramm, Percy E. – 319
Schulenburg, Friedrich – 124–125, 211, 237, 271–272, *336*
Schuschnigg, Kurt von – 158, *342*
Sebestyén Pál – 293, 297, *367*
Semsey Andor – 188, 309, *349*
Sforza, Carlo – 54, *321*
Silo – 114
Sismanov, Dimitri – 40
Simon, Sir John – 333
Sinkó Ervin – 337
Sipos Péter – 318
Skoropadszky, Pavel – 80, *325*
Slonin, Marc – 249
Sojacono – 56
Sombor-Schweinitzer József – 127, *337*
Somkuthy József – 339, *347*
Somoylovics, Rudolf Lazarevics – 98, *327*
Spisiak, Jan – 284, *366*
Starhemberg, Ernst Rüdiger – 158, *342*
Steidl Gyula – 187, *348*
Steiger – 221
Stern – 32, 124, 144, 153, 158, 160–161
Stojadinovič, Milan – 191, 218, 234, *355*, 359, 365
Stomanjakov, Borisz Spiridorovics – 147, 169, 199, 215, *344*
Strang, William – 111, 308, *333*
Suchorokov – 131
Suhay Imre – 239
Syrový, Jan – 368
Suvich, Fulvio – 29, 56, 62–63, 70, 91, 95–97, 176, *321*

Szabó – 224, *358*
Szabó László – 79, *325*
Szalajzsán – lásd Szálasi

Szálasi Ferenc – 231–232, 234–235, 239, 283, *359–360*
Szántó Béla – 337
Széchenyi Andor Pálné - 349
Szekula – 105
Szentmiklóssy Andor – 47, 70, 74–75, 94, 96, 99, *324*
Szerbrjakov, M. V. – 220, *356*
Sziklai Sándor - 217, *354*
Szinai Miklós – 317
Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics – 220, *356*
Szondy Viktor – 187, *348*
Sztahanov, A. G. – 260, 261
Sztálin, Joszif Visszarionovics, Dzsugasvili – '30, 32, 111–112, 134–135, 137, 140, 150, 154–155, 157, 199, 212, 217, 219–220, 222, 225-226, 228–229, 231, 238, 244, 248, 255–256, 280, 318, 338, 358
Sztojákovics – lásd Sztójay
Sztójay Döme – 35, 37, 47–48, 186, 281, 347, *365*
Szuric, Jakov Zaharovics – 29, 53, 82, 306, 308–311, *320*
Szűcs László – 317
Szverdlov, Jakov Mihajlovics – 220

Tabouis, Genevieve – 134, *338*
Tahy László – 26, 27
Takácsy Konstantin – 103, *329*
Talas, Onni Eugen Aleksander – 98, *328*
Táncos Gábor – 170, *345*
Tatarescu, Gheorghe - 218, *355*
Teleki Gyula (Dusán) – 60, 186, *324*
Teleki Pál – 15, 17, 245, 279, 282–283, 286-287, 310, *361*, 364–365, 367–368
Thallóczy Lajos – 7, 11, 87, 315, *326*
Tippelskirch, Kurt – 218, *355*
Tiso, Josef - 309, 368
Titulescu, Nocolae – 97, 120–121, 127–128, 130, 142–143, 161, 164, 167, 172, 179–180, 194, 196, 203 205, 212–214, 218, *327*, 343–344, 352–353
Tofer, Karl 111–112, 133, 140, 147, 159, 199, *332*
Tomi - 305
Tomcsányi Vilmos Pál – 15–16, 18
Tömöry Márta - 315
Tönisson, Alexander – 98, *327*
Trockij, Lev Davidovics - 220, 222, 226–228, 238, *356*
Tucskov – 270
Tuhacsevszkij, Mihail Mihajlovics 136, 212, *339*
Tükrük – 159

Ullein-Reviczky Antal 37, 104, 106–107, 275, 281, 286, *330*
Uluots, Jürf – 159, *342*

V.-asszony – 127, 131
Vadas Sári (Vas Zoltánné) – 132, *337*
Valentino - 211
Vas Zoltán – 132, *337*
Vaszif, Cimár – 84, 86–88, 96, 145, 147, *322*
Veesenmayer, Edmund – 48
Végh Miklós – 232, *359*
Velics László – 104, 170, 174, 187, *330*
Vértesy Sándor – 105, 184–185, *330*
Villani Frigyes – 80, 110, 176, 182, 235, *325*
Vladár Ervin – 187, *348–349*
Vorosilov, Kliment Jefremovics – 135–136, 147, 212, *338*
Vörös János – 320
Vörnle János – 38, 47, 272–279, 284–287, 289, 291–293, 295–301, 305–310, *363*
Vukčevič, Aleksander – 179, *347*

Wehrlin – 145, 193, 272
Weinberger – lásd Vas Zoltán
Weinstein - 269
Weizsäcker, Ernst – 359
Western asszony – 77
Wettstein János – 92, *326*
Wilson, Woodrow – 365
Winchkler István – 61–62, 105, *323*
Wodianer Andor - 92, 239, *326*
Wolff Károly képviselő – 99, 101, *328*
Wolff Károly külügyi tisztviselő – 229, *358*
Woracziczky Olivér – 84, 299–301, *326*

Yergin, Daniel – 317

Zakie bey – 210
Zichy Mihály – 146
Zilahy-Sebess Jenő – 309, *368*
Zinovjev, Grigorij Jevszejevics – 220, 222–223, 228, *357*
Zsilinszky Gábor – 105, *330*

TARTALOM

Jungérth-Arnóthy Mihály
és naplója
5
Naplófeljegyzések
53
Függelék
313
Jegyzetek
315
Névmutató
370

ISBN 963 327 049 9
ISSN 0238-6771
Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó
A kiadásért felel: Németh M. László igazgató
Alföldi Nyomda, 1795.66-14-2, Debrecen, 1989
Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Bartyik István
Műszaki vezető: Jordán Gusztáv
Műszaki szerkesztő: Verseci Miklós
Terjedelem: 17,52 A/5 ív
54 (2054) Zi 1166–f–9091

A SOROZAT
EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

Bethlen István
emlékirata 1944

Náray Antal
visszaemlékezése 1945

Bethlen Béla
Észak-Erdély kormánybiztosa voltam

Lajtos Árpád
Emlékezés
a 2. magyar hadseregre
1942–1943

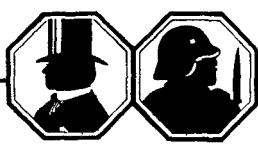

Bethmann nem hajlandó kívül valamit is csinálni saját útja sajátra –

IV 8 – 17

1) Beszélgetés Litvinov-val –

Félnegyedkor mentem fel a narkomindelbe – Azonnal fogadott. Fogadó szobájában az asztalon egy skatulya szivar és cigaretta állott az ő kezében pedig egy block ceruzával Titkára Karlowski jelentett be. Szürke barna szövetű katonafajta bluzban jött elém – Szívélyesen üdvözölt és mindjárt kifejezést adott hogy most már végleg itt maradok és berendezem a követséget. Közöltem vele, hogy egyelőre a szállodában rendezem be a követséget, de mindenesetre a hivatal működésében nem fog többet interruptio…

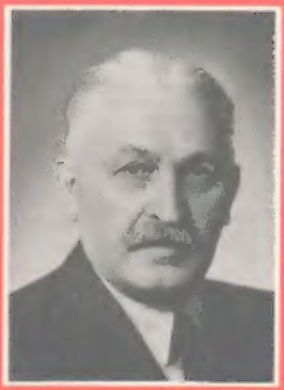

„Molotov, a kormányelnök kispolgár benyomását teszi, a Nyugaton vidéki polgári iskolai tanár lehetne. Metsdank lett benyomást tesz, Molotov iskolájában lehetne számtantanár. Vorosilov egészséges, jóképű vidéki típus. Élénk és humoros, igazi katonaallűrjei vannak. Egész este vodkát ivott, francia pezsgő helyett. Neje szigorú komolysággal figyelte egész este. Az asszony jóval magasabb, nem szép, de imponáló megjelenésű, barna, ukrán típus. A veszedelmes a kettő között ő. A szovjet nők és férfiak éppúgy hajlongtak előtte és kurizáltak neki, akár nálunk egy magas rangú férfi markáns nejének.
A többi katonák közül Bugyonnij tűnik fel nagy fekete bajuszával. Magánbeszélgetésben egy kicsit együgyű benyomást tesz, de amikor az ember látja kazachosat táncolni, bravúros huszár benyomását teszi."

Jungerth-Arnóthy Mihály

110 Ft